DIE HAGHE




VE
RI
TAS

DIE HAGHE.

DIE HAGHE.

BIJDRAGEN

EN

MEDEDEELINGEN.

's-Gravenhage
MOUTON & Co.
1908.



„'t Stadhuis van 's-Gravenhage na de Groenmarkt te zien".
Roodkrijtteekening door C. Pronk 1742. Atlas Gem. Museum.

Nu bij de wet van 30 December 1904, Staatsblad nº. 283, de minuten van de notarissen tot ult' Februari 1811 voor onderzoek zijn opengesteld, is een nieuw veld van studie geopend. De notarieele protocollen toch bevatten de gewichtigste bouwstoffen voor de kennis van het maatschappelijke en individueele leven van ons voorgeslacht. Voor de geschiedenis van handel en nijverheid en voor kunstgeschiedenis zijn zij een hoogst belangrijke bron; voor de topographie van de stad bevatten zij gewichtige gegevens, maar vooral voor de geschiedenis harer inwoners zijn zij onmisbaar. 't Is daarom dat wij een groote ruimte beschikbaar hebben gesteld voor de publicatie van een verzameling notarieele acten, waarmede Prof. Brugmans dezen bundel opent.

Nu de Vereeniging „Die Haghe", gesteund door particuliere bijdragen, de taak op zich heeft genomen om door het maken van een personen- en zaakregister op de minuten der Haagsche notarissen het onderzoek daarvan te vergemakkelijken, zullen wij in staat zijn jaarlijks eene serie belangrijke acten door den druk bekend te maken.

Als herinnering aan de retrospectieve tentoonstelling van prenten, betrekking hebbende op het stadhuis, georganiseerd door den Archivaris dezer gemeente, 26 Maart—1 April, is als titelprent een reproductie gegeven van de roodkrijtteekening van C. Pronk van het stadhuis in 1746.

't Is zeker de wensch van elk rechtgeaard Hagenaar dat ons oude raadhuis — een der weinig overgebleven fraaie gebouwen van het oude vlek — bij de voorgestelde uitbreiding niet erger in verdrukking moge komen dan thans reeds het geval is.

TH. MORREN.

April 1908.

INHOUD.

Bladz.

UIT DE PROTOCOLLEN DER HAAGSCHE NOTARISSEN.[1])

Wie zich tot voor weinige jaren zette aan het publiceeren van een en ander, dat hij te hooi en te gras uit Nederlandsche notarieële protocollen had opgediept, begon zijn inleiding stellig met een jeremiade over artikel 69 van de wet op het notarisambt van 1842. Hij zou het noodzakelijk hebben geacht zijn lezers te doordringen van zijn overtuiging of liever van de objectieve waarheid, dat genoemd artikel het wetenschappelijk onderzoek en zelfs het eenvoudig raadplegen van de notarieële archieven niet alleen belemmerde, maar zelfs vrij wel onmogelijk maakte. De archieven gevestigd in het gebouw der rechtbank onder het beheer van den tijdelijk jongst benoemden notaris — een slechter regeling was nauwelijks denkbaar. Laat ons intusschen als verklaring en dus als verontschuldiging van deze zonderlinge regeling dadelijk daaraan toevoegen, dat men in 1842 geen denkbeeld ervan had, dat deze oude

1) Dit artikel is in substantie verscheiden jaren geleden geschreven, maar is in de portefeuille van den redacteur blijven liggen, die van mij het recht had gekregen er mede te handelen naar goedvinden. Er is thans niets aan veranderd dan de inleiding, die door de veranderde tijdsomstandigheden natuurlijk geheel moest worden omgewerkt. Bovendien is het aantal acten aanzienlijk vermeerderd.

archieven voor iemand anders dan de onmiddellijk belanghebbenden eenige waarde konden hebben. Dat zij evenals de andere archieven historische documenten van groote waarde konden zijn, men had er in 1842 geen voorstelling van. Had men het geweten, men zou er trouwens misschien niet eens beter voor hebben gezorgd; ook voor de rijks- en stedelijke archieven moest de goede tijd in 1842 nog lang op zich laten wachten. [1])

Die goede tijd, voor onze archieven sedert dertig jaren aangebroken, is ook eindelijk aangelicht voor onze oude notarieële protocollen. In de zitting van 1898/99 diende de minister Cort van der Linden een nieuw wetsontwerp op het notaris-ambt in. Wel werd dit ontwerp, dat uit den aard der zaak voorloopig niet in behandeling kwam, door het nieuwe ministerie-Kuyper ingetrokken, maar de minister van Justitie in dit kabinet, mr. Loeff, diende weldra, den 10 Augustus 1903, een nieuw ontwerp in, dat den 16 November 1904 door de Tweede, den 28 December door de Eerste Kamer is aangenomen en den 30 December 1904 wet is geworden [2]). Deze nieuwe wet bevat een nieuw artikel 69[a], dat de volgende doelmatige voorschriften geeft: „De notarieële archieven, welke van vóór de invoering der Fransche wetgeving dagteekenen, zullen worden overgebracht naar 's Rijks algemeen archiefdepôt te 's Gravenhage en naar de Rijksarchief-depôts in de provincies, of naar andere, bij algemeenen maatregel van bestuur nader aan te wijzen archiefdepôts. Bij dergelijken maatregel zal de nadere regeling dier overbrenging worden vastgesteld. Na 16 October 1917 kan de in het eerste lid bedoelde overbrenging bij algemeenen maatregel van bestuur worden bevolen ten aanzien

[1]) Vgl. mr. S. Gratama, De oude notarieële archieven, in het Weekblad voor het notarisambt en registratie, n°. 1472 vlg.

[2]) Staatsblad n°. 283.

der notarieële archieven, dagteekenende van vóór 16 October 1842. Ditzelfde geldt voor de archieven der voormalige kamers van notarissen. De bepalingen geldende voor de archiefdepôts zijn op de daarheen overgebrachte notarieële archieven van toepassing".

Zoo is niet alleen voor het tegenwoordige de richtige materieële en wetenschappelijke verzorging der notarieële archieven geregeld, maar ook voor de toekomst zorg gedragen [1]). En naar wij vernemen, worden althans in onze groote steden reeds maatregelen genomen om aan de wet de toepassing te geven, die haar tot een levende kracht maakt bij het historisch onderzoek.

Wij leven dus niet langer onder de beperkende bepalingen van de wet van 1842. Onder haar vigueur is er evenwel nog meer tot stand gekomen op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek der notarieële archieven, dan men zou hebben kunnen verwachten. De zaak is, dat de menschen in den regel beter zijn dan de wetten. Dank zij de medewerking van den in de wet genoemden jongsten notaris heeft men in verschillende notarieële archieven reeds sedert jaren geschiedkundige nasporingen mogen verrichten. Ik behoef niet in bizonderheden er op te wijzen, welke belangrijke zaken hier te vinden zijn. Het notariaat is een ambt, dat diep ingrijpt in het maatschappelijk leven; bijna geen belangrijke overeenkomst of de notaris kwam en komt er bij te pas. Huwelijkscontracten en testamenten, inventarissen en boedelscheidingen, koop- en huurcontracten, handelstransactiën van allerlei aard, hypothecaire acten enz. enz. werden en worden voor den notaris verleden. Maar bovendien werd oudtijds de hulp van den notaris zeer dikwijls ingeroepen,

[1]) Vgl. de voornaamste hier dienende bepalingen der wet met de memorie van toelichting in het Nederlandsch Archievenblad, XIII (1904/5), blz. 99 vlg.

waar het gold het officieel ten overstaan van een openbaar ambtenaar constateeren van een feit, een gebeurtenis, een daad, een toestand of wat dan ook, waarvan men later het bewijs in handen wilde hebben; vermoedelijk zullen dergelijke acten later in rechten als schriftelijk bewijs hebben gediend, waar het getuigenbewijs niet altijd of ten minste moeilijk te leveren was. Ook daardoor plaatsen de oude notarieële protocollen ons midden in het volle maatschappelijk leven en doen ons dat van verschillende zijden op verrassende wijze kennen. Vandaar, dat ijverige onderzoekers naar de geschiedenis van ons verleden zich niettegenstaande de beperkende bepalingen der wet reeds herhaaldelijk toegang tot de notarieële archieven hebben weten te verschaffen en daaruit reeds zeer veel kostbaar materiaal voor onze beschavingsgeschiedenis in den ruimsten zin hebben te voorschijn gebracht. Hoeveel licht er op de geschiedenis van onze heerlijke zeventiende-eeuwsche kunst uit notarieële protocollen reeds is geworpen, weet niet alleen ieder, die Oud-Holland geregeld doorziet, maar ook hij, die kennis pleegt te nemen van wat elders over deze materie wordt geschreven. Men weet, hoeveel door onze kunsthistorici, dank zij de welwillende tegemoetkoming van de notarissen-archiefbewaarders uit deze bronnen is geput; vooral in Amsterdam, Leiden, den Haag en Delft is reeds zeer veel voor den dag gekomen; alleen Haarlem moet nog en zal stellig nu wel worden onderzocht. In mindere mate evenwel heeft men van de notarieële protocollen profijt getrokken ten bate van de geschiedenis van onzen handel en van onze industrie, van ons economisch leven in het algemeen, van onze rechtsverhoudingen, eindelijk van ons maatschappelijk leven. Ook op al deze terreinen hebben onze oude notarissen ons duizenden van documenten nagelaten,

waaruit wij stellig nog veel zullen kunnen leeren. [1])

Door de vriendelijke bemiddeling van den redacteur van deze Bijdragen en Mededeelingen, den Heer Th. Morren, [2]) ben ik in staat een en ander mede te deelen uit de oude Haagsche notarieële protocollen. Daaraan zijn de volgende acten ontleend, die ik in extenso hierachter afdruk. Ik publiceer ze, zooals ze mij in handen zijn gekomen, na ze systematisch te hebben gerangschikt. Ik heb niet getracht er een geheel van te maken; daarvoor is de stof te verschillend en te bont. Evenmin heb ik een bepaald onderwerp, dat sommige van deze acten ons aan de hand doen, b. v. de verhouding van meester en gezel in de zeventiende eeuw, opzettelijk willen behandelen. Mijn hoofddoel was eenvoudig de uitgave van de documenten, de minuten zelf. Op deze wijze kan een ieder er dat gebruik van maken, dat hem in een bepaald geval en voor een bepaald onderwerp gewenscht en noodig blijkt. Daarom ook heb ik slechts weinig tot toelichting gezegd; wie een stuk in een bepaald verband noodig heeft, kan

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat het bovenstaande alleen geldt voor die gedeelten van ons land, waar oudtijds notarissen waren gevestigd of liever werden toegelaten. Dat nu was niet overal het geval. Groningen, Drente, Overijsel en Gelderland kenden geen notarissen; de acten, die in andere gewesten voor den notaris werden verleden, werden hier door de verschillende gerechten afgegeven. Deze protocollen van vrijwillige rechtspraak vindt men dus in de gewone rechterlijke archieven. Vóór de wet van 1904 had men dus hier te lande den zonderlingen toestand, dat dezelfde acten, die in de Oostelijke gewesten in de rechterlijke archieven voor een ieder te lezen waren, in de Westelijke provinciën aan de kennisneming van het publiek waren onttrokken.

[2]) De Heer Morren heeft over de Haagsche notarissen een lezenswaardig opstel geschreven in deze Bijdragen en Mededeelingen, 1902, blz. 293 vlg., maar daarin uit den aard der zaak niet gesproken over den inhoud hunner protocollen.

zelf beter de toelichting vinden, dan ik dat thans vermag.

Is het geluk mij dienstig, dan ga ik wellicht op deze wijze voort. En volgt men elders, b. v. te Amsterdam, dit voorbeeld, dan kan langzamerhand een belangrijk materiaal worden bijeengebracht, dat ons het maatschappelijk leven van het voorgeslacht helderder doet zien en beter doet kennen. Gewichtige gedeelten van het verleden van ons volk kunnen zoo meer en beter tot hun recht komen.

Ter zake evenwel.

Het eerste stuk, dat ik publiceer (N°. I) is een eenvoudig koopcontract van 1 Juni 1646. Een zekere Johan Locque in den Haag koopt van een zekeren Symon van der Stock te 's Gravezande een paard, „seecker graeu ruijnpaert". Een zeer simpele zaak dus. Intusschen zijn de „naestvolgende conditiën" eigenaardig genoeg. De koopsom is 265 gulden; maar deze zal de kooper alleen schuldig zijn „soo wanneer den voornoemden van der Stock hem begeven sal hebben ten huwelicke state"; bovendien „sal den voornoemden van der Stock gehouden sijn den voornoemden Locque met sijn huijsvrouwe ter statie te nooden". Komt van der Stock „ongehuijwelickt" te overlijden, dan zal Locque van de betaling der kooppenningen vrij zijn. Het geval is bovendien nog voorzien, dat „den voorsseiden Locque by siecte ofte ander nodige affairen op de voorsseide statie nijet soude connen comen"; hij zal dan met de betaling een uitstel van zes weken mogen genieten.

Het volgende stuk (N°. II) is een huurcontract van 19 Februari 1646 aangaande een huis aan de Turfmarkt. Het geeft een denkbeeld van de toenmalige inrichting van zulk een acte en brengt ons omtrent huurprijs, bewoning enz. gewenschte inlichtingen. Ik wijs ten slotte op de categorieën van ongewenschte personen, die de

verhuurder in zijn huis niet wilde geherbergd zien, namelijk „hoeren noch dieven, daervan den verhuijrder schade soude mogen comen te lijden."

Huurders voldoen niet altijd aan hun verplichtingen, ook niet in de zeventiende eeuw. Twee van zulke moeilijke betalers verschenen den 1 Maart 1635 voor hun notaris; zij hadden van de diaconie van Vlissingen een huisje in het Westeinde in huur voor 36 gulden 's jaars, maar verklaarden, dat het hun ongelegen kwam tegen Meidag de huurpenningen op te brengen. Daarom machtigden zij hun patroon, „den meester in 't goude leerhuijs", waar zij werkten, om een gedeelte van hun loon in te houden, totdat de genoemde huurschuld zou zijn betaald. (N°. III).

Huurders, die het verschuldigde niet betalen, kunnen verwachten, dat zij ter kwader ure uit hun huis worden gezet door den sterken arm; in dat geval komt soms de huurder in verzet. Ook in de zeventiende eeuw had men soms moeite om een onwillig huurder uit een perceel te verwijderen. Minder dikwijls komt het voor, dat een huurder omgekeerd een huurcontract wil doen eindigen, maar met den verhuurder niet tot een afrekening kan komen. Zulk een geval geeft de volgende acte (N°. IV). De verhuurder was zelfs zeer kras tegen den huurder opgetreden, had een slot op de deur van het verhuurde perceel gelegd, zoodat de huurder niet bij zijn boeken en papieren kon komen. Dat verhuurde perceel was een kantoortje bij de Kastelenij van den Hove van Holland op het Binnenhof. Bij acte van 28 Juli 1632 sommeerde nu de huurder Anthony van Cokengen den verhuurder Jacob van Bueren om de huurpenningen in ontvangst te nemen en hem zijn „stucken" weer terug te geven.

De volgende acte is een hypothecaire acte, waarbij alleen is op te merken, dat de debitant, Willem Janss.

Pesser, „commis tot Ravesteijn ende aennemer van de onderhoudinge van de wercken van fortificatiën aldaer" voor de schuld verbindt „sijn persoon ende goederen". De schuldeischer had dus niet alleen het recht zijn goederen te verkoopen, maar ook hem zelf te gijzelen (N°. V).

De volgende acte (N°. VI) schijnt bedenkelijker dan ze in werkelijkheid is. Zij schijnt de koopacte van het ambt van deurwaarder van het Hof van Holland, waarvoor door Nicolaes Coning aan den fungeerenden dignitaris Pieter Nobel 1400 gulden worden betaald. Zelfs verbinden beiden „tot naercominge van alle t' gunt voorsseit is" „haerluijder respective persoonen ende goederen". In werkelijkheid schijnt de zaak echter anders te staan. De afgetreden deurwaarder draagt eenvoudig zijn zaak, zijn cliëntèle enz. aan zijn nieuw benoemden opvolger over. Werd het ambt verkocht, dan zou de nieuwe titularis niet met zijn voorganger, maar met het college, dat de benoeming had te doen, het Hof van Holland, hebben gecontracteerd en dus van deze EdelAchtbare Heeren het ambt hebben moeten koopen.

Dat een weduwe ingevolge het testament van haar overleden man zich bij notarieële acte een „opsicht ende voocht", met volledige volmacht om al haar zaken af te doen, kon verkiezen, blijkt uit een andere acte (N°. VII).

De volgende stukken hebben betrekking op allerlei dienst- en leerverhoudingen; zij zijn legio, omdat natuurlijk dergelijke contracten veelvuldig moeten worden gesloten. Nu het arbeidscontract aan de orde van den dag is geweest, zullen deze oude acten stellig belangstelling wekken. Allerlei beroepen zijn daaronder vertegenwoordigd. Tweeërlei contracten zijn daarbij te onderscheiden; vooreerst het gewone arbeidscontract, gesloten tusschen meester en gezel; ten andere het leerlingcontract, waarbij een vader, moeder of voogd zijn of haar

zoon, dochter of pupil toevertrouwt aan een meester met het doel hem of haar in een bepaald beroep op te leiden.

Een gewoon arbeidscontract is het volgende (N°. VIII). Adriaen Pietersz. Smout, beenhouwer, neemt daarbij Jan Leendertsz. van Gijsele als knecht in zijn dienst met ingang van O. L. Vrouwe Lichtmis (2 Februari) 1640 voor den tijd van één jaar. De knecht zal zijn meester „met alle naersticheijt ende diligentie" ter zijde staan „tot telinge van de warmoesvruchten op seeckere parthije warmoeslant als andere diensten... den beesten 't sy koyen, paerden off schapen, alles op de wooninge, gelegen buyten 's Gravenhage aen de Zuytsijde van 't Bosch.... oversulcx 't selve lant te besaeyen, beplanten, schoonhouden ende behavenen.... de vruchten waer te nemen, mits dat hem daertoe bij den voorsseiden Smout behoorlicke gereetschap tsij paert ende wagen, kordewagen off schuyt naer eijsch ende gelegentheijt sall moeten gelevert werden". Daarvoor zal Jan Leendertsz met zijn gezin genieten vrije woning in een huisje op het genoemde land, 275 gulden in eens, vijf gulden tien stuivers per week tot vijftig weken, eindelijk „sooveel vruchten als hij voor sijn eijgen eeten van noode sal hebben, mitsgaders tot brant het sprockelhout". Enkele strafbepalingen vullen dit contract nog aan.

Bij contract van 30 December 1659 (N°. IX) stelde Jacobus Anthonius Canoine „Italiaens borduerwercker" zich in dienst van Gillis Pacqué voor den tijd van een geheel jaar. Onze borduurwerker zou doorvoor genieten „de vrije cost van spijs ende dranck, mitsgaders logijs t sijnen huijse" en bovendien een salaris van 400 gulden. De patroon verbindt zich echter slechts voor een half jaar; komt hij binnentijds te overlijden, dan zal zijn weduwe het contract mogen doen eindigen.

Een soortgelijk contract is dat, hetwelk Anthonijs de

Vaucx „meester van de Engelse marionette" den 14 Januari 1688 sloot met Maria Barents Hartsschaap (N°. X). Voor één jaar verbond Maria zich om „in het voorsseide marionettespel (te) dienen ende speelen" voor twaalf gulden in de maand, benevens „de vrije kost soo van eeten, drincken, slapen, bewassen als anders." Zij zal gehouden zijn „mettet voorszeide spel te reijsen in alle de seventien Nederlantse provintiën, mits daar af hebbende van alles vrije vragt."

De beëindiging van een dienstcontract en de daarmede gepaard gaande overneming van een nering vinden wij in de volgende acte (N°. XI). Den 29 Mei 1639 verscheen voor den notaris de eerbare Catharina Lengelee, „lijwatierster". Zij was eenige jaren in dienst geweest bij juffrouw Judith Hennincx, vrouw van Thomas Clitsert den ouden, en heeft daar gedaan „de coopmanschappen van lindewaet, speldewerck, canten ende anders daeraen behoorende ende dependerende". Met toestemming van haar patrones heeft zij nu de zaak van deze overgenomen, d. w. z. „de geheele winckel, mitsgaders alle de schulden ende restanten van dien", waarvoor zij 7000 gulden zal betalen op geregelde termijnen.

Wat talrijker zijn de contracten, waarbij kinderen bij meesters in de leer worden gedaan. Het eerste van deze (N°. XII) is van eenvoudigen aard en behoort hier maar tot op zekere hoogte. De kapitein Thomas Levingston van de Schotsche brigade was niet in staat zijn dochtertje Barbara op zijn campagnes mede te nemen. Bij acte van 20 November 1638 besteedde hij haar dus voor drie jaren in de kost bij de eerbare juffrouw Barbara Botler, vermoedelijk een landgenoote (Butler). Deze zou het meisje bovendien in lezen, schrijven en handwerken onderwijzen, wat destijds blijkbaar voor de opvoeding van een meisje uit dezen stand voldoende werd geacht.

Bij het volgende contract doet Francoijs van Ackerlack, koopman te Dordrecht, zich zelf in de leer bij den Haagschen suikerbakker Anthonij Couck (N°. XIII). In drie of vier weken zal deze zijn leerling „de gantsche wetenschap ende conste van 't suijckerbacken, sulcx hij d'zelve heeft volgens d'memorie hem daervan overgelevert" onderwijzen, „hem wijsen ende leeren maecken alle de stucken in de voorss. memorie begrepen, ende alsdan oock daertoe hem laten alle de patronen ofte formen van dien". De „conste" was blijkbaar een zeer kostbaar geheim; de suikerbakker moest ten minste belooven, „dat hij, noch zijne huijsvrouwe ofte zijnen sone Stephen Couck, de voorss. conste hier in Hollandt, nochte in 't sticht van Utrecht aen niemant meerder zullen leeren, maer allene aen hem Ackerlack." Blijkbaar had deze dus plan zich, vermoedelijk te Dordrecht, te vestigen en vreesde hij concurrentie.

Dan komt een contract tusschen een schilder en zijn leerling (N°. XIV). Adriaen Bosch is niet een van onze groote meesters; hij is evenwel als lid van het Haagsche St. Lucasgild bekend en heeft blijkens het hier afgedrukte stuk leerlingen gehad. Hij neemt den 27 Augustus 1624 Willem Harmenss. als zoodanig aan en belooft hem „in alles naar behooren ende zooveel hem mogelick sal zijn te instrueren ende de conste te leeren." Daarentegen zal de leerling zijn meester „met alle getrouwicheijt ende met behoorlicke naersticheit dienen ende doen, hetgene hij sal connen ende van hem gerequireert sal werden." Drie jaar zal hij Bosch dienen en daarvoor een met het jaar stijgende belooning verdienen. Dit stuk illustreert dus aardig de leerverhouding der schilders van dien tijd. De leerling betaalt geen leergeld aan den meester, maar omgekeerd geeft deze den eerste loon voor de door hem te praesteeren diensten. De leerling begint met de verven te

wrijven en eindigt met te schilderen aan de doeken van zijn meester. Intusschen leert hij de kunst. De meester is niet in dienst van den leerling, zooals veelal tegenwoordig, maar juist omgekeerd. Op deze wijze hebben stellig al onze groote schilders der zeventiende eeuw hun vak geleerd.

Een der beroemdste kunstindustrieën van ons land was de zilversmederij; de producten daarvan behooren tot de beste stukken der oud-Hollandsche nijverheid, die toen tevens kunst was. Het was blijkbaar een niet gemakkelijk bedrijf; zoo toch zal men het wel moeten verklaren, dat de leerling, die zich door het onderstaande contract (N°. XV) in dienst begaf van zijn meester, dat contract voor niet minder dan zes jaren sluit. Beide, meester en leerling, beloven natuurlijk hun „uyterste devoir" te doen. De patroon zal de jonge man „cost, dranck, wassen, wringen ende slapen" verschaffen. Deze zal niets betalen, maar zijn vader zal 150 gulden vergoeden, zoo hij wegloopt. Daaruit blijkt, hoeveel dienst ook de patroon van zulk een leerling had. Als de leerling ziek wordt, mag hij naar zijn vader gaan; bovendien krijgt hij zes dagen in het jaar verlof; blijft hij langer weg, dan zal dat meerdere worden berekend. Ook in het algemeen zal schade, door den leerling aan den patroon berokkend, door den eerste worden vergoed.

Was de leertijd ten einde, dan had de gezel geworden leerling recht op een getuigschrift, een ontslagbrief. Zulk een stuk is het volgende (N°. XVI). De Haagsche meester goudslager Gratiaen Jansz. Soetens verklaarde den 30 Mei 1639, dat Johannis Steck, geboren te Leiden, oud omstreeks 22 jaar, acht achtereenvolgende jaren „sijnen leerknecht geweest ende 't goutslaen geleert" heeft. Hij erkent verder, dat „den voorsseiden Johannis Steck hem oock eerlicken gedraegen ende bij hem comparant heeft

gecomporteert, gelijk een goet leerknecht schuldich ende gehouden is te doen," „versouckende mitsdien aen allen, ende eenen yegelicken, die desen getoont sal werden, den voorsseiden Johannis Steck daer voor te kennen ende houden ende sulcx hem zoodanich hulp ende addres te doene, als zij souden willen hen te geschieden."

Van dezen goudslager Gratiaen Soetens weten wij door het volgende stuk (N°. XVII) nog iets meer. Korten tijd voordat de voorafgaande acte werd opgemaakt, den 18 Mei 1639, besteedde hij zijn zoontje Phillips voor zes jaren bij de goudsmeden Hans Jacob Peer en Davith Michel „omme te leeren het hantwerck ofte conste van goutsmeden." Vijf jaren lang zullen de patroons den jongen Soetens voorzien van „cost, eeten ende drincken, mitsgaders van slaepen, doch sal de voorsseide Gratiaen Soetens sijn soontge moeten versorgen van cleederen, wasschen ende wringen." Gedurende vier jaren zal de vader vijftig gulden per jaar aan Peer en Michel betalen, het vijfde jaar niets, „ende nopende seste jaer sullen sij comparanten met den anderen ter expiratie van vijff jaeren accorderen, wat de verdienste van hem Phillips als dan voor 't seste jaer sal sijn." Mocht Phillips eenige „ontrouwicheijt" doen, dan is zijn vader tot schadevergoeding verplicht. Hier betaalt dus de leerling eerst vier jaar lang leergeld, geeft vervolgens, maar ontvangt ook niets; eindelijk ontvangt hij loon naar de diensten, die hij bewijst.

De familie Soetens moet ons nog eenmaal in dezelfde Meimaand 1639 bezig houden. Den 22sten van die maand besteedden de broeders Gratiaen, Abraham en Jacob Soetens „als oomen ende voogden van 't naegelaten soontge van Felicx Soetens, haerluyder broeder" dat zoontje, dat ook weer Felix heette, voor vijf jaren en zes maanden in de leer bij den zwaardveger Pieter van Diese. De conditiën zijn ongeveer als in het vorige stuk. Wat de belooning

betreft, „na de expiratie van de voorsseide vijff jaeren ende ses maenden belooft den voorsseiden van Diese aen den voorsseiden Felicx Soetens te sullen betaelen de somme van t' sestich guldens eens, sonder meer" (N°. XVIII).

Zwaardvegers komen meer voor in de Haagsche notarieële protocollen. In het volgende contract (N°. XIX) doet een vader zijn zoon bij een Haagschen zwaardveger in de leer voor den tijd van vijf jaren. De jonge man zal niet alleen „cost ende dranck naer behooren" krijgen, maar ook „cragen ende neusdoecken, als zijne cragen ende neusdoeken, dien hij jegenwoordich heeft, versleten soude mogen zijn." De vader zal echter zijn zoon voorzien van „clederen, kousen, schoenen ende hemden ende voorts 't ghene 't sijnen lijve hoort, naer behooren." De bewassching komt daarentegen voor rekening van den zwaardveger, die den jongen behalve zijn vak bovendien teekenen, schrijven en rekenen zal leeren. Hij zal voor den vader van zijn leerling den degen verzilveren en hem bovendien een „wachtdegen" leveren; maar daarmede zullen dan alle pretensiën uit de wereld zijn. Mogelijk werd in dat geval de zoon bij den zwaardveger in de leer gedaan om een oude schuld te delgen.

In het volgende contract (N°. XX) doet de Haagsche zwaardveger Leendert van der Ka zijn zoon Huybert bij zijn vakgenoot Jacob Truweel in de leer voor den opvallend korten tijd van één jaar. De patroon zal den leerling „leeren ende instrueren op allerley werck van uythouwen, vijlen, biessen ende anders, niets uytgesondert, aen het swaertvegen principalijck dependerende." Maar daaraan was deze eigenaardige voorwaarde verbonden „mits dat al hetgene sijns van der Ka soone, in voegen als vooren compt te wercken, int geheel sal sijn ende comen ten proffijte van hem Leendert van der Ka", die dan ook voor materialen en gereedschappen moet zorgen. Hij zal verder

aan Truweel voor zijn onderwijs honderd gulden betalen en bovendien twaalf gulden „tot een vereeringe voor sijns Truweels huijsvrouwe". De overige bepalingen geven geen aanleiding tot opmerkingen.

De zwaardvegers maken plaats voor een „spaensestoelmaker" in de volgende acte (N°. XXI), die voor drie jaar een leerling in zijn dienst neemt. De leerling zal daarvoor niets anders genieten „dan het tweede jaer een maeltijt etens ende drincken des daechs, 't sij 's middaechs of 's avonts nae gelegentheijt ende het derde of leste jaer cost, dranck ende cleeren ende slapens 't sijnen huyse gedurende 't selve jaer, ende dat alles boven ende behalven het drinckgelt op de winckel te vallen." Eindelijk zal de schoonbroeder van den leerling, een herbergier, den genoemden „spaense stoelmaker" „het eerste ende tweede, derde jaer van cost, dranck ende cleeding ende slaepplaets versorgen, uijtgenomen alleene de voorseide gestipuleerde eene maeltijt etens ende drinckens des daechs voor 't tweede jaer."

Een zeer bekend personage zien wij in de volgende acte optreden (N°. XXII). „Messire Joachem de Fickefoort, chevallier, conseiller et resident de Son Altesse Serenisime, monseigneur le Lantsgrave d'Esse" sloot den 14 Januari 1661 een contract met Francois l'Heritier dit Malherbe, „maistre perruquier et bourgeois en ce lieu", waarbij deze zich verbindt aan den kamerdienaar van den graaf van Oldenburg te leeren „à scavoir faire les perruques et tout ce qui en despent scavoir perruques entières, callotte perruquée, tours, coins, savonnettes, poudres, pommades et pastilles". Wicquefort zal hem dan daarvoor 300 livres betalen.

Hoe men in de zeventiende eeuw schoolmeester kon worden, leert ons het volgende stuk (N°. XXIII). Den 30 Januari 1636 nam de eerzame mr. Christiaen van

Diemen, Duytsche schoolmeester in den Hage" een Haagschen timmermanszoon, Adriaen Janss. van den Aer, tot kweekeling aan. De jongen moest dus als zoovelen toen en later hoogerop. Op tienjarigen leeftijd kwam hij bij meester van Diemen, die zich verplichtte hem „te instrueëren ende bequamelick te leeren leesen ende schrijven." Daarvoor zal de vader 36 gulden betalen „mits daervan affcortende over het gelach op huijden verteert twintich stuvers." Maar de schoolmeester kreeg nog niet eens al dat geld in handen. Hij was met zijn huishuur ten achteren geraakt en nu zou de timmerman aan den huisheer eerst den achterstal betalen; de rest kreeg de schoolmeester.

Bij de volgende acte (N°. XXIV) doet de weduwe van Breda haar zoon Anthonij in de leer bij Abraham Ketelaer, organist en muziekmeester te Rotterdam, „omme te leeren de kunste van musijcksingen, spelen op de clavesingel (sic), fluijtte ende anders, mitsgaders mede op de orgel", en dat wel voor den niet geringen tijd van tien jaren. Daarvoor zal Ketelaer van de genoemde weduwe ontvangen het eerste jaar 70 gulden, het tweede 60 en zoo telkens ieder jaar tien gulden minder. Ook werd voorzien in het geval, dat de jonge man „door quatwillicheijt, oproijingen off anderssints op wat pretexten het soude mogen wesen" zijn dienst verliet; in dat geval zou zijn moeder het eerste jaar boven de bedongen 70 gulden nog 50 gulden moeten betalen, het tweede jaar nog honderd gulden, het derde honderdvijftig enz. Zij zal bovendien haar zoon, die vrij kost en inwoning verkrijgt, voorzien van „alle noodige lindewaet, cleederen, coussen, schoenen ende wes daeraen dependeert". Een bizonderheid daarbij is nog, dat „vermits des tweeden comparants (dus de muziekmeester) blintheyt en is desen bij hem niet connen onderteyckent werden".

Ook het vak van barbier en chirurgijn leerde men als leerling bij zijn patroon. In het volgende stuk (N°. XXV) besteedt Rosijna Born haar zoon Fredrick bij den eerzamen meester Aldert Berringa. Drie jaar is hier de termijn; voor de eerste twee jaar betaalt de moeder 125 gulden; voor het derde jaar is zij vrij van betalen; dan heeft de barbier al te veel dienst van den jongen om iets te kunnen vorderen. Maar hoogst eigenaardig is de slotbepaling, „dat de voorseide Rosijna haer optie sal mogen hebben haer voornoemden soone naer d'expiratie van de voorsseide twee eerste jaeren (soo wanneer den Pals wederomme in vrede waert beseten ende Haer Majesteit de Coninginne van Boheemen metterwoon daer naer toe treckende) met haer naer de voorsseide Pals sal mogen nemen sonder eenige tegenspreeken". Blijkbaar hebben wij hier dus te doen met iemand uit de omgeving van de welbekende Winterkoningin; een der getuigen is ook de zilverbewaarder van H. M. De acte is van 21 Maart 1641. Daar eerst bij den vrede van Munster de Paltz weer aan het oude stamhuis is teruggegeven, heeft dus Frederik Born zijn tijd bij meester Aldert Berringa kunnen uitdienen.

Frederik Born is evenwel toen niet naar de Paltz gegaan. Meer dan twintig jaar later, den 23 Mei 1663, vinden wij hem in een acte (N°. XXVI) als mr. chirurgijn. Hij leidt dan op zijn beurt anderen in zijn vak op, in casu Daniel Sureau, den zoon van Esechias Sureau, medicinae doctor. De leertijd was kort; om „in de const der chirurgie soo veel hem enichsints mogelick off doenlick sal weesen soo in practique als theorie, te werden onderwesen" was slechts twee jaar noodig. Alles kon de chirurgijn den jongen man niet leeren; daarom was bepaald, „dat den voornoemden Daniel Sureau een uijr daechs des naermiddachs sal hebben omme hem in de Latijnse tale te

laeten instrueren, uijtgenomen des Saterdaechs". Voor zijn onderwijs zou Frederick Born jaarlijks honderd gulden ontvangen.

Van den dokter tot den apotheker is de stap niet groot; ook deze nam leerlingen aan. In een acte van 25 Mei 1639 nam de Haagsche „apoteecaris" Gedeon d'Assegnies aan den jongen Pieter Sporck in den tijd van drie jaar te leeren „de kunst van apoteecarie, ende alles wat daeraen dependeert". Pieters vader zal daarvoor te zamen 250 gulden betalen. De verdere bepalingen van het contract geven geen aanleiding tot opmerkingen (N°. XXVII).

Tot afwisseling het arbeidscontract van een vrouw. Volgens acte van 21 Maart 1667 nam Dirckge Leenmans, „bejaerde dochter", op zich om de jonge Cornelia van Dam „te leeren vrouwenpruijcken maecken, haere mutsgens, fransse mutsgens, vrouwen locken, rouwerk, tippen, stoicken, gestickte mutsgens, oorlappen, valsche scheijen, lappen op 't hooft, valsche tuijtten, huijffgens, galantten, pertinent hullen soo joffrouwen, als borgers vrouwen ende dochters ende voorts generaliter alles, dat aen 't hantwerck in eeniger maenieren dependeert" (N°. XXVIII). Het contract werd voor twee jaren aangegaan met opzeggingsrecht voor iedere drie maanden; het leergeld bedroeg 50 gulden.

Een bijzonder geval geeft ons een contract van 7 October 1647 (N°. XXIX). Het blijkt, dat den 18 Juni van dat jaar Andries Tincke voor twee jaren in dienst is gegaan bij Anthoni Roeteringh „omme bij hem te leeren de const van chirurgye". Het schijnt dezen chirurg evenwel niet voor den wind te zijn gegaan. Immers „naerdien den voornoemden Roetering als nu van de meninge is te vertrecken naar Bresiliën als chirurgijn van een regiment, ende hij Tincke genegen sijnde om

sijnen tijt van twee jaren te voldoen", belooft de knecht met zijn meester mede te gaan, als hij van zijn vader verlof kan krijgen. Wordt hem dat niet gegeven, dan is hij vrij van zijn dienst, maar moet schadevergoeding betalen.

De volgende acten betreffen militaire zaken. Ook hier komen natuurlijk in de eerste plaats dienstcontracten voor. Zij worden gesloten tusschen officieren en illustreeren de wijze, waarop in de zeventiende eeuw de troepen werden aangeworven. Het leger der Republiek werd, zooals bekend is, door vrijwillige dienstneming gevormd. Daartoe sloten de Staten-Generaal contracten met officieren, die daarbij op zich namen voor bepaalde sommen regimenten of compagnieën te leveren. Zij moesten dan natuurlijk zelf zien aan de benoodigde manschappen te komen. Hoe dat geschiedde, blijkt uit het volgende contract (N°. XXX). De kapitein Lambert Pels van het regiment van den kolonel James Hendersson, sluit daarin een overeenkomst met zijn vaandrig Hendrik van Osenbruch, waarbij deze zich verplicht binnen veertien dagen te Zutphen vijftien soldaten te leveren tegen $4^1/_2$ rijksdaalder per man — per stuk, zou men bijna willen zeggen. De vaandrig heeft daarvoor ook nog het recht een „corporael van de adelborsten" aan te stellen.

In het buitenland ging het met het aanwerven van troepen natuurlijk evenzoo als in de Republiek. De volgende stukken hebben betrekking op het lichten van troepen in Holland voor de republiek Venetië. In een acte van 1 Juni 1646 (N°. XXXI) neemt een zekere Jan Janssen Stien op zich om aan Jonker Jeronimus Christoffel van Belnits, kapitein van een compagnie infanterie ten dienste der Republiek Venetië zestig soldaten, „waer onder sal mogen wesen een sergeant, corporael lanspassaet ende adelborst" te leveren „in de lichters, die

daertoe sullen werden geëmploijeert bij de Edele Heeren 't sij tot Amsterdam ofte elders daer het selve soude mogen sijn". Desnoods mag Stien ook met vijftig man volstaan. Voor ieder man ontvangt hij negen rijksdaalders; bovendien zal hij luitenant bij de compagnie worden; als borg voor hem treedt zijn broeder Havick Stien op. En zoo kon de ronselaar zijn gang gaan.

Een veel hooger personage treedt op in een stuk van 13 December van hetzelfde jaar over een soortgelijke zaak (N°. XXXII). „Sijn Excellentie d'Here Prince Maurits Palsgrave aen den Rijn, Hertoogh in Beyeren etc." contracteert namens „Syner Excellencie Heer broeder Prince Philips mede Paltsgrave aen den Rijn, Hertoogh in Beyeren etc" met Tieleman Cannarts, die hem „ten dienste van de Serenissime Republycque van Venetiën" binnen vier of vijf weken te Rotterdam vijftig weerbare mannen zal leveren tegen elf rijksdaalders per stuk. De mannetjes waren dus, vergeleken bij het vorige stuk, iets duurder geworden. Weer iets goedkooper, acht rijksdaalders, zijn ze in het volgende document (N°. XXXIII). Den 18 December 1646 contracteert Otto van Doorn, kapitein in dienst der Republiek Venetië, met Pieter Janss. van Coppel en neemt hem aan als „gevrijde corporael" over de vier soldaten, die deze zal aanwerven. Het bedenkelijke van deze zaak is, dat Coppel zelf vrij blijft. Is hij met zijn soldaten in Venetië, dan zal hij „aldaer ofte waer het soude moogen weesen sijn fortuyn moogen gaen soucken, sonder dat den gemelten capitein hem eenige verhinderinge daerinne sal moogen doen, maar daertoe te verleenen desselfs passepoorte"..

Het volgende stuk (N°. XXXIV) handelt over de leverantie van wapenen aan den Koning van Frankrijk. Er bestond dienaangaande een contract tusschen Utrechtsche en Haagsche wapenmakers; maar de Hagenaars hielden zich

daaraan blijkbaar niet; vandaar dat bij acte van 7 December 1630 de ontbinding volgde.

Een vennootschap tot het uitrusten van een oorlogschip werd gesticht bij contract van 3 November 1624. Kapitein de Koe, die een oorlogschip bevoer, ontbrak het aan middelen om het te reeden. Hij vormde dus met dat doel een consortium, dat te zamen een som van *f* 4900 bijeenbracht; de kapitein zelf bracht daarvan *f* 600 aan. Daarmede zou deze het schip, „'t welck hy tegenwoordich in Zeelandt heeft gecocht ende nu met Godis hulpe voor heeft daermede een reijze in zee te doen", dan kunnen uitreeden. Wij hebben hier te doen met een kaperschip; vanwaar anders de winst, die de vennooten zich beloven, moest komen, is niet duidelijk; het volgende stuk bewijst het ten overvloede. Van een overdoen van het bewapende oorlogschip aan de Admiraliteit was dan ook geen sprake; de kapitein zegt uitdrukkelijk, dat hij er zelf een reis mede zal doen. Eigenaardig is het, dat de kapitein, die wel een goed zeeman zal zijn geweest, zijn handteekening niet kon zetten en dus met een kruis moest volstaan (N°. XXXV).

Uit andere stukken weten wij van dezen kapitein en dit schip nog iets meer. Den 5 Februari 1626 (N°. XXXVI) besloten de vennooten het schip, dat vroeger de Hoop heette en thans de Koe werd genoemd en dat „de voyagie gedaen heeft op de vrije neeringe", aan kapitein de Koe „by forme van leeninghe" te laten „en daermede nog een voyagie te doen". De onkosten zijn voor rekening van den kapitein. „Ende zoo hem capiteijn geluct, dat hij eenighe prise verovert, dat hij alsdan voor 't voornoemde schip aan de reeders sal betalen de somme van 3000 guldens, daermede hem tselve alsdan in vrijen eigendom sal competeren". Krijgt hij geen buit, dan blijft het schip het eigendom der vennooten. Dat dit laatste het geval is geweest, blijkt uit de verklaring van den

luitenant Willem Jansz. Nagel van 21 April 1626 (N°. XXXVII).

Om met de militaria te eindigen een stuk over de Haagsche geschutgieterij. Den 11 Augustus 1669 verklaart Willem Wegewaert, die door den Raad van State is benoemd tot opvolger van zijn vader Coenraedt Wegewaert, „in sijn leven meester groffgeschutgietter van de Generaliteyt", „de geschutgieterswinckel" naar behooren te zullen drijven en zich „omme pregnante redenen ende verscheyden goede consideratiën, daermede hij hem tot sijn voornoemde moeder juffrouw Maria van der Nieupoort, ende de gansche naergelatene familie van sijn zalige vader, in sijn gemoet overtuycht ende verplicht bevint, mitsgaders in gevolge ende tot prestatie ende voldoeninge van de beloften, die hij comparant inde sieckte ende voor het dootbedde van zijn zaliger vader aenden selven sijnen vader tot diversse maellen in cinceeriteyt ende van goeder hertten gedaen heeft" om zijn ambt gedurende zes jaar ten bate van zijn moeder en zijn broeders en zusters te vervullen. Daarenboven mag deze familie „in slants huysinge aen de gietterije behoorende" blijven wonen. Maar daarvoor „bij sijne moeder de weduwe ofte anders van slants wegen naer ouden gebruycke (hem) besorcht sal werden de noodige spijsse van cooper, tin ende andere behoeften, tottet gieten van canon"; bovendien zal zij hem kost en kleeding geven „eerlijcken ende naer sijne qualiteijt", alles onder nadere goedkeuring van den Raad van State (N°. XXXVIII).

Een enkele maal hebben wij reeds vennootschappen, associatiën, of hoe men ze met een modern woord noemen wil, aangetroffen. Ziehier nog eenige andere. Vooreerst een overeenkomst tusschen Adrian Vlack, boekdrukker in den Haag, en Pieter Aertsen, boekverkooper te Amsterdam, (N°. XXXIX) den 27 Augustus 1662 gesloten. Vlack zal voortaan drukken „een Dijndaegse ende Donderdaegse

Haegse Courante op sulcken formaet ende maniere als de Amsterdamse ende Haerlemse couranten ordinaris gedruckt worden". De onkosten zullen door beide contractanten gelijkelijk worden gedragen; ook de profijten zullen aldus worden verdeeld.

Een tweede contract wordt den 2 November 1671 gesloten tusschen Henry Heuck, „Directeur des Inventions de Cristal" en Vincent Pompée, „gentilhomme verrier, travaillant au dit cristal" (N°. XL). Pompée en Heuck zullen samen werken „dans l'artifice de souffler cristal" „comme il sera proposé et ordonné et en la plus milleure forme qu'ils le puissent faire". Zij zullen vijftien uren per dag werken „y compris un heure ou cincq quard' heures le plus haut pour son diner". Overwerk zal afzonderlijk worden verrekend evenals arbeid gedurende minder dan vijftien uur. „Lesdits Sr. Pompée et les autres seront aussi obligés de travailler touts les jours et journellement, mesme au jours de festes, excepté seulement les Dimanches et les grandes festes de Noël, de Pasque et Pentecoste, durant lesquelles trois festes ils seront exempts trois jours chasque fois dudit travail, si ce n'est, qu'il y a periculum in mora ou de l'ouvrage à faire que ne pouvoit pas attendre". Bij ziekte mag Heuck Pompée en de zijnen door anderen vervangen, wanneer „par un tel empeschement louvrage ou le fourneau fust arresté sans avoir quelque progres". Pompée zal voor zijn werk genieten 70 rijksdaalders per maand; bij verhindering om te werken door een gebrek aan het fornuis of anderszins zal hij „avec son valet" vijf rijksdaalders per week genieten. Bovendien zal Heuck aan Pompée „pour louage de maison et bruslage" 17 rijksdaalders per jaar betalen. Wij hebben hier dus niet te doen met een gewoon arbeidscontract tusschen meester en gezel. Blijkbaar werkt Mr. Pompée geheel zelfstandig, al is het ten bate van zijn medecontractant;

zijn salaris is veel hooger dan van een gewoon werkman; hij wordt edelman genoemd en houdt er zelf een knecht, mogelijk wel meerdere op na. Eigenaardig is dan echter toch, dat zijn werktijd — niet minder dan vijftien uur — wordt vastgesteld.

De beide volgende contracten (N°. XLI en XLII) behooren bij elkander. Bij het eerste, den 12 Maart 1636 gesloten, verbinden zich Jan Cambier en Pierre Duval, „beyde Franse craemers", om voor gemeenschappelijke rekening handel te drijven in „alrehande coopmanschappen van goederen, soo van sijdewaren, koussen, hoeden ende anders". Cambier bracht daarvoor 10.000 gulden in, Duval slechts 400 gulden, maar blijkbaar ook de koopmansgoederen zelf. De eerste zal ook twee derde, de laatste een derde van de winst genieten; evenzoo zal het verlies worden omgeslagen. In dezelfde verhouding zullen beiden „huyren ofte coopen behoorlick huysinge, die hun duncken sal bequaemst ende oirbaerlicxt te sijn". Kleederen, die zij uit den winkel voor zich zelf nemen, zullen zij moeten betalen. Zij zullen verder voor gemeenschappelijke rekening de huishouding doen, „uitgesondert soo de huysvrouwe van de voorsseide Cambier mochte coomen in de craem te vallen, de extra ordinaris costen van dien bij hem Cambier alleen gedragen ende betaelt werden". Het contract zal zes jaar gelden.

Zoo lang heeft het evenwel geen stand gehouden. Wel vestigde zich de zaak van Cambier en Duval in het Halstraatje, de goede winkelstraat dier dagen, maar „om seeckere redenen ende consideratiën henluyden daertoe moverende" besloten zij reeds den 10 Juni 1637, dus ruim een jaar later, de vennootschap te ontbinden. De zaak met de koopmansgoederen ging met alle baten en schulden over aan Cambier; daarvoor moest hij aan Duval 1100 gulden ineens betalen.

Het volgende contract (N°. XLIII) is een acte van vennootschap, aangegaan tusschen twee houtzagers.

Dat echter niet alleen handelaren en industrieëlen in engeren zin vennootschappen aangingen, blijkt uit de volgende acte (N°. XLIV), waarbij twee „coordedanssers ende springers" voor den tijd van twee jaren een maatschap met elkander sluiten.

Over gildezaken handelen de volgende stukken. Het eerste is een verklaring van het vleeschhouwersgild in den Haag van 6 Augustus 1641, „dat alhier in 's Gravenhage geen vleeshouder zijn neringe in de Halle vermach te doen, zoo hij prijseerder van 't bestiael is" en verder „dat alhier in den Hage in observantie is, dat alle het vee, dat den prijseer aen hem met prijseren crijcht, hij hetselve nyet met ponden en mach vercopen, maer met heele quartieren volgens d'ordonnantie daer van zijnde" (N°. XLV). Tegen een ander misbruik is het besluit van hetzelfde gild van 25 en 26 Januari 1649 gericht (N°. XLVI). De Haagsche slagers beklagen zich daarin, dat de Delftsche collega's zoo onheusch zijn om hun de kalveren voor den neus weg bij de boeren op te koopen, om ze vervolgens te Delft aan de markt te brengen. Het Haagsche gilde verbiedt daarom alle gildebroeders om te Delft kalveren te gaan koopen, een proclamatie, die door alle Haagsche slagers door hun onderteekening is bekrachtigd.

Een ieder weet, hoe naijverig de gilden op hun privilegiën waren. Een bewijs daarvan geeft wederom de volgende acte (N°. XLVII), waarbij hoofdluiden van het schrijnwerkersgild in den Haag op verzoek van het St. Jorisgild in Rotterdam den 5 November 1634 verklaren, „dat alhier in 's Gravenhage niemant wy hij zij eenige lijsten ofte panelen sal vermogen te maecken, voor ende alleer zij hebben gedaen den prouff van het schrienwerckers-gilden alhier".

Ook de herbergiers verdedigden gezamenderhand hun belangen. Den 5 October 1639 kwamen alle Haagsche herbergiers, die alle in het stuk met name en met den naam van hun herberg worden genoemd, bijeen om hun collega Joris de Caulery, herbergier in de Zwaan op de Plaats, om hun belangen te verdedigen in het proces, tegen hen voor schepenen van den Haag op touw gezet door Johan van Neurenberch als collecteur en gemachtigde van de pachters van den impost, „mitsgaders excijs ende societeyt van wijnen over den Haech ende Haechambacht". Het gold hier een quaestie van den accijns op den Franschen wijn (N°. XLVIII).

Voor de verandering eenige medische zaken. De volgende attestatie (N°. XLIX) werd den 24 Augustus 1628 uitgereikt aan Mr. Guilliame Malet, „ordinaris oculiste ende operateur der stadt Leijden". Hij had een blinden oudsoldaat de cataract van beide oogen afgenomen met het beste gevolg, „ende sulcx nae haer getuijgen oordeel d'operatie bij den requirant wel is gedaen geweest".

Op den dokter volgt wederom de apotheker of liever in casu de drogist. Bij acte van 12 Juni 1704 (N°. L) verkochten Guilhelmo Ferdinando Tattenbagh en Josina Smijsinck aan den Middelburgschen koopman Joan Sautijn „seker secreet recept van pik en theer door voornoemden heere Tattenback geinventeert, bequaem tot conservatie vande schepen voor 't ineten der wormen 't zij in wat wat'ren die navigerende of stil leggende sijn". De heer Sautijn, aan wien de uitvinder het onwaardeerbaar geheim heeft medegedeeld, zal het middel op schepen naar de West beproeven; de helft van de winst zal hij aan Tattenbagh en mevrouw Smijsinck uitkeeren. Allen zullen het geheim gestreng bewaren; in de familie Sautijn zal het overerven, die verplicht is ook aan de nakomelingen van de andere partij steeds de helft van het provenu uit te keeren.

De volgende stukken brengen ons in de schilderswereld. Het eerste (N°. LI) betreft een portret, geschilderd door den Haagschen meester Pieter Pijl, die ook van elders als leerling van Paulus Moreelse bekend is. Een zekere Maria Ruijters legt den 27 Februari 1642 de verklaring af, dat ongeveer zes jaar geleden „denselven Pijl geschildert heeft eenen Sr. van Mil, juwelier, welcke schilderije zij attestante omtrent vijff weecken naer t' overlijden van den voorsseiden Pijl door ordre van den voorsseide Cornelia van Dalen (de weduwe van den schilder) ten huyse van de voorsseide van Mil gebracht heeft. Verclaerde mede, dat haer voorsseide juffrouw haer dede seggen aen den voorsseiden van Mil, dat sij dertich gulden voor de schilderije moste hebben, ende dat deselve zoo aen haer man bestelt was, hetselve zij attestante seggende, seijde van Mil: daer sijn vijff ricxdaelders, gheeft die jou joffrouwe ende ick sal bij haer coomen ende stellen haer te vreden".

Bij de volgende „insinuatie ende protest" beklaagde Thomas Brouart, thesaurier-generaal van den Prins van Oranje, zich over de handelingen en lasteringen van den schilder Esaias van der Velde, die beweerde, dat hij door genoemden thesaurier honorarium voor een aan den Prins geleverde schilderij ad *f* 200.— was te kort gedaan. De schilder kroop echter in zijn schulp, toen hij werd gesommeerd zijn beweringen waar te maken. Het stuk is van 3 en 5 Januari 1626 (N°. LII).

Met den overgang van de schilderswereld naar plankenland blijven wij in het rijk der kunst. Ook over deze provincie van dat rijk geven de Haagsche notarieële protocollen een en ander. Uitteraard zijn het geen kunstzaken in engeren zin, die voor den notaris worden gebracht. Maar onze kennis van het Haagsche tooneel vermeerderen deze acten toch wel. Hier is een contract, den 22 April 1664 gesloten tusschen „La troupe des commediens de

Mademoiselle d'Orlians", die ons ook van elders bekend is, en mr. timmerman Arie Janssen Rotteveel (N°. LIII). Deze „sal maecken in de kaetsbaene op het Buijtenhoff een volmaeckt theater na haere fantasie ende ordre met bancken ende besloten loges.... op ordinaris forme sijnde 30 of 32 voeten lanck". Hij zou daarvoor 260 gulden genieten. De leverantie werd door Rotteveel zeer gewenscht; ten minste er werd bovendien geaccordeerd, „dat in 't toecomende niemant anders als hij Rotteveel haere theaters sal maecken". Van de acteurs hebben geteekend N Jolimont, La Sousteyn (?), Jean Palet, dit Bellefleur, „commedien francoijs", en Louis Drouin dit Louis, „commedien".

Dan volgt een huurcontract van 9 November 1648. De houtkooper Johan Locgué (N°. LIV) verhuurt aan Jan Baptist van Forenenberg, Triael Perker, Bartholomeus van Velsen en Gillis Noseman „meesters van de Nederduijsche commedianten", „seeckere schuere, lanck sestich ende breet 42 voet, soo 't selve is leggende, opgetrocken voor met een stene muijr.... die hij verhuijrder staende heeft op de Princegracht, die haer verbinden en betimmeren sal". De huur zal drie jaar loopen; de huurprijs is 350 gulden per jaar „ende tot een recognitie voor de huijsvrouw van den voorsseiden verhuijrder eens een gouden ducaton ende een discretie voor de dienstmaecht van denselven Locqué," die ook verder de schuur voor het beoogde doel zal in gereedheid brengen.

Een tweede huurcontract betreft weer Fransche acteurs. Den 7 Januari 1671 (N°. LV) verhuurde Pieter van Gool, „kaesbaenmeester", aan Jaques de Fontenel, Jan du Bocage en Jan Batista Prefleury, „Franse comedianten", „seeckere kaesbaen, staende ter sijde sijn verhuijrders huijsinge omme bij haer huijrders in dese winter offe soo lange, als het de heeren huijrders sal gelieven tot het

speelen van eenige comediën ofte ander hare dienste gebruijcen". De huurprijs is tien gulden per dag.

Een eigenaardig geval kwam den 9 Mei 1703 voor notaris van Binckhorst. Toen verscheen voor hem Mademoiselle Mannon Suar, „actrice à l'opéra et demeurante à La Haye", die de volgende verklaring aflegde. Het vorige jaâr had Mr. Quesnot de la Chenée vóór zijn vertrek naar Hamburg haar willen engageeren „pour y chanter à l'opera". De diva had evenwel niet willen vertrekken, voordat hij zijn schuld aan haar had betaald. De directeur had toen tot geweld zijn toevlucht genomen. „Il luy a pris son coffre avec ses hardes et l'a mis en gage pour la somme de quarante francs après avoir sié le cadenat pour montrer et inventariser les dites hardes, qu'il faisoit passer pour les hardes de sa femme." De genoemde koffer heeft zij eerst weer teruggekregen door de bemiddeling van den Amsterdamschen chirurgijn Lebrard, blijkbaar een landgenoot (N°. LVI).

Bij het tooneel kunnen de marionetten worden gerekend, althans gevoegd. Den 21 Januari 1668 verklaarden Gillis Packee, „sieckelijck te bedde leggende dogh sijn verstant, soo uijtterlijk bleeck, wel gebruijckende" en zijn vrouw Elisabeth Rampers, dat zij aan Cornelis Moerlant en zijn vrouw Annetie Claes hebben verkocht „'t seecker blauwe tent met een set stuck van binnen daer men de marionette insteect, waerinne mede begrepen sijn 3 clijne oorlogsschepies, een brandertie met een clijn bootie, een vlagge, mitsgaders een wagen, daermede het voorseyde spul vervoert wort, mette kisten bij 't spul ende voorts 't gene tot het selve dependeert, tegenwoordig leggende op het Spuij neffens de „Cabel" tot de erfgenamen van Adam Spijck." De koopprijs bedroeg 600 gulden. Zoo evenwel Gillis Packee „weder tot sijn gesontheijt quame te geraecken, waer van hij jegenwoordigh heel sieck te

bedde leijt", dan moeten de koopers hem de tent met toebehooren weer voor de genoemde koopsom afstaan. (N°. LVII).

De volgende acten zijn eenvoudige verklaringen omtrent allerlei, dat men tegenwoordig politiezaken zou noemen. Het eerste stuk (N°. LVIII) betreft een hazardspel, waaruit blijkt dat men in 1600 „rouge et noir" ook reeds kende en dat men soms alles wat men bezat, in casu de borduurwerker Jacob van der Meulen zijn geld en zijn ringen daarbij verspeelde.

De volgende attestatie van 19 Mei 1628 (N°. LIX) betreft een vechtpartij in het Bosch, die in de zeventiende eeuw nog al eens voorkwamen en die soms bloedig genoeg, ja, met doodelijk gevolg verliepen. Een valkenier van den Prins verklaarde, dat hij op het Malieveld twee jongelieden had zien spelen en vervolgens twist had zien krijgen. Zij hadden de degens getrokken en waren elkander te lijf gegaan; een van beiden was ernstig gekwetst; bovendien had de genoemde valkenier, die tusschen beide had willen komen, nog als loon voor zijn poging om vrede te stichten, een steek in de pols opgeloopen. Zoo gaat het bemiddelaars in den regel.

„Een driftig muzikantje" zou men de volgende vermakelijke geschiedenis kunnen betitelen, waarover den 18 Juli 1624 werd getuigd. Mr. Jan Leendertss „musesijn" wandelde eenigen tijd geleden over de Markt en vond daar „seecker persoon, die hemselven vermeetende was binnen den tijt van drie dagen de luijden te leeren speelen op seecker instrument, genaemt de vyool de gambe." Gevraagd, wat hij dan leerde spelen, antwoordde hij: „ick leer de luijden speelen de wijsen van hondert ende vijfftich salmen." Waarop Jan Leendertsz blijkbaar driftig vroeg: „ich wilde wel, dat ghij mij daer eens redenen van gaeft op wat maniere ghij dat beginnen soudt". De ongenoemde

erkende: „Ja, ja, ick hoor wel, dat ghij beeter meester sijt als ick", wat onze Leendertss bescheidenlijk erkende: „Ja ick hoor wel (onder reverentie geseijt) ghij sceijt". Toen daarop inderdaad de ongenoemde heenging, veroorloofde hij zich nog deze vriendelijkheid: „Ick en wist niet beeter of ick hadde een edelman ondervonden, maer ick sie wel ick heb een schelm, vagebont ende fielt voor." Toen hij dit meer dan eens herhaalde, liep Jan Leendertsz de gal over; „seer vergramt werdende, es daer naer geschiet, dat de voorsseide requirant (d.i. Jan Leendertss) den voornoemden viool de gambe aen stucken heeft gesmeeten". (N°. LX.)

Hoe een gezelschap werklieden in de herberg de Engel op de Voorburgsche kermis ernstig ruzie kreeg, kan men zeer dramatisch beschreven vinden in de acte van 13 December 1633 (N°. LXI). En wil men weten, hoe een zekere heer Westrene met drie knechts op Pinksteren 1644 des avonds tusschen elf en twaalf uur in een wafelkraam op de Voldersgracht huishield „en aldaer groot geweld hebben gedaen, soo met het uijttrecken van degens als andere onbehoorliche actiën", dan kan men daar de volgende verklaring op nalezen. (N°. LXII).

Van veel ernstiger aard was de zaak, waarover den 29 Juni 1635 een verklaring werd afgelegd. (N°. LXIII). Er had een doodslag door onvoorzichtigheid plaats gehad. De dader, bevreesd voor de gevolgen van zijn onschuldig begane daad, verzoent zich met de weduwe van het slachtoffer. Deze had op zijn sterfbed verlangd, dat zij den dader zou vergeven „volgende de geboode Godes", „gelijck sij hem uit puijre lieffde Godes vergaff ende remitteerden mitsdesen de voorsseide manslach bij hem onnoselicken geperpetreert aen den voornoemden hare man zaliger." Het was echter niet alleen christelijke liefde en barmhartigheid, die haar zoo deed handelen; zij verklaarde „van

de soeninge van dien volcomentlijcken te sijn gecontenteert, voldaen ende betaeld." De moordenaar en zijn moeder hadden dus zoengeld aan de weduwe van den doode moeten betalen; onder het volk kwam dit gebruik bij onderhandsche acte dus destijds nog voor, zij het dan ook voor een onschuldig beganen doodslag.

Van vrijen en trouwen handelt het volgende stuk. Het is een zaak van trouwbeloften. Een zekere Abram van Maerlen had aan Maria Notte „sedert Delffsche kermis voorleden een jaer" trouwbelofte gedaan, wat hij ook voor Ds. Streso en anderen had erkend. Bovendien zegt Maria, dat hij „omtrent nege vierendeljaers ten huijse van mij ondergescreven, onder pretext van vrijagie 's middachs ende 's avonts gegeten ende gedroncken heeft, ende nu voorgeeft dat hij aen seecker vroupersoon tot Delft voor date van sijne voorsseide aen mij gedane troubelofte soude sijn verlooft." Hoe verontwaardigd ook, Maria is tot een schikking bereid; zij wil afstand doen van haar rechten, mits haar Abram onder eede voor Schepenen van Den Haag wil verklaren, „dat de troubeloften, die hij aen het voorsseide vroupersoon tot Delft gedaen soude hebben, is geschiet voor date van de voorsseide troubeloften aen mij gedaen." Weigert hij, dan zal Maria een eisch tot trouw tegen hem instellen „doch alles onvermindert ende sonder prejuditie van mijn recht totte repetitie van het costgelt bij de voornoemde van Maerle geduijrende zijne frequentatie 't mijnen huijse verteert." De insinuatie geschiedde nog denzelfden 2 September 1645. Abram gaf ten antwoord: „Ick sal voor Schepenen van 's Gravenhage verclaren met eede, dat ick aen het ander vroupersoon eerder verlooft ben geweest dan aen de requirante. Nopende 't verder dat de requirante pretendeert van costgelt, ick hebt haer betaelt en bent haar nyet schuldich en meen oock daervan nyet te geven. (N°. LXIV.)

Van een huwelijk kunnen allerlei quaesties komen. Zulk een familiequaestie wordt behandeld in een stuk van 31 Mei 1644. Een zekere Johannes Hasenbaert laat notarieël zijn „swager" (schoonzoon) vragen „wat redene hij heeft omme soo onfatsoenlicken mijn overledens dochterskint aen mij te weijgeren, om ons genuchte daermede altemets een uijr ofte twee te hebben, hetwelcke ick altijts tot zijn contentement voor date hebbe doen weder thuijs brengen" De schoonzoon antwoordde niet dadelijk, maar verklaarde zich bereid dat notarieël te doen. (N°. LXV).

Den 6den Maart 1646 verklaarde Catarina Hubrechts, huisvrouw van Sier Krijnss van Blinckersduijn „bij haere vrouwewaerheijt in plaetse van eede" op verzoek van Hendrick Janss., bode der Staten van Friesland, dat Elsgen Jansdr., weduwe van Jan van Nes, in 1643 overleden, heeft nagelaten: „een camelotte vlieger, met een rock van 't selffde, een gecouleurde pafijse rock geboort met cant pamet, een roode carmosijne laecke ondersiel geboort met satijne passementen, item een heeresaijen vlieger en een heresaijen rock, item een brabantsse heuijck met een fluweel hoetgen ende laeckensse heuijck". (N°. LXVI).

De volgende stukken betreffen publieke werken. Dat men in de zeventiende eeuw hoogen prijs stelde op deugdelijk bouwmateriaal, bewijst een stuk van 26 September 1635, dat over keuring van geleverde dakpannen handelt. (N°. LXVII). Hoe de buurtbesturen zich kweten van de op hen rustende taak om hun straten schoon en zindelijk te houden, blijkt uit het contract, dat de St. Antonisbuurt in Den Haag den 16 Februari 1641 sloot met den arbeider Cornelis Jacobss. (N°. LXVIII). Een dergelijk contract met denzelfde sloot de Nieuwe Wagenbuurt den 3 Maart d.a.v. (N°. LXIX). Dan volgt een contract van 29 April 1647 over het maken van een kaaimuur voor rekening van de

3

gezamenlijke buren der Prinsessegracht „reijckende van de Plantagiebrugge, zuijtaen tot de laetste gemaeckte steene strate nevens de heer van Beverwaert (N°. LXX). Den 18 Juli 1641 verklaart de meester metselaar Dirck Ariensz. van der Tol, dat hij in de jaren 1632 en 1633 op verzoek van Jonkheer Franchoys van Westerbeeck, heere van Westerbeeck, „commandeur van Steenwijck ende capitein van een compagnie voetknechten ten dienste van dese landen" het huis Westerbeeck bij Den Haag heeft hersteld. Het was „meestendeel van ouderdom vergaen ende vervallen", „dattet niet langer soude connen staen, noch bij menschen bewoont werden"; maar mr. Dirck heeft het „niet alleen behoorlicken van muyragiewerck, vloeren ende andersints gerepareert, maer oock merckelijcke gemelioreert ende in soodanige nieuwen formen ende gestalte gebracht, voor soo veel, 't muyragiewerck ende vloeren belangt, als het jegenwoordich genoechsaem te sien is. (N°. LXXI).

Eindelijk nog twee varia. Alleerst een weddenschap. Den 16 Mei 1647 kwamen Fredrick Becker en Philippe de Bra overeen „dat bij aldyen de voornoemde Frederick Becker van huijden date deser binnen ses maenden gearriveert is binnen de stadt van Roomen ende daeraf wettelijcke attestatie overseijndt off overbrenght, de voornoemde Philippe de Bra . . . . schuldigh ende gehouden sal zijn promptelijck aen den voornoemden Becker off toonder deses te betaelen hondert vijfftich Fransche croonen." Gelukt dat niet, dan zal omgekeerd deze som door Becker aan de Bra worden uitbetaald. Uitvoerige bepalingen worden verder gemaakt om de nakoming der weddenscap tegen alle mogelijke „loose vonden, exceptiën, privilegiën off rechten" te verzekeren. Oppervlakkig schijnt de weddensehap gemakkelijk te winnen, ook in de zeventiende eeuw; maar het feit, dat men ging wedden, bewijst toch, dat de

vervulling van de voorwaarde mogelijk, maar toch niet zeker was. (N°. LXXII).

Ons laatste stuk eindelijk is een verklaring van Cornelia Heusee en Suzanna Lottinghs, die op verzoek van Reijnier Biette den 27 Mei 1664 getuigen, „dat omtrent twee jaeren geleden, sonder in den precijsen tijtt gehouden te wesen, ten huijse van voornoemde eerste comparante gelogeert is geweest Monsieur Geringh, Duyts edelman, ende dat denselven eenigh goudt sijnde ontstolen, wilde hebben een waerseghster." Hij heeft toen dan ook ontvangen „seeckere vrouwspersoone, wesende althans huijsvrouwe van Benedictus van Lingen, copster, wonende 's Heeren Middelgraght alhier". Deze vrouw nu „heeft gewaerseght ende haer voor een waerseghster uijtgegeven." (N°. LXXIII). Maar wat er verder is geschied, dat meldt helaas! de geschiedenis niet.

Met deze achtenswaardige dame eindigen wij de bonte reeks van diverse personagiën, waermede de notarieële protocollen ons kennis deden maken.

H. BRUGMANS.

I.

Op huijden den 1sten Juni 1646, compareerde voor mij nots. publ. ende getuijgen ondergenompt d'Heere Symon van der Stock, wonende tot 's Gravesande ten eenre ende Johan Locque, wonende alhijer, in den Hage, ter andere zijde. Ende verclaerde den voorn. van der Stock vercocht, ende den voorss. Locque bekende van denselve gecocht te hebben, seecker graeu ruijnpaert, ende dat op dese naervolgende conditiën: namentlick dat denselven Locque voor't voorss. paert aen den voorn. van der Stock sal betalen de somme van twee hondert vijff ende 't sestich Car. guldens ende dat soo wanneer den voorn. van der Stock hem begeven sal hebben ten huwelicke state, als wanneer den voorn. Johan Locque gehouden sal sijn de voorss. somme van twee hondert vijff ende 't sestich Car. guldens datelicken aen den voorn. van der Stock op te leggen ende te betalen. Des sal den voorn. van der Stock gehouden sijn den voorn. Locque met sijn huijsvrouwe ter statie te nooden. Ende off het geviele dat den voorn. van der Stock soude mogen coomen te overlijden ongehuijwelickt soo en sal den voorn. Locque nijet gehouden sijn ijets voor 't voorss. paert te betalen. Ende bekende den voorn. Locque, dat 't voorss. paert tot sijn contentement hem bij de voorn. van der Stock op huijden is gelevert Verbindende den voorn. Locque tot prompte betalinge van de voorss. somme van 265 guld. in cas alsvooren zijn persoon ende goederen alle deselve ende de keure van dien, subjecterende 't verbant van allen rechten ende rechteren ende specialick den Ed. Hove van Hollandt. Voorts soo heeft den voorss. van der Stock bij desen toegestaen, dat off het geviele den voorss Locque bij siecte ofte ander nodige affairen op de voorss. statie nijet soude connen comen, om aen hem van der Stock alsdan in promte op te leggen de voorss. somme van 265 gld. Soo sal hij Locque gelijck hij bij desen belooft, ses weecken naer den troudach van voorss. van der Stock precijs ende sonder eenich langer dylaij gehouden sijn deselve somme op te leggen ende te betalen, zonder eenige exceptie te mogen pretenderen. Zijnde tot dien eijnde hij Locque te vreden hem in den inhouden deses bij den voorss. Hove van Hollandt tot sijnen costen te laten condemneren, tot dien eijnde constituerende ende machtich makende Cornelis Pieck, Maerten Deijm ende Jacob Vilaers, procureurs voor den selven Hove, te samen ende yder van hen bysonder. Belovende hij Locque van waerden

te houden 't gunt bij de voorss procureurs ende een yder van hen soo in 't versoucken als consenteren van de condemnatie gedaen sall werden, onder verbant als naer rechten. Consenterende hyer van acte te maken.

Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Mrs. Franchoijs van Dalen, ende Cornelis van Bladen, als getuijgen hyer toe versocht ende gerequireert.

JOHAN LOCQUE. S. V. D. STOCK.
C. VAN BLADEN. FRANCOIS VAN DALEN.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 81.

II.

Op huijden den 19den Februario 1646 compareerden voor mij Dirck Annocque openbaer notaris bij den Hove van Hollant geadmitteert in 's Gravenhage residerende ende voor de getuijgen naergenoempt, Simon Janss, torffdrager ende bekende gehuijrt te hebben, ende Ferdinande Molckeman insgelicx notaris den welcken bekende verhuijrt te hebben sijn huijs ende erve staende ende gelegen aen de Oostsijde van de Torff-marckt alhier inden Hage, voor den tijt van twee jaren eerstcomende ingaende op Meijdach naestcomende om de somme van achtijen ponden grooten Vlaems eens 's jaers vrij gelts ende sonder eenige cortinge daeraen te mogen doen, noch voort schoonmaken oft yet anders, hoewel den huijrder 't voorss. huijs eens 's jaers van boven tot onder sal moeten doen schoonmaken naer behooren op sijne huijrders costen. Dewelcke voorss. somme van achtijen ponden grooten Vlaems hij huijrder aen den verhuijrder belooft heeft te betalen met XXVII Car. guld. eens alle vierendeel jaers precys op pene van nulliteijt deser ende vertrecken metter woone uutten voorss. huijse sonder in rechte hierop eenichsints gehoort te mogen werden.

Belangende alle wat aen de glasen in de ramen ende anders meer gebroken soude mogen worden dat sal hij huijrder alle wederom moeten doen repareren ende maken op sijne huijrders costen ende sonder yet aende voorss. huijrpenningen te mogen corten. Mits dat den verhuijrder eenen muer van een halve steen dick met een deurcasijn daer in sal moeten doen maken van den eenen muer totten anderen int voorhuijs corts naer Meij naestcomende. Belangende de verpondinge is tot laste van den

verhuijrder, maer het clapwaken- ende brant-emmer gelt is ten laste van den huijrder.

Bovendien so en sal den huijrder dit voorss. huijs aen niemanden anders over mogen laten noch logeren genen hoeren noch dieven, daervan den verhuijrder schade soude mogen comen te lijden op pene van dobbel huijr ende 't huijs uutte huijr sijn, als 't hem verhuijrder diergelijcke schade op hem huijrder te sullen mogen verhalen. Alles onder 't verbant van des huijrders persoon ende goederen geen uutgesondert.

Ten bedwanck van alle rechten ende rechteren, renonchierende van alle beneficiën hoewel de rechten dicteren, dat de generale renonchiatie van geender weerden zij ten zij zake dat de speciale vergae ende tot meerder versekerheijt van tgene voorseijt is, so heeft hij huijrder onwederoupelicken geconstitueert Marten Deijm, Cornelis Pieck ende Gerard Vinck, procureurs voor den Hove van Hollant, mitsgaders Anthonij van der Drift, Lenert Starenburch ende .... [1]) Keun, procureurs voor den Gerechte van den Hage 't samen ende elck van hen in 't bysonder om hem huijrder op sijnen coste bij den voorseijden Hove van Hollant ofte Gerichte van den Hage 't samen en elck van hen in 't bysonder goetwillichlicken inne den inhouden van desen te laten condemneren ende betalen alle de costen, diewelcke hieromme sullen werden gedaen tot den uuteinde der voorss. sake toe.

Gelovende nu en t' allen dagen van weerde te houden al 't geene bij sijne voorss. procureurs 't samen ende elck van hen in 't bysonder hierinne gedaen ende gevordert sal worden onder 't verbandt ende renonchiatie als hyervoren is verhaelt; alles sonder bedroch. Aldus gedaen ende gepasseert ter presentie van den eersamen Jan van Utenbroeck, meester schilder ende Mathijs Dirck van Gravenbrock, mr. mandemaecker, beijde woonende alhier, als getuijgen hiertoe versocht.

JAN VAN UYTTENBROECK — SIJMON JANSS.
+ 't merck.

MATHIJS DIRCKSEN VAN GRAVENBROECK. FERDINANDE MOLCKEMAN.

Protocol van notaris DIRCK ANNOCQUE.

Fol. 203.

III.

Op huijden den 1sten Martij 1635, compareerden voor mij Anthonij van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van

[1]) Oningevuld.

Hollandt geadmitteert, residerende in 's Gravenhage ende de getuijgen naergenoempt, Tjerck Janss ende Louris la Torre, beijde werckende in 't goude Leerhuijs [1]) alhier in 's Gravenhage, dewelcke bekenden Meijdach toecomende te samen schuldich te wesen aen de Diaconie tot Vlissingen over de huijr van een huijsken staende ende gelegen in 't Westeijnde in de wandelinge genaempt de „Geweldigers-poorte" alhier, de somme van ses-ende-dertich guldens, daerinne gereeckent de helfte van de verpondinge. Te weeten hij, Tjerck 19 gld. 15 st. ende de voorss. Louris Janss de somme van 16 gld. 5 st. ende dat hen comparanten ongelegen compt yder haer voorss. portie promtelicken te voldoen. Soo verclaerden sij comparanten te vreden te sijn ende te consenteren, mitsgaders te versoucken aen den meester in 't goude Leerhuijs voorn., dat hij sall gelieven weeckelick in te houden van 't geene sij comparanten sullen comen te verdienen, ieder thien stuijvers, te weten van Louris Janss tot Meij toecomende ende aldus maer 5 st. 't welck sij aen de Diaconie voorss. ofte haers last hebbende sullen uijtreijcken ende betalen te reckenen 't sedert date deses aff, totte volle betalinge van de voorss. somme toe. Ende heeft voorts hij Louris Janss wederomme van de voorss. Diaconie alleenlick gehuijrt 't voorss. huijsken voor den tijt van een jaer ingaende Meijdach toecomende ende expirerende den lesten Aprilis 1636 mede toecomende voor de somme van zes-en-dertich Car. guld. jaerliks daerinne gereeckent mede de helfte van de verpondinge, 't welck hij comparant alsdan belooft heeft weeckelicken precys te sullen betalen met 15 st ende 't selve mede te laten inhouden van 't geene hij alsboven in 't voorss. goude Leerhuijs sal comen te verdienen op peijne soo hij sulcx niet laet corten ende d'eene weeck over d'ander laet loopen, dat in sulcken gevalle de huijr sal cesseren ende uijt sijn ende de voornoemde Diaconie de voorss. huijsinge aen een ander sullen mogen verhuijren, die 't hen goetdunckt, sonder tegenseggen van yemant ende 't achterstell van de huijr consequeren op de goederen ofte andersints soo sij te rade werden sullen. Te vreden sijnde sij comparanten hen in den inhouden van desen bij de Gerechte van 's Gravenhage tot heurluijden costen goetwillichlick te laten condempneren tot dien eijnde constituerende Nicolaes van de Werve ende mij notaris beijde procureurs voor den voorss. Hove t' samen ofte elcx van hen bysonder.

[1]) Vooraan in 't Westeinde. Zie Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage, Ie dl. p. 56.

Belovende van waerde te houden 't geene bij de voorn. procureurs ofte elcx van hen gedaen sal werden, onder verbant als naer recht daertoe staende. Ende compareerde mede Anthonij Thomass van Oorschot, wonende in 't voorss. goude Leerhuijs, dewelcke verclaerde sijn beste te sullen doen, dat hij van 't gunt hier vooren bij de voorss. eerste comparanten is belooft van haer verdiende loon weeckelicken sal ingehouden werden ende aen de voorss. Diaconie betaelt.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage in presentie van Willem Claess. ende Jan Michielss, mede goude leerwerckers, inwoonders alhier, als getuijgen hiertoe versocht

TJERCK JANSS.
+ merck.
WILLEM CLAESS.
× merck.

LAURENS LA TORRE.
× merck.
ANTONI TOMES VAN OORSCHOT.
JAN MICHIELSS.
+ merck.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 201.

IV.

Notaris, alsoo ick ondergeschreven Anthonij van Cokengen hebbe gehuijrt van Jacob van Bueren een comptoirken staende bij de Castilinij, ter presentie ende bijwesen van de Castilinijs weduwe ende haer broeder Schout van Catwijck, ingaende den eersten dach Aprill 1632 voorleden, ende geëxpireert den 27sten July 1632 ende dat op conditie hier naerder verclaert.

Dat den voorn. Anthonij van Cokengen 't voorss. comptoirken soude gebruijcken tot wederom opseggens toe, ende alsdan opgeseijt wesende den voorn. Anthonij, alsdan soude betaelen voor 't gebruijck van 't voorss. comptoirken, te reckenen yder weeck off ach dagen 25 st. alsoo den voorss. Jacob van Bueren dier tijt selffs niet en wist, off hij voorss. comptoirken soude mogen vercoopen off niet; ende, dat de voorss. Jacob van Bueren den voorn. Anthonij het voorss. comptoir noijt heeft opgeseijt volgens mondelinghe conditie als voorens, noch noijt geseijt jegens den voorn. Anthonij: „haelt uwe stucken daer uut, off betaelt mijn", maer wel waer te zijn, dat den voorn. Jacob van Bueren den voorn. Anthonij gevraecht hebbende, wanneer sal 't u eens te pas comen om te liquideeren, waerop den voorn. Anthonij tot antwoort gaff: "wanneer zal 't u te pas comen"; hij van Bueren seijde te

achter middach te vijff uren. Waarop den voorn. Anthonij heeft gepast ende den voorn. Jacob van Bueren niet gevonden. Waerover den voorn. Jacob van Bueren den voorn. Anthonij prejudiceerende ende gelieft heeft sonder eenige de minste redenen ofte fondament een slott te doen slaen voor den voorn. Anthonij van Cokengen zijn voorss. gehuijrde comptoir. Soo sult ghij, notaris, geassisteert met twee getuijgen u transporteeren aen den persoon van den voorn. van Bueren ende hem presenteren, dat hij compt ten huysse van mij, ende ontfangen zijn verscheenen huijrpenninghen ende bij weijgeringe ofte refues van 'tselve sult wel expresselick protesteren van alle costen ende schaden alreede gehadt ende geleden ende noch te hebben ende te lijden door dien alle mijne stucken in 't voorss. comptoir zijn berustende ende de luijden toecommen, die daerdoor ten hoochsten sijn geprejudiceert ende vercort, 't welck ick van meeninge ben op de voorss. van Bueren te verhaelen, daer ende soo ik te rade werden zall. Relateert uw wedervaeren schriftelick.

Actum den 28sten July 1632.

A. VAN COKENGHEN, not. publ. 1632.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 42.

V.

Op huijden den 19den Februarij 1641 compareerde voor mij Dirck Annocque, notaris publycq etc. d'eersame Willem Janss Pesser, commis tot Ravesteijn ende aennemer van de onderhoudinge van de wercken van fortificatiën aldaer, ende bekende wel ende deuchdelijck schuldich te zijn, zulcx hij doet bij desen den mede eersamen . . . . [1]) de somme van acht hondert vijftich ponden te xl grooten t' pondt, spruijtende ter saecke van deuchdelijck geleende ende ophuijden verstreckte penningen hem comparant tot sijnen goede contentemente geleent, ende aengetelt, renunchierende derhalven d' exceptie van ongetelden gelde. Belovende daeromme hij comparant de voorss. somme van acht hondert ende vijtich ponden munte voorss aen den voorn . . . . ofte den thoonder deses weder te restitueren ende betaellen binnen den tijt van een eerst-

[1]) Oningevuld. Zie de Nota op blz. 42.

loopende ende achtereenvolgende jaer naer date deses, sonder langer dilay. Ofte bij faute van dien naer d' expiratie van 't voorss jaer te betaellen intereste tegens thien gelijcke ponden van ider hondert, int loopende jaer totte volle ende effectuele betaellinge toe.

Daeronder verbindende hij comparant sijn persoon ende goederen, subject allen heeren, hoven, rechten ende rechteren, ende specialijck seeckere twee distincte ordonnantiën houdende op Cornelis Schotte, ontfanger van de gemeene middelen tot Grave ende van de Lande van Cuijck, etc bij den Rade van State verleent op de naem van hem comparant d' eene ter somme van 400 £ over het 11de, 3de, part sijner voorss aenneminge, d' andere ter somme van 733 £ 6 st. 8 den over, als reste ende in voldoeninge van de 2d leste 3l part van twee corps de guarde d' een in 't bolwerck achter het Casteel ende d' ander int Pleijn van Hoorens Bolwerck tot Ravesteijn voornoemt, beijde in date 18 Februarij 1641, als pandt metter minnen den voorn . . . . . ter handen gestelt. Omme bij faute van betalinge de voorss. somme van 850 £ metten verloopen intereste alsvooren, daeraen te moogen consequeren ende verhalen.

Tot welcken einde hij comparant hem . . . . deselve twee distincte ordonnantiën ter concurentie vande voorss. somme metten verloopen intereste alsvooren ende de costen daeromme te doen bij desen is transporterende. Alles onder gelijck verbandt als boven. Aldus gedaen ende gepasseerd in 's Gravenhage ter presentie van den eersamen Johan Balbian, burger alhier en den eersamen Giliam van der Elst, woonende tot Amstelredam, beijde als getuijgen hiertoe versocht.

W. J. PESSER. JAN BALBRAN.
GUILL. VAN DER ELST.

Nota

d'Heer Doctor VALCK, crediteur.

Protocol van notaris DIRCK ANNOCQUE.

Fol. 26.

VI.

Op huijden den 26sten Junij 1640 compareerenden voor mij, Pieter van Groenewegen, notaris publycq, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's Gravenhage, d'eersame

Pieter Nobel, deurwaerder van den Hove van Hollandt ter eenre, ende Nicolaes Coning, mede wonende alhier ter andere zijden. Ende verclaerden den voorss. Nobel vercocht ende den voorss. Coning van hem gecocht te hebben, het offitie van deurwaerderschap van den Hove van Hollant voorss., bij hem Nobel tot noch toe bedient. Ende dat op de conditiën hiernaer volgende: te weten, dat hij Nobel tselve offitie sal leveren in dier vougen hij 'tselve heeft bedient. Ende dat hij binnen den tijt van twee dagen aen hem Coning sal inleveren acte van resignatie van 't selve offitie. Ende belooft hij Coning aenden voorn. Nobel neffens de voorss. resignatie voor 'tselve offitie te betalen contant de somme van veerthien hondert guldens tot 20 stuijvers den gulden.

Tot naercominge van alle t' gunt voorss. is, soo hebben de voorss. comparanten yder voor soo veel hem aengaet verbonden, als sij verbinden bij desen haerluijder respective persoonen ende goederen alle deselve ende de keure van dien onderwerpende allen rechten ende rechteren Alles sonder arch ofte list. Ende versochten de comparanten hiervan een off meer acten gemaeckt te werden in debita forma.

Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Martinij Vlam, rentmeester van de Exploicten van den Hove van Hollandt, ende Mr. Jacob des Prez, advt. voor den voorn. Hove, als getuijgen hiertoe versocht ende gerequireert, die dezen neffens den voorn. comparanten ende mij notaris voorn. onderteijckend hebben.

PR. NOBEL. N. CONINGH. M. VLAM.
JACOB DES PREZ.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 62.

VII.

Op huijden den 23sten July 1632, compareerde voor mij notaris ende d' ondergescreven getuijgen Geertge Jacobs van Velsen, wede wijlen Gijsbrecht Adriaenss. Veerman, dewelcke verclaerde, dat sij in conformite van den testamente met haer man zaliger gemaeckt tot opsicht ende voocht gecooren heeft gelijck sij doet bij desen, Anthonis van Cogginga mede notaris alhier, die mede comparerende deselve voochdije is accepterende. Gevende voorts sij comparante generale macht, last

ende bevel aen den voorn. Cogginga omme alle haere saecken ende affairen egeen uijtgesondert, die sij comparante alhier in 's Gravenhage ofte elders heeft, te vervolgen ende waer te nemen, oock waer ende voor wien deselve soude mogen vallen, soowel in 't eijschen als verweren, 't antwoorden, repliceren, dupliceren, productie van getuijgen te doen reprocheeren, salveren ende in rechten te concluderen, sententie te hooren pronunchiëren, deselve te acquieseren, daervan te reformeren ofte appelleren alles soo sij in goeden raet gedragen sal, ende mede om een oft meer in sijn geconstitueerdens plaetse te stellen ende substitueren met gelijcke macht, omme hare comparants boedel te redderen, de schulden te betalen, de huijsinge, die sij comparante is hebbende ten meesten oorbair ende proffijte te mogen vercoopen, de penningen daervan procederende te ontvangen, quitantie daervan te geven ende passeren, den cooper ofte coopers voor schepenen alhier daer inne te erven ende vestigen ende haer comparante daervan te onterven ende ontvestigen, mede met macht omme uijtten naem van haer constituante met allen ende eenen yegelicken 't accorderen ende overeen te comen, voorts alles te doen, dat sij comparante present sijnde selffs soude connen ofte mogen doen, alwaert dat in desen speciaelder last requireerde, die sij comparante bij desen hout voor geïnsereert. Belovende voor goet, vast ende van waerde te houden alle 't geene bij de voors. geconstitueerde ende sijn gesubstitueerden hierinne gedaen ende gehandelt sal werden. Onder verbant als naer recht daertoe staende. Des blijft hij geconstitueerde gehouden van sijnen ontfangh te doen behoorlicke reekeninge, bewijs ende reliqua als naer behooren. Consenteerende, etc. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van Sibrant Gravius, cleermaecker ende Jan van Sanen, als getuijgen, etc.

SIJEBRANT GRAVIJS. GERTEN JACOP VAN VELSEN.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 40.

VIII.

Op huyden den 13den January 1640, compareerden voor mij, Anthony van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende de getuygen

naergenoempt, Adriaen Pietersz Smout, beenhouwer woonende alhier in 's-Gravenhage ende Jan Leendertsz van Gijsele, mede woonende alhier in 's-Gravenhage, verclaerende ende bekennende sij comparanten metten anderen geaccordeert ende overeen gecomen te sijn, sulcx volcht; te weten dat den voorn. Smout de voorss. Jan Leendertsz van Gijsele aengenomen ende hij Jan Leendertsz sich selffs bij den voorn. Smout in dienste bestedicht te hebben voor den tijt van een geheel jaer, ingaende Vrou Lichtmis deses jaers 1640 ende expirerende Vrouw Lichtmis 1641 daar aen volgende, geduyrende welcken tijt den voorss. Jan Leendertsz Gijsel met alle naersticheijt ende diligentie sich in 't werck ende ten dienste van den voornoemden Smout sal begeven ende laten gebruycken soo tot telinge van de warmoesvruchten op seeckere parthije warmoeslant als andere diensten, die hij Smout van noode soude mogen hebben, den beesten, tsij koyen, paerden off schapen, alles op de wooninge gelegen buyten 's-Gravenhage aen de Zuytsijde van 't Bosch, toebehoorende den voorn. Smout, over sulcx 't selve lant te besaeyen, beplanten, schoonhouden ende behavenen naer oirbair ende eijsch van 't lant, de vruchten waer te nemen, mits dat hem daertoe bij den voorss. Smout behoorlicke gereetschap tsij paert ende wagen, kordewagen off schuyt naer eijsch ende gelegentheijt sall moeten gelevert werden, all sonder dat by hem eenige dagen tsij heijlige off werckdagen sall mogen uytsonderen maer t'allen tijden tot dienste van hem, Smout, moeten staen, mits dat hij, Smout, hem vrij houden sall van eenige boeten daerin hij te dier oirsaecke soude mogen comen te vallen ende off tsaecke waer denselven Jan Leendertsz eenige vruchten aen yemant quaeme te vercoopen, dat hij daeraff behoorlicke reeckeninge ende reliqua aen den voorn. Smout sal moeten doen ende voorts in allen gelegentheyt hem gedraegen sulcx als een goet knecht behoort ende schuldich is te doen. Voor welcken dienst den voorss. Jan Leendertsz met syn huysgesin sal genieten eerst de vrije bewoninge van seecker huysge in den voorss. thuyn staende ende voorts een somme van twee hondert ende vijfentseventich guldens eens boven een ducaton van 3 pond 3 s tot een vereeringe ende dat met vijff gulden thien stuyvers yder weeck tot vijftich weecken. Ende sijn noch conditie, dat den voorn. Jan Leendertsz geen geheele off halve dagen aen den anderen van 't werck tgunt requireert sal mogen absenteren op peyne dat hem een dach off halff gelt naer advenant van de vijff gulden thien stuyvers ter weeck sal gecort

werden. Ende sijn verders geconditioneert, dat den voorn. Jan Leendertz noch sal mogen genieten soo veel vruchten als hij voor sijn eijgen eeten van noode sal hebben, mitsgaders tot brant het sprockelhout, 't welck bij hem Smout, aldaer gelaten sal werden ende sullen sij comparanten den een den anderen drie maenden te vooren adverteren off nae de expiratie van 't jaer huyrs sijluyden weder sullen contracteren off niet. Tot naercominge ende voldoeninge van alle tgunt voorss is sij comparanten elcx in sijn regart verbinden haer respective persoonen ende generalicken alle haere goederen, roerende ende onroerende, present ende toecomende egeen uytgesondert d'selve onderwerpende t'bedwangh van allen heeren, rechten ende rechteren. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Thomas Ariensz Versteech ende Heyndrick van der Meulen, cleermaecker, inwoonders alhier, als gelooffwaerdiche getuygen hier toe versocht.

ADRIAEN PIETERSZ. SMOUT.

Gemaeckt bij GIJSEL. × JAN LEENDERTSZ voornoemt.

Dit is 't merck × van THOMAS ARIENSZ VERSTEECH.

HENDRICK VAN DER MEULEN.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 11.

IX.

Op huijden den 30en December 1659 compareerde voor mij Johan Boutesteijn, notaris publicq bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende ende de getuijgen naergenoempt Sr Gillis Pacqué, wonende alhier in 's-Gravenhage ter eenre, ende Monsr. Jacobus Anthonius Canoine, Italiaens borduerwercker ter andere sijden, d'welcke verclaren metten anderen aengegaen te hebben, seecker contract, bij manieren ende op conditiën hiernaer verhaelt, te weten den voornoemden Jacobus Antonius Canoine heeft sich selven in dienst van den voornoemden Pacqué besteet, omme ten dienste van hem te maecken alderhande Italiaens bordeurwerck, het sij hoe 't soude

mogen wesen, ende dat voor den tijt van een geheel jaer, ingaende van desen dach aff, ende expireren sal den lesten December 1660, voor welck jaer dienst den voorn. Gillis Pacqué aen den voorss. Jacobus Antonio Canoine belooft heeft, gelijck hij belooft bij desen de vrije cost van spijs ende dranck, mitsgaders logijs 't sijnen huijse, ende daerenboven de somme van vier hondert Car: guldens met dien conditie, dat den voorn. Canoine vast moet staen den tijt van een geheel jaer, ende de voorn. Pacqué mach aff met het halff jaer, voor welck halff jaer hij sal betalen boven spijs ende dranck, mitsgaders logement de somme van twee hondert gulden, ende ingevalle hij den voorn. Canoine noch een halff jaer in dienst wilt hebben, sal hem hetselve ses weecken van te vooren moeten waerschouwen; noch is geconditioneert ende bedongen, ingevalle d'voorn. Pacqué binnen d'voorss. tijt quamt t'overlijden, soo sal dit contract comen te cesseren, in gevalle desselffs weduwe belieft, maer anders niet, ende maer moeten betalen, beloopens tijt tegens twee hondert gulden in 't halff jaer, belooft is tot naercominghe ende pretestatie van 't gunt voorss. staet. verbinden sij contractanten daer vooren haer persoonen ende generalijck alle hare goederen, stellende d'selve tot bedwangh van alle heeren, hoven. recht ende rechteren, ende specialijck den Hove van Hollandt. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ten huijse van de eerste comparant ter presentie van S[r] Andries Boon, Coenraet Reeckers als getuijgen van geloven hiertoe versocht.

GILLIS PACQUÉ. JACOBUS ANTONIUS CANOINE.
ANDRIES BOON.
KONRAET RECKERS.

't Welck ick getuijghe

J. BONTESTEIJN.

Notaris publ.

1659.

Protocol van notaris J. BOUTESTEIJN.

X.

Op den XIIII Januarij anno XVI^{C} agtentagtigh compareerden voor mij Pieter van Roon, not. publ. bij den Ed. Hove van Holland geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende, mitsgaders voor de naargenomineerde getuigen François Wijlo, als mondelinge last hebbende van Anthonijs du Vaucx, meester van de Engelse marionette ter eenre ende Maria Barents Hartsschaap, jonge dogter wonende alhier, ter andere sijde, dewelcke verclaerden met malkanderen inder minne ende vruntschap geaccordeert ende verdragen te sijn, in manieren naarvolgende, te weten: dat sij tweede comparante den voornoemde Anthonio du Vaucx in het voorss. marionette spel sal dienen ende speelen, soo als haar aangewesen sal werden ende dat voor den tijt van een geheel jaar, innegaande den eersten Meij toekomende, ende wederomme uijtgaan sal den lesten April in den jare 1689 daaraanvolgende, ende dat voor de somme van twaalf guldens ter maand vrij gelt, dat sij tweede comparante geduerende den voorss. tijd sal hebben de vrije kost soo van eeten, drincken, slapen, bewassen, als anders, dat mede sij tweede comparante gehouden sal zijn geduerende den voorss. tijd mettet voorsz. spel te reijsen in alle de seventien Nederlantse provintiën, mits daar af hebbende van alles vrije vragt, sonder aan eenige onkosten gehouden te sijn. Tot naarcominge deses verbindende de voorn. comparanten hare persoonen ende goederen geen uijtgesondert deselve subjecterende ten bedwange van allen rechten ende rechteren Aldus gedaan ende gepasseert in 's Hage voorts ter presentie van Matheus Brons, Mr. blikslager ende Ottho Willem Sadelaar, als getuigen.

IA dit merk is gestelt bij de voorn. FRANÇOIS WIJLOO.

MATTEUS BRONS. MARIA BARENS HARTSCHAP.

OTTO WILLEM SADELER.

P. VAN ROON,

Not. publ.

Protocol van notaris P. VAN ROON.

XI.

Op huyden den negenentwintichsten Mey 1639 compareerde, voor mij Anthony van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende de getuygen naergenoempt. d'eerbare Catharina Lengelee, jonge dochter, lijwatierster, woonende alhier in 's-Gravenhage, sijnde voor soo veel 't noot sij geassisteert met mijn notario, als haer gecoren voocht in desen, te kenne gevende, sij comparante dat sij nu eenige jaeren aen den anderen voor ende ten behouve ende proffijte van jouffrou Judith Hennincx, huysvrouwe van Sr. Thomas Clitsert den oude heeft gehandelt ende gedaen de coopmanschappen van lindewaet, speldewerck, canten ende anders daeraen behoorende ende dependerende, ende dat sij comparante alsnu ten vollen daer van kennisse heeft ende sulcx gaerne de voorss. coopmanschappen ende neringe van lindewaet, speldewerck canten ende anders daeraen behoorende, alleen ende ten proffijte van haer comparante soude doen heeft oversulcx uyt haer eyge vrije wille ende sonder inductie ofte persuatie van yemanden ter werelt met de voornomde Judith Hennincx (mede comparerende) geaccordeert ende overeengecomen, dat sij Catharina Lengelee (naerdat sij alle het lindewaet, speldewerck, canten ende anders in de winckel van 't stuck tot stuck in haer bewaringe ende handen sijnde, wel overleijt ende geëxamineert hadde) alle d'selve aen haer behouden ende van haer Judith Hennincx overgenomen heeft om daer mede haer eygen proffijte ende winste voortaen te doen, sulcx dat de voorss. Jouffrouw Judith Hennincx bij desen verclaert de geheele winckel mitsgaders alle de schulden ende restanten van dien aen de voorss. Catharina Lengelee in vrijen eijgendomme bij desen overgegeven ende getransporteert te hebben, sonder dat sij eenige actie aen alle deselve ofte eenige van dien is behoudende ofte reserverende, heeft mitsdien de voorss. Catharina Lengelee voor alle tgunt voorss. is aen de voorss. Jouffrou Judith Hennincx den houder ofte thoonder van desen eerlicken ende vromelicken belooft te sullen opleggen ende betaelen de somme van seven duysent Carolus gulden, namentlich Mey 1640 toecomende de somme van acht hondert Carolus gulden met den intereste van dien tegens den penninck sestien van 't volle capitael, ingaende Alderheyligen dach toecomende; ende voorts alle jaers ende Meydagen daeraenvolgende gelijcke acht hondert Carolus gulden, telcken mede met den inte-

reste als vooren naer advenant 't capitael ende geduyrende tot de volle ende effectuele betalinge van de voorss. somme van seven duysent Carolus gulden toe, ende dat vrijts gelts van alles 't sij uyt wat saecke t' selve soude mogen wesen, egeen uytgesondert, te vreden sijnde, sij Catharina Lengelee bij faulte van goede betalinge haer in den inhouden van desen bij den voorss. Hove van Hollandt goetwillich te laten condemneren tot dien eijnde irrevocabelicken constituerende Adriaen van den Ancker, Cornelis Pieck ende Cornelis Borsman, alle procureurs voor den voorss. Hove, tsaemen ofte elcx van hen bysonder. Belovende sij Catharina Lengelee voor goet, vast ende van waerden te houden alle tgeene bij de voorss. geconstitueerdens te saemen ofte elcx bysonder hierinne gedaen ende gehandelt sal werden. Verbindende sij Catharina Lengelee verders tot naercominge van alle tgunt voorss is haer persoon ende generalicken alle haere goederen, roerende ende onroerende, hebbende ende vercrijgende, egeen uytgesondert, d'selve onderwerpende bij desen tbedwangh van allen heeren, rechten ende rechteren mette costen, consenterende sij comparanten, bij mij notaris hiervan gemaeckt ende gelevert te werden acte in behoorlijcken forma. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Sr. Joost Guldemont, commissaris van 't cleijn zegel ende Reerijck Eraert, Mr. cleermaecker, burgers alhier als getuygen hiertoe versocht.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT. [1])

Fol 82.

XII.

Op huijden den 20sten November anno 1638 compareerde voor mij Andries Makingie, notaris publycq ende voor de naergenoemde getuijgen den ed. manhaften Capn Thomas Levingston ende bekende zijn dochterken Juffr. Barbara Levingston besteet te hebben zulcx hij nopende deselve contracteert ende die besteet mitsdesen aen d' eerbare Joffrouwe Barbara Botler, die mede comparerende 't selve dochterken bekent aengenomen te hebben voor den tijt van drye achtereenvolgende jaren, ingegaen den 20sten October lestleden ende t' expireren den 19den Oct. 1641 toecomende, voor welcken tijt 't selve dochterken vastelyck verbonden wort om bij de voorsseijde Joffrouwe Botler te woonen, in de cost te sijn, ende in

[1]) Deze acte is niet onderteekend.

't lesen, schrijven ende hantwercken geinstrueert ende geoeffent te worden, waervooren den voorss. capitein belooft heeft ende belooft mitsdesen voor hem ende sijnen erffgenamen aen de voorsseijde joffrouwe te betalen hondert ende vijftich gulden 's jaers in termijnen van yder vierendeel jaers een gerecht vierde part van dien, zijnde zeven ende dertig gulden, tien stuivers.

Ende belooffde de voorsseijde jouffrouwe 't selve dochterken met alle vlijt ende goede opsicht naer haer vermogen geduijrende voorss. tijt te oeffenen ende op te trecken. Derhalven den voorsseijde heer capitein zijn persoon ende goederen tot voldoeninge van 't geen voorseijt mits desen verbint, ter bedwang van allen rechten ende rechteren.

Aldus gedaen ende gepasseert ter presentie van Cap^n Reedel ende Luit^nt Balfour als getuijgen hiertoe versocht.

BARBERA BUTLAR. THOMAS LEVINGSTOUNE.
W. RIDDELL
A. MAKINGIE. H. J. BALFOUR.

Protocol van notaris A. MAKINGIE.

Fol. 11.

XIII.

Op huijden den III^den November 1622 compareerden voor mij Johan van Warmenhuijsen, notaris publicq d'eersame Francoijs van Ackerlack, coopman tot Dordrecht, ende Anthonij Couck, suijckerbacker, tegenwoordich wonende alhier in den Hage. Ende bekenden metten anderen te zijn geaccordeert ende verdragen, dat hij Anthonij Couck aengenomen heeft ende belooft bij desen, den voornoemden Ackerlack te leeren de gantsche wetenschap ende conste van 't suijckerbacken, sulcx hij d'selve heeft, volgens d' memorie hem daervan overgelevert, tot welcken fine, hij Anthonij acht dagen nae St. Niclaes eerstcomende, sal comen ten huijse van voornoemden Francoijs van Ackerlack ende aldaer blijven den tijt van drie ofte vier weecken, soolange noodich zal zijn, ende middelerwijle hem wijsen ende leeren maecken alle de stucken in de voorssmemorie begrepen, ende alsdan oock daertoe hem laten alle de patronen ofte formen van dien. T'welck gedaen zijnde, sal hij Ackerlack alsdan daervoren terstont ende promptelick aen den voornoemden Anthonij Couck betaelen, sulcx hij mede belooft bij desen, de somme van drie hondert en vijftien Car. guldens tot XL grooten 't stuck. Dies belooft oock de voor-

noemden Couck dat hij, noch zijne huijsvrouwe ofte zijnen sone Stephen Couck, de voorss. conste hier in Hollandt, nochte in 't sticht van Utrecht aen niemant meerder zullen leeren, maer allene aen hem Ackerlack.

Belovende de voornoemde contrahenten desen elcx in haer regardt, wel ende getrouwelick, naer te comen ende voldoen, onder verbant van hare respective personen ende goederen tot bedwanck van allen rechten ende rechteren. Aldus gedaen ende gepasseert ten comptoire mijns notarii op 't Binnenhof in 's Gravenhage, ter presentie van Lowijs Miche, schoolmeester ende Ulfrand Godhard, goutsmit, beijde wonende alhier in den Hage, als gelooffwaardige getuijgen, hiertoe versocht zijnde den voornoemden Anthonij Couck desen bij zijnen voornoemde zone perfectelijck verduijtst ende uijtgeleijt.

FRANCOIJS VAN AKERLAECK. ANTHOINE COUCKE.
LUD. MICHE 1622. ULFRAND GODARD.
ESTIENNE COUCQUE.

Protocol van notaris JOHAN VAN WARMENHUYSEN.

XIV.

Op huijden den XXVIIsten Augusti A°. 1624 compareerden etc. d'eersame Adriaen Bosch, schilder, woonende alhier in den Hage, ten eenre ende Willem Harmanss, jongman geassisteert met Pieter Harmanss, sijnen oom, wonende in Engelant ende Martijn Aernouts, woonende alhier in den Hage, zijnen neve ten andre zijde. Ende verclaerden met den anderen te zijn geaccordeert ende verdragen, dat de voornoemde Willem Harmanss bij den voorss. mr. Adriaen Bosch, zal leeren zijn hantwerck van schilderen, daertoe denzelven meester zijn uijterste devoir ende naersticheijt zal doen, omme den voorss. Willem Harmanss in alles naer behooren ende zooveel hem mogelick sal zijn te instrueren ende de conste te leeren. Zoo oock den voornoemden Willem Harmanss den voorss. meester met aller getrouwicheijt ende met behoorlicke naersticheit sal dienen ende doen, hetgene hij sal connen ende van hem gerequireert sal werden. Geduijrende desen voor den tijt van drie jaren, van huijden ingaende, als zoo lange den voornoemden Willem Harmanss bij den voorn. zijnen meester zal wesen verbonden, sonder ondertusschen, denzelven te mogen verlaten, maer zal hem denzelven tijt geduijrende behoorlick

moeten dienen ende zijn devoir doen de conste aangaende. Ende sal de voorss. Mr. Bosch daarvooren aen den voorn. sijnen dienaer betalen 't eerste jaer sessendertich guldens, het tweede jaer 't sestich guldens ende het derde jaer vierentachtig guldens te XL grooten. Belovende de voorn. contrahenten desen, elcx in haer regardt wel ende getrouwelick naer te comen ende voldoen, zoo ook de voornoemde Pieter Harmanss ende Martijn Arnoutsz, beloven, dat de voorn. Willem Harmanss zijnen voorn. meester ende voorn. conditiën behoorlick sal voldoen, hun daervoor constitueerende borgen als principalen, onder renunciatie enz. Alles onder verbant van hare respective personen ende goederen, tot bedwanck van alle rechten ende rechteren. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Philips de la Samme ende Adriaen Symonss Rottermont, beijde burgers alhier in den Hage ende gelooffwaerdige getuygen hiertoe versocht.

't merck van
+
Pr. HARMANSS.

ADRIAAN BOSCH.
MAERTEN AERNOUTS.
PHILIPS DE LA SAMME.
ADR. ROTTERMONT.
WILLEM HARMANS.

J. VAN WARMENHUIJZEN
Nots. publijcq.

Protocol van notaris JOHAN VAN WARMENHUIJSEN.

XV.

Op huijden den 29 Junij 1635 compareerde voor mij notaris ende de ondergescreven getuijgen, d' eersame Mathijs Noosemans woonende tot Amsterdam, als vader van Johannis Noosemans sijn soon. Ende bekende ende verclaerde aen Heijndrick Vereijn, silversmith alhier in 's Gravenhage, aenbesteet te hebben sijn voorss. soon voor den tijt van ses achtereenvolgende jaren, ingaende den 1sten Julij toecomende ende expireerende den 1sten Julij 1641 mede toecomende, omme te leeren het ambacht van silversmeden, waertoe hij Johannis Nooselman gehouden sall sijn, sijn uyterste naersticheijt te doen ende sijn voorss. meester in alles te gehoorsamen gelijck een goede leerjongen schuldich ende gehouden is te doen, gelijck de voorss. Vereijn mede comparerende verclaerde den voorss. Johannes Noosemans aen te nemen gelijck hij doet bij desen ende voorts sijn uyterste devoir te

sullen doen omme de voorss. Noosemans in alles te onderwijsen ende leeren, gelijck de voorss. Vereijn mede belooft geduijrende den voorss. tijt, den voorn, Nooselman van alles te versorgen soo van cost, dranck, wassen, wringen ende slapen, ende in goede discipeline houden, gelijck men schuldich is te doen, sonder dat de voorss. Mathijs Nooseman yet daervooren aen hem Vereijn sall betalen. Sijnde voorts conditie dat oft gebeurde, dat Godt verhoeden will, dat de voorss. Johannis Nooseman geduijrende den voorss. tijt van ses jaren van sijn voorss. meester quame wech te loopen, dat in sulcken gevalle de voorss. Mathijs Nooseman belooft heeft, gelijk hij doet bij desen aen den voorss Heijndrick Vereijn te betalen de somme van 150 Car. guld., ende dat sonder eenige contradictie ofte tegenseggen, hoedanich d' selve soude mogen wesen. Ende off middelertijt mede den voorss. Johannis Noosemans sieckelike quame te werden, sall hij Vereijn soo 't noodich bevonden wert den voorn. Johannis Nooseman vermogen tot sijn vader thuijs te seijnden ende geduijrende den tijt van de sieckte, weder nae de ses jaren moeten gaen ende werken. Des sall de voorss. Johannis Nooseman vermoogen alle jaers zes dagen aen den anderen op de kermis tot sijn voorss. vader mogen reijsen ende aldaer blijven, ende soo hij langer allen jaeren als ses dagen mochte uijtblijven, soo sal hij deze voorss. langer uijtblijvende dagen, moeten mede naer de voorss. ses jaren gaen ende bij zijn meester wercken. Ende off den voorss. Johannis Nooseman sijn voorss. meester yet quame te ontdragen ofte eenige ontrouwelicheijt dede, daer vooren belooft hij Mathijs Nooseman in te staen ende responderen. Onder verbant van heure respective persoonen ende goederen roerende ende onroerende, hebbende ende vercrijgende, d' selve onderwerpende allen rechten ende rechteren. Consenterende sij comparanten hier van gemaeckt ende gelevert te werden een ofte meer actens in gewoonlicke forma.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ten huijse van voorss. Vereijn, ter presentie van Jan Middellant ende Pieter van Rijck, beijde silversmits-knechts alhier als getuijgen hiertoe versocht.

JAN MIDDELANT. MATHIAS NOOSEMANS.
HENRICK FERIJN.
PIETER CLAESSEN VAN RIJCK.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 216.

XVI.

In den jaere ons Heeren Jhesu Christus duysent ses hondert ende negenendertich den naest lesten Mey, compareerde voor mij Anthony van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's Gravenhage, ter presentie van den getuygen naer genoempt d'eersame Gratiaen Jansz. Soetens, meester goutslager ende burger alhier in 's Gravenhage, mij notaris ende de naergenoempde getuygen wel bekent; dewelcke bekende ende verclaerde, soo hij doet bij desen, dat Johannis Steck goutslagersknecht gebooren tot Leyden out omtrent tweeëntwintich jaeren bij hem comparant den tijt van acht aeneenvolgende jaeren alhier in 's Gravenhage heeft gewoont, sijnen leerknecht geweest ende 't goutslaen geleert, daer toe denselven bij hem comparant was besteedt ende sijnen leerjaeren volcomentlijken voldaen, geduyrende welcken tijt van acht jaeren den voorss. Johannis Steck hem oock eerlicken gedraegen ende bij hem comparant heeft gecomporteert, gelijk een goet leerknecht schuldich ende gehouden is te doen. Versouckende mitsdien aen allen ende eenen yegelicken, die desen getoont sal werden den voorss. Johannis Steck daer voor te kennen ende houden ende sulcx hem zoodanich hulp ende addres te doene, als zij souden willen hen te geschieden.

Versouckende hij comparant aen mij notaris hiervan gemaeckt ende aen voorss. Johannis Steck gelevert te werden een ofte meer instrumenten in gewoonlicken forma, omme den voorss. Johannis Steck te strecken ende dienen daer ende sulcx hij van noode sall mogen hebben.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van d'eersame Coenradus Hoppe, Cristianus Haen, beijde mede meesters goutslagers, mitsgaders Harman Heyndricxz van der Velden ende Mathijs Maertensz, beijde goutslagers knechts alle burgers alhier als getuygen van goede gelove tot kennisse deses versocht ende gerequireert.

GRATIAEN JANSEN SOETENS.

CHRISTIANUS HAAN.

CONRAET HOPPEN.

HERMAN HENDRICZ VAN DER VELDEN.

MATHIJS MAERTENS.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 85.

XVII.

Op huyden den 18den Mey 1639 compareerden voor my Anthony van der Drift, openbaar notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende de getuygen naergenoempt. d'eersaeme Gratiaen Soetens, goutslager, als vader ende voocht van sijn minderjarige soontge Phillips Soetens, ter eenre ende Hans Jacob Peer ende Davith Michel beijde goutsmeden alle woonende alhier in 's-Gravenhage ter andere sijde. Bekennende de voorss. Gratiaen Soetens sijn voorn. soontge, de voorn. Hans Jacob Peer ende Davith Michel aenbesteedt te hebben, gelijck sijluiden hem Phillips Soetens verclaerden aengenoomen te hebben bij desen, omme te leeren het hantwerck ofte conste van goutsmeden ende dat voor den tijt van ses achtereenvolgende jaeren, ingaende van desen maent Mey, waer toe de voorss. Phillips Soetens gehouden sal wesen sijn uyterste naersticheijt ende devoir te doen, omme de voorss conste ende hantwerck van goutsmeden te leeren ende sijn meesters in alder getrouwicheijt te gehoorsaemen ende onderdanich te sijn, gelijck een goet leerknecht schuldich ende betaempt te doen ende sijluyden beloven mede allen behoorlich devoir te doen ende aen te wenden, omme de voorss. Phillips Soetens het voorss hantwerck ende conste van goutsmeden te leeren ende onderwijsen, gelijck hen selffs bekent is, ende hebben de voorss. Hans Jacobsz. Peer ende Davit Michel belooft de voorss. haere leerknecht den tijt van vijff jaeren te onderhouden ende versorgen bij henluyden van cost, eeten ende drincken, mitsgaders van slaepen, doch sal de voorss Gratiaen Soetens sijn soontge moeten versorgen van cleederen, wasschen ende wringen, sulcx hij van noode heeft ende vorders belooft vier jaeren aen den anderen geduyrende aen henluyden voor 't gunt voorss. is te betaelen vijftich guldens jaerlicx sonder meer ende tvijffde jaer niet; ende nopende seste jaer sullen sij comparanten met den anderen ter expiratie van vijff jaeren accorderen, wat de verdienste van hem Phillips als dan voor tseste jaer sal sijn. Ende off het gebeurde, dat Godt verhoeden wil, dat de voorss. Phillips Soetens eenige ontrouwicheijt den voorss. tijt bij sijn meesters quame te doen, tselve belooft hij Gratiaen Soetens aen henluyden te voldoen ende beteren tot seggen van luyden hen dies verstaende. Verbindende sij comparanten elcx in sijn regart tot naercominge ende voldoeninge van alle tgunt voorss.

is ende ijder poinct van dien haere respective persoonen ende generalicken alle haere goederen, roerende ende onroerende hebbende ende crijgende egeen uytgesondert dselve onderwerpende 't bedwangh van allen heeren rechteren. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Coenraet Hoppe, goutslager ende Mathijs Maertens, goutslagersknecht, inwoonders alhier in 's-Gravenhage, als getuygen hier toe versocht.

GRATIAEN JANSZ. SOETENS. COENRAET HOPPEN.
HANS JACOB PEER. MATHIJS MAERTENS.
DAVITH MICHIELL.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 70.

XVIII.

Op huyden den twee en twintichsten Mey 1639 compareerden voor mij Anthony van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende de getuygen naer genoempt Gratiaen, Abraham ende Jacob Soetens soonen, gebroeders ende burgers alhier in 's-Gravenhage, als oomen ende voogden van 't naegelaten soontge van Felicx Soetens, haerluyder broeder zaliger, mede genaempt Felicx Felicxsz Soetens ende hebben sij comparanten den selven haeren neve Felicx Felicxsz Soetens besteedt bij Pieter van Diese, swaertveger mede woonende alhier in 's-Gravenhage, die insgelijcx compareerde bekende denselven Felicx aen genomen te hebben omme te leeren het ambacht van swaertvegen ende 't gunt daeraen dependeert ende tot den tijt van vijff jaeren ende ses maenden achtereen volgende. geduyrende welcken tijt den voorss Felicx Soetens gehouden sal wesen sijn meester te gehoorsaemen ende sijn uyterste naersticheijt aen te wenden, omme het voorss ambacht te leeren ende te doen gelijck een goet leerjongen schuldich ende gehouden is te doen, als mede belooft de voorss. Pieter van Diese sijn devoir te doen, omme den voorss Phillips Soetens te onderwijsen ende 't voorss. hantwerck leeren, gelijck een meester sijn knecht betaempt te doen. Ende sal den voorss. van Diese den voorss. Felicx Soetens den voorgeroerden tijt bij hem

versorgen van slapen, cost, dranck, wasschen, wringen ende anders daer aen behoort. Des sullen de voorss. Gratiaen, Abraham ende Jacob Soetens haeren voorss. neeff moeten onderhouden van cleederen, linde, wolle cousen ende schoenen, die hij van noode sal hebben. Ende na de expiratie van de voorss. vijff jaeren ende ses maenden belooft den voorss. van Diese aen den voorss. Felicx Soetens te sullen betaelen de somme van t'sestich guldens eens, sonder meer. Ende oft gebeurde, dat de voorss. Felicx binnen den voorss. tijt van vijff jaeren ende ses maenden, dat Godt verhoeden wil, sieckte eenige maenden aen den anderen quame te crijgen, in welcken gevallen beloven sij Soetens dienaengaende den voorss. van Diese te sullen te goede comen tot discretie ende seggen van eerlijcke luyden hen dies verstaende. Verbindende sij comparanten tot naercominge van alle 't gunt voorss. is, elcx in sijn regart haerluijder persoon ende generalijcken alle haerluijder goederen, roerende ende onroerende, hebbende ende vercrijgende, egeen uytgesondert, d'selve subjecterende allen heeren rechten ende rechteren.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Andries Cool, cruyswercker ende Johan van de Vijver, clercq, mijns notaris, als getuygen hiertoe versocht.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 75.

XIX.

Op huijden den eersten Julij 1642 compareerden voor mij Pieter van Groenewegen, notaris publijcq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende ende getuijgen onder genompt Jan Willemss Hoveling ten eenre ende Gerrit Hulster, mr. swaertveger ter andere zijden, ende verclaerden den voorss. Hoveling besteet ende den voorss. Hulster verclaerde van hem Hoveling aangenomen te hebben, zijn Hovelincx zoon Pieter Janss Hoveling, den tijt van vijff jaren aen den anderen volgende om denselven Pieter Janss. op zijn Hulster's winckel het handtwerck van swaertvegen ende 't ghene daerane dependeert geleert te werden. Des dat denselven Pieter Janss hem Hulster in alles behoorlicken sal

gehoorsamen, ende onderdanich sijn, gelijck een goet jongelinck zijn meester schuldich is te doen. Waervoor het eerste van de vijff jaren ingegaen is den eersten Meij 1642 verleden ende 't laeste expireren sal den lesten April 1647 toecomende. Voorts zoo is geconditioneert, dat den voorss. Gerrit Hulster gelijck hij bij desen belooft den voorss. tijt geduijrende den voorss. Pieter Janss sal versorgen van cost ende dranck naer behooren mitsgaders van cragen ende neusdoeken als zijne cragen ende neusdoeken, dien hij jegenwoordich heeft, versleten soude mogen zijn. Voorts soo sal den voorss. Jan Willemss Hoveling, sijn voorss. soon versorgen den voorss. tijt geduijrende van clederen, kousen, schoenen ende hemden ende voorts 't ghene 't sijnen lijve hoort, naer behooren. Ende sal den voorss. Hulster den voorss Pieter's linden doen bewassen ende bevringen ende dit alles buijten costen van den voorss. Jan Willemss Hoveling. Zijn vorders conditiën, dat den voorss. Hulster den voorss. Pieter Janss. sal leeren teijckenen, schrijven ende reeckenen, sooveel hij Pieter sal tot het hantwerck van doen hebben, des sal hij Pieter Janss. ter expiratie van de voorschreve vijff jaren gehouden zijn bij den voorss. Hulster te wercken een geheele maent, mits genietende cost ende drank alsvooren, sonder verder. Ten lesten soo is geconditioneert, dat den voorss. Hulster zijn Jan Willemss Hovelings degen op de snee suffisantelick sal doen versilveren ende daer en boven noch aen hem leveren eenen wachtdegen; des dat daertegens ghecompenseert sal blijven tghene den voorss. Hoveling van hem Hulster van outs pretendeerde. Tot voldoeninge ende nacominge van alle 't ghene voorss. is, hebben sij comparanten, yder voor sooveel hem aengaet verbonden ende verbinden bij desen hare respective personen ende goederen alle deselve ende de keure van dien onderwerpende 't verbant van allen rechten ende rechteren. Consenterende hiervan acte te maken. Aldus gedaen in 's-Gravenhage ter presentie van Anthony Patijn ende Jan Arentss. van Tol, beijde alhier wonende als getuijgen hiertoe versocht ende gerequireert.

Merk van JAN WILLEMS HOVELING. ANTHONY PATIJN.
GERRIT HULSTER. JAN ARENTSS VAN TOL.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 61.

XX.

Op huyden den 5den April anno 1641 compareerde voor mij Dirck van Schoonderwoert, notaris publicq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's Gravenhage residerende, ende den naergenoempde getuijgen: d'eersaeme Leendert van der Ka ter eenre, ende Jacob Truweel ter andere sijden, beyde meesters swaertvegers ende inwoonders alhier in 's Gravenhage. Bekennende de voorn. Leendert van der Ka besteet ende verhuert, ende Jacob Truweel gehuert ende aengenomen te hebben sijns van der Ka soone, genaempt Huybert van der Ka, omme denselven de tijt van een geheel jaer, ingaende den 8sten deser ende expirerende den 8sten April 1642, op sijn Truweels winckel te laeten wercken ende leeren ende instrueren op allerley werck van uythouwen, vijlen, biessen ende anders niets uytgesondert, aen het swaertvegen principalyck dependerende, mits dat al hetgene sijns van der Ka soone, in voegen alsvooren compt te wercken, int geheel sal sijn ende comen ten proffijte van hem Leendert van der Ka, tot welcken eijnde hij, tsijnen costen, alle noodige gereetschappen ende materialen, aen sijn soon sal moeten versorgen: voor welcke voorn. aenneming, instructie ende leeringe in voegen alsvooren, Leendert van der Ka belooft heeft, soo hij doet bij desen, aen Jacob Truweel of sijns recht hebbende, te betaelen de somme van hondert Car. guldens van 40 grooten 't stuck, ende daerenboven twaelff gelijcke guldens tot een vereeringe voor sijns Truweels huijsvrouwe. Ende dat in deser voegen, naementlycken neffens het passeren van desen vijftich guldens, noch vijftich guldens op 't expireren van 't eerste half jaer deser bestedinge ende de twaelf guldens vereering op t expireren van 't jaer telckens precys.Is voorts expresselycken geconditioneert, dat oft gebeurde, dat gedurende desen contracte, meester Jacob Truweel ofte Huybert van der Ka deser werelt mocht comen te overlijden, dat in sulcke gevalle dit contract van bestedinge datelijcken sal cesseren ende van de belooffde penningen voorn. alleene genooten werden naer beloop des tijts totten dage van 't affsterven. Item dat in cas van eenige sieckte oft ander ongeval ('t welck Godt verhoede) den versuijmden tijt ende dagen van niet te wercken naer expiratie van 't gestipuleerde jaer, sal moeten werden erhaelt ende naegewerckt, sonder eenich tegenseggen, sullende oock den voorn. Huybert van der Ka in synen

dienste ende leeringe hem allesints obedient dragen ende trouwelijken quyten, daervooren Huybert van der Ka sijnen vader instaet ende belooft alle debvoiren te presteren, als naer behooren. Tot naercominge ende voldoeninge van allen 't welcke voorseijt, verbinden partijen contrahenten elx in haer regard hen persoon ende goederen, roerende ende onroerende, subject alle rechten en de rechteren, alles ter goeder trouwen ende sonder arch of list. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van Hendrick van den Bergh, mr. swaertveger ende Jan van Coesvelt, swaertvegersgesel als getuigen van geloove hiertoe versocht.

LEENDERT VAN DER KAA. HEINDERICH VAN DEN BERCH.
JACOB TROUWELS. JAN VAN COSFELDT.

D. VAN SCHOONDERWOERT,
notaris.

NOTA. De gestipuleerde vyftich guldens contant in desen, sijn terstonts naer 't passeren van d'acte in ons presentie betaelt ende overgetelt aen handen van Mr. Jacob Truweel.

Protocol van notaris D. VAN SCHOONDERWOERT.

Fol. 191.

XXI.

Op huyden den 29[en] July anno 1641 compareerde voor mij Dirck van Schoonderwoert notaris publicq ende den naergenoempde getuygen, Hugo Willemsz. herbergier ter eenre ende Jan Assche, meester spaensestoelmaker ter andere sijden, beijde inwoonders alhier, ende verclaerde den voorseiden Hugo Willemsen besteet ende Jan Assche aengenomen te hebben, den persoone van Thomas Henderssen jongman, sijns Hugo Willemsen huijsvrouwe broeder, omme denselven te instrueren ende leeren op 't stuck van 't hantwerck van spaensestoelmaecken met allen appendentiën ende dependentiën van dien, sulx hij 't selve tegenwoordich is exercerende, ende dat gedurende den tijt van drie toecomende ende achtereenvolgende jaeren, 't expireren den eersten Augusty anno 1644. Ende in voegen als volcht,

te weten, den voornoemden Jan Assche neempt aen ende belooft bij desen den voorseiden Thomas Henderssen op 't stuck van 't hantwerck van spaensestoelmaecken met sijn gevolch alsvooren sulx te instrueren ende leeren, als vereisschen ende in alle redelicheyt behooren sal, des dat hij Tomas Henderssen hem daertegens obediert, neerstich ende trouw comportere ende aenstelle als een goet knecht toestaet ende behoort te doen, waartoe hij Hugo Willemsen alle mogelycke debvoiren ende aenmaeninge aen denselven sal doen, gelijck hij ook caveert ende instaet voor desselffs trouwicheijt ende prestering van behoorlijcken dienste. Voor welcke voorseide instructie ende leeringe van hantwerck gedurende den voorseiden tijt van drie jaren den voornoemden Thomas Henderssen niet anders hebben noch genieten sal, van sijn meester Jan Assche, sulx hij mede bij desen wel expresselijcken belooft, dan het tweede jaer een maeltijt etens ende drincken des daechs, 't sij 's middachs of 's avonts nae gelegentheijt, ende het derde leste jaer cost, dranck ende cleeren ende slapens t sijnen huyse, gedurende 't selve jaer, ende dat alles boven ende behalven het drinckgelt op de winckel te vallen, dat hem Henderssen alleen oft neffens d'andere knechts van de winckel gemeen sal wesen naer ordre, sullende hij Hugo Willemsen den voornoemden Tomas Henderssen het 1e ende tweede, derde jaer van cost, dranck ende cleeding ende slaepplaets versorgen, uijtgenomen alleene de voorseide gestipuleerde eene maeltijt etens ende drinckens des daechs voor 't tweede jaer. Tot naercominge ende voldoeninge van allen 't welcke voorseijt, verbinden partijen contrahenten, elk in haer regard, haer persoon ende goederen, subject allen heeren, hoven, rechten ende rechteren; alles ter goeder trouwen, sonder arch of 't list. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhaghe ter presentie van Jan Bartolomeussen, spaensestoelmaeckersgeselle ende Willem Breeckevelt als getuijgen van geloove hiertoe versocht.

JAN ASSCHE. HUGO WILLEMSEN.

JAN BARTHOLOME. WILLEM BREECKEVELT.

D. V. SCHOONDERWOERT, nots. publ.

Protocol van notaris D. VAN SCHOONDERWOERT.

Fol. 231.

XXII.

Furent presens en leurs personne: Messire Joachem de Fickefoort chevallier, conseiller et president de son Altesse serenisimé monseigneur le Lantsgrave d'Esse . . . . d'une part et le Sr. Francois l'Heritier dit Malherbe, maistre perruquier et bourgois en ce lieu d'autre part, lesquels de leurs bon gré ont fait et accordé ce qui sensuit, scavoir que le dit Sr. Malherbe s'est obligé et s'oblige par ce present instrument d'apprendre et montrer à l'homme de chambre de monseigneur le conte d'Oldenbourch, a scavoir faire les perruques et tout ce qui en despent scavoir perruques entières. callotte perruquée, tours, coins, savonnettes, poudres, pommades et pastilles, moijennant quoij le dit Monsr. de Fickefoort s'est obligé et s'oblige par ces presentes de payer au dit S . Malherbe la somme de trois cens livres tournois, laquelle dite somme de 300 livres le dit Monsr. de Fickefoort a promis et promet par ce present instrument de convention de paier au dit Sr. Malherbe ou au porteur de ces presentes, dans le temps et terme de deux mois a conter de ce jourd'huij, promettant les dites partie d'avoir ces presentes pour aggréable et stable, le tout soubs obligation de leurs biens presens et advenir les soubsmettans à la rigueur et exécution de tous juges, jurisdictions et justices et specialement celle de la court d'Hollande ce fut fait et passé à la Haye le 14me Janvier 1661, pardevant moij Daniel Le Thuillier, notaire et tabellion publicq receu et admis par la court d'Hollande, residant au dit la Haye; presens, Diderick Paets et Anthonie van Aelst, tesmoins a ce requis et appeller.

J. DE VICQFORT.
FRANCOIS LERITIER DIT MALHERBE.
DIRCK PAETS. ANTHONI VAN AELST.
D. LE THUILLIER.

Protocol van notaris D. LE THUILLIER.

XXIII.

Op huijden den XXXsten January 1636 compareerden voor mijn Gerard van Tol, openbaer notaris bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's Gravenhage residerende ende voor

den getuijgen hiernaer genomineert, d'eersame Mr. Christiaen van Diemen, Duijtsche schoolmeester in den Hage voorss. ter eenre ende Jan Ghijsbertss van der Aer, mr. timmerman, mede wonende in den Hage ter andere zijden, ende bekenden te samen geaccordeert te sijn in 't geene hier naer volcht. Te weten, dat de voorss. mr. Christiaen aengenomen ende de voornoemde van der Aer besteet heeft de soone van denzeiven Jan Ghijsbertss van der Aer genoemt Adriaen Janss van der Aer, nu out omtrent thien jaeren, te instrueren ende bequamelick te leeren leesen ende schrijven, sulcx dat de voorss. Adriaen Janss van der Aer bij kennisse van den geene hem dies verstaende daer inne bequamelick geinstrueert ende geleert zal zijn. Ende des gedaen zijnde, zal de voorn. Jan Ghijsbertss van der Aer, soo hij bij desen belooffde aan den voorn. mr. Cristiaen van Diemen over ende ter saecke van voorss. leringe ende instructie van zijnen soon betalen de somme van zesendertich Car-guld., mits daervan affcortende over het gelach op huijden verteert twintich stuvers, van welcke somme Jan Gijsbertss de helft gereet ende bij de eerste gelegentheijt zal betalen aen Gerrit Slaets op cortinge van 't geene mr. Christiaen aen denselve zal mogen schuldich zijn van huijshuijr. Ter naercominge van 't geene voorss. is, verbonden ende stelden parthijen elcx hen persoonen ende goederen geen uijtgesondert ter executie van allen rechten ende rechteren cum expensis ende consenteerden hier van twee acten gemaect ende aen hen respectivelick gelevert te werden. Aldus gedaen ende gepasseert in Den Hage in de herberge van Anthony de Hont, corporael onder den heere rit^mr. Wassenaer, ter presentie van den selven de Hont ende Gerrit Oom Claess van Someren, als getuijgen te goeden gelove, beneffens mij notaris hier over geroepen ende sonderlinge gebeden, die de minute deser met de voorss. comparanten ende mij notaris hebben geteijckent ten dage, maent ende jaere ut supra.

JAN GIJSBERTS + V. D. AERS merck.

C. VAN DIEMEN.
1636.
GERARD VAN TOL.

GERRIJT OOM
ANTHONIJ DE HOND. × VAN SOMEREN merck.

Protocol van notaris G. VAN TOL.

Fol. 94.

XXIV.

Op huyden den 6en December 1665 compareerden voor mij Dirck van Schoonderwoert, notaris publicq, bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende, ende den naergenoempde getuijgen, Elisabeth van Breda, weduwe van Anthonij van Breda, woonachtich alhier in den Haghe, ende verclaerde sij comparante in den cost besteet te hebben haeren soone, Anthonij van Breda bij Abraham Ketelaer, organist ende musyckmeester, wonende tot Rotterdam, dewelcke bekende denselven Anthonij van Breda in den cost ende dranck ende omme te leeren de kunste van musycksingen, spelen op de clavesingel, fluijtte, ende anders, mitsgaders mede op de orgel bij aldier hij Abraham Ketelaer tot Mr organist yewers mochte comen te geraecken, ende dat voor den tijt van thien aeneenvolgende jaeren, inneganck genomen hebbende metten 25en Augusty lestleden ende 't expireeren ultima July 1675, gedurende welcken tijt hij Abraham Ketelaer hem belooft op alles naer vermoghen te instrueeren ende leeren, des hij Anthonij van Breda sijnen meester in alles bedient trouw ende neerstich dienende; de voornoemde eerste comparante Elisabeth van Breda belooft aen Mr. Abraham Ketelaer van wegen haeren soone Antony van Breda, ende voort genietende van de vrijen cost ende dranck, toe te geven ende te betaelen het eerste jaer 't seventich guldens. het tweede jaer 't sestich guldens, ende de volgende off resterende acht jaer yeder jaer tien guldens minder, gedurende totte expiratie derselver jaeren, ende off het mochte comen te gebeuren, dat op het eerste, tweede off eenige van de verdere jaeren deses contracts, door quatwillicheijt, oproijinge, off anderssints op wat pretexten het soude mogen wesen den voornoemden Anthony van Breda sijnen dienst quame te verlaten soo sal de eerste comparante Elisabeth van Breda gehouden sijn, ende belooft mits desen aen hem Mr Abraham Ketelaer te betalen voor het eerste jaer boven de bedongen 't seventich guldens noch vijftich guldens, voor het tweede jaer boven de bedongen 't sestich guldens noch hondert guldens, voor het derde jaer boven de bedongen vijftich guldens noch hondert vijftich guldens, ende vervolgens voor de verdere jaeren alle jaeren vijftich guldens boven de bedongen costpenningen gedurende totte expiratie der gestipuleerde tien jaeren, de eerste comparante Elisabeth van Breda neempt noch aen 't haeren laste van haeren voornoemden soone

te sullen versorgen van alle noodige lindewaet, cleederen, coussen, schoenen, ende wes daeraen dependeert, gelijck sij oock goetspreeckt. caveert ende innestaet voor de trouwicheijt van meergemelten haeren soone, verbindende partijen adversse tot naercominge ende voldoeninge van allen 't welck voorss. is, haer respectieve persoonen ende goederen ten bedwanck van allen rechten ende rechteren ende specialicken den Hove van Holland. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Pieter Smits, Mr cleermaecker ende Samuel Favon, clerck, als getuijgen hiertoe versocht.

Vermits des tweeden comparants blintheyt en is desen bij hem niet connen onderteyckent werden.

ELISABETH VAN LILLO
Wed. van ANTHONI VAN BREDA.

PIETER SMITS.
S. FAVON.

Protocol van notaris D. v. SCHOONDERWOERT.

XXV.

Op huijden den 21sten Meert 1641 compareerden voor mij Dirck Annocque, notaris publycq etc. d'eerbare Rosijna Born, als moeder ende vocht van Fredrik Born ter eenre, ende meester Aldert Barringa, chirurgijn ende barbier alhier ter andere sijde. Ende verclaerde de voorss. Rosijna Born hem mr. Aldert Berringa op 't leren van chirurgijnen ende barbieren in den cost ende dranck aanbesteet, gelijck hij mr. Aldert Berringa bekende aengenomen te hebben den voorn. Fredrick Born voor den tijt van drie toecomende ende achtereenvolgende jaeren, ingaende prima Meij deses jaers 1641 ende t'expireren ultima Aprill 1644 beede toecoomende. Op de conditie als volcht: te weten de voorss. Rosijna Born in qualite als vooren, ende onder renunchiatie voor soo veel het van noode sij van't benefitie senatus consultii vellianii den effecte van dien welverstaende, ende daervan bij mij notario onderrecht sijnde, sal voor de leeringe des gemelte hantwercx, mitsgaders 't genot van cost ende dranck. sonder meer, in den voorn. tijt van drie jaeren voor de voorn. haeren soone Fredrik Born, aen hem Mr. Aldert Berringa, oft sijns recht vercrijgende betalen soo hij bij desen belooft. de eerste twee jaeren ieder jaer 125 Carolus guldens, ende dat t'elcken verscheenen jaer d'selve 125 £

promptelijck te betaelen, sullende de voorss. Rosijna Born 't andere volgende jaer voor 't leren des voorn. hantwercx, mitsgaders 't genot van cost ende dranck niet gehouden wesen ietwes te betalen. Ende oft gebeurde, dat den voorn. Fredrick Born alvooren d'expiratie van de voorn. twee eerste jaeren, deser werelt mochte comen afflijvich te werden, sal de voorss. Rosijna Born in sulcken gevalle alleene gehouden wesen te betalen 't halff jaer, daerinne denselven Fredrick Born compt te overlijden, ende 't geene voor date verschenen ende onbetaelt mocht sijn. De voorss. Rosijna belooft daerenboven sorge te sullen draegen ende debvoiren aen te wenden dat haeren voorn. soone gedurende de voorss. tijt van drie jaeren sich in sijnen dienste vlijtich ende behoorlijek comportere sulcx een goet knecht toestaet ende behoort te doen. Ende is vorder wel expresselijck geconditionneert ende versproocken, dat de voorss. Rosijna haer optie sal mogen hebben, haer voorn. soone naer d'expiratie van de voorss. twee eerste jaeren (soo wanneer den Pals wederomme in vrede waert beseten ende Haer Majesteit de Coninginne van Boheemen metterwoon daer naer toe treckende) met haer naer de voorss. Pals sal mogen nemen, sonder eenige tegenspreecken. Verbindende hij comparant elcx in haer regaert tot punctuele naercominge ende volvoeringe deses hunne respective persoonen ende goederen, subject alle rechten ende rechteren. Alles ter goeder trouwen.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage, ter presentie van den eersamen Andries Ferson, mr. cleermaecker alhier ende den eersamen Benedictus Hoffman, silverbewaerder van haere Majesteijt Coninginne van Boheemen, als getuijgen hiertoe versocht.

+ Merk van ANDRIES FERSON. ROSINA BORN.
BENEDICT HOFMAN. A. BARRINGA.

Protocol van notaris DIRK ANNOCQUE.

Fol. 31.

XXVI.

Op huijden den 23e Meij 1663 compareerde voor mij Gabriel Valette, notaris publicq ende de getuijgen naergenaempt d'heer Esechias Sureau, medicine doctor, wonende alhier in den Hage ende verclaerde hij heere comparant besteet te hebben, als hij doet bij desen bij monsr Fredrick Born, Mr. chirurgijn alhier, die op desen mede comparerende, bekende in sijnen dienst aengenomen te hebben de soon van den voornoemden heer

Esechias Sureau, genaemt Daniel Sureau voor den tijt van twee eerstcomende ende achtereenvolgende jaeren, innegegaen sijnde metten eersten deser maent Meij ende expirerende den lesten April 1665, omme geduijrende den voorss. tijt bij den voornoemden Mr. Fredrick Born in de const der chirurgie soo veel hem enichsints mogelick off doenlick sal weesen, soo in practique als theorie, te werden onderwesen, mitsgaders te alimenteren van cost, dranck ende slapen, behoudens dat den voornoemden Daniel Sureau een uijr daechs des naer middachs sal hebben, omme hem in de Latijnse tale te laeten instrueren, uijtgenomen des Saterdaechs, ende dat hij vorders den voornoemden sijnen meester in alle voorvallende occasiën ende gelegentheden sal ten dienste staen ende gehoorsamen, gelijck een leerjonge hem in de chirurgie exercerende, behoort. Ende sal den eersten heere comparant daer vooren aen den voornoemden Mr. Fredrick Born jaerlicx betaelen de somme van hondert Carolus guldens, ende dat alle halve jaere de gerechte helfte van dien. Verbindende sij comparanten tot naercominge ende voldoeninge van 't gene voorsseijt staet haere personen ende goederen, deselve subjecterende allen rechten ende rechteren. Alles ter goeder trouwe. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Joost Fijge ende Nicolaes Belle, als getuijgen hiertoe versocht.

Jost Fiega,
N. Belle.
G. Valette.
Notaris publicq.

Esechias Sureau.
Fridericus Borne.
chirurgijn.

Protocol van notaris G. Valette.

XXVII.

Op huijden den 25en Meij 1639 compareerde voor mij Pieter van Groenevelt, openbaer notaris bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's Gravenhage resideerende, ende voor de naergenoemde getuijgen, Gedeon d'Assegnies, apoteecaris ter eenre, ende Hendrick Sporck ter andere zijde, beijde woonende alhier in den Hage, verclaerende d' voorseijde comparanten metten anderen verdragen ende geaccordeert te wesen noopende 't aennemen ende besteeden van Pieter Sporck, soon van voorseijden Hendrick Sporck op conditiën ende manieren hier naervolgende. Namentlijck heeft den voorseijde d'Assegnies

aengenomen d' voornoemde Pieter Sporck voor den tijt van drie achtereenvolgende jaeren ingaende van date deses ende expireeren sal den derden Meij 1642 daer aenvolgende, omme denselven te tracteren met montcosten, mitsgaders te leeren de kunst van apoteecarie, ende alles wat daeraen dependeert, voor welcke montcosten, ende leeren der voorseijde kunst, den voornoemden Hendrick Sporck belooft heeft, als hij belooft mitsdesen aen den voorseijden d'Assegnies ofte thoonder deses in de voornoemde tijt van drie jaeren, d'somme van twee hondert en vijfftich Carolus gulden tot 20 stuijvers den gulden, te betalen alle jaers een gerecht derdepaert, wesende de somme van drie en tachtich gulden ses stuivers ende een halve, mits dat den voornoemden Pieter Sporck hem sal dragen tot alle gehoorsaemheijt ende getrouwicheijt, voor welcke getrouwicheijt den voorseijden Hendrick Sporck hem is verobligeerende ende innestaende, omme 't geene dienaengaende soude mogen comen te vallen, te vergoeden. Is wijders geconditioneert, dat ingevalle den voorseijden d'Assegnie, ofte Pieter Sporck binnen de voornoemde tijt van drie jaeren, mochte comen afflijvich te werden, dat in sulcken cas de ouders van den voorseijden Pieter Sporck niet anders ofte meerder gehouden sullen zijn te betalen, dan naer advenant van zijnen gewesenen tijt, ofte tot den sterffdach toe, ende bij aldien de vader ende moeder van de voornoemde Pieter Sporck beijde comen afflijvich te werden, dat in sulcken gevallen deselven Pieter Sporck, niet gehouden sal sijn langer bij den voorseijden d'Assignies te blijven, dan 't hem belieft. Gelijck mede geconditioneert is, dat soo wanneer den meergenoemden Pieter Sporck sonder de bovengenoemde, ofte andere wettige suffisante redenen, voor 't expireeren van den voorseijden tijt van drie jaren, den voornoemden d'Assignies quame te verlaten, dat den voorseijden Hendrick Sporck verobligeert ende evenwel gehouden sal sijn, de voorseijde drie jaeren ter voornoemde somme toe te betalen, alle 't geene voorseijd is, d' voornoemde comparanten 't samen ende elcx voorsooveel hem aengaet, belooft hebben, als sij doen bij desen, punctuelijck naer te comen ende t' achtervolgen, daer onder verbindende haere respective persoonen ende goederen, roerende ende onroerende, egeen uijtgesondert, d' selve onderwerpende 't verbant van allen rechten ende rechteren allen sonder fraude, consenteerende hier van gemaect ende yder gelevert te werden acte. Aldus gedaen ende gepasseert in

's Gravenhage, ter dage ende jaere voornoemt, ter presentie van Claes Lottons ende Jan Schoffels, clercq mijns notaris, als getuijgen van geloove hier toe gerequireert.

NICOLAES LOTTUMS. GEDEON D'ASSEGNIES.
HENDRICK SPORCK. J. SCHOFFELS.

Protocol van notaris PIETER VAN GROENEVELT.

XXVIII.

Op huijden den 21e Marty 1667, compareerden voor mij Dirck van Schoonderwoert, notaris publicq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende, ende den naergenoempde getuijgen Martijna van Overduijn, tegenwoordich huijsvrouwe van Hendrik van Schuijlenburch ter eenre, ende Dirckge Leenmans, bejaerde dochter ter andere sijde, bekennende de eerste comparante besteet, ende de tweede comparante aengenomen te hebben, haer eerste comparantes dochter Cornelia van Dam, omme te leeren vrouwenpruijcken maecken, haere mutsgens, fransse mutsgens, vrouwen locken, rouwerck, tippen, stoicken, gestickte mutsgens, oorlappen. valsche scheijen, lappen op 't hooft, valsche tuijtten, huijffgens, galantten, pertinent hullen soo joffrouwen, als borgers vrouwen ende dochters, ende voorts generaliter alles, dat aen 't hantwerck in eeniger maenieren dependeert, ende sij tweede comparante selffs kennende ende wetende is, ende dat voor den tijt van twee toecomende ende achtereenvolgende jaeren, innegaende met primo Mey deses jaers 1667, ende 't expireren ultimo April 1669, binnen welcken tijt van twee jaeren sij tweede comparante aenneempt ende belooft voornoemde Cornelia van Dam op alles soodaenich te instrueren, dat sij bequaem sal wesen het voornoemde hantwerck selffs te sullen connen exerceren, voor welcke instructie ende leeringe des opgemelte handwercx de eerste comparante Martijna van Overduijn aen de tweede comparante Dirckge Leenmans belooft heeft te betaelen, als sij doet bij desen, de somme van vijftich Car. guldens van 40 grooten 't stuck, ende dat met 6 guldens 5 stuvers alle 3 maenden, telckens precyse, des hout de eerste comparante haer obtie ende vrije keure omme desen contracte alle vierendeeljaers aff te gaen, off anders daerinne vorders selffs totte volle twee jaeren toe te continueren. Tot naercominge ende voldoeninge van alle 't welcke voornoemd is, verbinden de comparanten elx in sijn regarde, haer respective persoon ende goederen,

ten bedwanck van allen rechten ende rechteren ende specialijcken den Hove van Hollandt. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Adriaen Koen, ende Lambertus Mulder, clercken, als getuijgen hiertoe versocht.

A. KOEN. MARTIJNE VAN OVERDUIJN.
L. MULDER. DIRCKEN LEEMANS.
D. v. SCHOONDERWOERT.

Protocol van notaris D. VAN SCHOONDERWOERD.

XXIX.

Op huijden den sevenden October 1647 compareerde voor mij notaris publycq ende getuijgen, onders genompt, mr. Anthoni Roeteringh, chirurgijn alhier, ter eenre, ende Andries Tincke, jegenwoordich knecht van den voorss. Roetering ter andere zijde. Ende verclaerde den voorn. Tincke, dat hij hem op den 18den Juni 1647 besteet heeft gehadt voor den tijt van twee jaren aen den anderen volgende bij den voorss. Roetering, omme bij hem te leeren de const van chirurgye. Ende naerdien den voorn. Roetering als nu van de meninge is te vertrecken naar Bresiliën, als chirurgijn van een regiment, ende hij Tincke genegen sijnde om sijnen tijt van twee jaren te voldoen, soo ist, dat hij bij desen belooft in gevalle sijnen vader gelieft te consenteren, dat hij mede naer Bresiliën gaet, den voorn. Roetering den voorss. tijt van twee jaren te voldoen, als onder-chirurgijn. Ende in cas van geen consent van sijn vader crijgende, soo sal hij, Tincke, van sijnen dienst ontslagen sijn, doch met expresse conditie dat hij, Tincke, alsdan gehouden sal sijn aen den voorn. Roetering op te leggen ende te betalen soodanige somme van penningen, als hij zedert den voorss. 18en Junij 1647 in cost verteert sal hebben tot het affscheijden toe, te reeckenen jegens vijftich guldens in 't jaer. Verbindende ijder van de comparanten tot naercominge van desen, haerluijder respective persoonen ende goederen ten bedwangh van allen rechten ende rechteren. Consenterende hyer van acte te maken.

Aldus gedaen in 's Gravenhage, ter presentie van Mr. Abram Witbols, chirurgijn ende Boudewijn Lamotius, als getuijgen hijer toe versocht ende gerequireert.

ANTONIJ GERRITSS ROETERINGH. ABRAHAM WITBOLS, chirurgijn.
ANDRYES TYNCKE. BOUDEWIJN LAMOTIUS.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 151.

XXX.

Op huijden 1 Meij 1645 compareerde voor mij Dirck Annocque, notaris publycq etc., ende de getuijgen naergenompt d'eerentfesten manhaften Lambert Pels, capitein onder 't regiment van den WelEd. manhaften collonel James Hendersson, ten dienste van Haere Ho: Mo: de Heeren Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden, alsnu eerst aengenomen, omme gebruijck te werden ten dienste van den Lande, ter eenre, ende d'eerentfesten Hendrick van Osenbruch, als venderich van den gemelten capitein Pels, ter andere sijde. Ende verclaerden den gemelten capiteyn tot sijnen vendrich aangenomen te hebben, gelijck hij tot vendrich van sijne comp^nie. is aennemende bij desen, den voorn. Hendrick van Osenbruch, denwelcken sich mede als vendrich voorss. mits desen is verbindende, in vouge ende maenieren hier naervolgende: Den voorn. vendrich sal gehouden sijn, te werffven ofte doen werffven de nombre van vijffthien bequaeme soldaeten, te weeten binnen den tijt van veerthien daegen de nombre van thien presente koppen, ende die te leveren op de loopplaets tot Zutphen, ende resterende persoonen acht ofte thien daegen daernaer, ende dat tot sijns vendrichs costen.

Voor welche werffvinge den gemelten cap^n. aen hem vendrich belooft te sullen geven ende betaellen op ider man de somme van vier rijcxdaelders ende een halffve, daervan hij vendrich gehouden sal zijn cautie te stellen. Is verder geconditionneert, dat hij vendrich sal vermogen te stellen een corporael van de adelborsten van de voorss. comp^ie. Tot naercoominge van 't geene voorss., zoo verbinden sij comparanten hunne respective persoonen ende generaele goederen, d'selve subjecterende ten bedwangh van allen heeren, hoven, rechten ende rechteren.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van d'eersamen Cornelis Janss Annocque, solliciteur ende Cornelis Claess van Baeren, deurwaerder, beijde woonende alhiere, als getuijgen hiertoe versocht.

HENDRYCK VAN OSENBRUCHE.
CORN^S. JANSS ANNOCQUE.
CORNELIS VAN BAEREN.

Protocol van notaris DIRCK ANNOCQUE.

Fol. 179.

XXXI.

Op huijden den 1 Junij 1646 compareerden voor mij Gerrit Syrcxs van Oldersom, openbaer notaris bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende, ende voor de getuijgen naergenoempt Jor Jeronimus Christoffel van Belnits, capiteijn van een compagnie te voet ten dienste van de Republiek van Venetiën ter eenre ende Jan Janssen Stien ter andere sijden, beijde tegenwoordich alhyer in den Haghe, verclarende metten anderen veraccordeert te sijn in voegen ende manieren hyer volgende. Namentlijck, dat den voornoemden Stien aenneempt binnen soodanighe termijnen, als sijluijden metten anderen sijn veraccordeert te leveren in de lichters, die daer toe sullen werden geëmploijeert bij de Ed. Heeren, 't sij tot Amsterdam ofte elders daer het selve soude mogen sijn, een getal van 't sestich soldaten, waer onder sal mogen wesen een sergeant, corporael lanspassaet ende adelborst, alles tot coste vande voornoemde Stien, ende off het gebeurde, dat den voornoemden Stien binnen den selven tijde niet en levert de voornoemde 't sestich man sal mogen volstaen, mits leveren ter selver plaetse vijfftich man, ende ingevalle d'selven Stien in gebreecke blijft de voornoemde 60 ofte 50 man in 't getal te leveren, sal geobligeert sijn voor ijder minder man te restitueren aen den voornoemden capiteijn negen rijcxdaelders, gelijck den voornoemden capiteijn belooft aenden voornoemden Stien hem voor yder man te geeven negen rijcxdaelders ende daerenboven denselven Stien te houden voor sijnen luijtenant ende hem tot dyn eijnde sall geeven soodanighe acte van commissie, als men gewoon is te doen, doch alles onder conditie, dat het voorss. getal binnen den voorss. tijt ter plaetse voornoemd sal moeten gelevert werden, ende bij mancquement van 't selve sal de voornoemde luijtenants plaetse wederom staen ter dispositie van den voornoemden capiteijn. Tot naercominghe van 't geene voors. is, verbinden de voornoemde comparanten henluijder respective persoonen ende goederen roerende ende onroerende, hebbende ende vercrijghende, gheene uitghesondert, subject allen rechten ende rechteren. Is mede gecompareert Havick Stien. woonende tot Leijden tegenwoordich mede alhijer in den Hage, verclaert hem selven te stellen ende te constitueren als borghe ende principael voor sijnen voornoemden broeder onder behoorlijcke renunchiatie van het beneficie ordinis et (excussionis), verclaerende van de

inhouden van dijen onderrecht te sijn voor alsulcke somme van penningen, als de voornoemde sijnen broeder van den voornoemden capiteijn tot wervinge van het voorgeroerde volck sal komen te ontfangen. Onder verbant van sijn persoon ende goederen, roerende ende onroerende, hebbende ende vercrijgende, geene uitgesondert, subject allen rechten ende rechteren. Des belooft den voornoemden Jan Janssen Stien sijnen voornoemden borghe hyer van costeloos ende schadeloos te indempneren onder verbant als boven. Alles sonder arch ofte list. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhaghe ter presentie van Jo[r] Frederick van Hoen, capiteijn van een compagnie te voet ten dienste deser landen ende Lodewijck Swart, borger alhyer, beijde als getuijgen van geloove hyertoe versocht ende geroepen.

J. Christoff. von Belnits.
Havic Stien.
J. J. Stien.
Frederic van Hoen.
Lodewick Schwart.

Quod Attestor.
G. S. v. Oldersom, notaris publ.

Protocol van notaris G. S. van Oldersom.

XXXII.

Op huijden den derthienden December 1646 heeft sijn Ex[cie]. d'Here Prince Maurits, Palsgrave aen den Rijn, Hertoogh in Beijeren etc.. uuijten name ende van wegen S. Ex[cie]. Heer broeder Prince Philips, mede Paltsgrave aen den Rijn, Hertoogh in Beijeren, etc. gecontracteert met S[r]. Tieleman Cannarts, gelijck denselven mitsdesen bekent aengenomen te hebben, omme voor den gemelten Prince Philips ten dienste van de Serenissime Republycque van Venetiën te werven ende leveren, binnen den tijt van vijer ofte vijff naestcomende weecken voor der steede Rotterdam de nombre van vijfftich goede weerbare mannen ende soldaten op zijnen Cannarts costen, tot daer en toe; waervoren de voorss. Cannarts sal genieten op elck man elff rijcxdaelders contant. Met de conditie, dat soo hij minder persoonen mochte coomen te leveren op yeder, hem gelijcke elff rijcxdaelders zullen werden gerebatteert, mitsgaders 't selve te vinden ende remplaceren ofte t'egaleren uuijte effecten van de wapenen, die hij Cannarts volgens contract op date deses

gemaeckt, gehouden is te versorgen ende furneren. Ende bij aldien de voorn. Cannarts meerder volck, als de voorss vijfftich mannen mochte coomen op te brengen, sal oock voor yder genieten elff rijcxdaelders. Op welcke conditiën den meergenomden Tieleman Cannarts mits desen bekent, ontfangen te hebben de somme van vijff-hondert en vijfftich rijcxdaelders ter goeder reeckeninge. Belovende in allen 't gene voorsz., sijn uuijterste ende getrouwe devoir te doen. Ende tot meerder verseeckeringe heeft Garbrant van Warmenhuijsen, notaris publijcq alhier, hem zelven in regardt van de voorss. Cannarts gestelt borge als principael, onder renonciatie van de benefitiën ordinis et excussionis. Ende voorts aen d'een en d'andere sijde, gesamentlick ten bedwang van allen rechten ende rechteren, ende specialick den Hove van Hollandt.

Actum in 's Gravenhage datum als boven, gepasseert voor mij Pieter van Groenewegen, notaris publycq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in sGravenhage, ter presentie van capn. Pieter Lefebure ende Adriaen Warmenhuijsen, clercq als gelooffwaerdige getuijgen hyertoe versocht, die d' originele minute deses mede geteijckent hebben.

De minute deses is bij Cannarts dato voorss. naer hem genomen, om zijn Excie. hiervoren genompt te doen teijckenen, het welcke in mijn presentie nyet en is geschiet, nochte en hebbe ich deselve minute mede nyet geteijckent, sulx dat dit nyet bij mij conde worden uijtgeven.Doch sal mij desen dienen tot memorie

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 131b.

XXXIII.

Op huijden den 18den Dec. 1646 compareerde voor mij Dirck Annocque, notaris publijcq, etc. ende de getuijgen naergenoemt d' edele eerentfester Otto van Doorn, capiteijn te werven een compie voetknechten tot dienste van den Serenissime Seigneurye van Venegiën ter eenre ende Pieter Janss. van Coppel, wonende alhier in den Hage, ter andere sijde. Ende bekenden voorss. capn aengenomen te hebben, gelijck hij tot dienste van sijne compie is aennemende bij desen den voor-

noemden Pieter Janss van Coppel als gevrijde corporael van deselve sijne comp^ie^, den welcken hem mede mits desen in deselve qualite aen hem capitein is verbindende, omme mede te gaen naer Venegiën voorss., op de conditie hiernaer volgende: dat de voornoemde Pieter Janss van Coppel in de voorss. qualite gehouden blijft te werven ofte aen te nemen vier soldaeten tot dienste van de voorss. comp^ie^, uuijt welcke vier soldaeten hij Coppel sal vermoogen te maecken een adelborst van deselve comp^ie^ ende dieselve vier te brengen t'scheepe inde Mase ofte voor Tessel ende dit alles tot costen ende laste van den gemelten sijnen cap^n^. Ende wat soldaeten bij Coppel voornoemt boven de voorss. vier is aennemende ende t' schepe brenght, sal hem alsdan van ider man gegeven werden acht rijcxdaelders. Den gemelten cap^n^ beloft den voorss. Coppel maentelicken tot gagie te sullen geven ende betaellen de somme van dertich Car. guldens. Es vorder geconditionneert, dat soo wanneer den voornoemden Coppel in Venegiën met de voorss. comp^ie^ sal sijn gecomen, dat hij alsdan aldaer ofte waer het soude moogen weesen sijn fortuijn sal moogen gaen soucken, sonder dat den gemelten cap^n^ hem eenige verhinderinge daerinne sal moogen doen, maar daertoe te verleenen desselfs passepoorte.

Tot naercominge van alle 't geene voorss. es, verbinden sij comparanten contrahenten hunne respective persoonen ende generaele goederen d'selve subjecterende ten bedwanck van allen heeren, hoven, rechten ende rechteren.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van Gerrit Wijttenhorst ende Hendrick Schutte, beijde woonende alhier, als getuijgen hier toe versocht.

Protocol van notaris DIRCK ANNOCQUE.

Fol. 248.

XXXIV.

Op huijden den VII^den^ December des jaers 1630, compareerden voor mij onderscreven notaris 's hoofs van Utrecht, ende de getuygen nabenoempt, d'eersame Coenraet Mathijss, Hans Hieronimuss ende Willem Michielss, te samen wapenmaeckers t' Utrecht, mij notaris wel bekent, voor hun selven ende hun starck maeckende voor de andere t'samentlicken harnasmaeckers alhier. Ende verclaerden, dat alsoo Michiel Janss, Coenraet

Mathijss ende Abraham Coop, voor haer selven en de caverende voor haere andere medebroeders van 't gilt ter eenre ende Guillaume Aube, hem starckmaeckende voor Nicolaes Corret, mitsgaders Jan Geil, wapenmaeckers, wonende in 's Gravenhage ter andere sijde opten 17den November 1628 voor den notaris Pieter Rodenburch, residerende tot Amsteldam, gepasseert hadden seeckere acte van societeijt, omme tot gemeen profijt ende schade te handelen met Sr. Lopo uijtte naeme van Sijne Majesteijt van Vranckrijck, nopende de leverantie van seeckere wapenen, ten behouve van Zijne Coninckliјcke Majesteijt, ende sij comparanten tot bevorderinge van de gemeene saecke eenige merckelicke penningen hadden verschooten, volgens specificatie daervan op huyden gemaeckt, ende onderteeckent; sij van meninghe waeren deselve vande participanten in 's Gravenhage voornoemt pro rata te repeteren, ofte bij weijgeringhe van de restitutie van dijen datelick uijte societeijt te sceijden. Houdende in dien gevalle 't voorseijde contract nul ende van onwaerden, versoeckende hier van acte, omme de voorn. participanten in 's Gravenhage geinsinueert te werden, met protestatie van alle costen, schade ende intresten, die sijluijden bij faulte van daderlicke restitutie van hun competerende verschot sullen comen te doen ende te lijden, ende hunlieden te dienen, daer ende sulcx zyluyden te raede sullen bevinden. Aldus gedaen t' Utrecht, ten huijse van Coenraet Mathijss, staende in Ste. Elisabeth straet, ter presentie van Jan Janss. van Rijnberk ende Gerrit Gerritss, beijde borgers alhier, die de minute deser, mitsgaders de comparanten ende mij notaris onderteekend hebben, ten jaere ende dage voorseijt, onder stand. Quod attestor ende was onderteeckent Wolfhards Waerdersoon, notaris 1630.

Protocol van notaris P. van Groenewegen.

Fol. 102.

XXXV.

Op huijden den derden Novembris Anno 1624 compareerde voor mij Johan Adriaenss van Warmenhuijsen, notaris publycq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in den Haghe, ende de getuijgen hieronder genompt, d'eerbare deuchtsame juffrouwe Cornelia van Rijnevelt, huijsvrouwe van Jacob van Banchem, casteleijn van den Hove van Hollandt, als daertoe last hebbende van haeren voorss. man, de edelen Mr.

Dirck Hamel, advocaet voor den Hove van Hollandt, sinjeur Dirck Maes, solliciteur alhier in den Hage, sinjeur Gerart Maes, goutsmith, borger alhier, sinjeur Peter Smout, koopman van zijde ende wolle laeckenen, alhier in den Haeghe, Ferdinando van den Spieghele mede notaris wonende alhier, capn. Willem Boullens ende Keert de Koe, capitein van een schip van oorlog varende op de vrije neringe, sinjeur Paulus Maes, ordinaris clerck ten Secretarie van de Ed. Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, Johan von Son mede coopman van zijde-ende-wolle laeckenen alhier wonende. Bekennende alle dselve Comparanten met maelcanderen te zijn verdraegen ende geaccordeert tot uutredinghe van 't voorss. schip van oorloge van den voorss. capitein Keert de Koe, 't welck hij tegenwoordich in Zeelandt heeft gecocht ende nu met Godis hulpe voor heeft daermede een reijze in zee te doen tottet welcke yeder der voorss. comparanten belooft heeft te sullen contribueren datelick in comptant, soo veele als voor yeders hooft hiernaer geteijckent ende geannoteert staet, welcke penninghen zij oock sullen furneeren terstont tot believen ende contentemente van den voorss. capn. in voughen dat sijnne reijse nochte voyagie daardoor nijet en werde vercort maer gevordert soo veele doenlick is, op pene van te verliesen het effect ende heur aenpaert inne dese uutredinge, ende voorts te sullen betalen alle de costen schaden ende interessen, die door het retardement van yemant van henluijden de gemene compagnie soude moghen comen te lijden, sonder enige excepte ofte uutvluchte ter werelt, onder verbant van heurluijder respective persoonen ende goederen, roerende, onroerende, presente ende toecommende ghene uutgesondert; dselve stellende ten bedwange van allen rechten ende rechteren, sonder arch ofte list. Consenterende mij notario voornoemt hijeraff gemaeckt ende elx eene van hemluijden gelevert te werden acte in behoorlijcker forma. Aldus gedaen ende gepasseert in de voorss. castelaynie van den Hove van Hollandt ter presentie van de voorn. personen

. . . .

als geloofwaerdige getuijghen hijertoe versocht.

Hier volgen de voorss. naemen ende yeder aengetogen sooveele als hij contribueert.

De huijsvrouwe van den heere castelain van den Hove voor de somma van sesthyenhondert Carolus guldens.

De heere advocaet Hamel voor de somma van zevenhondert Car. guldens, cum sociis.

Sr. Dirck Maes, solliciteur voor de somma van sessehondert Car guldens.

Sr. Gerardt Maes, goutsmith, voor tweehondert Car. guldens.

Peter Smout, coopman van zijde-ende-wolle lakenen voor drye hondert Car. guldens.

Ferdinando van de Spieghele, notaris voor drije hondert Car. guldens.

De capitein voorn. selffs voor sessehondert Car. guldens.

Paulus Maes contribueert mede drije hondert Car. guldens.

Johan van Son, mede coopman van zijde-ende-wollen laeckenen voor drye hondert Car. guldens.

D. HAMEL. GERRIT MAES.
JAN VAN SON. CORNELIA VAN RIJNEVELT.
FERDINAND VAN DE SPIEGHELE.
PIETER ADRIAENSS. SMOUDT.
Dit merck heeft DIERCK MAES.
Capitein KEERT DE KOE. DOUCKER (?).

+

zelffs gestelt.

Protocol van notaris J. A. VAN WARMENHUIJSEN.

XXXVI.

By contract van 5 Febr. 1626 besloten comparanten als gesamentlicke reeders van de schepe eerst genaemt geweest de Hope ende nu tegenwoordich De Koe daer mede capiteijn Willem Bouwens Keert de Koe laetst in zee geweest ende de voyagie gedaen heeft op de vrije neeringe, om voornoemd schip met alle de toebehoorten aan den kapitein te laten bij forme van leeninghe, omme bij hem uitgerust te werden en daarmede nog een voyagie te doen op conditie, dat de capiteijn tot zijnen laste neemt ende de vorn. vorige reeders suijvers affhouden sall alle de oncosten van timmeragie ende anders, geene uytgesondert, alreede aen 't schip gedaen ende noch te doen. Ende zoo hem capiteijn geluct, dat hij eenighe prise verovert, dat hij alsdan voor 't voornoemd schip aan de reeders sal betalen de somme van 3000 gld. daarmede hem 't selve alsdan in vrijen eigendom sal competeren.

Doch zoo hij capiteijn geen prise becomt, dat in sulcken gevalle dan de voorss. reeders t voors. schip met allen de toebehooren weder zullen mogen aanvaerden sonder dat de capiteijn daerop yet sall hebben te pretenderen.

Tenlangsten tusschen dit ende den laetsten Mey eerstcomende, oft dat anders de gewesen reeders van de voorss. hare belofte ende leeninge zullen wesen ontslagen.

Protocol van notaris J. A. VAN WARMENHUIJSEN.

XXXVII.

Verklaring van Willem Jansz. Nagel van Haerlem, wonende te Schiedam gewest lieutenant van cap. Willem Bouwensz Keert de Koe ten versoecke van Jacob van Barchem, dat hij twee weken in zee geweest is en haer continuelick ofte principalick gehouden op de custen van Spaengien sijluijde geduijrende haere voyagie geene prise verovert nochte jemant in t minste beschadicht hebben, alleenlick middelertijt een Fransche schip aen boort sijnde geweest ende tot haer nootdruft daeruijt hebbende gelicht 2 off 3 kennitgen boter.

Daerna om haer te ververschen ende schoon te maecken tot Elfort in Engeland binnengeloopen zijnde door de Engelschen op 7 Juli aengeslagen geworden, beweerende dat zij aliantie ofte admiraelschap met den Turck zouden hebben gehadt.

Naer onderzoek ontslagen.

Den 12en Juli wederom aengeslagen en behouden, dwingende den kapiteijn bij hun te blijven ende eenige voyagie met hen te doen.

4 Sept. 1626.

Protocol van notaris J. A. VAN WARMENHUIJSEN.

XXXVIII.

Op huyden den 11den Augusty anno 1669 compareerden voor mij Dirck van Schoonderwoert, notaris publicq, bij den hove van Hollandt geadmitteert, in 's Gravenhage residerende, ende den naergenoempde getuijgen, monsieur Willem Wegewaert, soone wijlen Coenraedt Wegewaert, in sijn leven meester groffgeschutgietter van de Generaliteyt, woonachtich alhier in den Haghe, geassisteert met de heeren Hermaenus ende Wouterus van der Nieupoort, sijne respective oomen, ende

broeders van sijne moeder Maria van der Nieupoort, te kennen gevende hij comparant, dat naerdien de Ed. Mog. heeren Raeden van State der Vereenichde Nederlanden, de goetheyt hebben believen te nemen, van hem te benefitieren met de meester-geschutgiettersplaetsse van de Generaliteyt, van sijnen voorn. overledenen vader Coenraedt Wegewaert, soo verclaerde hij comp[t] in erkentenisse vandien, ende omme pregnante redenen ende verscheyden goede consideratiën, daermede hij hem tot sijn voorn. moeder joff[e] Maria van der Nieupoort, ende de gansche naergelatene familie van sijn zal[r] vader, in sijn gemoet overtuycht ende verplicht bevint, mitsgaders, in gevolge, ende tot prestatie, ende voldoeninge van de beloften, die hij comparant inde sieckte ende voor het dootbedde van sijn zal[r] vader, aenden selven sijnen vader, tot diversse maellen, in cinceeriteyt, ende van goeder hertten, gedaen heeft, mits desen, heijlich ende onwederroeppelijcken te belooven, de geschutgietterswinckel van sijn voorn. zal[r] vader Coenraedt Wegewaert, ende wes daeraen, in eenigermaenieren is dependerende, waer te nemen, ende effective, volgens commissie van haer Ed. Mog. de heeren Raeden van State voorn, te bedienen, ende dat voor, tot dienste ende sustentatie van sijn weerde lieve moeder, de weduwe voorn., neffens de gansche familie sijne broeders ende susters, gedurende den tijt van ses achtereenvolgende jaeren, innegaende metten date sijner commissie, sonder verder, ende dat daerbenevens voor den tijt van deselve ses jaeren, de meergemelte sijne moeder, met haere andere kinderen, in slants huysinge aende gietterije gehoorende, sal mogen blijven woonen, ende die gebruijcken, als bij sijn zal[r] vaders tijt is geschiet. Des dat hem comparant, bij sijne moeder de weduwe, ofte anders van slants wegen, naer ouden gebruycke, besorcht sal werden de noodige spijsse van cooper, tin ende andere behoeften, tottet gietten van canon, in eeniger maenieren specterende, ende daertoe gerequireert werdende, mitsgaders dat sij bovendien gehouden sal wesen, gelyck sij in desen mede comparerende verclaerde te belooven, den comparant Willem Wegewaert, haeren soone, gedurende den voorseide tijt van ses jaeren, eerlijcken ende naer sijne qualiteyt, te sullen onderhouden, in cost, cleedinge ende anders, als eene moeder aen haere kinderen schuldich is te doen, ende van haer vertrouwt wert. Versoeckende oversulcx sijlieden comparanten beijde, tot des te meerdere securiteyt van alles, dat desen bij haer opgemelte Ed. Mo. de heeren Raden van Staten der Ver-

eenichde Nederlanden mach werden geaggreëert ende geapprobeert, ende daervan verleent acte in forma. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage, ter presentie van de heer Arent van Dalen, commis, ende monsieur Hendrick van Smalingh, lieutenant, als getuijgen hiertoe versocht ende gebeden.

WILLEM WEGEWAERT.
H. NIJPOORT.
A. VAN DALEN.
HENDRICK VAN DER SMALINGH.

MARIA VAN NIPORT.
WOUTERUS VAN NIJPOORT.

D. SCHOONDERWOERT.
1669.

Protocol van notaris D. VAN SCHOONDERWOERT.

Folio 121 en 121v.

XXXIX.

Op huijden den 27en Augusti 1662 compareerde voor mij Joannes Beecqman, notaris publicq bij den Hove van Hollandt geadmitteert ende den getuijgen naergenoempt Sr. Adrian Vlack, boeckdrucker alhier ende Pieter Aertsen, boeckvercooper tot Amsterdam, ende bekenden bij desen met den anderen veraccordeert te sijn, dat Adriaen Vlack voortaen sal drucken een Dijndaegse ende Donderdaegse Haegse Courante op sulcken formaet ende maniere, als de Amsterdamse ende Haerlemse couranten ordinaris gedruckt worden, waer van het profijt sal wesen voor yder de helft van soo veele als er tot Amsterdam door Adriaen Vlack sullen gesonden worden om aldaer verkoft ofte van daer voorts gesonden te worden, hetsij door Pieter Aersen ofte door yemant anders. De onkosten, die daerop sullen vallen, soo van briefloon, druckloon, papier ende andersints sullen half ende half bij de comparanten gedragen worden, beloovende daer van wederzijds oprechtelijck met malkander te handelen; de riem druckens ende setten sal gerekent worden op drye guldens, tien stuijvers; beloovende vorders hierin te sullen continueren, sonder dat den eenen sonder den anderen daer niet sal mogen uijtscheijden, ofte soe yemandt van haer beijde daeruijt soude willen scheijden ter oorsake van geen profijt daerbij te sien, ofte om andere in-

sichten, sal die gene, welcke daer uijt sal willen scheijden aen den anderen betalen de somme van twee hondert guldens, wel verstaende soo lange sijlieden beijde in leven sullen blijven. Voorts sullen sij alle drije maenden malkander rekenynge doen van de couranten, die verkoft sullen worden, belovende Pieter Aersen deselfve te verkoopen so hooch, als hij sal oordeelen beij naem sal willen vallen (sic). Adriaen Vlack sal gehouden sijn de voorss. couranten te senden op Maendaegh ende Woonsdagh 's avonts met de post, dat se 's anderen daeghs bij tijdts tot Am sterdam mogen sijn, beloovende voorts Adriaen Vlack, dat hij sijn naem op de couranten sal stellen. Alle 't welcke boven staet beloven de voorn. comparanten malcandren vast ende onverbreeckelijck te sullen houden ende presteeren onder alle verband van rechten daertoe staende. Aldus gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van . . . . getuijgen hiertoe gerequireert.

Adriaen Vlack.
Pieter Arents, schrijver.
Protocol van notaris J. Beecqman.

XL.

Par devant moy Martin Beeckman, notaire publicq, admis par la Cour Provinciale d'Hollande, residant à la Haije, et les tesmoins soubsignez, furent présent en leurs personnes, le honorable homme Sr Henry Heuck, Directeur des inventions de cristal, demeurant à la Haye, d'une part et Vincent Pompée, gentilhomme, verrier, travaillant au dit cristal, d'autre part, le quels comparants ont déclaré avoir contracté, convenus et concertes ensemble en la forme, et à la manière suivante.

Premierement, que ledit Henrij Heuck tant pour luij, que pour ses heritiers à pris, receu, et loué le dit Vincent Pompée, pour travailler dans l'artifice de souffler cristal, lequel travail est desja commancé au premier de Janvier de cest année et durera jusques à Pasque prochain ou premier venant de l' anne 1672, mais si ledit premier comp^t^, ou ses heritiers et participants trouveroijent à propos de continuer encore (après ledit terme) led^t^ Sr Comp^t^ dans led^t^ travail il s' oblige et promet de continuer alors avec les service et travail, moijennant, que ledit Sr Pompée en tel occasion de continuation sera adverty deux mois devant l'expiration dudit temps.

eenichde Nederlanden mach werden geaggreëert beert, ende daervan verleent acte in forma. Ald.. gepasseert in 's-Gravenhage, ter presentie van van Dalen, commis, ende monsieur Hendrick van lieutenant, als getuijgen hiertoe versocht ende g

WILLEM WEGEWAERT.	MARIA VAN N
H. NIJPOORT.	WOUTERUS VAN
A. VAN DALEN.	
HENDRICK VAN DER SMALINGH.	D. SCHOONDERW
	1669.

Protocol van notaris D. VAN SCHOO

Folio 121 en 121v.

XXXIX.

Op [illegible] den [illegible] Augusti 1662 compare[illegible] [illegible] notaris publicq bij den Hove [illegible] den getuijgen naergenoempt [illegible] albier ende Pieter Aertsen, b[illegible] [illegible] ende bekenden bij desen met [illegible] te [illegible], dat Adriaen Vlack voortaen [illegible] Donderdaegse Haegse Couran[illegible] [illegible] maniere, als de Amsterdamse end[illegible] [illegible] gedruckt worden, waer van h[illegible] [illegible] de helft van soo veele als er [illegible] Adriaen Vlack sullen gesonden worde[illegible] [illegible] van daer voorts gesonden te worden, [illegible] yemant anders. De o[illegible] [illegible] soo van briefloon, druckl[illegible] [illegible] half ende half bij de comp[illegible] [illegible] daer van wederzijds [illegible] [illegible] riem druckens ende [illegible] guldens, [illegible] stuijvers; [illegible] continue[illegible] sonder dat [illegible] niet sal [illegible] uijtscheij[illegible] [illegible] daeruij[illegible] willen s[illegible] [illegible] daerbij [illegible], ofte om[illegible]

entretien la somme
enus de assister à
ve restably au pos-
oir.
euck, pour luy, ses
itre le dict traicte-
it Sr Pompée pour
dix sept patacons

parties estre leur
tenir, et observer
obligation de leur
les soubmettants
Cour d'Hollande,
s, qui pourroijent
clause qui dicte
pouvoir cy n'est
se à la Haije en
ptante un, en la
ire et Rudolph

ck Heuck.
o Pompée.
nselaer.

s,
Not. publ.

M. Beeckman.

voor mij notaris
er ende Pierre
r in 's-Graven-
deren gemaeckt
ende contract te
lijck hij belooft
ende handelen
van sijdewaren,

Que le dit Sr Pompée sera obligé de servir audict travail et artifice dudit Sr Heuck, ses heretiers, et participants en toute fidelité et obéissance et de faire tel ouvrage, comme il sera proposé et ordonné et en la plus milleure forme, qu'ils le puissent faire, et qu'ils travailleront tous les jours quinze heures, y compris un heure, ou cincq quard' heures le plus haut pour son diner. Or si ledit Pompée voudroijent travailler d'avantage ou que la necessité requireroit de travailler plus, que quinze heures par jour. que dessus, ils seront paijés desdites heures extraordinaire a l' advenant des louages, qu'ils ont par jour, et s'ils travaillent moins par jour que lesdits 15 heures, cela sera rabatu aussy à l'advenant leur salaire, et seront pour cest effect marqués d'un et d'autre part les jours qu'ils travailleront.

Lesdits Sr Pompée et les autres seront aussy obligés de travailler indistinctement touts les jours, et journellement, mesme au jours de festes, excepté seulement les Dimanches, et les grandes festes de Noël, de Pasque et Pentecoste durant lesquelles trois festes ils seront exempts trois jours chasque fois dudit travail, si ce n'est, qu'il y a periculum in mora ou de l'ouvrage a faire, qui ne pouvoit pas attendre. Et cas arrivant que ledit Sr Pompée fust malade, ou vienne à mourrir (ce que Dieu ne vieulle), et que par un tel empeschement louvrage ou le fourneau fust arresté, sans avoir quelque progres, en tel occasion, ledit capitaine Heuck ses heritiers et participans auront pouvoir, et permission de prendre tels autres maistres, ou valets, qu'ils auront besoingh et necessaires, à la place d'iceluij, qui sera malade ou decedé, duquel malade ou mourant, le gage demeurera en surceance pour alors.

Ledit Sr Henck a promis et promet pour luy, ses heritiers d'entretenir ledict ouvrage le terme cy dessus specifié, et qu'il paijera audict Pompée pour luy la somme septante rixdaelers, ou patecons (à 50 sols monnoye d'hollande:) par mois et ce durant le ledit terme dont le premier moy est desja entre lorsque ledit ouvrage est commancé et escherra le mesme jour du mois suivant, moijennant que la motié de gage dudit premier mois demeurera entre les mains dudit Sr Heuck pour sa meilleure asseurance jusqu 'au bout dudit premier an.

Et si arriva qu' apres l'ouvrage commancé on trouvra quelque difficulté, ou empeschement tant au fourneau, pots, ou autres chosez concernantes ledit artifice, et qu'on devoit surcher, et arrester ledit travail, alors ledit Sr Pompée avec

son valet auront neantmoins pour leur entretien la somme de cinq rijxd[r] par semaine, et seront tenus de assister à l'avancement dudit ouvrage a fin qu'il soye restably au possible, et y travaillera et fera tout son devoir.

Et finalement est convenu que ledit S[r] Heuck, pour luy, ses heritiers, et participans paijera encore (outre le dict traictement ou gages cy dessus nommez) au dit S[r] Pompée pour louage de maison et bruslage, la somme dix sept patacons par an paijables tous les trois mois.

Tout ce que dessus declarent lesdites parties estre leur contract et promettant l'un l'autre de le tenir, et observer pointuellement chacun en son regard, sous obligation de leur personnes et biens. meubles et immeubles, les soubmettants à toutes cours et justices et spécialement la Cour d'Hollande, renonçeants aussy aux exceptions et benefices, qui pourroijent patrociner l'un ou l'autre et spécialement la clause qui dicte que la renonciation generale n'a pas aucun pouvoir cy n'est que precede la speciale, Ainsy fait et passé à la Haije en Hollande le 2 Novembre l'an mil six cents septante un, en la presence de Henry Beeckman, aussij notaire et Rudolph Hansselaer, clercq tesmoins a ce requis.

HENDRICK HEUCK.
VICENSO POMPÉE.
R. HANSELAER.

H. BEECKMAN.
1671.

M. BEECKMAN,
1671. Not. publ.

Protocol van notaris M. BEECKMAN.

XLI.

Op huyden den 12 Marty 1636 compareerden voor mij notaris ende d' ondergeschreven getuygen, Jan Cambier ende Pierre Duval, beyde Franse craemers, woonende alhier in 's-Gravenhage ende verclaerden sij comparanten metten anderen gemaeckt ende aengaen te hebben dit navolgende accort ende contract te weten, dat de voorss. Jan Cambier belooft heeft, gelijck hij belooft bij desen metten voorss. Pierre Duval te drijven ende handelen alrehande coopmanschappen van goederen, soo van sijdewaren,

koussen, hoeden ende anders, daermede hij weet eenige proffijte te doen ende daertoe in te leggen ende employeren een somme van thien duysent carolus guldens, gelyck den voorss. Pierre Duval mede belovende is de voorss. coopmanschappen metten voorss. Cambier te doen ende daertoe in te leggen ende employeren den somme van vier hondert Carolus gulden, ingaende de voorss reconciliatie Meydach toecomende ende weder exprirerende Mey 1643 mede toecomende, sijnde ses jaeren; geduyrende welcken tijt de voorss. Pierre Duval alleenlicken sal genieten van de proffijte van de coopmanschappen een gerecht derde paert ende hij Cambier 2 derde parten. Ende oft gebeurde, dat Godt verhoeden will, dat geduyrende de voorss. ses jaeren bij de voorss. parthijen contrahenten eenich verlies van de coopmanschappen werden gedaen, dat hij Pierre Duval daerin sal moeten dragen ende betalen mede maer een gerecht derde paert ende de voorss. Cambier 2 derde paerthen ende sullen parthijen om haar coopmanschappen te drijven, huyren ofte coopen behoorlick huysinge, die hun duncken sal bequaemst ende oirbaerlicxt te sijn, daerinne hij Duval mede sal gehouden sijn te dragen een derde paert ende hij Cambier als vooren twee derde paerten. Ende sullen sij comparanten haer cleederen (uijtgesondert hoosen ende schoenen, 't welck uyttet gemeen sal gaen), soo sij deselve uytte winckel ofte gemeene coopmanschappen neemen ende gebruijcken, moeten betalen, 't welck sij metten anderen sullen liquideren ende reekenen. Verclaerende vorders sij comparanten noch geconditionneert te hebben, dat sij metten anderen in huijshoudinge van cost, eeten, drincken. wassen ende wringen zullen treeden, 't welck in 't gemeen sall betaelt ende onderhouden werden. uitgesondert soo de huysvrouwe van de voorss. Cambier mochte coomen in de craem te vallen, de extra-ordinaris costen van dien bij hem Cambier alleen gedragen ende betaelt werden. Ende soo wanneer sij contrahenten naer d'expiratie van de voorss. ses jaren van den anderen schijden sullen, sal elcx sijn voorss. ingeleijde penningen, soo aen goederen ofte gelt naer de gelegentheijt als dan wesen sal voor uyt trecken ende genieten ende van 't overschot ende geprospereerde penningen sal de voorss. Duval als dan trecken mede aen goederen ofte gelt een gerecht derde paert ende hij Cambier twee derde paerten. Voorts belooffden sij contrahenten bij eer, trouwe ende vromichheijt malcanderen in de coopmanschappen niet te verongelycken ofte yet ter quader trouwen achter te houden; maer alles oprechtelick ende sonder

arch ofte list als getrouwe compangons naar conscientie schuldich ende gehouden sijn te doen, te handelen ende verrichten, 't geen sij in presentic van mij notaris ende getuygen bij hanttastinge malcanderen belooft hebben ende voorts alle naersticheyt ende vlijtigheyt in de voors. coopmanschappen te doen, gelijck dat behoort. Versouckende sij contrahenten mij notaris hiervan gemaeckt ende gelevert te werden een ofte meer actens in gewoonlycke forma. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Pieter Angel, burger alhier ende Corstiaen Pas, soldaet onder de Guarde van sijne Excellentie, als getuygen hiertoe versocht.

JAN CAMBIER, PIERRE DUVAL, PIETER ANGEL
CHRISTYAN PAS.
A. VAN DRIFT, Nots. Pub.

1636.

Protocol van notaris ANTHONY VAN DER DRIFT.

Fol. 16.

XLII.

Op huyden den X[den] Juny 1637, compareerden voor mij, Anthony van der Drift, openbaer notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's Gravenhage ende getuygen naergenoemt Jan Cambier ende Pierre Duval beyde Fransche craemers, woonende aan 't Halstraetge alhier in 's-Grahage, dewelcke verclaerden, dat sij comparanten tsedert den XII Marty 1636 voorleden met ten anderen in alder getruwicheyt compangons sijn geweest, ende gedaen de coopmanschappen van alderhande goederen, soo van sijdewaren, koussen, hoeden ende andere waren, daermede sij hebben weeten eenich proffijt te doen, volgende den contract daer van ten selven dage voor mij notaris ende seeckere getuygen gepasseert ende, dat sij comparantcn als nu van meeninge sijn om seeckere redenen ende consideratiën henluyden daer toe moverende, van den anderen te scheyden ende sulcx 't voorss. contract van compangie te niette te doen. Soo sijn sij comparanten over deselve scheydinge metten anderen in 't vrundelick geaccordeert ende overgecoomen, te weeten dat de voorss. Cambier aen hem sal houden alle de coopmanschappen ende goederen, egeen uytgesondert, die sijluyden als noch in 't gemeen sijn hebbendê, mitsgaders mede alle de . . . . schulden, die noch te ontfangen sijn, sall hij Cambier tot synen proffijte alleen mogen innen ende ontfangen, als sijn vrij, eygen goet, waer tegens hij,

Cambier, weder tot sijnen laste is neemende alle de schulden, egeen uitgesondert, die sij comparanten eenichsints metten anderen hebben gemaeckt ende sulcx belooffde hij, Cambier, den voorss. Duvall daer van t'enemaell te sullen bevrijden ende effectivelick, costeloos ende schadeloos te houden ende belooffde voorts den voorss. Cambier aen voorss. Duval off den thoonder deses noch te zullen uytrijcken ende datelick betaelen in goeden gevalueerden gelde eens de somme van elff hondert guldens, waer mede syluyden malcanderen volcomentlick sijn quiterende ende bedanckende sonder eenich actie ofte pretentiën den een op anderen meer te behouden ofte reserveeren ende belooffden voorts sij comparanten desen te sullen waren ende voldoen onder verbant van (hunne) respective persoonen ende goederen, roerende ende onroerende, present ende toecomende, egeen uytgesondert, dselve onderwerpende allen rechten ende rechteren tevreden sijnde, sij comparanten hen in den inhouden van desen by den Hove van Hollandt goetwillig te laten condempneren; tot dien eynde onwederroupelicken constituerende Barthelomeus van Velde, Gerrit Vinck ende Cornelis Pieck, allen procureurs voor den voorss. Hove, tsamen ofte elcx van hen bysonder. Belovende sij comparanten voor goet vast ende van waerden te houden, all 't geene bij de geconstitueerdens ofte yder van hen hier inne gedaen ende gehandelt sal werden, onder verbant als naer rechte. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Pieter Angele, blauverwer, ende Daniel Hyndrick van Cloetinge, swaertveger, inwoonders alhier, als getuygen hiertoe versocht.

PIETER ANGEL. JAN CAMBIER.
HENDRIK VAN KLOETIJN. PIERRE DUVALL.

De elff hondert guldens hier vooren geroert sijn mij betaelt.
PIERRE DUVALL.

Protocol van notaris ANTHONY VAN DER DRIFT.

Fol. 59.

XLIII.

Op huijden den 26sten April 1643 compareerde voor mij notaris publycq ende getuijgen ondergenompt, Claes Oliviersz. van Crimpenkercke, houtsager, wonende alhier, ter eenre, ende Crijn Arentz, jegenwoordich wonende tot Wassenaer ter andere zijden. Ende verclaerden de voorss. comparanten

met den anderen verdragen te zijn, alsdat sijluyden met den anderen een geheel jaer geduyrende alhier sullen houtsagen. Ende dat een yder van hen genyeten sal even gelijck van 't gunt sij sullen coomen te verdienen. Ende sal het jaer zijn inganck nemen acht dagen naer Haechsche kermisse toecomende. Voorts soo sijn sij met den anderen verdragen, dat de voorss. Crijn Arentss als denselven den tijt van twee maenden met hem Claes sal hebben gearbeyt, hij gehouden sal sijn aen den voorn. Claes uuijt te reycken ende te betalen de somme van thien guldens tot 20 stuijvers den gulden. Is voorts mede geaccordeert, dat geen van beyden geduyrende 't voorss. jaer d'een den anderen sal mogen verlaten, maer gehouden sijn yder 't voorss. contract naer te coomen, op peyne, die in gebreecke van sulcx blijft, gehouden sal sijn te vergoeden de schade, die d'een van d'ander in sulken cas soude mogen comen te lijden. Ten lesten soo is mede geaccordeert ofte geconditioneert, dat een yder van de comparanten d'een den anderen gehouden sullen een maent te vooren, voor texpireern van 't jaer te waerschouwen, off sij bij den anderen langer sullen willen arbeyden, off nyet, Verbindende sij comparanten voor de voldoeninge ende nacominge van 't gunt voorss. is hare persoonen ende goederen ten bedwang van allen rechten ende rechteren.

Compareerde mede voor mij notaris ende getuygen ondergenompt, Jacob Arentss, broeder van voorn. Crijn ende Salomon Jasperss Schamp houtsager, beyde wonende alhier; ende constitueerden henselven onder de renonciatie van de benefitien ordinis divisionis et excussionis, den effecten derselver hen onderrecht, voor de voorss. thien gulden, die de voorss. Crijn als vooren aen de voorss. Claes betaelen moet borge ende medeprincipael. Tot dien eynde mede verbindende haerluijder persoonen ende goederen ten bedwang van allen rechten ende rechteren.

Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage, ter presentie van Jacob Pieters van der Burch ende Fredrick Boumans, als getuygen hiertoe versocht ende gerequireert.

+ Merk van CLAES OLIVIERSS. SALOMON SCHAMP.
× Merk van CRIJN ARENTSS. JACOB PIETERSS V. D. BURCH.
JACOP ADRIANSZOON V. D. BURCH FREDERICK BOEMANS.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 145.

XLIV.

Op huijden den 22sten December 1646 compareerde voor mij Andries Makingie, notaris publycq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende ende voor de naergenoemde getuijgen, Maurits Janss van der Beeck ter eenre, ende Mathijs Lambertss ter andere zijde, beijde coordedanssers ende springers. Ende verclaerden met malcanderen overcommen ende gecontracteert te sijn dat zij comparanten van nu aff aen gedurende twee jaren lang in compagnie ende maetschap mette malcanderen zullen verkeeren, reijsen, spelen ende verplicht zijn op de naervolgende conditien: te weten, wat zijluyden in 't gemeen ende in compagnie verdienen, dat alle oncosten ende verschot affgetrocken sijnde hij Mathijs Lambertss voor sijn deel uijt het incomen ende winste trecken ende genieten sal een derde part, gelijck oock off hij Maurits Janss van der Beeck in eenige plaats bysonderlick ontboden word ende speelde, dat hij Mathijs Lambertess daeruijt ook een derde part trecken ende genieten sal. Ende alsoo zijn Maurits Janss moeder Leonora van der Munt een seste part van alle winst is toegeseijt, dat hij Maurits Janss d'helft van 't seste part en de compagnie de wederhelft dragen ende betalen sal. Ende of 't gebeurde, dat een van hen beijden van dit contract affsyende in 't geheel ofte deel van 't selve niet volcomelick nae en quam, dat deselven infractent verbeuren sal twee hondert rijxdaelders in 't geheel tot behoeve van den anderen, die hem aen dit contract hout ende tevreden is naertecomen.

Daeronder verbindende zij comparanten respectivelick heure persoonen ende heure goederen, geene uytgesondert, tot bedwang van alle heeren, hoven, rechten ende rechteren.

Alles ter goeder trouw ende sonder arg ofte list.

Aldus gedaen ende gepasseert ter presentie etc.

Protocol van notaris A. Makingie.

Fol. 25.

XLV.

Op huijden den 6den Augustij 1641 compareerde voor mij notaris publycq ende getuijgen ondergenompt Evert Hillebrantss van den Sman, deecken, Arien Arienss van der Valck, Arij Geerritss Roetteringh, Jan Janss Duvelandt ende Rochus

Pieterss Smout, te samen regerende deecken ende hooftmans van Sinte Anthonisgilde alhier in 's Gravenhage, vervangende Claes Claess van Roijen, Holland Arentss van der Valck ende Louris van Straten, ende verclaerden ter requisitie ende versoucke van Rombout Corneliss Boldoot, soo voor hem selven, als mede voor de gemene vleeshouders van der stede van der Goude bij haerluijder mannewaerheden in plaetse van eede, dat alhier in 's Gravenhage geen vleeshouder zijn neringe in de Halle vermach te doen, zoo hij prijseerder van 't bestiael is Gevende zij comparanten voor redenen van wetenschap, dat de ed. heeren Gecommitteerde Raden bij haerluijder resolutie sulcx hebben verstaen ende, dat in 's Gravenhage een vleeshouder prijseerder is geweest, maer heeft het prijseren moeten verlaten. Verclarende voorts zij attestanten, dat alhier in Den Hage in observantie is, dat alle het vee, dat den prijseer aen hem met prijseren crijcht, hij hetselve nyet met ponden en mach vercopen, maer met heele quartieren, volgens d'ordonnantie daervan zijnde. Presenterende etc.

Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Pieter Goeman, gerechtsbode van 's-Gravenhage ende Arien van der Meulen, vleeshouwer alhier, als getuijgen hiertoe versocht ende gerequireert.

Protocol van notaris Pieter van Groenewegen.

Fol. 179.

XLVI.

Alsoo hoe langer hoe meer de vleeshouders van Delff poogen de gemene vleijshouders, alhier in 's-Gravenhage te onderdrucken met het coopen van calveren, dewelcke sijluyden in 't lant coopen van de huysluyden tot dieren prijse, sulcx dat de vleeshouders alhier in 's-Gravenhage qualick van een huysman een kalff kunnen becoomen ende, dat echter de voorss. vleijshouders van Delff deselve gecochte calven sijn brengende ofte doen brengen op de marcktdagen van Delff, om aen ons vercocht te werden, hetwelcke wijluyden van hunluyden alsnu ende voor date hebben moeten doen naer hunluyder gelieven ende genouchsaem tot soodanigen prijse, als het henluyden goetdocht. Ende omme daerinne te voorsien, soo is 't, dat wij deecken ende hooftmans van 't vleeshoudersgilde alhier,

mitsgaders de verdere gemene vleijshouders tot weringe van sulcke inbreucken, d'een den anderen belooft hebben ende beloven bij desen directelick ofte indirectelick nu nochte nimmermeer te sullen coopen ofte doen coopen eenich calff ofte calven van eenige vleeshouders van Delff ofte de kinderen van Jasper Janszoon van 's-Gravesant ofte Dirck Bouwensz. 't sij tot Delff off Leyden, ofte op eenige andere plaetsen, daer sijluyden off yemant van hen hun calven soude mogen coomen te venten. Ende ingevalle sulcx soude mogen gebeuren, dat yemant van ons vleeshouders van 's-Gravenhage ter contrarie deser, door hemselffs offe door den sijnen soude mogen coomen te doen, soo sal diegeene, die sulcx doet off van wiens wegen t'selve gedaen soude mogen werden, op yder calff t'geen hij van een Delffsche vleijshouder, voorcopers ofte de kinderen van Jasper Jansz. ofte Dirck Bouwensz. tot Delff, 't sij tot Leyden ofte Delff, gecocht sullen hebben, verbeuren tot een amende ofte boete de somme van vijftich guldens, d'een helff voor den officier ende d'ander helft voor den armen. Ende sal oock neymant van ons vermogen (desen onderteijckent hebbende) aen yemant van ons desen nyet teijckenende ofte advoyerende te vercoopen ofte coopen eenich vleijs nochte mette selve te snijden offe slaen schapen off calven ofte eenige rindere beesten op de boete alsvooren, nochte oock te coopen ofte vercoopen eenige borsges, merchpijpen ofte rintvet, ende ingevalle yemant van ons quame te speuren, dat yemant contrarie deser quame te doen, soo sal yder van ons gehouden sijn, t'selve deecken ofte hooftmans bekent te maecken offe yemant van sijn mede vleeshouders op peene, die t'selve soude mogen hebben gesyen ende nyet aengebracht daermede verbeuren sal de somme van thien guldens tot profijte van het gilde van de gemene vleeshouders alhier. Verstaen voorts gesamentlijck, dat soo yemant van ons geaccuseert wert contrarie deser gedaen te hebben, selven geaccuseerde gehouden sal sijn, hem te purgeren met eede t'selve gecocht te hebben dan nyet. Ende tot naercominge deser, soo hebben wij yder in 't bysonder verbonden ende verbinden bij desen onse respective persoonen ende goederen, deselve subjecterende in 't verbant van allen rechten ende rechteren. Ende tot meerder verseeckerheijt yder in 't bysonder tevreden sijnde ons in den inhouden deser bij den ed. gerechte van 's-Gravenhage te laten condemneren, tot dien eijnde constituerende van der Elst ende Mathijs van Berckele, procureurs van den voorss. gerechte

t'samen ende yder in 't bysonder, omme de voorss. condemnatie tot des geaccuseerden laste te versoucken ende daerinne te consenteren, met belofte yder in 't bysonder, omme deselve van waerden te houden onder verbant als naer rechten. Ende omdat wij verstaen, dat dit contrackt achtervolgt sal werden ende effect sorteren sal mogen, soo hebben wij versocht ende versoucken bij desen Pieter van Groenewegen, notaris publicus in 's-Gravenhage residerende, als notaris, mitsgaders Osier Crijnen van Blinckersduyn, herbergier in de Drye Haringen (ten welckers huysen desen gearresteert ende gesloten is) ende aen Crijn Sieren van Blinckersduyn, als getuygen desen mede te teyckenen, ten eijnde dit contrackt, als een obligatoir instrument geacht mach werden. Ende sal desen sijnen aenvangh nemen den 29sten January 1649 toecomende. Aldus gedaen, gearresteert ende gesloten in presentie als vooren op ten 25sten ende 26sten January 1649.

ick HANS PIETERSZ. VAN DER SVALEMEN.
TRIJEN HOLLANTSZ. VAN DER VALCK.
LOUWERENS VAN STRATEN(?).

Gestelt dit † merck by ADRIAEN HUYGEN VAN STRATEN.

Bij mij ARY ARENTSZ. VAN DER VALCK.
ARENT ARENTSEN VAN STRATEN.
DIRCK GERRITSEN VAN TEYLINGEN.
JURIEN SAS.
KLAES JANSE BOSMAN voor mijn moeder — DYRCK CLAESEN VAN ROEN.
LODEWYCK BOSHUSEN. Gestelt bij + THOMAS ARENTSZ. VAN DER STEECH.
THEUNIS VAN ASPEREN.
ARY WYLLEMSE VAN NOERT.
DYRCK SALOMONSE VAN DER WARDE.
by my MOURYETS HOLLANT VAN DER VALCK.

gestelt bij X ARY GHYSBERTSZ. VAN SOELEN.

ABRAM DIRCKSE VAN DER SPECK.
ARY EROENSEN VAN DER MULEN.
CLAES HERMANSZ. VAN DULMONT.

Gestelt dit + merck by d'eijgen hant van CORNELIS GERRITSEN VAN TEYLINGEN.
LIJSABET CLAES.

HOLLANT AERENSEN VAN DER VALCK.
ARY JANSZ. BOSMAN. LUYTE JANSS.
JAN HINGE. ANNA VAN DEN BOS.
LUIJTE JANS. ROCHUS SMOUT. AUGERYEN YOLIJS.
ZEGER CLAESSEN.
ARY GERRITSEN ROETERINGH.
SIER CRYNSEN BLIJNCKERDUYN.
CRIJN SIEREN VAN BLINCKERDUYN.
Ten oirconde P. GROENEWEGHEN, Nots. Pub. 1649.

Protocol van notaris PIETER VAN GROENEWEGEN.

Fol. 14.

XLVII.

Op huijden den vijffden Novembris 1634 compareerde voor mij notaris publicq ende getuijgen ondergenompt Johan van Steenbergen ende Gillis Rutten, hooftluijden van het schrienwerckers-gilden, alhier in 's Gravenhage. Ende verclaerden bij desen bij haerluijder mannewaerheijt in plaetse van eede ten versoucke van de hooftluijden van St. Joris-gilden tot Rotterdam waerachtich te zijn, dat alhier in 's Gravenhage niemant, wy hij zij eenige lijsten ofte panelen en vermogen te maecken voor ende alleer zij hebben gedaen den prouff van het schrienwerckers-gilden alhier, ende bij soo verre sulcx alhier geschiede voor ende alleer zijluijden haer prouff souden hebben gedaen, zoude volgens den brieff ende voorts naer usantie van dese plaetse verboden werden, ende daerover in de boete in den brieff vermelt geslagen.

Presenterende des noot zijnde 'tselve bij solemnelen eede te verclaren, consenterende hiervan acte te maecken.

Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Aert Kemp ende Claes Jacobss, mr. timmerman alhier, als getuijgen hiertoe versocht ende gerequireert.

JAN VAN STEENBERGEN. AERT KEMP.
GILLIS RUTTEN. CLAES JACOBS.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 50.

XLVIII.

Op huyden den 5den October 1639, compareerden voor mij notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende de getuygen naer genoempt d' eersaemen Aernout Jansz Dorrenboom, herbergier in't Hoff van Hollandt,

Maerten Jansz van 's-Heeraertsbergen, herbergier op de Cingel in't cleijne Swaentge, Jan van Veelen, herbergier in Gorcum op de Plaets, Cornelia van Rijnevelt, weduwe van Jacob van Banchem, herbergier in de Casteleynie voor soo veel haer aengaet den Staten impost, Jan Jacobsz, herbergier in de Sint Joris Doelen, Barthout Gerritsz van Winden, herbergier in de Bell aen de Leytsche wagens, Anthonette de Gier, laest weduwe van Pieter de Reeckenaer, herberch houdende in den Toelast op de Marct, Adriaentge Jans, weduwe van Pieter Hartgers, herbergier in de Clock, Franchoys Verwij, herbergier in de Cloveniers Doelen, Davit Crijnen, herbergier op de Cingell, Jop van der Poll, herbergier in 't Wapen van Haerlem, Dirck van Eyck, herbergier in Samson in de Pooten, Franchoys de Heij, herbergier in de Drie Haringen achter Stadthuys, Jacob . . . . [1]), herbergier op de Marct in de Colder, Phillips Roomersz, herbergier in de Wijnberch, Cornelis Symonsz van Steenvoorden, herbergier in't Cort Achterom in Londen, Eduwaert Woet, herbergier in 't Huys van Nassau in de Papestraet, Jacobus de la Samme, herbergier op de Cingel in de Dubbelde Sleutels ende Ferdinandus Gievel, herbergier in 's Haechs herberch, alle burgers ende inwoonders alhier in 's-Gravenhage, dewelcke verclaerden geconstitueert ende machtich gemaeckt te hebben, als sij constitueren ende machtich maecken bij desen St. Joris de Caulery, mede herbergier in de Swaen op de Plaets, alhier in 's-Gravenhage specialicken omme hen comparanten beneffens den geconstitueerden mede de vorigen in den processe ende questie, die hij geconstitueerde voor schepenen, commissarissen van 's-Gravenhage alreede geinstitueert heeft tegens Johan van Neurenburch als collecteur ende gemachtichde van de pachters van den impost, mitsgaders excijs ende societeyt van wijnen over den Haech ende Haechambacht van voorleden termijn, nopende, dat d'selve collecteur van hen comparanten ende geconstitueerde op yder ocxhooft Fransche wijn ende poyson, 't sij root ofte wit sijn affneemende meerder als d' ordonnantie op den impost van de wijnen bij de Ed. Groot Moog Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt geëmaneert, namentlijck voor den impost van een ocxhooft drie gl. 4 st. ende van Sociëtijts ende Haechs exeys sestien stuijvers, maeckende sulcx 't saemen vier guldens ende voor den impost Societeyts ende Haechs excys eene gulden x stuvers van 't poyson. Dienvolgende haer comparanten respective

[1]) Oningevuld.

naemen voor haerluyder interesten voor de Ed. Moog. Heeren Gecommitteerden Raeden van de meergemelte Groot Moog. Staten van Hollandt ende West Vrieslandt bekent te maecken, ende mitsdien in d' selve questie ende saecke mede in revisie ofte elders uyt haerluyder comparanten naemen ten alder spoedichsten uyt te voeren, handelen ende verrichten, alsoo sij comparanten geensints en sijn verstaende de pachters van de wijnen meer te competeren, als bij de ordonnantie van Haere Groot Moog. geaccordeert is, te weten 40 gulden op yder ocxhooft Franse wijn, 't sij roode off wit als 32 gulden voor den impost ende acht gulden voor den Societeyts ende Haechs excys ende vijftich gulden x st. voor 't poyson; in alsulcker vougen ende manieren, als sij comparanten selven present sijnde, soude connen ofte mogen doen, ende voorts generalicken alles daer inne te doen, soo sijnen geconstitueerden comparants goeden raetgedragen sall, alwaert, dat de saecke eenige naerder ofte speciaelder last requireerde, dan voorss. staet, die sij comparanten verclaeren in desen te houden voor geinsereert, oock mede om een ofte meer persoonen ofte procureurs in sijn geconstitueerdens plaetse te mogen stellen ende substitueren. Houdende sij comparanten oock voor goet, vast ende van waerden alle tgeene bij de voorss. geconstitueerde ende sijne gesubstitueerde in de voorss. saecke al reede gedaen is ende ten uyteijnde van de selve noch gedaen sal werden Belovende mede alle oncosten ter saecke van dien te vallen pro rato te sullen helpen draegen, alles onder verbant als naer recht. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Bartholomeus van Hove ende Johan van de Vijver, clercq aen mijns notaris, als getuygen hier toe versocht.

JORIS DE CAULERY. FRENCKEN EVERTS DE GIER.
MAERTEN JANSZ. JAN VAN VEELEN.
JOP CORNELIS. VAN DER POL.
FRANCHWYS VAN VERWY.
Gemaeckt bij † d' eygen hant van PHILIPS
DIRK VAN EYCK. ROOMERSZ voorn.
JACOBUS DE LA SAMME. FERDINANDUS GIEVEL.
DAVIT CRIJNEN.
ARNOUT JANSZ DORRENHOVEN. CORNELIA VAN RYNEVELT.
J. VAN VIJVER. BARTHOLOMEES VAN HOVEN.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 135.

XLIX.

Op huijden den 24sten Augusti anno 1628, compareerden voor mij Johan van Warmenhuyzen, notaris publycq d'eersame personen Arnoldus de Reeck ende Casparus Nollens, ordinaris doctoren in de medicine, mitsgaders Mr. Johan van der Beets, deecken van 't Chirurgijns-gilde van 's Gravenhage, dewelcke bij ware woorden ende hare conscientien in plaetse van eede ten versoecke van Mr. Guilliame Malet, ordinaris oculist ende operateur der stadt Leijden, hebben getuijcht, geattesteert ende verclaert waerachtich te wesen: dat in de maent van Februario laestleden, sonder anders den precisen dach ofte tijt onthouden te hebben, sij getuijgen present zijn geweest ten huijse van Cornelis Foppen, herbergier op 't Spoeij alhier, dat den requirant aldaer seecker oudt ruijter, die genaemt werd Jaecques van Peer, ende blindt was van zijne blindtheijt met Godes hulpe soude genesen. Ende dat sij alsdoen gesien hebben, dat hij requirant in haer getuijgen tegenwoordicheijt den voorss. blinde de catracten van beijde oogen affnam, soodat hij 't selve gedaen sijnde, bekende ende bewees wel te connen sien. Ende sulcx nae haer getuijgen oordeel d'operatie bij den requirant wel is gedaen geweest. Presenterende zij getuijgen dese hare verclaringe t'allen tijden des noot naerder te affirmeren. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage, ter presentie van Jacob van Banchem, casteleijn van den Hove van Holland. en Jan Janss, knecht ten selven huijse, als getuijgen hiertoe versocht.

Protocol van notaris JOHAN VAN WARMENHUYSEN.

L.

Op huijden den 12 Juni 1704, compareerde voor mij Fredrik van Renesse, openbaer notaris bij den ed. Hove van Hollandt geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende ende voor de ondergenoemde getuijgen, d' heer Guilhelmo Ferdinando Tattenbagh, mitsgaders mevrouwe Josina Smijsinck ter eenre, ende d' heer Joan Sautijn, coopman tot Middelburch in Zelant ter andere sijde, ende verklaerden sij respective comparanten metten anderen nopende het prepareren van seker secreet recept van pik en theer door voorn: heere Tattenback geinventeert, bequaem tot conservatie van de schepen voor 't ineten der

wormen; 't zij in wat wat'ren die navigerende off stil leggende sijn overeengecomen te wesen als volcht.

Eerstelick alsoo de voorn. heer Tattenbach voors. recept aen hem heer Sauttijn heeft overgegeven, en het bereijden ende toemaken van dien sijn ed. provisioneel geleert, mitsgaders, soo heeft hij heer Tattenbagh daar aff alhier aen hem heere Sauttijn voor soo veel, als het hem bij provisie doenelijk was gedaen de proeve. Soo verclaarde de heer Sauttijn dit recept ontfangen te hebben, alsmede de bereidinghe daervan geleert, ende in de proeve daer af gedaen en geschiet voldaen te wesen bij provisie tot dat dit recept aen schepen na de West gedestineert en daermede geaccordeert sijnde 't selve sal goet gevonde worden tegen de worm, belovende hij heer Sauttijn dit recept aenstonts te sullen werckstelligh te maken en appliceren aen de schepen tot wedersijts voordeel van partijen.

Vorders belooft de voorn. heere Sautijn, dat hij van het netto provenu van dien de oncosten affgetrokken sijnde. de gerechte helffte sal uijtkeeren aen voornoemde heere Tattenbag en mevrouwe Smijsingh elk een deel, blijvende bij gevolge de overige helfft van 't netto provenu voor hem heere Sauttijn van de winsten ende verliesen blijfft hij heere Sautijn alle jaren gehouden behoorlijck rekeninck te doen ende ontfangene penningen soo haest die ingecomen sijn aen voornoemde heere Tattenback en mevrou Smijsinc uijt te keren uijt de winst, en oock belooft gem: heere Sautijn, als dit voorsz. recept goetgevonden wort aen de schepen, alsdan 't allen tijden aen voornoemde heere Tattenback en mevrouw Smijsingh gelden te sullen avanceren na bevind van saken, en als de schepen sullen geretourneert en gelden in cassa zijn.

Wijders sullen parijen, gelijck sij bij dese reciproque beloven dit voorsz. secreet recept aen niemand openbaren, leeren off bekentmaken mondelinch noch schriftelijck, maar sal dit secreet recept na overlijden van hem Sauttijn aen desselffs famillie overgaen, die in sulcken geval oock geobligeert sullen zijn dit tegenwoordige contract na te comen, het recept werck stelligh te maken en uijt het netto provenu involgen voorschreve de helfft aen voornoemde here Tattenbach en mevrouw Smijsingh, namentlijk een deel aen hem Tattenbach, off bij sijn affsterve aen sijn ed. vrou en kinderen, en een deel aen voornoemde mevrou Smijsingh, off bij haer overlijden aen haer ed. dochter, off aen diegene, die haer edele naer haer dochters

sterven anders daer toe sal gelieven te nommineren, dewelcke het volcome recht hebben sullen, om dit te pretenderen gelijk in tijden en wijlen, van 't selve recht sal off sullen proffiteren sijn ed: soon en successeurs respectivelijck van wedersijde even schoon sonder de minste tegensprake off exceptie.

Tot nacominge van alle 't gene voorschreve staet, verbinden de respective comparanten hare personen en goederen, deselve onderwerpende aen de judicatuijre en bedwanck van alle heren, hoven, regten en regteren, ende wel specialijck de judicatuijre van den Hove provinciael van Hollandt, Zeelandt en Westvrieslant, te vreden sijnde haer ed. in den innehouden deses vrijwilligh te laten condemneren, constituerende tot dien eijnde onwederroepelijck Adriaen van Sterreveld, Lambert Vijffhuijsen en Abraham Selkart van Wouw, alle procureurs voor voorsz. Hove provinciael te samen en ider van hun in 't besonder, soo omme de voorschreve condemnatie te versoecken, als om daer inne te consenteren. Belovende de rato onder verband als na reghten. Aldus gedaen en gepasseert in 's-Gravenhage present Jacobus van Berckhout en Egbert Bosch, als getuijgen hier toe versocht, en was ondertekent bij

GUIL^mo^ FERD^o^ VAN TATTENBAACH,
QUINGA JOSINA SMIJSING,
JOH. SAUTIJN, W. BERCKHOUDT,
EGHBERT BOS, F. VAN RENESSE,
notaris publique.

Protocol van notaris F. VAN RENESSE.

LI.

Op huijden den 27sten Februari 1642 compareerde voor mij, notaris publycq ende getuijgen ondergenompt, Maria Ruyters huijsvrouwe van Mathijs Hoisige, wonende alhier in 's Gravenhage, ende verclaerde bij hare vrouwewaerheijt in plaetse van eede ten versoucke van juffrouwe Cornelia van Dalen, eerst weduwe van za: Pieter Pijl ende nu huijsvrouwe van Mr. Dirck van Onsel waerachtich te zijn, dat haer attestante wel bekendt is, dat doen zij attestante ten huijse van de voorss. Pijl woonde, sijnde geleden ses jaren, dat denselven Pijl geschildert heeft eenen Sr. van Mil, juwelier, welcke schilderije zij attestante omtrent vijff weecken naer t'overlijden van den voorss. Pijl

door ordre van de voorss. Cornelia van Dalen ten huijse van de voorss. van Mil gebracht heeft.

Verclaerde mede, dat haer voorss. Juffr^e. haer dede seggen aen den voorss. van Mil, dat zij dertich gulden voor de schilderije moste hebben ende dat deselve soo aen haer man bestelt was, hetselve sij attestante seggende, seijde van Mil „daer sijn vijff ricxdaelders, gheeft die jou joffrouwe ende ick sal bij haer coomen ende stellen haer te vreden." Presenterende des noot ende versocht zijnde 't selve met solemnelen eede te verclaren. Consenterende hiervan acte te maecken. Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Jan van Geme ende Godefroy Froede als getuygen.

+ Teeken van MARIA RUIJTERS. JAN VAN GEEME.
GODEFROY FROUDE.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 21.

LII.

Notarissen publycq, wilt u, ten versoecke van mij, Thomas Brouart, tresorier-generael van Sijne Excellentie den Prince van Oraengien, laten vinden aen den persoon van Mr. Esaias van de Velde, schilder alhier in den Hage. Ende denzelven aenseggen, dat voor desen tot mijne kennisse gecomen zijnde dat hij seeckeren geruymen tijt geleden, sich hadde vervordert tegens Gerrit van Druijvesteijn. burger alhier, mij achter mijn rugge schandelick ende tegens de waarheijt te calumnieren, ende te seggen dat ick hem betalende seeckere stuck schilderije voor sijne Exellentie gemaect ende voor tweehondert guldens bedongen, ick in 't zelve hem Van de Velde hadde vercortet, ende hem een quitantie doen teijckenen van een meerder somme, als hij hadde ontfangen. Ende ick alsdoen hem daerover hebbende doen berispen ende hij genoegsaem zijn ongelijck bekennende, zoo dat ick het 't zedert (omme moeijten te schouwen) daerbij hebbe laten blijven, ick alsnu weder verstaen hebbe ende kundich ben geworden, dat hij Van de Velde sich onlanghs wederomme zoo verre heeft vergeten dat hij in seeckere herberge 't alhier tegen eenige van 't Hoffgesin van Hoochgemelte zijne Ex^cie., de voorss. vorige injurieuse propoosten gerenoveert ende nochmaels gebruyct heeft, mij alsoo buijten de waerheijt ende zonder eenige redenen schandeleuselick calumnierende. T'welck

alsoo mij niet en staet te lijden, Soo sult ghij den voornoemden Esaias van de Velde affvragen, off hij d' voorss. woorden, soo voren is verhaelt niet eerst tegen den voorn. Druijvesteijn ende daernae tegens yemant van 't Hoffgesin heeft gesproken, ende wat redenen hij heeft sulcxs te seggen ende mij achter mijn rugge te beschuldigen. Ende off hij d'selve woorden alsnoch wil gestant doen, ofte andersints die datelick wederroupen, bekennende daer aen qualick geseijt te hebben, ende dat ik hem, zoo in de voorss. betalinge, als anders, altijt eerlick, wel ende vromelick hebbe gedaen sonder hem eenige vercortinge, maer veel meer alle mogelicke vrientschappe gedaen te hebben. Ende in gevalle hij in gebreecke blijft van 't doen van de voorn. verclaringe, soo sult ghij van mijnentwegen tegens hem wel expresselick protesteren van de atroce injuriën ende alle moeijten, costen ende andere ongeneuchten daer om te vallen. Ende dat ick daervan de reparatie van meninge ben te versoecken ende vervolgen, daer ende zoo ick te rade werden sall. Relateert u wedervaren bij geschrifte. Actum in 's Gravenhage den derden Januarij 1626.

Ph. Brouart.

Op huijden den vijffden Januarij 1626 hebben wij Joh. Adriaenss van Warmenhuijsen ende Johan Danckerts, beijde notarissen publycq, bij den Hove van Holland geadmitteert, in 's Gravenhage residerende ons gevonden aen den persoon van Mr. Esaias van de Velde, schilder. Ende hem de bovenstaende acte voorgelesen ende geinsinueert, mitsgaders tegens hem geprotesteert als in dezelve acte, dewelcke ons tot antwoort gaff, dat hij niet en wiste nochte eenige kennisse hadde de woorden in de voorss. acte vermelt tegens yemant gesproken ofte nae date vermaent te hebben anders als tegen Gerrit van Druijvesteijn. Ende dat hij bekende dat den insinuant hem behoorlick hadde voldaen ende sulcx met hem wel te vreden was. Versoeckende dat hij insinuant van gelijcken wel te vreden wesen ende geen moeite maecken wilde.

Relaterende hiermede ons wedervaren.

J. van Warmenhuysen, nots. publijcq. J Danckaerts.

Protocol van notaris Johan van Warmenhuizen.

LIII.

Op huijden den 22 April 1664, compareerde voor mij Joannes Beeckman, notaris publ. bij den Hove van Holland geadmitteert, in 's Gravenhage residerende, ende den getuijgen naergenompt „la troupe des commediens de Madamoiselle d'Orlians" ter eenre ende Arie Janssen Rotteveel, houtcooper ende Mr. timmerman alhier ter andere sijde, ende verclaerden sij comparanten met malcanderen geaccordeert te sijn, te weten dat hij Rotteveel sal maecken in de kaetsbaene op het Buijtenhoff een volmaeckt theater na haere fantasie ende ordre, met bancken ende besloten loges ende daertoe fourneren alles wat daertoe van noden sal sijn, te beginnen Donderdach morgen, ende alles volmaeckt hebben Saterdach avont een ure of twe onbegrepen, op ordinaris forme sijnde 30 of 32 voeten lanck, waervoor de voorss. messieurs commedianten aen hem Rotteveel beloven te betaelen de somme van 260 Car: guldens, sijnde oock geaccordeert, dat in 't toecomende niemant anders als hij Rotteveel haere theaters sal maecken. Alle hetwelcke sij comparanten beloven malcanderen volcomentlijck te sullen voldoen ende presteren onder verbandt van yder sijn persoon, tegenwoordige ende toecomende goederen, deselve stellende ten bedwanck van alle heeren, hoven ende gerechten Aldus gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Leendert Jasperse Rotteveel ende Michiel Raven getuijgen.

N. Jolimont.

(*Onleesbare naam*). La Sousteijn (?)

Rotteveel. J. Beeckman,

not. publ.

Jean Palet, dit Bellefleur, commedien francois.

Louis Drouin, dit Louis commedien.

Protocol van notaris J. Beecqman.

LIV.

Op huijden den IX^{en} Novembris 1648, compareerde voor mij Samuel [Keun] notaris publicq bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's-Gravenhage residerende, Johan Locgué, houtcooper ende burger alhier ende bekende verhuijrt te hebben aen Jan Baptist van Forenenbergh, Triael Perker, Bartholomeus van Velsen ende Gillis Noseman, meesters van de Nederduijsche commedianten, seeckere schuere lanck sestich ende breet 42 voet soo 't selve is leggende, opgetrocken voor met een stene muijr nar advenant de proportie, die hij verhuijrder staende heeft op de Princegracht, die haer verbinden en betimmeren sal. Welcke huijrders die sij accepteren voor den tijt van drie achter eenvolgende jaeren yder in solidum een voor alle ende elcx als principael onder de renunchiatien van de benifitien ordinis, divisionis ende excussionis haer van de effecten van dien houdende onder rechten ingangh nemende primo Meij 1649 toecomende ende expireren sal ultima April 1652 daeraenvolgende ende dat voor de somme van drie hondert vijfftich Carolus guldens jaerlicx, ende tot een recognitie voor de huijsvrouw van den voorss. verhuyrder eens een' gouden ducaton ende een discretie voor de dienstmaecht van denselven Locgué. Waervan 't eerste jaer contant sal werden betaelt, in de twee achteenvolgende jaeren yder binnen 's jaers, mede geconditioneert, dat de verhuijrder gehouden sal wesen te maecken de voorss. schuer dicht voor regen ende wint met pannen bedeckt, tot het speelen bequaem, ende de vloer geplavijt, des sal den verhuijrder daer voor vrij hebben een huijsje tot sijn believe, uijtgesonden de twee voorsten. De verhuijrder sal de voorss (schuer?) met een solderingh maecken met geschaeffde, ingevouchde delen boven als mede de huijsjens om die te kunnen beschilderen, alsmede leveren alle 't ijserwerck daer toe horende onder 't verbant van de respective comparanten persoonen ende generaele goederen deselve subjecterende alle heeren, hoven, rechten ende rechteren te vreden sijnde haer den inhouden deses, vrijwillich bij den Hove van Hollant ofte gerechte van 's-Gravenhage te laeten condemneren daer toe onwederroepelijk constituerende Maerten Deijm, Willem van Gravesteijn, procureurs voor den voorss. Hove ende Matijs van Berckele ende Nicolaes van der Elst procureurs voor den voorss. gerechte te saemen ende yder in 't bysonder omme uit haerluijder respective naemen daer inne te consenteren, belovende enz.

Aldus ter presentie van Mr. JAMES KEUN, advocaat ende BARTHOLOMEUS SAEN, als enz.

Actum den 9en Novemb. 1648.

JOHAN LOCGUÉ.
J. B. FOORNENBERGH.
TRIAL PARKAR.
B. VAN VELSEN.
GILLIS NOSEMAN.
JOHANNES KEUN.
B. SAEN.
SAMUEL KEUN, not. publ.

Protocol van notaris S. KEUN.

LV.

Op huijden den 7en Januarij 1671 compareerde voor mij Zacharias van der Heijden, openbaer notaris bij den edele Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's-Gravenhage ende naergenoemde getuijgen Pieter van Gool, kaesbaenmeester alhier in den Hage ende bekende ter eenre verhuijrt ende de heeren Jaques de Fontenel, Jan du Bocage, ende Jan Batista Prefleurij, Franse comedianten, dewelcke bekende 'tsamen ende elcx in solidum ter andere zijde gehuijrt te hebben seeckere kaesbaen, staende ter sijde sijn verhuijders huijsinge, omme bij haer huijrders in dese winter offe soo lange, als het de heeren huijrders sal gelieven, tot het speelen van eenige comediën ofte ander hare diensten gebruijcen, voor welcke voornoemde kaesbaen sij heeren huijrders belooft hebben, gelijck sij doen bij desen, aen den voornoemden van Gool te sullen betalen alle daege de somme van tien Car: guldens, precijs inganck nemende met het beginnen van het stellen van haer theatrum, ende expirerende met het affbreecken van 't selve soo nochtans, dat de heeren huijrders wederom de voornoemde kaesbaen ter experatie van de voornoemde huijr sullen moeten afleveren, volgens costuum van den Haegh. Tot naercominge van 't gene voornoemt staet, verbinden sij heeren huijrders ende verhuijrders ende specialijck de huijders voor de voldoeninge van hare beloofde huijrpenningen haer persoon ende goederen geen uijtgesondert, subjecterende alle deselve ten bedwanck van alle heeren, hoven, reehten ende rechteren ende specialijck den Hove van Hollandt. Aldus gepasseert in 's-Gravenhage

ter presentie van Fransois Francoisz., Mr. swaertveger, en Nicolaes Bousjar, als getuijgen hiertoe versocht.

P. van Gool.

Jacque de Fonteneuil.
Jean du Bocage.
Jean Bapetiste Prefleurij.
François Françoisz.

+ 't merck
van Nicolaes Bousjar.
Quod Attestor.
Z. van der Heijden,
1671. nots. publ.

Protocol van notaris Z. van der Heijden.

LVI.

9e Maij 1703.

Comparut devant moij Pieter van Binckhorst, notaire resident à la Haije et les témoins cij-dessous nommés, Mademoiselle Mannon Suar, actrice à l'opéra et demeurante à La Haije, qui declaroit, qu'il est vraij que Mr. Quesnot de la Chenée, l'année passée estant sur son départ avec quelques acteurs pour les mêner à Hambourg a voulu engager ladite demoiselle à partir avec luij pour ladite ville pour y chanter à l'opéra, mais voiant que ladite demoiselle ne vouloit point partir sans auparavant estre paiée de luij, (de l'argent qu'il devoit) il luij a pris son coffre avec ses hardes et l'a mis en gage pour la somme de quarante francs après avoir sié le cadenat pour montrer et inventariser les dites hardes, qu'il faisoit passer par les hardes de sa femme, lequel coffre avec les hardes a este retiré et dégagé par Monsieur Lebrard, chirurgien à Amsterdam, qui en a donné l'argent. Témoins son neveu et l'hoste et l'hostesse de la dite demoiselle lui donne pour raisons que c'estoit son propre coffre et ses propres hardes, et du reste comm' il a esté dit au texte. Offrant en cas et besoin pour affirmer la vêrité de l'affaire susditte d'y prêter serment. Passé à la Haije en presense de Casar Alidor et Enée Lamberti.

Casar Alidor.

Manon Suar.

Protocol van notaris P. van Binckhorst.

LVII.

Op huijden den 21sten Januarij 1668 compareerde voor mij Johan Lissant, notaris publique bij den Hove van Hollant geadmitteert, in 's-Gravenhaege residerende ende getuijgen naergenoempt Gillis Packee, wonende alhier in den Haege sieckelijk te bedde leggende, dogh sijn verstant soo uijtterlijk bleeck wel

gebruijckende ende Elisabeth Rampers, sijne huijsvrouwe ende verclaerde sij comparanten vercoft ende overdragen te hebben, gelijck sij vercoopen ende overdragen bij desen 't seecker blauwe tent met een set stuck van binnen daer men de marionette insteect, waerinne mede begrepen sijn 3 clijne oorlogsschepies, een brandertie met een clijn bootie, een vlagge, mitsgaders een wagen daermede het voorseyde spul vervoert wort, mette kisten bij 't spul ende voorts 't gene tot het selve dependeert, tegenwoordigh leggende op het Spuy neffens de „Cabel" tot de erfgenamen van Adam Spijck; voor de coop van welcke tent en sijn toebehooren soo beloofden de voornoemde Cornelis Moerlant ende Annetie Claes, sijne huijsvrouwe te betaelen een somme van ses hondert Car. gulden, waervan op toekomende Meijse kermis alhier in Den Haege voor de eerste paeye sal betaelt worden de somme van hondert Car. gulden, de tweede paye van hondert gulden op Leijtse kermis daeraenvolgende ende soo voorts de verdere payen te doen op de eerstcomende kermissen, die na deselve sullen vallen, welverstaende dat de volle ende effective voldoening der voorseyde somme van ses hondert gulden sal moeten geschieden voor den eersten November 1668 toekomende, ende telckens met den interesse van dien jegens vijf gulden van 't hondert in 't jaar te rekenen met het passeren van huijden date deses af, totte volle ende effectuele voldoeninge der voornoemde somme toe. Edogh is wel expresselijck geconditioneert, dat de voornoemde Gillis Packee weder tot sijn gesontheijt quame te geraecken, waer van hij jegenwoordigh heel sieck te bedde leijt, dat indien gevallen de voornoemde Cornelis Moerlant en Annetie Claes, sijne huijsvrouwe gehouden sullen sijn ende oock bij desen aennemen de voorseijde tent ende sijn toebehooren wederomme aen de voornoemde Packee voor gelijcke somme over te leveren, sonder 't selve onder 't een of 't ander pretext te wijgeren ofte tegen te houden, als werdende de voornoemde Packee mitsdesen geauthoriseert onder restitutie van de penningen soo die alsdan moghte gegeven sijn buijten figuijr van proces de selve tent met sijn toebehoren wederomme als vrij eijgen goet aen te slaen ende te gebruijcken, nogh is verder tusschen de voornoemde comparanten gestipuleert ende vastgestelt, dat soo 't moghte comen te gebeuren, dat de betaelinge van de voorss. 600 gulden bij den voornoemden Moerlant ende sijne huijsvrouwe op den voorss. geprefigeerden tijt ofte op de te verschijnen payen niet precyse en quame betaelt te werden,

dat voornoemde Elisabet Rampers bij overlijden van den voornoemden haer man ofte wel Nicolaes Mulder, als vooght van de kinderen van den voornoemden Packee, die specialick mede tot den ontfang op de verschenen payen in hooftsomme mits desen wert geauthoriseert, in dien gevalle, gecommitteert sullen sijn door de voornoemde wanbetaelinge de voornoemde tent met alle de voornoemde appendentie ende dependentie van dien wederomme als vrij eijgen te mogen reclameren, onder verbant van hunne wedersijtsche persoonen ende goederen, roerende ende onroerende, gene van deselve uijtgesondert. soo hebbende als vercrijgende ende speciaelijk nogh hebben de voornoemde coopers verbonden de voorss. tent met sijn toebehooren, stellende deselve ter judicature van alle heeren, hoven, reghten ende reghteren ende specialijck den Hove van Hollant te vreden sij comparanten tot meerder verseeckering ende naercominge van alle 't gene voorss. is hen in den innehouden deser vrijwillighlijk bij den Hove van Hollant te laeten condemneeren, daer toe onwederroepelijk constituerende Willem Schuijfhil, Lambert Vijfhuijsen ende Gerrit van Dalfsen. procureurs voor den voornoemden Hoven te samen ofte ider van hen in 't bysonder, soo omme de voornoemde condities te versoecken, als daerinne te consenteeren; belovende voor goet, vast ende van waerden te houden ende te doen houden alle 't gene bij de voornoemde procureurs in craghte deser gedaen ende verhandelt sal werden onder verbant als voren. Consenterende hier van gemaeckt ende gelevert te worden twee alleensluijdende actens in forme. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhaege voornoemd ter presentie van Mr. Andries Boon ende Willem Kint, als getuygen en geloven hier toe versoght.

GILLES PACQUÉ.
ELIJSABETH RAMPAERTH.
CORNELIS MOERLANDT.
(Het merk van) + ANNETIE CLAES.
ANDRIES BOON.
W. 'T KINT.
JOHAN JOHAN LISSANT,
notaris.

Protocol van notaris JOHAN LISSANT.

LVIII.

Up huyden den 16en November 1600 compareerden voor mij openbaer notaris in presentie van den getuijghen hier

ondergheschreven persoonelicken Hendrick Aelbrechtsz. van den Brouck, borduerwercker, out omtrent XXX jaeren, gebooren van Embden, d'welcke ter instancie ende ernsten versoucke van Jasper van Esch, verclaert ende geattesteert heeft, verclaert ende attesteert mits desen bij sijnen manne waerheijt, in plaetse van zolempneelen eede, waerachtich te weesen, hoe dat den deposant met eenen Jacob van der Meulen borduerwercker voorss. ghespeelt heeft gehat diversche speelen mette caerte in 't op heffen van root oft swart om een pont grooten Vlaems, wie dat gheraede ofte miste te verliesen. Ende naer dat de voorsz. van der Meulen sijn weddinghe hadde verlooren, heeft noch zijn ringhen van sijn hant aen den deposant in handen gegheven te pandt ende verspeelt voor de somme van drie pont grooten Vlaems, dien hij verlooren ende oock geen gelt en hadde om te betaelen, alles geschiet weesende ten huyse van Claes Jansz. 't Hooft gheleden ontrent vier maenden, zonder den perficxen dach van dien onthouden te hebben, hebbende ten lesten waer datum sijn voorss. ringen gelost ende betaelt met vijf pijpen gouts aen den deposant.

Item den voorss. deposant attesteert alsnoch midtsgaders Carel de Roose, out omtrent XXXIIII jaeren, gebooren van Antwerpen ende Phillips Jacobsz. out omtrent XXXVI jaeren gebooren van Breda, beijde borduerwerckers voorss. te saemen ende ghelijckelicken, hoe dat gheleden seeckeren tijt vergadert ende vergheselschapt sijn geweest ten huyse van Jan Roth, waert in den Coninck van Schodtlant metten voorss. Jacob van der Meulen, ende hebben te saemen ende elcx van henluyden bysonder metten voorss. van der Meulen comen te speelen diversche speelen mette caert om een trouff ende een canne biers in 't gelach ende dierghelyck voor tijt verdrijff.

Immers is ghebeurt, dat den voorss. van der Meulen ten lesten niet langer en wilde om een trouff ende een canne biers speellen ofte daermede te vreden wilden sijn met zoodanich spel, seggende wildij speelen root off zwart ick speelt om een pont groote Vlaems. 't Welck de deposanten niet aen en stont oft en begeerde alsoo hooch te speellen, zijnde deposanten alsoo daer uut ghescheyden ende van daer vertrocken sonder yet meer metten anderen te speellen, etc.

Protocol van notaris JAN VAN HAMERSTEDE. [1])

Fol. 59v.

[1]) Crimineele Papieren Hof van Holland 1615A N°. 5219.

LIX.

Op huijden 19 May anno 1628, compareerde voor mij Johan van Warmenhuijsen, notaris publycq etc. Jan Huijberts, oudt 40 jaren, valckenier, dienende bij Hendrick de Gier, valckenier van Zijne Excellentie den Prince van Oraengien, dewelcke bij ware woorden ende zijne conscientie, in plaetse van eede, ten versoecke van den heere quartiermeester Parcheval, den ouden, heeft getuijcht, geattesteert ende verclaert waerachtich te wesen, dat op Maendag laetstleden des naemiddachs hij getuijge door 't bosch uytgaende om vorel te soecken, die verloren waren, in de Maelgebaen twee jonge lieden met malcanderen sach spelen. Ende hij getuijge voortsgaende ende eenige uijren uijtgeweest zijnde, is daernae wederom gecomen, als wanneer hij de voorss. jongelieden, die hij getuijge niet en kende, vondt bij den nieuwen elst, tegenover de Maelgiebaen, staende den eenen die daernae gequetst wierde met den mantel om ende wachte den anderen, die hij tot vechten provoceerde, dewelcke het eerst excuseerde ende tot 's anderen daechs 's morgens wilde uijtsetten, hebbende daerover verscheijden propoosten met malcanderen, totdat zij eijntlick haer degens trocken ende hantsgemeen wierden. Ende heeft hij getuijge omme haer te beletten ende scheijden met zijn pols vele slaegen tusschen beijden geslagen, doch gingen zij evenwel voorts met nae den anderen te steecken. Ende in 't selve slaen raeckte hij getuijge eijntlick met zijn pols op den degen van dengenen, die als voren stondt ende wachte ende daernae gequetst wierde, slaende denselven degen met het punt tegens d'aerde, waerover den persoon hem getuijge qualick aenspreeckende, hielt hij op om verder te slaen ofte scheyden, maer bleeff stille daer bij staen, siende haer vorder gevecht aen, sonder datter alsdoen noch eenige quetsinge geschiet was. Dan daernae den persoon, die gequetst wierde den anderen een steeck brengende, sloech den selven zijn tweede handt mede aen sijn degen ende versette alsoo de steeck ende met eenen doorstekende, quetste den anderen in zijn arm, sonder dat doen noch yemant anders als hij getuijge daerbij was, maer quamen terstont eenige andere bijloopen, daerdoor zij van den anderen wierden gescheijden, (hebbende hij getuijge als voren de voorss. personen beyde nyet gekent, dan heeft daernae verstaen, dat de eene die gequetst is genaemt is Kien en d' ander, die het gedaen heeft Percheval, zone van den requirant in dezen.)

Sluijtende hij getuijge hiermede zijne verclaringe, presenteert 'tgene voorss. staet des noot ende daertoe versocht sijnde, naerder te affirmeren. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage, ten presentie van Daniël Monier en Adriaen van Alten, clerck van mij notaris, als getuijgen hiertoe versocht.

JAN HUIBERS. A. V. ALTEN.
D. MONIER.

Protocol van notaris J. VAN WARMENHUYSEN.

LX.

Op huyden den XVIII[den] Julij, anno 1624, compareerde voor mij, Leonardt van Sternburch, notaris publijcq bij den Hove van Hollandt geadmitteert, in 's Gravenhage residerende, ende voor de getuijgen naer genompt, d'eersame Adam Pieterss. van Spijck, timmerman, oud omtrent XXXIII jaren, ende Claes Pieterss. van Spijck, winckelknecht ten huijse van Heijndrick Jansz Nobel, sijde en wollelaeckencooper, wonende op 't Merct alhier, out omtrent XX jaren, dewelcke verclaerden, getuijchden ende attesteerden bij haer consientie in plaetse van eede, ter voorss. requisitie ende versoecke van Mr. Jan Leendertss., musesijn, van de gerechte waerheijt bij desen waerachtich te wesen, hoedat op Maendach lestleden, geleden veertien dagen, zij attestanten gesien hebben, dat de voorss. requirant des 's morgens de clocke omtrent acht off halff negen uijre es comende gaen over de Marct alhier, ende wesende omtrent de huijsinge van den voorss. Nobel, heeft de voorss. requirant recht over de deur vinden staen seecker persoon, die hemselven vermeetende was binnen den tijt van drie dagen de luijden te leeren speelen op seecker instrument, genaemt de vyool de gambe, ende hij requirant daerover seer vreemt toehoorende, heeft deselve persoon in presentie ende bijwesen van haer attestanten, ontboden ten huijse van voorn. Nobel. Ende aldaer comende heeft de voorss. requirant de voorn. persoon gevraecht, wat dat hij leerde speelen, daer op denselven persoon t' antwoorde ende seijde, ick leer de luijden speelen de wijsen van hondert ende vijfftich salmen, daerop hij requirant repliceerde ende seijde ick wilde wel, dat ghij mij daer eens redenen van gaeft op wat maniere ghij dat beginnen soudt, es alsdoen bij denselven persoon daerop jegens hem requirant geseijt: Ja, Ja, ick hoor wel, dat ghij beeter meester sijt als ick, ende hij soo uuijten huijse gaende, es bij den voorn.

requirant daerop geantwoordt: Ja, ick hoor wel (onder reverentie geseijt) ghij sceijt, ende denselven persoon recht buijten de deur wesende, seijde onder anderen: ick en wist niet beeter off ick hadde een edelman ondervonden, maer ick sie wel ick heb een schelm, vagebont ende fielt voor, ende 't selve daernaer dickwils repeterende in presentie van veele ommestanders ende deselve requirant seer groffelijck injurieerende, daer over de voorss. requirant seer vergramt werdende, es daer naer geschiet, dat de voorss. requirant den voornoemden viool de gambe aen stucken heeft gesmeeten.

Aldus gepasseert ten huijse van den voorss. requirant ter presentie van Adriaen Berckel ende Jan Huijgen, timmergesel, als getuigen hiertoe gerequireert.

ADAM PIETERSEN. CLAES PYETERSS. Y. D. SPIJCK.
A. BERCKEL. JAN HUIJGEN.
Mij present,
L. v. STERNBURCH, not. publ.

Protocol van notaris L. v. STERNBURCH.

Fol. 21.

LXI.

Op huijden den 14[den] December 1633 compareerde voor mij, notaris publycq ende getuijgen ondergenompt, Balthen Hetlaer, out omtrent 34 jaren, Lenert Corneliss, out omtrent ses-ende twintich jaren, ende Anthoni Janss. schrienwercker, out omtrent 28 jaren, alle wonende alhier, ende verclaerden ten versoucke van Hendrik van den Strijp bij haerluijder manne-waerheijt in plaetse van eede waerachtich te sijn, alsdat sijluijden ontrent acht dagen voor de verleden Voorberschse kermis met den voorsseijden Hendrick ende eenen Adam . . . .[1]) passementwercker, mitsgaders meer andere persoonen in compagnie sijn geweest in de herberge van „den Engel", alwaer sijluijden met malcanderen altsamen vrolick sijnde onder andere bij eenige werde geseijt: „laet ons elcx een deuntgen op ons eijgen hant singen, ende degene, die 't niet ende doet sal een biertgen verbeuren," 't welck werde geconsenteert ende gedaen. Ende 't selve ommegecomen sijnde tot op de voorss. Hendrick heeft hetselve mede gedaen maer in sulcken formiteijt nyet als d' andere meenden. Daerop de voorsseijde Adam passement-

1) Eigennaam niet ingevuld.

wercker de namen rontom schreeff van degeene die het qualick gedaen hadden, seijde tegens den voorss. Hendrick: „ghij hebt mede verbeurt," ende „hier most een biertge sijn off de duvel sal de caers houden," daerop Hendrick seijde: „heij, hoe staet ghij dus, ghij raest meer als d' andere" ende ondertusschen met malcanderen vordere woorden crijgende, vatten sijluijden gelijckelick nae de candelaer ende Hendrick deselve crijgende slouch de voorsseijde passementwercker de voorn. Hendrick eerst met de vuijst ende Hendrick hem wederom met den voorss. kandelaer, soodat sijluijden allebeijden onder de voet raecten, ende ondertusschen met malcanderen op raeckende seijde Hendrick: „ick en souck geen questie, want ick heb plomp off scharp ende laet het ons met malcanderen ofdrincken twelck de voorsseijde passementwercker in 't minste niet begeerde te doen ende heeft de voorss. Hendrick het biertgen evenwel alsdoen betaelt, maer de voorss. passementwercker daer niet willende mede te vreden sijn, swoer dat hij Hendrick's leven soude hebben off Hendrick het sijn van dien avont; ende daerop een wijl daernaer uuijtgegaen sijnde met noch een glaseschrijver ende een ander heeft de voorss. Hendrick waergenomen ende de voorss. Hendrick een uuijr off een halff in huijs blijvende, is daer naer met de voorss. Lenert Corneliss ende een van de deponenten naer huijs toegegaen, ende de voorss. passementwercker hem noch wachtende heeft de voorn. Hendrick veradelick onder de voet gecregen ende seer gequest. Presenterende 't selve des noot met eede te bevestigen.

Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Jan Claess. ende Mathijs Wintercamp, borduijrwerckersgesel, als getuijgen hiertoe versocht.

Gestelt × BALTEN HETLAER.
bij
ANTONY JANSCHE.
JAN CLAESSEN.

+ LEENDERT CORNELISS merck.
† MATHIJS WINTERCAMS merck.
Ten oirconde
P. v. GROENEWEGHEN, not. publ.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 237.

LXII.

Op huijden den 20sten Meij 1644, compareerde voor mij notaris publycq ende getuijgen ondergenompt Gerrit Breugelsz., dienaer van de heere president Wingerden. Ende verclaerde bij sijne mannewaerheijt in plaetse van eede ten versoucke van Pieter

ende Jan Bourloy waerachtich te zijn, dat hij getuijge op Pincxterdach verleden, 's avonts tussen elven ende twaelff uuijren, wesende met geselschap in seeckere wafelcraem, op de Gevolde gracht staende, aldaer zyen incomen heeft zeeckere vier persoonen als een heer met drie knechts, welcker heer's naem genoempt werde Westrene. Dat hij getuijge oock gesien heeft, dat een van de knechts, die eerst inquamen (waerop Westrene volgde) twee hoeden op hadde.

Compareerde mede voor mij notaris publijcq ende getuijgen ondergenompt Annitgen Dircxdr, wonende tot Delft, out omtrent 38 jaren ende verclaerde bij hare vrouwe-waerheijt in plaetse van eede, dat tenselven tijde in hare voorss. craem, seecker heer met drie knechts bij hem hebbende, gecomen sijn ende dat deselffde aldaer groot gewelt hebben gedaen, soo met het uuijttrecken van degens, als andere onbehoorlicke actien. Oock mede sij gesien heeft, dat een van de knechts twee hoeden op hadde, waervan d' eene door het remoer ofte temulte gevallen was op de straet, dien zij noch daer sochten ende op de straet vonden ende rieppen wij hebben se. Presenterende etc.

Aldus gedaan ter presentie van Frans Dominicus. ende Jacob van Groenewegen als getuijgen.

† Gestelt bij ANNITGEN DIRCXD^R. GERARDT BREULSZ.
FRANS DOMINICUS. Ten oirconde
J. v. GROENEWEGHEN. P. v. GROENEWEGHEN, not. publ.

Protocol van notaris PIETER VAN GROENEWEGEN.

Fol. 89.

LXIII.

Op huijden den 29sten Juny 1635 compareerde voor mij Anthonij van der Drift, openbaar notaris bij den Hove van Hollandt geadmitteert, residerende in 's Gravenhage ende de getuijgen naergenompt, d'eerbare Jannitge de Lange, wede wijlen Jasper Pennincton, in sijn leven soldaet onder de guarde van sijn Exie den Heere Prince van Orangiën etc., woonende alhier in 's Gravenhage geassisteert met mij notario als haer gecooren voocht in desen. Te kenne gevende, sij comparant, dat haer voorss. man, zaliger op den 24sten der voorleden maent Aprilis tot haer hartelijcke leetwesen ende verdriet bij Jan Barlaer, jongman onnoselicke gequest was, acht dagen daer naer deser werelt is coomen te overlijden ende, dat sij comparante wetende ende considerende d' onnoselheijt van den-

selven manslach ende de cleijne sobere middelen van den voorss. Barlaer ende Elsgen Heyndricxdr., moeder van de voorss. Barlehaer, oock mede, dat sij comparante geen kinderen bij denselven haren man zaliger heeft geprocreert, omme d'selve redenen ende andere meer, naementlicken haer zaliger mans expresse wille ende uijterste begeerte ende beloften bij haer comparante aen haer voorss. man tot verscheijde wijse belooft ende met hanttastinge gedaen, sij comparante verclaerde, gelijck sij doet bij desen den voorss. Barlaer volgende de geboode Godes te hebben vergeven, gelijck sij hem uijt puijre lieffde Godes vergaff ende remitteerden mitsdesen de voorss. manslach bij hem onnoselicken geperpetreert aen de voorn. hare man zaliger. Bekennende sij comparante van de soeninge van dien volcomentlijcken te sijn gecontenteert, voldaen ende betaelt sonder eenige actie ende pretentie meer ter saecke van dien op de voorn. Barlehaer ende sijn moeder, haeren erve ende naecomelinge ten eeuwige dage te behouden ende te reserveren, maer henluijden absoluijtlicken van alles te quiteren bij desen. Ende versochte de voorn. comparante hiervan gemaeck ende aen de voorn. Elsgen Heyndricxdr. ende den voorn. Barlehaer gelevert te werden, een ofte meer actens in gewoonlicken forme, omme henluijden te strecken ende dienen daer ende sulcx sij van noode soude mogen hebben.

Aldus gedaen ende gepasseert ten overstaen ende presentie van Sr. Michiel de Hertoch, goutsmit ende Mr. Heijndrick Sonnius, beijde burgers alhier in 's Gravenhage, die de originele minute van dese copie onder mij notario berusten, beneffens de voornoemde comparante mede onderteijckent hebben, ten dage, maende ende jaere voornoemt.

Onder stont, concordat cum principael. Ende was onderteyckent.

A. v. Drift, not. publ.

Protocol van notaris A. v. d. Drift.

Fol. 218.

LXIV.

Notaris publycq.

Alsoo Abram van Maerlen, jongman, aen mij ondergescreven, Maria Notte met troubeloften sedert Delffsche kermis voorleden een jaer, is verbonden, gelijck denselven van Maerlen voor Domine Streso ende andere formelick heeft geconfesseert; ende dat nu echter denselven van Maerlen poocht sijne gedane troubeloften van nijet te achten ende mij te begeven, nijettegenstaende hij van Maerlen omtrent nege vierendeljaers ten

huijse van mij ondergescreven, onder pretext van vrijagie, 's middachs ende 's avonts gegeten ende gedroncken heeft, ende nu voorgeeft, dat hij aen seecker vroupersoon tot Delft voor date van sijne voorss. aen mij gedane troubelofte soude sijn verlooft. Sult däeromme ghij, notaris, uijt den name van mij ondergescreven met twee getuijgen u vervougen aen den persoon van den voorss van Maerlen. Ende hem aenseggen, dat ick te vreden ben te desisteren van de voorss. aen mij gedane troubeloften, indien hij van Maerlen voor Schepenen van 's-Gravenhage bij solemnelen eede wil verclaren, dat de troubeloften, die hij aen het voorss. vroupersoon tot Delft gedaen soude hebben, is geschiet voor date van de voorss. troubeloften aen mij gedaen. Ende in cas van weygeringe van den voorss. eet te doen, sult hem aenseggen, dat ick mijne actie van trouwe op hem behoude ende, dat ick deselve van meninge ben te institueren daar ende soo ick te rade werden sal. Doch alles onvermindert ende sonder prejuditie van mijn recht totte repetitie van het costgelt bij de voorn. van Maerle geduijrende zijne frequentatie 't mijnen huijse verteert. Alsoo ick in meninge ben deselve actie tegens hem te institueren daer ende soo ick te rade werden sal.

Relateert van alles u wedervaren in geschrifte.

Actum Hage den tweden September 1645, bij mij

MARIA NOTTEN.

Op huijden den voorss. tweeden September 1645 hebbe ick dese voorenstaande insinuatie ten versoucke alsvooren in presentie van Bastiaen Pieterss, van der Veen ende Pieter van der Veen, als getuijgen, naer zijn forme ende inhouden gedaen aen den persoon van den voorss. Abram van Maerlen, dewelcke tot antwoort gaff: „Ick sal voor Schepenen van 's-Gravenhage verclaren met eede, dat ick aen het ander vroupersoon eerder verlooft ben geweest, dan aen de requirante. Nopende 't verder dat de requirante pretendeert van costgelt, ick hebt haer betaelt en bent haer nyet schuldich en meen oock daervan nyet te geven." Dit is het wedervaren.

Actum uts. bij ons.

BASTYAEN PIETERS.

Ten oirconde

P. v. GROENEWEGHEN, not. publ.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 85.

LXV.

Den notaris hiertoe versocht, nevens twee getuijgen sal hem uijt den naem ende van wegen mij ondergescreven transporteren aen den persoon van Nicolaes Cleijberge, mijn swager ende hem affvragen, wat redene hij heeft, omme soo onfatsoenlicken mijn overledens dochterskint aen mij te weijgeren, om ons genuchte daermede, altemets een uijr ofte twee te hebben, hetwelcke ick altijts tot zijn contentement voor date hebbe doen weder thuijs brengen, 't gene ick tot noch toe van meninge ben geweest, ende noch ben om sulcx te continueren. Relateert hiervan 't wedervaren in geschrifte, omme 't selve gesien bij mij daer jegens gedaen te werden sulcx ick te rade werden sal. Actum den lesten Maij 1644.

JOHANNES HASENBAERT.

Hetgeene voorsseit is, hebbe ick ondergescreven notaris ter presentie van de ondergenoemde getuijgen affgevraecht aen de voorss. Cleijberge, dewelcke tot antwoort gheeft: Laet copie van desen, ick sal door een notaris schriftelick doen antwoorden, welcke copie ick gelevert hebbe. Actum alsboven ende ten oirconde dese geteeckent.

HEIJNDRICK BORDT.
BERTELMEUS DORT (?)
Ten oirconde
P. v. GROENEWEGHEN, not. publ.
Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 99.

LXVI.

Op huijden den 6den Martij 1646 compareerde voor mij notaris publycq ende getuijgen ondergenompt Catarina Hubrechts, huijsvrouwe van Sier Krijnss. van Blinckersduijn, wonende alhier in den Hage, ende verclaerde, bij haere vrouwewaerheijt in plaetse van eede, ten versoucke van Hendrick Janss, boode van de Edele Heeren Staten van Vrieslant waerachtig te zijn, dat haer comparante bekendt is, dat eene Elsgen Jansdr. wede van Jan van Nes, overleden in den jaere 1643, in haer leven gehadt heeft dese naervolgende goederen, namentlick: een camelotte vlieger, met een rock van 't selffde, een gecouleurde pafijse rock geboort met cant pamet, een roode carmosijne laecke ondersiel geboort met satijne passementen, item een heeresaijen vlieger en een heresaijen rock, item een brabantsse

heuijck, met een fluweel hoetgen ende laeckensse heuijck.
Gevende voor redenen van wetenschap zij comparante, dat sij, deselve klederen omtrent twee à drye weecken voor de doot van voorn. Elsgen in deszelfs Elsgen Jans woonhuijsinge heeft gesien ende oock mede, dat de persoone van deselve Elsge haer wel bekent is geweest.
Aldus gedaen ter presentie van d' edele Mathijs Dijvoort ende Thomas Arentsz. als getuijgen.

× Gestelt bij CATARYNA HUBRECHTS.

M. DIJVOET + gestelt bij THOMAS ARENSZ.

Ten oirconde

P. v. GROENEWEGHEN, not. publ.

Protocol van notaris P. van GROENEWEGEN.

Fol. 27.

LXVII.

Op huijden den 26sten September 1635 compareerde voor mij notaris ende d' ondergescreven getuijgen, d' eersame Gerrit Janss. van Bossy, leijdecker ende burger alhier in 's Gravenhage, mitsgaders Gisebert, keurmeester van 't St. Barbara's-Gilde, alhier, dewelcke verclaerde, tuijchde ende attesteerde bij sijn siele salicheijt in plaetse van eede, ten versoucke van Anthonij Janss. Focker, pannebacker, woonende tot Alphen, warachtich te wesen, dat hij deposant huijden ten versoucke van den requirant van onder ende boven wel ende behoorlicke heeft gevisiteert twee schepen met verglaesde pannen, te weten in een schip sijnde omtrent twee duijsent, 't welck de Heeren Burgemeesteren van 's Gravenhage den requirant mede laten brengen hebben, en 't andere schip drie duijsent drie hondert verglaesde pannen, die den requirant voor Pouwels Maes mede gebracht heeft. Alle welcke pannen wel ende behoorlick zijn gebacken, gebrant ende verglaest ende sulcx goet keurgoet, sonder datter ijet op te seggen valt. Eijndigende hier mede etc. Presenterende etc. Aldus gedaen ende gepasseert in 's Gravenhage ter presentie van Heijndrick Mulder, Mr cleermaecker, Cornelis Gerritss, tuijnman, beijde burgers alhier, als getuijgen versocht.

GERRIT JANSSEN, leydecker. CORNELIS GERRITSS.
HEINDRICK MULLER. A. v. DRIFT, not. publ.

Protocol van notaris A. VAN DER DRIFT.

Fol. 243.

LXVIII.

Op condytie ende voorwaerden hieronder verhaelt, soo hebben deecken ende hooftmannen van Sint Antonisbuert in t Suijteijnde [1]) van 's Gravenhage met consent ende ten overstaen van de gemeene bueren aldaer over schoonhouden van haere respectyve straet ende de gooten over beijde sijden des straets voor een geheel jaer geaccordeert met Cornelis Jacobss., arbeijder in vougen als volcht: te weeten, eerst, dat de voorss. Cornelis coomen sal precys alle Woonsdaghen ende alle Saterdaghen, nae de middach, sijnde tweemaal ter weecke met sijn vullenswaeghen ofte slickback, op een boete van elcken dach, die den voorss. Cornelis versuijmt, te verbeuren drie guld. om alsulcke vullens ende slicke wech te voeren, als een yder buer in sijn respectyve huijs sal begeeren wechgevoert te hebben.

De voorss. Cornelis sal oock gehouden sijn de vuijlnisse uut een yder buer sijn huijs te haelen ende op de straet in sijn waeghen ofte slickback te gieten ende de ledyghe backen weder voor een yder buers huijs te setten.

Sal mede denselven Cornelis alle de goten op beijde sijde des straets schoonmaecken ende schoonhouden, als oock van gelijcke de straet het geheele jaer deur ende dat met sijn eijgen gereetschap daertoe dienstich sijnde ende dat buijten clachte van de gemeene buren; ende oock van gelijcke de schouten van 's Gravenhaghe buijten clachte te houden, ofte bij gebreecke den voorss. Cornelis de gooten ende de straet niet schoon en hielt gelijck voorsproocken is, (sal tot laste ende pretentie van de boete der schouten) op den voorss. Cornelis aencoomen ende de gemeene bueren daervan ontlast blijven.

Een yder buer blijft hiermede gewaerschout, soo eijgenaers, als huerlinge sijn as ofte vuylnisse in huijs te houden ende op straet niet te gieten, op een boete van elcke mael sij bevonden werden van haere vullens op straet gegooten te hebben, te verbeuren de somma van XV st., welcke boeten ten proffijte van den schout ende dienders sal coomen. Maer oft gebeurde de voorss schouten van 's Gravenhage over het schoonmaecken vande goten ende de straet eenighe bueren in de boete beceurde ende daerin met den voorss. Cornelis niet te doen en wilde hebben, ende den schout de bueren de boete wilde affpersen, soo sullen deecken ende hooftmannen de

[1]) Wagenstraat.

voorss. schouten (met kennisse van de voorss. Cornelis van sijn bedonghen loon) contenteeren ende soodanighe penningen aen voorss. Cornelis corten, als deecken ende hooftmannen aen de schouten sullen betaelt hebben.

Ende oft gebeurde, dat de voorss. Cornelis de buert niet wel en diende naer behooren, ende de bueren daerin discontentement creghen, soo sullen deecken ende hooftmannen (met advijs van de gemeene bueren) vermeughen den voorss. Cornelis aff te dancken ende casseeren, mits betalende den voorss. Cornelis naer beloop des tijts van sijnen dienst, ende neemen soodanighen anderen persoon in den voorss. dienst, als deecken ende hooftmannen, met de gemeene bueren sullen geraden vinden.

De buert sal beginnen van St. Antonis brugge aff tot op de helft van 't water van de nieuwe Veercaij toe.

Over alle dit bovenverhaelde, soo hebben deecken ende hooftmannen ende de gemeene bueren aen den voorn. Cornelis belooft te betalen int jaer de somma van 100 Carolus gulden tot 40 grooten stuck, te betalen alle vierendeel jaers een gerechte vierde paert ende soo voorts gedurende het geheele jaer te voller betalinghe toe. Ingegaen sijnde 't voorss. jaer den 16den Febr. 1641.

Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.

Fol. 136.

LXIX.

Op huijden den 3den Martii 1641 compareerden voor mij Pieter van Groenewegen, notaris publycq ende getuijgen ondergenompt Jan Joriss van den Houff, deecken, Jan Jacobss Schaeff, Claes Arentss. van Heijnsbergen, Evert Hillebrantss. van der Sman ende Willem Dircxss van der Burch, als deeckenen ende hooftman respective van de buijrt van de Nieuwe Wagestraet hier vooren geroert, mitsgaders Jacob Letting, als secretaris van de voorss. buijrt, ten eenre ende Cornelis Jacobss, ter andere zijde. Ende verclaerden de voorss. deecken ende hooftmans met consent van de gemeene buijren aen de voorss. Cornelis Jacobss alle de bovenstaende conditiën besteet te hebben, ende de voorss. Cornelis Jacobss. mede comparerende alle 't selve van de voorss. deecken ende hooftmans te hebben aengenomen. Belovende oversulcx alle deselve conditiën naer te comen ende voldoen. Ende dat op alsulcke boeten, als hier vooren gespecificeert es, welcke boeten hij Cornelis in gevalle hij eenichsints

in gebreecke soude mogen blijven belooft getrouwelicken te voldoen ende betalen, onder verbant van sijn persoon ende goederen, zijnde oock te vreden, dat hem deselve uijt hetgeene hem hyer vooren is belooft mach werden afgecort

Ende conserteerden de comparanten tot meerder vasticheijt van desen bij mij notaris hiervan uuijtgegeven te werden acte van behoorlicke forme. Aldus gedaen in den Hage ter presentie van Sr Evert Barlehaer ende Gerrit de Coning, chirurgijn.

H, Gestelt merck bij Jan Joriss van der [Houff].

Jan Jacobss Schaeff, Claes Arsen, Evert Hillebrantss van der Sman, Willem Dircxss van der Burch, Gerrit de Coninck, chirurgijn, Evert van Berlehaer, Jacob Letting en Cornelis Jacobss met het merk †

Wij hier ondergestelde buijren van de voorss nieuwe Wagestraet beloven 't voorss. accort bij deecken ende hooftmans hiervooren geroert met Corn. Jacobss aengegaen te approberen ende maincteneren.

Actum. vts. bij ons.

Gillis Rietten, Rombout Reijmers, Johannes de Putter, Dirck Salomonse van der Warde, Wouter Hooreman, Jan van der Beecke, Pieter de Ridder, Alet van Harderwick, Arent Jacobs de Vet, Gijsbert Leendertss Verspeck, Lourens van Gool, Jan van Aken, Aert Kemp, Jan van der Cloot, Hendrijck Krijsteyaense van der Burch, Cornelis Olij; Adam Willeboorse van Hassel, Pieter Iakis de Peijn, Willem Janss van Oldersen, Willem Janss, Robert Jacobss van Pavie, Jan Martijss van Dorssen, Martin Pels, Firmin Cornelis Korvic, Philipes de Bate, Arij Willemse van der Valck, Reijnier van den Bosch, Daniël van der Vliet, (merk van) Lijsbeth van Geel, Jan B . . . ., Gijsbert Hendrick's van Tuessenbroeck.

Protocol van notaris PIETER VAN GROENEWEGEN.

Fol. 136.

LXX.

Op huijden den 29sten April 1647 compareerde voor mij notaris publycq ende getuygen ondergenompt Thomas Jasperss., Mr. metselaer alhier, ter eenre ende Reijer Pietersz, mede Mr.

metselaer ter andere zijde. Ende verclaerden de comparanten, dat naerdien den voorn. Hoogendorp op den 23sten April 1647 aengenomen heeft, omme volgens besteck van de gesamentlicke buijren van de Princessegracht te maken een steene kaije met alle sijn gevolch, reijckende van de Plantagiebrugge, zuijtaen tot de laetste gemaeckte steene strate, nevens de heer van Beverwaert, breder als in 't selve besteck. Soo ist, dat den voorn Hoogendorp ende Reijer Pietersz met den anderen sijn verdragen, dat sijluijden gesamentlicken volgens t' besteck de selve caije sullen opmaken in den tijt in 't selve geexpresseert, ende te samen leveren alle 't gene daertoe van noode soude mogen sijn, ende in 't selve mede geëxpresseert is, welck voorss. besteck henluijden nu gesamentlicken voorgelesen zijnde, approberen 't selve bij desen. Doch is geconditioneert, dat de voorn. Reijer Pietersz, sal genieten de gerechte helfte van penningen, waer vooren 't voorss. werck is aengenomen, mits dat alsdan de helft van de materialen bij hem sullen sijn betaelt. Doch is mede geconditioneert, dat de voorn. Thomas Jasperss uuijte helfte van de voorss Reijer Pierterss. genieten sal de somme van twee ende dertich gulden; belovende de comparanten desen accorde van waerden te houden, naer te comen ende te voldoen, onder verbant van haerluijder respective persoonen ende goederen, ten bedwang van allen rechten ende rechteren ende specialick den Ed. Hove van Hollant.

Consenterende hijervan acte te maken. Aldus gedaen in 's Gravenhage ter presentie van Cornelis van der Swan ende Johannes van der Vlyet, als getuijgen hyertoe versocht ende gerequireert.

THOMAS JASPERSS.
REIJER PIETERSEN DRONCK.
CORNELIS VAN DER SWAN.
(Merk van) JAN VAN VLYET.
Ten Oirconde PIETER GROENEWEGHEN, not. publ.
1647.
Protocol van notaris P. VAN GROENEWEGEN.
Folio 63.

LXXI.

Op huijden den 18den July 1641 compareerde voor mij notaris, ter presentie van de getuygen naergenoempt, d'eersame Dirck Ariensz. van den Tol, mr. metselaer ende burger alhier in 's-Gravenhage, out omtrent 47 jaeren, dewelcke verclaerde,

tuychde ende attesteerde bij sijne manne waerheijt in plaetse van eede, ten versoucke van Jonkheer Franchoys van Westerbeeck, heere van Westerbeeck, commandeur van Steenwijck ende capitein van een compagnie voetknechten ten dienste van dese landen, warachtich te wesen, dat hij attestant in den jaere XVI^C twee ende driendertich van den heere requirant ontboden is geweest om het huijs Westerbeeck buyten deser stede staende behoorlicken met metselaerijwerck te repareren, 't geene hij deposant voor den aenvanck van de reparatie meestendeel van ouderdom vergaen ende vervallen bevonden heeft, dattet niet langer soude hebben connen staen, noch bij menschen bewoont werden, sonder reparatie van 't selve, dat hij deposant derhalven van den heere requirant 't voorss. huys aengenomen heeft wel ende suffisantenlicken van muyragiewerck te repareren ende noch met eenig weijnich nieuw muyragiewerck te versien ende versorgen, ende dat hij attestant in de voorss. jaeren XVI^C twee ende driendertich tselve huys niet alleen behoorlicken van muyragiewerck, vloeren ende andersints heeft gerepareert, maer oock merckelijcke gemelioreert ende in soodanige nieuwen formen ende gestalte gebracht, voor soo veel 't muyragiewerck ende vloeren belangt, als het jegenwoordich genoechsaem te sien is, eijndigende ende presenterende etc. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage, ter presentie van Arent van Houwagen, bode op den Briel ende Pieter Nobel, inwoonders alhier, als getuijgen hiertoe versocht.

DIRCK ARENS TOL. A. v. DRIFT, not. publ.
P. NOBEL.
ARENT JANSEN VAN HOUWAGHEN.

Protocol van notaris ANTHONY VAN DER DRIFT.

Fol. 150.

LXXII.

Op huijden den 16^en Maij 1647 compareerde voor mij Samuel Keun, notaris publicq bij den Hove van Hollandt geadmitteert in 's-Gravenhage residerende ende de getuijgen naergenoempt Fredrick Becker ter eenre ende Philippe de Bra ter andere sijden ende verclaerde de respective comparanten op de conditiën naervolgende geaccordeert te wesen, dat bij aldyen de voornoemde Frederick Becker van huijden date deser binnen ses maenden gearriveert is binnen de stadt van Roomen, ende daeraf wettelijcke attestatie overseijndt off overbrenght, de voornoemde Philippe de Bra, ofte bij sijne afflijvigheit desselffs

erfgenaemen schuldigh ende gehouden sal zijn promptelijck aen den voornoemden Becker off toonder deses te betaelen hondert vijfftich Fransche croonen off de weerde van dyen in anderen goeden ende geevalueerden gelden, ende bij aldyen de gemelte Becker binnen den gemelten tijde binnen Roomen in Italien nyet en is gearriveert, nochte daervan goet bewijs en doet, soo sal deselve Frederick Becker schuldich ende gehouden sijn aen den voornoemden Philippe de Bra promptelijck uut te reijcken de voorss. somme van hondert ende vijfftich Franse croonen, sonder dat de voornoemde Becker eenich pretext sal mogen alleguereen off voortsbrengen, hoedanich het ook soude mogen wesen, omme daermede dese conditiën te ontgaen, daeraff hij ende van alle andere loose vonden, exceptiën, privilegiën off rechten desen eenichsints contrarierende bij desen wel expresselyck is renuncierende ende mede den regel van rechten dicterende, dat generale renunciatie van geener weerde en is, ten sij dat speciale voorgae, sonder dat de doot selfs de erffgenamen van de voornoemde Becker (des Godt gelieve te verhoeden) van de voldoeninge der voorss. somme sal mogen excuseren T'oirconde hebben partijen voornoemt respectivelijk tot meerder verseeckertheijt van allen dyen voor de voldoeninge van alle 't gene voorss. is, gestelt tot haere borgen, die mede voor mij notario en de ondergescreven getuijgen compareerde, te weeten voor de voornoemde Becker de persoon van Louis Goddijn ende de voornoemde Bra Elias Ardes, elck als principael voor de zijne onder de renunciatie van de beneficiën ordinis, divisionis ende excussionis daeraff hun d'effecten bekent sijn; ende belooften voorss. Frederick Becker geen ander gelt, goet ofte waerden op de selve conditiën ofte voor deselve voltrocken is directelijk ofte indirectelijk daerop te nemen op pene van verlies. Tot naercominge van 't gene voorss. is, verbinden sij comparanten soo principaele als borgen respectivelijk haere persoonen ende generaelijk alle haere goederen genige uutgesondert, maeckende deselve subject alle heeren, hoven, rechten ende rechteren, specialijk den Hove van Hollant. Aldus gedaen ende gepasseert ter presentie van Jan Kiphorst, clerck ende d' heer Pieter Ardes.

FREDERICK BECKER.
ELIAS ARDES. PHILIPPE DE BRA.
LOUIS GODIN. J. KIPHORST.
PIETER ARDES. SAMUEL KEUN, not. publ.

Protocol van notaris S. KEUN.

LXXIII.

Op huijden den 27en May anno 1664 compareerden voor mij Adriaen van Warmenhuijsen, notaris publique ende den getuijgen, naergenoemt Cornelia Heusee ende Susanna Lottinghs, sijnde beijde van competenten ouderdom, ende woonaghtigh alhier in den Hage, dewelcke ten versoecke van Reijnier Biette. jonghman mede woonaghtigh alhier, hebben verclaert, getuijght ende geattesteert waeraghtigh te sijn, sulcx sij doen bij desen, dat omtrent twee jaeren geleden, sonder in den precijsen tijtt gehouden te wesen, ten huijse van voornoemde eerste comparante gelogeert is geweest, Monsr Geringh, Duijts edelman, ende dat denselven eenigh goudt sijnde ontstolen, wilde hebben een waerseghster, ende dat den voornoemde Geringh ten huijse van de voorzeijde eerste comparante ten tijde voorss. heeft ontboden, ende gecomen is seeckere vrouwspersoone, wesende althans huijsvrouwe van Benedictus van Lingen, copster, wonende op 's Heeren Middelgraght alhier, verclaerende wijders d' voornoemde comparante, dat deselve copster ten versoecke van den voorss. Monsr Geringh heeft gewaerseght ende haer voor een waerseghster uijtgegeven gehatt ende laeten gebruijcken. Eijndigende hiermede. Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Anthonij Ferdinandes ende Herman van de Graeff, clerck mijns notary, als getuijgen.

Dits gemerckt + bij Susanna Lottings.

CORNELIJ HEUSE.
ANTONIO FERNANDES.
A. WARMENHUIJSEN,
notaris publique.

Protocol van notaris A. VAN WARMENHUIJSEN.

DE 'S GRAVENHAAGSCHE BOUWMEESTER
PIETER POST,
GEBOREN 1608, GESTORVEN 1669.

„Het is veel dankbaarder en veel loonender tevens een goed kunst-schilder, dan een goed bouwmeester te zijn."

SCHILDER- EN BOUW-KUNST.

De Schilderkunst is, ten onzent althans, eene *Volks*-kunst, eene kunst, door allen bijna gevoeld, door velen begrepen, en *dat* juist, is de Bouwkunst ten onzent niet.

De Schilderkunst, zij spreekt inderdaad gemakkelijker en duidelijker, zij spreekt in eenvoudiger en bevattelijker taal; steeds een stuk leven teruggevend, spreekt zij zoodoende in eene voor allen bekende taal; in eene dergelijke taal spreekt de Bouwkunst niet, hoogstens voor enkelen.

De Schilderkunst, zij toovert terug, zij legt vast op heur paneel of doek of wand, een moment uit de volle natuur, uit het volle leven, dat wij te beter kunnen waardeeren en genieten, naar mate onze eigen blik in de natuur en op het leven dieper gaat; met haar, met de Schilderkunst, blijven wij dus altijd, allegorische voorstellingen uitgezonderd, op bekend terrein.

De Bouwkunst daarentegen, zij kan niet *tooveren*, zij moet iets reëels leveren, zij moet een stuk ruimte uit de natuur

isoleeren, enveloppeeren en inrichten, en aan *dat* stuk ruimte nu, den vorm en het cachet geven van eene kerk of van een raadhuis, van een paleis of van een woonhuis, van eene school of van eene fabriek, of wat het zijn moet. En de inrichting, de plan-vorm, de geheele behandeling dier ruimte, dat alles hangt weer ten nauwsten zaam met het Kerkgenootschap of met de Gemeente waarvoor *die* kerk of *dat* raadhuis bestemd zijn, met de persoonlijkheid van den paleis- of huisheer, met den aard en beteekenis dier school of fabriek. De Bouwkunst heeft met dit alles rekening te houden, doch bovendien in de allereerste plaats nog met de beurs van den bouwheer, want zij kan geen stuksken steen of hout leveren en geen enkel uur arbeids daaraan laten besteden, of zij moet dit betalen in klinkende specie; zij kan helaas *niet* tooveren; zonder bouwmaterialen, zonder bekwame arbeids-krachten kan zij *niets* tot stand brengen en.... op alles wat zij voorstelt, volgt bijna altijd de kille vraag: „*wat kost het?*"

Het is misschien een specifiek Nederlandsche karaktertrek, maar bijna altijd heet het voorgestelde „*te duur*", en volgt een bijna angstig: „*kan het niet goedkooper?*", volgt een ingeboren drang tot bezuiniging.

En onder *dien* drang, want dat goedkoopere mag zelden ten koste der afmetingen gevonden worden, en onder *dien* drang, verliest het bouwwerk dan niet zelden iets van zijn karakter, van zijn soliditeit, en moet niet zelden een passend katoentje, zijden stof gaan verbeelden. Inderdaad, bijna elk bouwwerk heeft ten onzent voor zijn bouwmeester eene voorafgaande lijdens-geschiedenis, *hier*, omdat men iets gemaakt wil hebben, dat feitelijk voor de gestelde som niet te maken is, *daar*, omdat de bouwheer, zelf bouwmeester mêe wil zijn, en al zijn caprices gehonoreerd wenscht, het kwalijk nemend zelfs, als de werkelijke bouwmeester hiertegen protesteert en althans over het kunstgedeelte meester wil blijven. En

I 2



1. De Architect Pieter Post.
2. De Schilder Gerard van Honthorst.

Uit de „Begraeffenisse van S. H. Frederick Hendrick op 10 May 1647."

Afbeelding No. 1.

als dan, dat overal bezuinigde, dat goedkoopere bouwwerk of dat bouwwerk volgens de caprices van zijn bouwheer *is* tot stand gekomen, dan vraagt het publiek niet, *wie* heeft dat zóó verknoeid? de bouwheer, hij gaat altijd *veilig* uit, de bouwmeester, hij is en blijft altijd *de* zondaar, *de* knoeier. Het is waar, de niet in ambtelijken dienst zijnde bouwmeester, *kan*, zoo althans zijn financieele omstandigheden hem zulks veroorloven, altijd voor eene hem ongevallige opdracht bedanken, maar de Stads- of Rijks-bouwmeester is maar al te dikwijls *verplicht*, een werk, dat door onkundige bemoeizucht of domme eischen bedorven is, te mogen, te *moeten* uitvoeren zelfs, verplicht, het odium dat er op volgt, maar kalm en zwijgend, hoogstens schouderophalend, te dragen. Het publiek weet niet hoe rijk Nederland wel is aan ongeroepen bouwmeesters, er is inderdaad geen enkel kunstvak, waarin een leek zich zooveel meezeggenschap veroorlooft, als juist in dit, bijna elk ambtenaartje verbeeldt zich bouwmeester te zijn, en naar mate dat ambtenaartje dan opklimt, treedt zijn bouw-talent meestal stelliger en beslister op den voorgrond en laat dit zich te meer gelden.

SCHILDER EN ARCHITECT.

De Bouwkunst, de aller moeilijkste der drie beeldende kunsten, is desalniettemin *de* kunst waarvan een ieder zich verbeeldt verstand te hebben, de kunst, waarin ieder uil meent te mogen en te kunnen meêspreken.

Zij is de moeilijkste der drie kunsten, omdat een goed bouwmeester niet allêén een man van kunst-kennis en van kunst-smaak moet zijn, maar ook over scheppend talent moet beschikken, niet allêén wetenschappelijk en degelijk onderlegd moet zijn in zijn vak, maar daarin ook eene rijke ervaring moet bezitten; mist hij één of meer dier

vereischten, dan daalt daarmede ook zijn waarde, zijn kunnen, zijn beteekenis. —

Het baat hem niet of hij al beschikt over een diploma, over een of meer ingenieurs-titels, of over een doctors-titel zelfs, slechts in en door de volle praktijk van het vak kan hij de noodige schat ervaring opdoen, de gave verkrijgen van te kunnen, tot talents-ontwikkeling komen, en een werkelijk bouwmeester *worden*.

Terwijl de schilder slechts een stuk doek of een eiken paneeltje, met een penseel en wat verf noodig heeft om studies te maken en als 't kan meesterstukken te creëeren, terwijl de beeldhouwer slechts wat klei en een stuk lindehout of een brok marmer met een hamer en beitel noodig heeft, om *zijn* talent te oefenen en te toonen, heeft de bouwmeester, zoodra hij zijn papieren kinderen in reëele wil omwisselen, voor het aller onbeduidendste zelfs, toch altijd een bouwheer noodig, die hem zijn vertrouwen schenkt en hem tot op zekere hoogte de beschikking over zijn beurs geeft. Zonder dien bouwheer en diens beurs *kan* hij inderdaad niets. Hij kan niet even als de schilder zonder bestelling gaan werken, noch zich als deze geheel gaan wijden aan *dat* gedeelte van zijn vak, dat hem 't meeste mocht aantrekken, 't zij Kerk- of Raadhuis-bouw, 't zij huis- of fabrieks-bouw, hij moet kalm wachten, tot hem een opdracht verstrekt wordt, tot men hem een bouwwerk *komt* opdragen, en .... hoe zeldzamer dit plaats heeft, hoe onbeteekender die opdrachten zijn, hoe minder gelegenheid hij daardoor heeft om tot de *volle* ontwikkeling van zijn *kunnen* te komen. Bij velen komt die gelegenheid dan ook nimmer en zij worden oud en verslijten, zonder ooit iets van beteekenis in hun vak te hebben *kunnen* leveren.

Schilder en beeldhouwer beiden, zij zijn ten minste in staat om te toonen *of* zij talent hebben, om te toonen dat zij in hun vak *iets* beteekenen, doch een bouwmeester

zonder relatiën, zonder iemand die hem eenig werk toevertrouwt, kan dat niet, en *moet* zich dus wel vernoegen met de ondergeschikte te zijn van een gelukkiger collega, ook al staat deze soms verre in vak-kennis beneden hem. Daarbij komt nog, dat er onder het groote publiek slechts weinigen zijn van voldoende ontwikkeling, aanleg en kunstgevoel om een bouwwerk inderdaad te *kunnen* beoordeelen en waardeeren, zoodat de kundige doch bescheiden bouwmeester, al heel gemakkelijk verdrongen wordt door een reclame makend collega, die in mode-achitectuur doet en zich overal in- en opdringt als *de* man. Werkelijk het is een hoogst moeielijk en veelal ondankbaar vak, dat van een nauwgezet architect, die er geheel voor leeft, die er geheel in opgaat; in een klein land toch als het onze, is het aantal nieuwe bouwwerken van eenige beteekenis, jaarlijks vrij gering en dat geringe aantal verdeeld over de velen, die zich allen bouwmeester noemen, en die het publiek als zoodanig aanvaardt, maakt, dat slechts *enkelen* hunner, iets van beteekenis mogen uitvoeren en dat de overige 95 °/₀ ondergeschikt werk mag doen en nevenbaantjes mag zoeken.

Tegenover eene omvangrijke studie met jaren lange voorbereiding, wacht den ernstigen, degelijken bouwmeester dus nog geen praktijk, nog geen werk, integendeel, het publiek verkiest niet zelden een handige beunhaas, die drijft op gehuurde krachten, boven den werkelijken bouwmeester, die bovendien ten onzen slechts hoogst zelden eene zoodanige positie *kan* bereiken, dat hij elke inmenging van onbevoegden in zijn werk, beslist kan afwijzen en aan de kaak stellen.

En niet alleen dat het aantal bouwwerken van eenige kunstbeteekenis thans vrij gering is, betrekkelijk veel geringer dan in de XVIIde eeuw, maar in nog sterkere mate is gedaald het aantal bouw-werken, waarbij men een werkelijk

bouwmeester nu te hulp roept, misschien meer dan $^7/_8$ste van het in totaal gebouwde, geschiedt nu buiten den vakmeester om, vraagt *zijn* hulp, *zijn* kennis, *zijn* voorlichting *niet*. *Dat* vooral, maakt de positie van den bouwmeester ten onzent zóó moeilijk. Men bouwt er nu maar op los, geheele straten, geheele stadswijken zelfs, verrijzen er, *zonder* eigenlijk bouwmeester, zonder dat daarbij ook maar in eenig opzicht, een ietsje zelfs, aan de eischen der bouwkunst is *gedacht*.

TIJDENS DE XVIIDE EEUW.

Hoe geheel anders was dat in onze XVIIde eeuw.

Toen toch had bijna *elk* bouwwerk, hoe onbeduidend soms ook, toch iets eigens, toch meerdere of mindere kunstwaarde, 't had in elk geval karakter, 't geen *nu* van bijna geen *honderdste* van 't geen er gebouwd wordt, *kan* gezegd worden.

Toen was er bijna geen Stads- en geen Rijks-bestuur of het liet inderdaad tal van kunstwerken van grooteren of kleineren omvang bouwen, 't zij poorten, raad- en rechthuizen, 't zij waag-gebouwen, doelens of torens; *nu* echter is er slechts eene enkele stad, en geen enkel dorp, dat per kwarteeuw één bouwwerk van blijvende kunstwaarde sticht.

Toen bouwde onze Protestantsche Kerk bij vele tientallen in Stad en Lande nieuwe kerken van aanbelang en van wel doordachten vorm, *nu* sticht zij er hoogstens af en toe ééne enkele.

Toen waren de Regenten der Gast- en Wees-huizen en der Waterschappen er op uit, om, waar zij nieuwe gebouwen noodig hadden, steeds karaktervolle gebouwen tot stand te brengen, geen moeite ontziende zelfs om den daarvoor meest geschikten bouwmeester in den lande

te zoeken en *dien* het werk op te dragen, en *nu* munten vele dier besturen juist uit door de karakterlooze gebouwen waarmede zij die vroegere vervingen.

Onder den drang naar een *eigen* huis en naar een *eigen* buiten-verblijf, zien wij toen in en buiten tal van steden, smaakvolle gebouwen verrijzen en buitens door sierlijke tuinen en boomgaarden omsloten. Bijna ieder bouwde in die dagen, elk Stads-bestuur, elk Kerk-bestuur, elk Godshuis- of corporatie-bestuur, en ieder, wiens middelen zulks toelieten, had toen nog tot ideaal het bezit van een *eigen*, van een blijvend *familie*-huis. Prins Frederik Hendrik vooral, ging daarin voor, deze bouwde aan zijn huis of Hof in den Hage en op Honsholredijk, stichtte zijn huis ter Nieuwburch onder Rijswijk en verbouwde en vergrootte zijn kasteelen te Breda, te Buren en te Zuilensteijn. Zijn neef Graaf Johan Maurits van Nassau, bouwde overal waar hij zich bevond, in den Haag, in Brazilië, in Kleef, en de Regenten en Hoogmogenden dier dagen, zij volgden dat voorbeeld en tal van kooplieden en reeders, zij bouwden zich niet alleen pakhuizen, maar ook deftige huizen in en lusthuizen buiten hun woonplaats. Nooit heeft Nederland zoovele waardevolle bouwwerken van allerlei aard tot stand gebracht als in die XVIIde eeuw en nooit is Nederland zoo rijk geweest aan mannen van beteekenis op kunstgebied als *toen*.

Wat baat het u, of ge al kunstenaar *zijt* en er is en er komt voor u *geen* werk, ge verdort dan als een bloem zonder water.

Met eene bewonderenswaardige gemakkelijkheid zien we tal van Stadsbesturen in *die* dagen besluiten tot den uitleg hunner Stad, de oude ommuringen met heur poorten én torens én grachten vervangen door nieuwe en doelmatiger verdedigings-werken en daarbinnen, hun Stad dan soms verdubbelen in grondvlak, en dat alles even onbekrompen als breed opgevat, zoodat wij, die veel kleiner en bekrompener

zijn aangelegd als de menschen dier dagen, met verbazing zien wat onze voorouders toen durfden en *deden.* Gemeentebesturen, die *toen* schatten uitgaven tot vergrooting en betere beveiliging hunner Stad en aan kunstwerken tevens, zij laten *nu* die vergrooting stillekens over aan bouw- en grond-speculanten, zij bouwen nu geen kunstwerken meer, zij hebben er geen oog, geen gevoel meer voor en zij meenen zich al *heel* verdienstelijk te maken nu, als zij de kunstwerken door vroegere besturen tot stand gebracht, nog niet sloopen, doch zoo wat in stand houden.

Het woord *kunst,* klinkt nu bij bouwwerken, in de ooren onzer Overheid, meesttijds als een woord uit den booze, en in den ambtenaar-Architect geldt het nu eigenlijk tot een verdienste, als hij buiten het kunst-kader staat, als hij *niet* aan kunst doet; zijn voornaamste eigenschap behoort te zijn *zuinig* te kunnen bouwen, voor 'n beetje, voor 'n schijntje alles te kunnen maken, al 't overige, behoudens doelmatigheid en de strikt noodige soliditeit, is bijzaak. Sterker nog, het wordt hem soms zelfs tot een *verwijt* gemaakt, als hij aan zijn gebouw, trots de betrachte zuinigheid, toch nog *eenig* karakter, toch nog *eenig* cachet, toch nog *eenige* kunstwaarde heeft *weten* te geven, — „nu heeft hij waarachtig toch nog gezondigd", zegt de innig verontwaardigde, hoogstaande Overheidsman. — En terwijl voorheen *elk* werk, dat van Overheidswege gebouwd werd, zich juist moest *onderscheiden* door karakter, door cachet, door kunstwaarde, en steeds ter plaatse waar het stond een sieraad *moest* zijn, acht diezelfde Overheid het zich nu zelfs tot een *verdienste* bouwwerken te doen uitvoeren zonder *eenig* karakter, zonder *eenige* kunstwaarde, en die de plaats waar zij staan bijna ontsieren.

„A beautiful thing is a joy for ever". Er gaat inderdaad meer blijvende opvoeding en vorming uit van

één in allen deele werkelijk mooi gebouw, als uit twintig boeken over kunst of uit honderd voordrachten over kunstnijverheid of wat dies meer zij, doch *dat* juist begrijpt men niet, men sticht wel overal kunstnijverheids-scholen, en men heeft nu zelfs een Hooge School voor de kunst, maar als de op die Hooge School gevormde *werkelijke* kunstenaar, straks werk vraagt, dan is er voor hem juist *geen* werk.

En Nederland, voorheen overrijk aan charmante gebouwen van allerlei aard, klein en groot, deftig en leuk, geestig en voornaam, het bezit nu geen twintigste meer van zijn schat, die steeds afneemt, terwijl er zoo zelden iets bijkomt. Of onze Overheids-heeren, nà hun vacantie uit Frankrijk of uit Italië, uit Spanje of uit Egypte zelfs, ook al heel enthousiast, over al het mooie dat zij dáár gezien en over al het artistieke werk dat zij dáár bewonderd en genoten hebben, terugkomen, toch blijft zulks bij voortduring zonder baat voor eigen land, want de sociale gelukzaligheid die zij alle trachten in te voeren en die de gelden vroeger aan de kunst besteed, nu verslindt, groeit niet tot iets blijvend op den open en eindeloozen weg van voorziening in elks materieel tekort, maar wel langs den stillen en zekeren weg van ontwikkeling van elks zakelijk kunnen en zijn. Elke duizend gulden ten bate eener gezonde kunstontwikkeling van eigen land naar eisch besteed, geeft op den duur duizendvoudige rente, want de kunst zij verhoogt de beteekenis, de welvaart en het geheele materieele zijn van een volk.

Doordien de Overheid hier echter nog slechts *bij uitzondering* eenig kunstwerk bouwt, doordien de Protestantsche kerk slechts zelden meer kerkgebouwen van eenige beteekenis sticht en doordien het huur-, of passepartout-huis het familie-huis heeft vervangen en eene buitenlandsche vacantiereis het zomer-verblijf, het buiten van weleer, is het zakelijk

terrein onzer bouwkunst nu inderdaad bedroevend klein geworden, zoodat, als de Katholieke kerk zich harer niet tijdig erbarmd had, zij feitelijk geen enkele beschermer, geen enkel tehuis zou hebben overgehouden.

DE KERK EN DE KUNST.

De Kerk èn de Kunst en vooral de Kerk en de Bouwkunst, die twee, zijn bij alle ontwikkelde volken, door alle tijden heen, reeds van af 50 of meer eeuwen vóór Christus zelfs, altijd zaamgegaan; en bij elke groote periode, welke die Kunst in die eeuwen heeft doorleefd, was het steeds in dienst der Kerk, dat zij haar grootste meesterstukken, haar voornaamste monumenten heeft bereikt, haar eerste meesters had. De Kerk vroeg altijd aan de Kunst, zoo zij dit maar eenigszins kon, het *beste* dat zij *had*, het *beste* dat zij *kon;* voor den tempel der Goden, voor het huis van Jehova, voor het huis Gods, was bijna nooit iets te goed, te kostbaar, te duurzaam, ja bij menig volk en in menige eeuw, lost de geheele architectuur zich bijna uitsluitend op in tempel-bouw. Altijd en overal was inderdaad *de Kerk* de eerste, de grootste bevorderaarster der bouwkunst, zij, die haar telkens opnieuw wist te ontwikkelen tot eene nationale, kon 't zijn tot eene monumentale kunst; *zonder* de Kerk zou het geheele geschied-verleden der bouwkunst een geheel ander, een oneindig veel kleiner, weinig meer dan een utiliteits verloop gehad hebben.

HET PROTESTANTISME EN DE KUNST.

Het Protestantisme echter, althans ten onzent, heeft de innige verhouding van *de* Kerk tot *de* Kunst echter nooit ten vollen begrepen en wees, in zijn zelfgenoegzaamheid, bijna de Kunst *van* zich.

En de schilder- en de beeldhouw-kunst, die met de bouwkunst saâm, door alle eeuwen heen bij alle volkeren hadden meegewerkt tot luister van den tempel-bouw, teneinde dezen een waardig huis der Godheid te doen zijn, zij werden nu ter kerke uitgedreven en men vergenoegde zich meestal met eene naakte, leege, kille ruimte, smakeloos en kleurloos, storend van vorm en van proportie niet zelden, hinderlijk armoedig en naar dikwijls.

De Protestantsche Kerk zij versmaadde de Kunst; of dit uit een kerkelijk oogpunt inderdaad verstandig was, laat ik in 't midden, zeker is het, dat tijdens het Protestantisme ons kunstvermogen steeds meer is gedaald; tal van oorzaken hebben daartoe meegewerkt, doch daaronder vooral *deze*, dat de Kerk bijna niet meer bouwde en *als* zij nog bouwde geen meesterstukken meer vroeg, maar meestal tevreden was met een simpel onderdak. Was het kerkgebouw voorheen veeltijds ééne groote kunsthal, een museum van Kunst bijna, opvoedend en inspireerend werkend, want het beste wat tal van vakken konden leveren, dat zag men dáár, dat kerkgebouw was nu veelal in een arm bedehuis veranderd, waarin niets het oog meer trok en waarin de massa juist miste het contact met het beste, wat de Kunst *kon* leveren.

Voor het *eerst*, sedert de kunst bestond, sloot de Kerk haar buiten, nam zij haar niet in zich op, haar bij wijlen, in haar reactie tegen *al* wat aan het vroegere geloof herinnerde of in dienst van dat geloof stond, zelfs als iets zondigs beschouwend. Zij vergat daarbij helaas den grooten steun welke de Kunst ook aan de godsdienst kan bieden en zij zag tevens voorbij de groote waarde der Kunst voor het leven van een volk en in haar kortzichtigheid en geloofsangst, trof zij niet alleen de Kunst, maar met deze ook eenigermate zichzelve, en tevens een levens-ader der maatschappij.

HET KATHOLICISME EN DE KUNST.

En de Katholieke Kerk?

Zoodra deze in het begin der XIX^de^ eeuw ten onzent haar vrijheid had herkregen en weder over de noodige middelen en over bekwame menschen beschikte, riep zij opnieuw, hare eeuwenoude traditie getrouw, de Kunst weder tot zich; evenals vóór de Reformatie, trachtte zij ook nu weder kunstvolle kerkgebouwen te stichten en inderdaad langzamerhand, want de kunst om karakteristieke kerken te bouwen was hier vrijwel te niet gegaan, eerst langzamerhand wist zij weder waardevolle en vaak smaakvolle kerken tot stand te brengen en deze ook naar eisch te meubileeren, en al heeft zij in hare overtalrijke stichtingen nog op verre na niet het hooge kunst-standpunt van vroeger bereikt, toch heeft zij door haar voortdurend streven *naar* beter, *naar* het beste en door de oefenschool, die zij haar jonge kunstenaars daardoor aanbood, aan onze Bouwkunst ontzaggelijk veel nut bewezen, feitelijk haar uit haar diep verval gered en weer nieuw leven gegeven en is zij nog bij voortduring haar grootsten steun, haar voornaamste werkgeefster.

KUNST GEMEEN GOED.

Het baat ons werkelijk niet, of we nu al een Hooge School voor de Kunst bezitten en de bekwaamste der cum laude's met den doctors-titel vereeren, de groote, de *hoogere* school der kunst is het volle leven, is de praktijk van het vak, waar deze ontbreekt, waar het Rijk, waar de Provincie, waar de Steden, waar de Kerk, waar de patriciërs, geen kunstvolle bouwwerken meer laten uitvoeren, en Kunst als *luxe* beschouwen, daar helpt u alle studie, alle titelatuur niets, daar sterft uw Kunst, daar *moet* ze

sterven uit gebrek aan voedsel en ware het dus beter en eerlijker die Hooge School der Kunst maar zoo spoedig mogelijk weer te sluiten.

In onze XVIIde eeuw hadden wij *die* School niet, maar had elk Overheidslid, hoog of laag, kunstgevoel in zich en behoefte aan Kunst, zoowel in eigen omgeving als in eigen ambts-kring. De Kunst werd toen nog niet als iets *aparts*, als iets *extraas* beschouwd, dat men al of niet en in eene grootere of kleinere dosis bestelde bij een bouw, zij was toen nog inherent *aan* elken bouw, en zij *zelve* was toen, onbewust misschien, een algemeen goed, een bestanddeel van eens ieders leven én kunnen, zoowel van den patroon als van den werkman, zoowel van den bouwheer als van den bouwmeester. De bekwame werkman dier dagen, was toen de man die in het werk hem toevertrouwd een *eigen* karakter, een *eigen* cachet wist te leggen, en niet de man die met de machine hem toevertrouwd in den kortst mogelijken tijd het meeste wist af te leveren; en de bouwmeester dier dagen, hij was geen gediplomeerde, maar een man gevormd, gekneed in en door de praktijk van het vak, met een veelheid van gaven en met een veelheid van *kunnen*, levende in eene omgeving, die in elk opzicht bijna steunend, vormend en opvoedend op hem inwerkte en hem prikkelde tot *meerder* en tot *beter* kunnen, zoo mogelijk — en nu?....

DE OMGEVING VAN PIETER POST.

Welnu in *die* XVIIde eeuw werd *Pieter Post*, de bouwmeester, geboren, die ik zou behandelen en ternauwernood nog genoemd heb. Het was de verstandigste daad, die hij had kunnen doen, met *toen* geboren te willen worden, ware hij later, ware hij in *onzen* tijd gekomen, dan was hij hoogst waarschijnlijk een vergeten bouwbureau-ambtenaar gebleven

of een makelaar in of een fabrikant van huur-perceelen geworden, want *Post*, als helderziend practicus, hij zou direct begrepen hebben, dat de pur-sang bouwkunstenaar in onzen tijd meestal geen brood heeft. Neen *Pieter* had groot gelijk met in die XVIIde eeuw in *Haarlem* ten tooneele te verschijnen, werkelijk, zijn keuze van tijd, geboorteplaats en ouders was goed gezien — zijn vader toch was een knap glasschilder in *Leiden*, doch die naar *Haarlem* was verhuisd, omdat Haarlem, *toen* vooral, een middelpunt was van kunst en kunstenaars, toen volgens *Houbraken* als het ware één groote schilderskamer vormde. Met daâr een paar dagen vóór of op 1 Mei 1608 geboren te worden, aanschouwde hij het levenslicht in eene echte kunstenaars-omgeving; en in den houten schommel-wieg, waarin de kleine Pieter werd neergelegd en door zijn moeder Francijntje Peters al zingend werd in slaap geschommeld, lag werkelijk een toekomstig bouwmeester of schilder of beeldhouwer, al naar de omstandigheden nu op dezen kleinen baas zouden inwerken.

Zijn vader Jan Jansz. Post, komt in Haarlem voor het eerst voor in eene doopacte van het jaar 1602; glasschilderwerk met zijn naam geteekend, is er voorzooveel ik weet niet bekend, de glasschilders teekenden oudtijds zelden hun werk; volgens *Ampzing* [1]) was hij een man, wiens naam als schilder, „nimmer meer zal vergaan", die echter reeds den 11en November 1614 stierf, toen Pieter pas zes en een half jaar oud was.

Uit geen enkele mededeeling blijkt iets uit zijn jeugd en omtrent zijn opleiding tot bouwmeester en tot schilder; hij zelf heeft, 't zij uit leukiteit, 't zij uit bescheidenheid, ons omtrent zichzelf en zijn werk, zijn vak- en zijn tijdgenooten helaas geen enkele regel schrift meegedeeld of nage-

---

1) Zie zijne: „Beschrijving ende Lof der Stad Haerlem" verschenen in 1628.

laten, en daar, van wege de weinige populariteit onzer bouwmeesters vergeleken bij die der schilders, en *Post* was bijna uitsluitend bouwmeester, ook bijzondere levensberichten omtrent hem ontbreken, is het niet mogelijk, hem in zijn wordings- en ontwikkelings-periode te schetsen en zal ik daarom met een enkel woord de voornaamste kunstmannen noemen, die *toen* in *Haarlem* leefden en werkten.

ZIJN STADGENOOTEN.

Haarlem in de jaren 1610—40 eene Stad van misschien 12000 inwoners, was toen *de* Stad der schilders; dáár leefde toen nog onze beroemde graveur *Hendrik Goltzius* (1558—1616), die kort ná den grooten brand van 23 October 1576, waarbij de zuidelijke Stadshelft bijna geheel verbrande, door *Dirck Volckertsz. Coornhert* als leerling was aangenomen; daar leefde onze *Pieter Saenredam* (1597—1666) die bij voorkeur kerk-interieurs en gebouwen in teekening bracht en dat, zóó nauwgezet en correct in allen deele deed, dat de gebouwen naar zijn teekeningen herbouwd zouden kunnen worden, teekeningen in den laatsten tijd tot *fl* 1000 en *fl* 1200 per stuk betaald; daar leefden ook de eenzelvige *Frans Hals* (1580—1666) en zijn broer *Dirck* (1591—1656) en de glasschilders *Pieter Holsteijn*, de oude (gestorven 1662) en *Cornelis IJsbrandtsz. Kussaes;* daar leefden toen ook *Bartholomeus van der Helst* (1613—1670) de schilder der doelen-stukken en van den schuttersmaaltijd, *Adriaen van Ostade* (1610—1685), *Adriaen Brouwer* (1608—1640), *Philips Wouwerman* (1619—1668), *Pieter de Molijn* (1595—1661), *Jonas Suijderhoeff* (gestorven 1686) de bekwame graveur, en *Hendrik Cornelisse Vroom*, (1556—1640) met nog tal van minder bekende en minder verdienstelijke schilders, glas-schrijvers en graveurs.

In het bouwvak is de keuze echter veel kleiner, tegen tien kunstschilders is er nauwelijks één bouwmeester, en terecht, want de kunstschilder werkte toen reeds, niet meer uitsluitend voor de plaats zijner inwoning, maar zijn doeken en paneelen gingen naar wijd en zijd, zoo in als buiten de Republiek, terwijl er voor een veelheid van bouwmeesters in die betrekkelijke kleine Stad, ter nauwernood bekomen als zij was van hare beide groote rampen, de belegering en inname door de Spanjaarden in 1574 en den brand van 1576, inderdaad werk noch plaats was. Een bouwmeester van beteekenis had Haarlem toen in zijn Stads-timmerman en steenhouwer, de Vlaming *Lieven de Keij*, die in 1602—3 de Vleeschhal bouwde en op 24 Juli 1627 stierf, te vroeg dus, om te mogen veronderstellen, dat *Post*, toen eerst 19 jaar oud, door hem, ook al mocht bij hem hebben gewerkt, geheel in 't bouwvak zou zijn opgeleid — voorts vinden wij er als bouwmeester *Salomon de Braij* (1597—1664), die echter nog meer schilder als architect was, in beide vakken echter goed werk leverde, en blijkens, het door hem in 1661 in druk uitgegeven plan van uitleg der Stad, met toelichting en financieele beschouwing, niet van praktischen kijk ontbloot was. Een derde bouwmeester eindelijk was *Pieter Jacobsz. van Campen*, die met *de Keij* in 1608 het Oude Mannen-huis bouwde en reeds in 1615 stierf, doch werd opgevolgd door zijn later beroemd geworden zoon *Jacob van Campen*, den schilder en bouwmeester. Voorts waren er nog de beeldhouwers *Jan Jansz. de Vos* en *Aelbert Maerts* en diens broeder, de schrijnwerker, *Asarias Maerts*.

In die omgeving nu, leefde de jonge *Post*, die als zoon van een gezien Kunstbroeder, voortdurend met het meerendeel hunner in aanraking kwam en hen in hun werkplaatsen, hun ateliers, zag werken. Waarschijnlijk is hij als

leerling bij *de Braij* geplaatst en daardoor zoowel Schilder als Bouwmeester geworden, en na „ten oordele van vinderen eenich stuck van sijn konst ende vijfthien car. guldens geofferd te hebben" [1]) werd hij volgens *Van der Willigen*, op 15 jarigen leeftijd, in 1623, ingeschreven als leerling in het Sint Lukas gilde te Haarlem, en had hij van nu af, als zoodanig zekerlijk het recht om kennis te nemen van hun vak-boeken en deel te nemen aan hun optochten.

In den grooten schrijn op de Gilde-Kamer vond hij stellig ter raadpleging voorhanden de boeken van *Vitruvius* over „de Architectuur" in 1552 reeds geillustreerd in *Leiden* uitgegeven; het werk van *Alberti* „de Re Aedificatoria" in 1553 in 't fransch uitgegeven; *Coecke van Aelst*' vertaling van *Seb. Serlio* in 1553 in het Nederduitsch verschenen, alsook de werken van *Vignola, Palladio, Filarete* en van de Gebroeders *Floris* van *Antwerpen*, terwijl hij zekerlijk op de teekenkamer bij *de Braij* reeds de plaatwerken van *Vredeman de Vriese*, de Vlaamsche Vitruvius bijgenaamd, en van af 1551—1603 meerendeels door *de Jode* uitgegeven en ook de *Architectura Moderna* door *C. Dankertz* in 1631 te *Amsterdam* uitgegeven, zal hebben gezien en geraadpleegd. En behalve die vakboeken, vond hij in de werkplaatsen ook de portefeuilles met de prachtvolle bijbelgravures naar *Maarten van Heemskerk* (1498—1574) en naar *Maarten de Vos* (1531—1603) en anderen. Kortom een rijkdom van studiemateriaal in elk opzicht was er ongetwijfeld ter raadpleging voorhanden.

JACOB VAN CAMPEN.

Als gilde- en kunst-broeder kwam hij nu tevens in kennis met *Jacob van Campen*, die na zijns vaders dood naar

---

[1]) Zie de uitvoerige en waardevolle studie van den Archivaris *C. J. Gonnet*, over het „Sint Lucas-gilde te Haarlem", verschenen in deel I van *Obreen's* Archief, bladz. 228.

Italie was gegaan en te *Rome* en te *Florence* met de echte beginselen der bouwkunst vertrouwd geworden, van daar teruggekomen als een genie werd beschouwd, en onze kunst nu van bastaardij wist te zuiveren, (aldus Mr. *J. D. Veegens* in zijne Historische Studien). *Van Campen* was in het jaar 1632 in kennis gekomen met *Constantijn Huijgens,* de rechterhand van Prins *Frederik Hendrik,* en wel door tusschenkomst van den letterkundige *Bosterhuijsen,* die voor hem toen bezig was met eene vertaling van *Vitruvius* en met eene door hem uit te geven Geschiedenis der Bouwkunst. Door *Bosterhuijsen* toch, verzocht *van Campen,* in date 9 Dec. 1632, *Huijgens'* vriendelijke tusschenkomst ter verkrijging eener vergunning om in *Gelderland* en *Utrecht* vrij te mogen jagen, hem daarbij een zijner schilderstukken aanbiedende. Zoodoende leerde *Huijgens* hem kennen, en reeds spoedig ook waardeeren als schilder en bouwmeester. Door *Huijgens* aanbevolen aan *Johan Maurits van Nassau,* koos deze hem nu tot zijn bouwmeester voor het Vorstelijk huis, dat hij in de jaren 1633—44 te *'s-Gravenhage,* beoosten het Grafelijk kasteel op een gedeelte van het Reiger-bosch stichtte, sedert als het Maurits-huis bekend, dat nog bestaat, en nog steeds het deftigste en sierlijkste is van alle particuliere gebouwen in deze gemeente. Terzelfdertijd (1634—37) liet *Huijgens* door *van Campen,* die hij *zijn Vitruvius* noemde, *zijn* „Domus mea" bouwen, op een ander gedeelte van datzelfde Reigerbosch, hem daartoe door den Prins kosteloos afgestaan en sedert het *Huijgens-huis* genoemd, dat in 1829 door het Rijk aangekocht, in 1876 ten behoeve van den bouw van het nieuwe Departement van Justitie is afgebroken. Het was voor het uitwerken en detailleeren van de ontwerpen voor *die* beide bouwwerken, het Maurits- en het Huijgens-huis, dat *van Campen,* naar ik vermoed, de hulp en medewerking van

zijn jongeren gildebroeder en stadgenoot *Pieter Post* heeft gevraagd, en daardoor kwam deze nu mede in kennis met en in betrekking tot Graaf *Johan Maurits* en *Huijgens*, hetgeen inderdaad van beslissenden invloed is geworden op zijn verderen loopbaan.

POST IN BRAZILIË.

Dat *Post* toen niet als ondergeschikte in dienst is gekomen bij *van Campen*, blijkt uit de wijze, waarop *Huijgens*, die zich ongaarne met inferieure of ondergeschikte personen inliet, hem bij beide bouwwerken (tijdens de langdurige afwezigheid van Graaf *Maurits* behartigde hij diens belangen) in alles betrekt, alles met hem overlegt, bespreekt en regelt, terwijl Graaf *Maurits* hem zóó leerde waardeeren, dat hij hem uitnoodigde als zijn architect mee te gaan naar *Brazilië*, alwaar hij als landvoogd voor de West-Indische Compagnie in de jaren 1636—44 met beleid en succes werkzaam was. *Post* nam dit aanbod aan en ging in October 1636 mee, en op het eiland *Antonio Vaz* werd nu volgens *zijn* ontwerp eene Stad aangelegd, *Maurits*-stad genaamd, en voorzien met verdedigingswerken en poorten, door twee groote bruggen met den vasten wal verbonden, met een regeeringsgebouw en eene Hervormde kerk en met het kasteel *Freiburg* en de villa *Boavita*, welke beide laatste gebouwen Graaf *Maurits* voor zich zelf liet inrichten. [1]) *Post* zelf deelt ons niets mede van zijn vele werkzaamheden aldaar, noch ook wat hem bewoog om einde 1637 naar *Haarlem* terug te keeren,

---

[1]) Zie *Barlaeus:* „Res gestae sub J. Mauritii in Brasilia", in groot folio, met 46 etsen van Frans Post te Amsterdam in 1647 bij Joh. Blaeu uitgegeven, gelijktijdig met een in Leiden verschenen Descriptio poetica van Fr. Plante met dezelfde platen (waarvan reeds in 1660 eene 2e uitgave in 8° verscheen).

misschien wel had zulks plaats op verlangen van den Landvoogd zelf, die, nu de verschillende ontwerpen voldoende waren vastgesteld en uitgewerkt, om door de bekwame werkmeesters die hij tevens had meegenomen, te kunnen worden uitgevoerd, mogelijk liever had dat *Post* nu zorgde voor de voltooiing van het Maurits-huis, waarvoor eene lading van de prachtigste Braziliaansche houtsoorten was bijeengebracht ten behoeve der betimmeringen, tegelijk met groote partijen suiker, tot bestrijding der bouwkosten, waarom dit huis toen dan ook spottend het *Suiker-paleis* werd genoemd. [1]) In *Haarlem* teruggekomen [2]) trouwde hij aldaar in het najaar van 1638

[1]) Zie de brief van Johan Maurits van 9 Maij 1642 aan Huijgens over dien bouw, medegedeeld in de Historische Studiën van *Mr. J. D. Veegens*, deel I, bladz. 124.

[2]) Behalve Pieter was ook zijn broer Frans, de schilder, geboren ± 1610, mee naar Brazilië gegaan, die er met den Landvoogd bleef en voor diens vertrekken tal van landschappen en voorstellingen van de eigenaardigheden van de menschen, dieren en planten aldaar, maakte. Schilderstukken deels geplaatst in het Maurits-huis, deels later verspreid in verschillende musea, o. m. in de collectie Six, in het museum te Frankfort, in dat te Nürnberg, enz., ook maakte hij er de teekeningen, later door hem gegraveerd, voor het werk van Barlaeus. In 1644 presenteerde hij aan Prins Frederik Hendrik een groot stuk schilderij van gelegenheid der landschappen in West-Indië bij hem gemaakt, dat geplaatst werd op het kasteel Honsholredijk en waarvoor hem, den 29en Mei van dat jaar, eene vereering van *fl.* 800 werd uitbetaald.

Den 7en September 1680 werd hem van wege Prins Willem II betaald de somme van *fl.* 300 ter zake van een doek schilderij, zijnde een landschap van eenige plaatsen van S. H. in Bourgogne, bij hem geschilderd en geleverd. Op het huis *Rijxdorp* bij Wassenaar, door zijn broeder gebouwd, werden de vertrekken door hem met West-Indische landschappen versierd. Zijn belangrijkste stuk bevindt zich echter in het Rijks-Museum te Amsterdam, voorstellende Johan Maurits van Nassau in zijn laatste levensjaar, geharnast en met den bevelhebbersstaf in de hand, terwijl een negerslaaf hem een papier aanbiedt, waarop

met *Rachel Ridders*, met wie hij reeds in 1636 verloofd was, en kwam nu door toedoen, 't zij van Graaf *Maurits* 't zij van *Huijgens*, in betrekking met Prins *Frederik Hendrik*, wiens aangenaamste tijdverpoozing en verzet het was, om tusschen zijn drukke bezigheden als opperbevelhebber door, te bouwen, en die dan ook bijna voortdurend op vier of vijf plaatsen tegelijk daarmede bezig was.

POST ALS ARCHITECT VAN FREDERIK HENDRIK.

's Prinsen bouwmeester in en vóór 1633 was *Jacques de la Vallée*, die dato 13 Marty 1634 als Architect voor S. H's. gebouwen in vasten dienst kwam „op eene gagie van acht hondert Carolusguldens jaerlicx." Den 7en Mei 1637 verzocht hij echter zijn ontslag, ten einde zich naar Zweden en elders voor zijne affaires te kunnen begeven, een ontslag hem met alle waardeering en onder volle uitbetaling van zijn gagie over dat jaar verleend.[1]) Misschien was de reden dier ontslag aanvrage echter eene andere dan de voorgegevene en wel deze, dat de Prins *buiten* zijn bouwmeester *om*, telkens andere bouwmeesters in diens werk betrok, dezen daaromtrent advies of ook andere teekeningen, ontwerpen of modellen vragende, 't geen *de la Vallée*, die toen voor S. H. bezig was met den bouw van het huis *ter Nieuburch* onder *Rijswijk*, en met den verbouw van het huis *Honsholredijk*, niet anders dan hoogst onaangenaam kon zijn. Uit de archiefstukken, voorzooveel nog aanwezig, blijkt, dat behalve aan *Johan 's Herwouters*, de contrarolleur of opzichter van 's Prinsen gebouwen, bij herhaling als

geschreven staat: „Out 70 jaren. Memento Mori. A°. 1679". Door C. van Noorde werd in 1682 het portret van *Frans* door Frans Hals geteekend, gegraveerd; hij stierf in Februari 1680 en werd den 17en van dien maand te Haarlem begraven in de St. Bavo.

[1]) Th. Morren: Het Huis Honselaarsdijk in Je Maintiendrai dl I.

bouwmeesters werden geraadpleegd en opdrachten verstrekt aan *Alewijn Claess.* van *Assendelft,* aan *Bartholomeus van Bassen* van *'s Gravenhage,* aan *Hendrick Cornelisz. Bilderbeek,* aan *Gerrit Druwestein* en anderen, terwijl van af of misschien reeds vóór 1636 *Jacob van Campen* van *Haarlem* mede af en toe door den Prins werd ontboden en geraadpleegd. Dit bewijst, dat men hier toen nog niet gewoon was, om een bouwmeester in den vollen zin des woords, als *eenig* verantwoordelijk leider en uitvoerder, aan het hoofd van een bouwwerk te zien, zooals *de la Vallée* dat in Frankrijk gewoon was.

Hier was tot dusverre de bouwmeester, bijna altijd werkmeester of werkbaas in eenig onderdeel tevens, een man aan het hoofd eener eigen of eener hem toe vertrouwde werkplaats staande, zoo was *Hendrick de Keijser* (1595—1621) tevens de Mr. Beeldsnijder en Mr. Steenhouwer van *Amsterdam,* staande aan het hoofd der Stadswerkplaats; zoo was *Cornelis Cornelisz. Danckerts* (1595—1635) aldaar tevens de Mr. Metselaar en *Henrik Jacobsz. Staets* (1595—1625) aldaar, tevens de Mr. Timmerman, beiden aan het hoofd der respective Stadswerkplaatsen staande, evenals *Lieven de Keij* (1560—1627) in *Haarlem* tevens de Stads Mr. Steenhouwer was. Naar mate nu dergelijke bouwmeesters meer of minder opgingen in hun *eigen* onderdeel, in hun *eigen* vak, werd het zakelijk aandeel van andere bouwmeesters, andere onderdeelen als *eigen* vak beoefend, grooter of kleiner in den totaal-bouw, die meesttijds of in *eigen* beheer werd uitgevoerd, of bij gedeelten afzonderlijk werd aanbesteed, eerst de metselwerken, dan de steenhouwwerken, vervolgens de timmerwerken, enz. Doch van het oogenblik af, dat *de* bouwmeester ophield *zelf* werkbaas te zijn, ophield aan het hoofd van eene *eigen* werkplaats te staan, en in staat was de geheele leiding van en de geheele verantwoordelijkheid voor het werk *alleen* te dragen, be-

hoorde men ook geen andere meesters, buiten zijn goedvinden, in het hem opgedragen werk meer te betrekken. Doch *dit* juist, was men hier toen blijkbaar nog niet gewoon; de Architect zooals wij hem *nu* kennen, was hier toen nog iets nieuws, het bouwmeesterschap, voorheen altijd zaamgaande met de zakelijke uitoefening van een gedeelte van het vak, wijzigde zich eerst van *toen* af hier, van toen af eerst werden onze bouwmeesters meer uitsluitend artisten, aanvankelijk meestal architect en kunst-schilder tevens, tot hij eindelijk ook het penseel ter neêrlei en zich uitsluitend aan zijn Bouwmeesters-zaak ging wijden.

Voor een man als *de la Vallée*, zeer waarschijnlijk een met zorg gekozen bekwaam Fransch Architect, was echter de herhaalde inmenging van derden in *zijn* werk natuurlijk hoogst storend en onaangenaam, zoodat ik vermoed, dat hij daarom zijn ontslag uit 's Prinsen dienst zal hebben genomen. In die vacature werd nu in de eerste jaren niet voorzien, want de man, die daarvoor als het ware *de* aangewezene was, *Jacob van Campen* van *Haarlem*, had waarschijnlijk geen lust, om zoolang de Prins en *Huijgens*, die alles regelde, gewoon waren, telkens tal van bouwmeesters over één en hetzelfde werk te blijven raadplegen, in 's Prinsen dienst te treden. Misschien ook vond men het beter hem niet als *ordinaris*, maar enkel als af en toe adviserend, als extra-extraordinaris Architect te gebruiken, daar hij, blijkens de brieven van *Huijgens* was: „een facheux homme à gouverner", die wel eischte, dat men zijn ordonnantiën stipt volgde, doch deze soms zóó vluchtig schetste „que ceux qui les doibvent exécuter, sont obligés d'en faire nouveaux modèles de leurs mains pour voir s'ils s'entendent", eigenschappen, die hem inderdaad voor ordinaris architect van Prins Frederik Hendrik minder geschikt maakten, daar deze als Veldheer gewoon om te commandeeren en om haastig gehoorzaamd te worden,

bovendien vrij lastig kon zijn ook en niet zelden zijn *eigen* kunst-opvatting en niet die van zijn bouwmeester volgde, 't geen o.m. blijkt uit een brief van Huygens van 2 Augustus 1638 aan Prinses Amalia, zeggend: „Son Altesse me commende d'envoijer un messager à V. A. pour porter cette boitte et deux plans du jardin à Rijswijck, pour lequel M. van Campen avoit encor formé un autre dessin, qui me plaisoit assez; mais S. A. a préféré ceux-ci, *qui sont de sa propre ordonnance.*"

Reeds tijdens *de la Vallée*, werd *Jacob van Campen* bij herhaling als bouwmeester geraadpleegd, zoo werd hij o.m. in Augustus 1636 door den Prins op het kasteel te *Buren* ontboden en hem aldaar het ontwerpen van verschillende groote veranderingen, waaronder ook van de hoofd-trap opgedragen, datzelfde jaar werd hij ook betrokken in het bestellen en maken van „twaelff kindertjens, half rond gehouwen in bequamer Bentemer steen, 't leveren door *Jan Jansz. de Vos* van Haarlem ad 36 Car. guldens elk, voor het huis *Honselredijck*," terwijl op 11 April 1637 door hem voor datzelfde huijs voor £ 733—6—8 werd aanbesteed, de betimmering en overwelving der groote zaal, welk laatste *de la Vallée* waarschijnlijk tot het besluit bracht om ontslag te nemen.

Doch ook *van Campen* en *Post* hebben waarschijnlijk later menigmaal iets dergelijks ondervonden, want den 16en Februari zond *Huijgens* op last van Zijn Hoogheid aan *Tassin* te Parijs de toen voorgenomen verdere bouwplannen van het kasteel Honselaarsdijk en schrijft: [1]) „l'intention de S. A. est, que vous les communiquiez à de vos meilleures Architectes et Jardiniers séparément, pour les faire ordonner dessus ce qu'ils estimeroyent s'y pouvoir pour plus grand embellissement du lieu.... — Et pour la

1) „Het Huis Honselaarsdijk" p. 30.

maison comme il y manque une chapelle.... S. A. désire que là dessus specialement les Architectes disent leurs sentiments et en quel endroict ils jugent qu'une chapelle se pourroijt le mieulx placer tant pour la bienséance du bastiment, que pour la commodité des Princes. Quand vos gens auront mis la main à la plume, nous attendons leurs dessins par Mr. Moijen, et ne manquerons pas de les bien salarier. Si vous vous souvenez de l'humeur de Monseigneur, vous scaurez qu'il convient le servir promptement". — Aan die Heeren in Parijs, met de lokale toestanden en omstandigheden ten eenenmale onbekend, werden aldus adviesen gevraagd over het werk van mannen als *van Campen* en *Post*, adviesen misschien vaak lijnrecht in strijd met de hunne en praktisch waarschijnlijk soms zelfs onuitvoerbaar. [1]) Dat onder *zulke* omstandigheden een man als *van Campen*, zoo hij daartoe mocht zijn aangezocht, geen lust heeft gevoeld, om's Prinsen ordinair bouwmeester te worden, is alleszins begrijpelijk. *Post* echter, die zich minder hoog gevoelde en eene meer praktische en huisvaderlijke natuur had, begreep het voordeel dat eene dergelijke betrekking voor hem *kon* hebben en heeft deze dan ook niet afgeslagen, maar van af zijne aanstelling tot aan zijn dood,

[1]) Het is inderdaad opvallend hoeveel bouwmeesters o. a. betrokken werden bij den bouw en bij den gelijdelijken verbouw van het kasteel *Honselaarsdijk*, want behalve de reeds boven genoemden, komen daarbij tevens nog voor *Arent Arends* van *'s Gravensande, Bartholomeus Drijffhout* en *Pieter Post*, en niet minder groot was het aantal schilders aan welke achtereenvolgens of ook wel gelijktijdig opdrachten werden gegeven of teekeningen werden gevraagd tot de siersels, 't zij van het gebouw en voor de beschilderingen der trappen, galerijen, vertrekken of zalen met hun gewelven, zolderingen en schoorsteenmantels, zooals *Matthieu du Bus, Evert van Maes*, enz., terwijl *Gerard van Honthorst* bijna doorloopend voor den Prins werkte en tevens tal van patronen voor de tapijtbehangsels ontwierp, daarna door verschillende tapitsiers uitgevoerd en geleverd.

gedurende 24 jaar bekleed en zijn zoon Maurits als opvolger aanbevolen, die mede tot aan zijn dood die betrekking heeft vervuld.

Uit het Register van het Nassausche Domein-Archief blijkt ten aanzien van *Pieter Post* het volgende:

1e. *(30 April 1640)* „op de declaratie van Pr Post is ordonnantie gedepecheert luidende als volcht: sijne Hoocht ordonneert hiermede sijnen Tresorier generaal Thijman van Volbergen te betalen aan Pr Post, Architect, de somme van twee hondert derthien gl. 10 sch. over verscheijden teeckeningen, vacatien-, reijs- ende teercosten bij hem gedaan ten dienste van sijne Hoocht in de jaren 1637—1639—1640, breeder in de bovenstaende declaratie gespecificeerd ꝶ 213. 10 s. XXX April 1640 's Gravenhage.

2e. *(13 Februari 1645)*. Uit het ordonnancie boek, fol. 289 v.: blijkt dat hem alstoen werd betaald *fl.* 1000. „Pieter Post, schilder en architect van sijne gebouwen 1000 Car. gulden, die S. H. hem voor een extraordinaris is vereerende ende schenckende over de goede diensten ende debvoiren bij hem nu eenige jaren herwaerts aen S. H. gedaen" 13 Febr. 1645.

3e. *(14 Februari 1645)*. „Frederick Hendrick, bij der Gratien Godts, Prince van Orange, enz. doen te weten, dat midts de goede experientie ende ervarenheijt die wij bevonden hebben in den persoon van Pieter Post, schilder ende architect, woonende te Haarlem, wij den selven aengenomen hebben als wij hem aennemen hiermede, omme als schilder en architect te gebruijcken in onse gebouwen, waer voeren wij hem over zijne vacatien soo wanneer hij in onsen dienst buijten de Stadt sal reijzen toegevoucht hebben ses guldens 's daechs ende drie gulden over montcosten, behalven de wagevrachten ende teeckeningen bij hem te maecken, die hij particulierlijcken in zijne declaratie

sal specificeren. Ordonnerende onsen Tresorier ende Rentmeester .... 14 Februari 1645.

4e. *(9 Februari 1646).* Frederick Hendrick.... enz. doen te weten, dat midts de goede experientie ende ervarentheit die wij bevonden hebben in den persoon van Pieter Post, schilder ende architect, woonende tot Haarlem in het gebruijcken van zijnen dienst in onse gebouwen in eenige jaren herwaerts ende ons daeromme volcomentlijck vertrouwende 't zijnder cloeckheijt, experientie ende bequaemheijt. Wij denselven hebbe aengenomen gestelt ende gecommitteert midts desen tot onsen Schilder ende Architect ordinaris van onse gebouwen, met last ende bevel omme daerinne alles wel ende getrouwlijck te verrichten ende uijttevoeren tgene wij van tijt tot tijt willen goet vinden hem te ordonneren ende te bevelen waer vooren wij hem tot gagie ende huijshuijre toevougen de somme van duijsent Car. gulden jaerlijcx, behalven de teeckeningen ende concepten bij hem te maecken, die als voor desen op sijne declaratie sullen worden betaelt.

„Midts dat hij Post gehouden sal zijn op Maij toecomende sijne residentie te comen nemen alhier inden Hage. Ende dat alsdan hiermede sullen comen te cesseren de vacatien ende mondcosten van thien Carolus guldens 's daechs hem bij onse voorgaende actens van dertichsten April 1640 ende veerthienden Februari XVI vijff ende veertich toegevoucht. Consenterende vorders dat hij ondertusschen ende buijten vercortinge van onsen dienst oock alle andere personen, heeren, collegien ofte steden sal mogen ten dienste staen, die hem sullen gelieven te emploijeren, welcke voorn. gagie van duijsent Carolus guldens aen hem Post jaarlijcx van halven tot halven jare sal worden betaelt bij onze Treorier-generael in den tijt wesende, gelijck de tractementen van onse andere domesticqen, officieren betaelt worden .... IX Februarij 1646.

POST ALS ARCHITECT VAN PRINS WILLEM II.

5e. *(31 December 1647).* Wilhelm, bij der gratiën Godts, prince van Orange .... doen te weten, dat mits de goede experientie ende ervarentheijt die wij bevonden hebben in den persoon van Pieter Post, schilder ende architect, als hebbende in de voornoemde qualiteyt gedient gehadt bij Ho. Loff: Mem: onsen Heere ende Vader, volgens de commissie aen hem verleent. Ende ons daeromme volcomentlijck vertrouwende 't zijnder cloeckheijt experientie ende bequaemheijt van denselven hebben gecontinueert ende op nieuwes aengenomen, gestelt ende gecommitteert, als van hem aennemende stellen ende committeeren mits desen tot onsen schilder ende architect ordinaris van onse gebouwen, met last ende bevel omme daerinne alles wel ende getrouwelijck te verrichten ende uyt te voeren 't gene wij van tijt tot tijt sullen goetvinden hem te ordonneren ende te bevelen, waer voor wij hem tot gagie ende huijshuijre toevougen de somme van duijsent Car. guldens jaerlijcx, behalve de teekeningen ende concepten bij hem te maecken, die als voor desen op sijne declaratie sullen worden betaald .... in date den lesten December 1647.

Uit het bovenstaande blijkt, dat *Pieter Post* in de jaren 1637, 1639 en 1640, hoewel weinig, dan toch reeds als bouwmeester voor Frederik Hendrik werkzaam was, dat hij dato 14 Februari 1645 door den Prins tot schilder en architect zijner gebouwen werd aangenomen, tegen toekenning van *fl.* 10 daags voor vacatiën en onkosten, terwijl hij de te maken teekeningen particulierlijk mocht berekenen en dat hij den 9en Februari 1646, tot schilder ende architect ordinaris werd aangesteld op eene jaarwedde van *fl.* 1000, behalve hetgeen hij voor zijne teekeningen en concepten mocht declareren, doch onder

verplichting, om van af 1 Mei van dat jaar zich in 's Gravenhage metterwoon te vestigen, waarop hij Haarlem verlaat en voor goed in 's Gravenhage komt wonen.

Ligt in de bewoording zijner aanstelling tot „architect *ordinaris*" van den Prins de bedoeling opgesloten, dat S. H. zich voorbehield, om desverkiezend ook andere bouwmeesters te raadplegen en deze werkzaamheden op te dragen? — m.i. wel.

POST ALS ARCHITECT VAN PRINS WILLEM III.

6e. *(8 July 1651)*. Wilhelm Hendrick, bij der gratiën Godts prince van Orange, Grave van Nassau .... doen te weten, alsoo wij bij deliberatie en goetvinden van haere Con. Hoocheijt, mitsgaders van Haere Hoocheit de princesse Douariere van sijne Churfurstel. Doorluchticheijdt van Brandenburch, onse hoochgeroemde Vrouwmoeder, Grootmoeder en Oom, onse Voochden, noodich ende dienstigh hebben gevonden in onsen dienst te continueren Pieter Post, schilder ende architect van sijn Hoecht. H. L. M. onsen Heer ende Vader, soo ist, dat wij bij deliberatie ende goetvinden als vooren, den voornoemden Pieter Post hebben gecontinueert ende op nieuw aengenomen, gestelt ende gecommitteert, als wij hem continueren, aennemen, stellen ende committeren mits desen tot onsen schilder ende architect ordinaris van onse Gebouwen, met last ende bevel omme daerinne alles wel ende getrouwelijck te verrichten ende uijt te voeren, 't gene wij van tijt tot tijt sullen goetvinden hem te ordonneren ende te bevelen, waer voren wij hem voor gagie, huijshuijre, vacatiën en teekeningen toevoegen de somme van seshondert Car. guldens jaerlijcx, inne te gaen metten eersten Januarij XVI een en vijftich ende sullen hem daarenboven met desen loopende jaere 1654, soo wanneer hij in onsen dienst

wordt uijtgesonden de reijs en teercosten bij hem te doen worden vergoet ende betaelt op zijne declaratie in alle redelijckheijt; dat de declaratiën bij hem te vooren overgelevert totten jaere 1653 incluijs, sullen op den ouden voet worden gepasseert.... in date 8 Julij 1651.

Prins Frederik Hendrik stierf echter reeds den 14en Maart 1647, en van daar dat hij den 31sten December 1647 op gelijke voorwaarden werd aangesteld tot schilder en architect-ordinaris van Prins Willem II, na wiens overlijden hij den 8sten Julij 1651 door den toen nog minderjarigen Prins Willem III in zijne betrekking wel is waar werd gecontinueerd, doch tegen eene belooning die minstens de helft, misschien wel twee derde lager was dan vóór dien, de *fl.* 600 toch, hem toegelegd voor gagie en huijshuijre, strekten *tevens* tot vergoeding zijner vacatiën en tot betaling van zijn teekenwerk, terwijl hij vóórdien *fl.* 1000 jaargeld genoot en zijne vacatiën en teekenwerk *bovendien* mocht declareeren. De jaren waarin het Huis van Oranje op tal van plaatsen liet bouwen, zij waren nu blijkbaar voorbij, en de voogden van den minderjarigen Prins oordeelden dus, dat daarom bij de nieuwe aanstelling het tractement van den bouwmeester beduidend verminderd kon worden, hetgeen *Post* zich liet welgevallen, die blijkbaar deze lagere wedde tot aan zijnen dood in het jaar 1669 heeft gehouden, althans van eene verhooging dier bezoldiging heb ik nergens iets gevonden, en zijn zoon *Maurits*, die hem als architect-ordinaris van sijne Hoocheijt opvolgt, in date 25 October 1670, werd op gelijke bezoldiging van *fl.* 600, voor gagie, huijshuijre, vacatiën ende teekeningen, aangesteld. Pieter had zich echter uitdrukkelijk de vrijheid voorbehouden om ook voor particulieren, collegiën of steden opdrachten als architect te mogen aanvaarden en uitvoeren, een zeer verstandig voorbehoud inderdaad, waardoor de verlaging zijner wedde

hem niet deerde, daar hij als architect van de Prinsen van Orange in aanraking komend met tal van personen, aller vertrouwen genoot, en dan ook meer dan één zijner tijdgenooten, alléén *Jacob van Campen* misschien uitgezonderd, als particulier architect werd gezocht.

WERKEN DOOR POST VOOR DE GENOEMDE STADHOUDERS UITGEVOERD.

Wat heeft *Pieter Post* nu als architect van die Prinsen uitgevoerd?

Daar *Post* zelf, zooals gezegd, in geen enkele regel schrift ons daaromtrent ook maar iets zegt of vertelt, is dit nu nog slechts af te leiden uit enkele van hem nog overgeblevene teekeningen en bestekjes en uit de registers en aanteekeningen van het Nassausche Domein-Archief.

Ik veronderstel dat *Post*, nadat *van Campen* zijne medewerking had gevraagd voor den bouw van het *Maurits*- en *Huijgens*-huis te *'s Gravenhage*, tevens met of voor hem gewerkt heeft aan den bouw van het Kasteel *Ter Nieuwburch* te *Rijswijk* en van dien te *Honselaarsdijk*, althans voor zooveel *van Campen* daarin tijdens het Bouwmeesterschap van *J. de la Vallée* werd betrokken. Uit de archiefstukken blijkt zulks echter niet, deze bepalen zich trouwens in hoofdzaak tot financieele aangelegenheden; vóór zijn vertrek naar *Brazilië* in het jaar 1636, zal dus zijn arbeid betaald zijn geworden door *van Campen*, en ná zijn terugkomst van daar in 1637, in hoofdzaak mede, want het bedrag hem door den Tresorier van den Prins uitbetaald voor geleverde teekeningen, vacatiën en reiskosten over de jaren 1637 — 1639 — 1640 is slechts *fl* 213.10, terwijl hij toen waarschijnlijk toch de rechterhand was

van *Jacob van Campen*, die inderdaad altijd iemand noodig had, om zijn schetsen en denkbeelden in teekening te brengen, uit te werken, te detailleeren, te begrooten en te omschrijven.

A. HET HUIS HONSELAARSDIJK.

Het kasteel te *Rijswijk* was vóór 1637 reeds zoo goed als voltooid, dat te *Honselaarsdijk* echter niet, op verre na nog niet; 11 April 1637 toch werd volgens een bestek van *J. v. Campen* aanbesteed voor *fl.* 733—6—8· het beschieten met wageschott van de gewulfde sael; op 17 Dec. van dat jaar de becleeding van de voorsael voor *fl.* 358; op 19 Dec. daaraanvolgende het cyreren van de benedensael op het Huijs voor *fl.* 1150; in het jaar 1638 leverde *Nicolaes van Beijeren* drie steenen kinderkens voor *fl.* 220 en zes antieke hooffden met corpussen van plijster voor *fl.* 150 en *Pieter 't Hooft* twee hertsteene honden met drije kinderkens voor de brugge en poort voor *fl.* 152 en *Thimon Craft* 4 beelden op de trap voor *fl.* 600, welke trap datzelfde jaar door *P. Bor* en *Jacob Matham* werd beschilderd, terwijl aan *Cornelis Vroom* 20 Dec. betaald werd *fl.* 400 voor de landschappen in de groote stucken op de sael en op de trap. Mede werd in 1638 aangelegd een vlakke maillebaan ter lengte van 205 roede en in het jaar 1640 leverde *Jan Jansz. de Vos* ses steenen kinderkens liggende over den huijse van Honsholredijck, waarvoor hem op attestatie van *Sr. van Campen* werd betaald *fl.* 193.40 en aan den smit Cornelis Gerritsz. op gelijke attestatie *fl.* 40-16-0, tevens werd dat jaar begonnen met den bouw van een nieuw speelhuis en met dien van nieuwe stallen aan de oostzijde van het Huis. Die nieuwe stallen werden in 1640—41 gebouwd door 's Prinsen Rentmeester *Simon Catshuisen* voor *fl.* 62.000 naar het bestek en de teekeningen daarvan gemaakt door *Bartholomeus Drijffhout*,' waarvoor

Alewijn Claesz. van Assendelft reeds in 1638 een model had gemaakt, terwijl in 1643 door *Dirk de Milde* werd aangenomen voor *fl.* 63.000 den bouw van een tweede stalvleugel langs de westzijde van het Huis [1]). Behalve dat werden jaarlijks groote posten voor onderhoud en versiering van Huis en hof verstrekt en gedeclareerd door den reeds genoemden Rentmeester van *Naaldwijck* ende *Monster*, werken waaromtrent mede bij herhaling het advies van deskundigen zal zijn ingeroepen, zoodat volgens het ordonnancieboek dan ook in Mei 1640 aan *Jacob van Campen* werd uitbetaald de somme van *fl.* 3500, „voor gedane oncosten, zoo van huijshuere als onderhout van sijn persoon, terwijle hij sich alhier in den Hage ten dienste van Sijn Hoogheijd heeft opgehouden." In dit bedrag was waarschijnlijk mede inbegrepen de arbeid door *Pieter Post* op verzoek van *van Campen* voor den Prins verricht. Van diens werkzaamheden echter in de jaren 1641 tot begin Dec. 1644 voor Honsholredijk blijkt uit de archiefstukken niets, toch was hij daarvoor bezig, want op 24 Febr. 1641 schrijft hij o.a. aan *Huijgens* „sal de schilderij van Mons. *Vroom* ook vorderen?". *Cornelis Vroom* toch was bezig met een stuk voor dat huis, waarop blijkbaar door *Post* ter plaatsing gewacht werd en waarvan *Vroom* op 14 Mei schrijft: „als dat het stuck gedaen is, so dat het noch niet heel drooch en is" [2]).

Of *Post* het ontwerp heeft gemaakt voor de twee distincte woningen, elck ad *fl.* 19.500 in het voorjaar van 1644 door *Dirck de Milde* aangenomen, welke ik echter op de prachtige gravure in vogelvlucht door *Balthasar Floris van Berckenrode* van het kasteel met bijbehoorende tuinen en parken

---

[1]) Zie de studie bovengenoemd van den Heer *Th. Morren* over „Het Huis Honselaarsdijk".

[2]) Zie Oud-Holland, jrg. 1900, bladz. 221.

gemaakt, [1]) niet kan terugvinden, blijkt niet, wel zijn tusschen de stukken van het Nassausch Domein-Archief bewaard gebleven 13 gekleurde teekeningen van *Post*, gedagteekend 1644, 12/14, tot in details aangevende het ontwerp voor eene lange gaalderije met overkoepeld middenpaviljoen, zoo 't schijnt bestemd om het huis met de bezijden daarvan gelegen stalling in verbinding te brengen, doch hoe volledig ook vooral de bekoepeling van het paviljoen reeds is geteekend, tot uitvoering is dit ontwerp echter niet gekomen.

Op Saterdagh den lesten Junij 1646 werd door *Post*, sedert 9 Februari van dat jaar architect-ordinaris des Prinsen, met *Drijffhout* aanbesteed voor *fl.* 500 aan *D. de Milde* het maken eener preedickstoell [2]) in de Kapel of predickzael in 't nederhof, welke zaal door *Matthieu du Bus*, blijkens 't bestek van 1 December van dat jaar, werd beschilderd met kinderkens ende phestonnen, soo, dat zij verthoonen off zij van wit marmer off albast gemaect waren, doch de solders, alsoock de cieraten van banden, roosen, crancen daarop comend te schilderen dat het palesanten hout zal vertoonen met vergulde streepen ende vergulde roozen [2]).... tevens werd toen aanbesteed het maken van twee kerkgestoelten voor den Prins met zijn gevolch voor *fl.* 1475, aan *van Coevenhoven* ende *Urbànus*, en dit volgens mededeeling van *Post* „op expresse last van S. H. daer *de Milde* indentijt swarigheijdt maeckte".

---

[1]) Deze gravure, groot 41 bij 49^4 c.M., stelt voor het „Domus Aug. Cels, Princ, Fred. Henrici Nassau"; met het bijbehoorend omgrachtte park, met zijn stallen, bijgebouwen en naaste omgeving en 't gehucht, zooals dit was in 't begin van het jaar 1646.

[2]) Deze en het meerendeel der mededeelingen omtrent het huis Honselaarsdijk, voor zooveel mij den tijd ontbrak ze zelf uit de archiefstukken op te diepen, ontleen ik aan de reeds genoemde studie van den Heer *Th. Morren* over dat Huis.

Op den 4en October 1646 werd vervolgens volgens het ontwerp van *Post* aanbesteed den bouw van twee groote paviljoens, een op elk der beide hoeken van de voorzijde van het kasteel voor 54.000 Car. gl. „in de stede daer nu achtkante thoorens staen" en op te leveren 30 Junij 1647; bij dit bestek bevindt zich eene gekleurde teekening van *Post*, gedateerd 4 October 1646, groot 52 bij 40 c.M.[1]) aangevende den volledigen plattegrond gelijkstraats van het Huis vóór dien verbouw, nog met de beide kleine achtkante torens op de voorhoeken, waartegen toen aansloot de ommuring van het vóórplein, dat met het Huis binnen de breede gracht lag, terwijl een zestal andere teekeningen, gedagt. 11 October 1646 mede van *Post*, dienen ter uitvoering van het werk en aangeven het roosterwerk, het plan der beide verdiepingen, de opstand (of voorgevel), en de zij- en achtergevel van het Huis met de aansluitende zijvleugels in doorsnede. Ook werd in dat jaar nog aanbesteed het maken van een Italiaansche vloer voor *fl.* 2363-3 in de open galerij, de beide achter-paviljons verbindend. Bij het overlijden van Frederik Hendrik, op 14 Maart 1647, was deze laatste verbouwing van het kasteel nog niet voltooid; de beeldsnijders *Jan Schillemans* en *Pieter Roman* maakten in 1648 nog verschillende „beeltsnijdinge" in de zaal op het Nederhof, tevens werd er dat jaar nog een Caetsbaan gemaakt en grotten en fonteinen aangelegd en op 6 Augustus 1649 ordonneert de Prins (Willem II), dat terstont sonder uijtstel gevisiteert ende opgenoomen sullen werden alle de wercken van S. H. tot Honsholredijck, soowel die volmaect sijn als die noch onvolmaect souden mogen wesen, ende alles nu aff te reeckenen ende de onvolmaecte terstont aantebesteeden ende op te maecken; terwijl in Mei en Juni van het jaar 1652 nog werd aanbesteed eenig

1) Inventaris Kaartenverzameling R. A. II N°. 3344.

timmerwerk in de nieuwe paviljons en het opmaecken van de borstweer van de vóórplaets voor den huijse en in 1653 het maken van vier nieuwe bruggen en het leveren en leggen van witte marmeren vloeren op het bordes en in de schilderkamer, alles blijkens de attestatiën op 't meerendeel der betalingsstukken, onder toezicht van *Post.*

HET HUIS TER NIEUWBURCH.

Doch van al hetgeen *Pieter Post* gedurende ruim 30 jaar op Honselaarsdijk heeft mogen maken, van al hetgeen door tal onzer beste kunstenaars op elk gebied daar was gewerkt of geleverd, want dit huis was van lieverlede een waar kunst-museum geworden dat, volgens Jacob de Hennin, in al de Nederlandsche provinciën geen weergading en heeft. Van het kasteel zooals dit was dien 31sten Januari 1691 toen de Koning-Stadhouder aldaar zijn intrede deed [1]), is thans helaas niets meer overig. Rijksdomein geworden, werd het bij besluit van Koning Willem I, van 21 December 1814, in het openbaar aan den meestbiedende voor afbraak verkocht, evenals het kasteel te *Buren* in 1785. Het huis *ter Nieuwburch* bij welks bouw of verbouw tijdens Frederik Hendrik, *Post,* waarschijnlijk in de jaren 1633—1636 voor *van Campen* werkzaam is geweest, is in het begin der XIXde eeuw afgebroken en daarmede zijn helaas verdwenen, met uitzondering van dat te *Breda,* al de vorstelijke verblijven van dien Prins en tevens een hoogst

[1]) Men zie daartoe de gravure van *Romeijn de Hooghe,* voorstellende „den Aankomst van S. H. Maj. op Honslerdijk", groot 32 bij 43⁵ cM., voorkomende in het met koperen platen versierde werk, door Arnond Leers in 1691 in 's Graavenhaag uitgegeven, getiteld: „Komste van Zijne Majesteit Willem III, Koning van Groot Brittanje, enz. in Holland" en in de studie van den Heer *Morren,* verkleind gereproduceerd, en voorts de vele afbeeldingen van het huis in 1695 door *Gerrit Valck* in gravure uitgegeven en ten deele mede in genoemde studie opgenomen.

belangrijk gedeelte uit ons kunstverleden, want juist in *die* kasteelen, hebben onze beste meesters op elk gebied der kunst saamgewerkt, ter vorming van een waardevol en prachtvol geheel. [1])

HET HUIS TEN BOSCH.

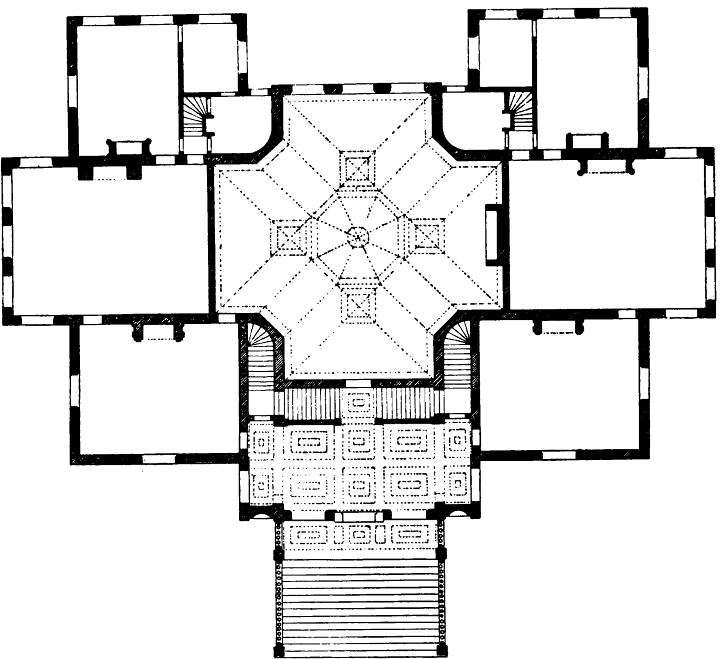
Prins *Frederik Hendrik* niet tevreden met zijne beide op eenigen afstand van den Hage gelegen buiten-verblijven, wenschte voor zijne gemalin nog een zomer-verblijf, een paviljoen in het Haagsche Bosch, waartoe de „Heeren van de Camere van de Reeckeningen van de Graeflijckheit van Hollant", onder wier beheer dat Bosch als Graaflijk Domein behoorde, aan de Prinses op haar verzoek, bij besluit van 17 Mei 1645, „heuschelijk een partije (groot 15$^{1}/_{2}$ hectaren) tot dispositie stelden van 't achtereijnde van het Haechsche Bosch, om 't zelve te veranderen soo in plantaegie als betimmeringe, soo sij 't zelve 't haerder vermaeck dienstich soude vinden." Alvorens dat versoek werd gedaan en ingewilligd had *Post* reeds een volledig plan van aanleg opgemaakt en overeenkomstig dat plan de afmeting en ligging van het af te stane gedeelte bepaald, dat nu onmiddellijk werd opgehoogd, terwijl op 20 Julij 1645 den Prins in zijn legerplaats te *Eecloo* het ontwerp van het huis werd voorgelegd, zooals dit door *Post*, in overleg met de Prinses en misschien ook met *Jacob van Campen* was opgemaakt, en op den 1sten September werd reeds den eersten steen gelegd en den 28sten October van datzelfde jaar voor *fl.* 48.000 den opbouw aanbesteed. Tijdens dien opbouw stierf echter de Prins in Maart 1647 en nu besloot de Prinses-Weduwe, den opbouw zóó te

---

[1]) Ter herinnering aan de Vredes Conferentie ten jare 1697 op het Huijs te *Rijswijk* gehouden, heeft *Anna Beek* ± Anno 1700 uitgegeven verschillende gravures van dit Huis, w.o. 7 intérieurs gegraveerd door *J. van Vianen*, alle groot 20 bij 30 cM.

wijzigen, dat er eene midden-zaal zou ontstaan, geheel gewijd aan de roemrijke nagedachtenis van haren gemaal, eene zaal met koepel, den 15en April 1647 aanbesteed. Ik vermoed dat daartoe de oorspronkelijke indeeling van het Huis ten deele is gewijzigd, de bestaande vestibule toch (zie afbeelding N°. 2) is voor dien tijd veel te klein, de bestaande hoofd-trap zonder trappen-huis slecht gelegen en bekrompen van afmeting en de communicatie tusschen de vertrekken onderling hoogst ondoelmatig; dat alles, is toen blijkbaar opgeofferd ter verkrijging eener groote midden-, of eere-zaal, groot 15 M. in diameter, gelegen precies in het midden van het gebouw, eene zaal die ter wille der onmisbare trappen en portalen met afgeschuinde insprin-gende hoeken is voorzien, die trappen en portalen bergend, en daardoor in plattegrond kruisvormig is geworden, hetgeen de verhoudingen dier Zaal zeer ten goeden is gekomen, die, op even eenvoudige als vernuftige wijze, zich met haar gedrukt halfrond gewelf, oplost en sluit in een achtkante lantaarn-koepel van 7.70 binnen-diameter, wiens omgang met à jour balustrade, aan de Zaal, die overigens elk architectonisch detail mist, werkelijk cachet en sierlijkheid geeft en haar verhoogt tevens. Bedoeld om te zijn een klein zomer-verblijf, een pied à terre voor de Prinses in het Bosch, werd het nu „de Sael van Orange" en die Zaal zelve, die, ware zij van meet af bedoeld geweest, stellig een andere vorm, eene andere hoogte en eene andere over-welving zou hebben gekregen, zij werd nu als 't ware één groot omgaand, in velden verdeeld en overkoepeld, beschilderd oppervlak, [1]) waarvan *Post* zelve zegt, op de teekening den doorgesneden Stand aangevend: „De Ordon-nantie ende Teekeningh van de Beschilderingh deser Saele,

[1]) In het Haagsch Jaarboekje van 1899 vindt men op bladz. 136, eene afbeelding der zaal, naar de pracht-teekening van *D. Marot* van 1686.



SCHAAL 1 A 100

Plattegrond van het Huis ten Bosch.

Afbeelding N⁰. 2.

Uijtbeeldend de Geboorte, het Leven ende het Sterven van zijn Hoocht den Heere Prince van Orange. Fr. Henrick, Ho: Lo: memo: met den omloop van andere Cieraten daertoe dienende, is beworpen en uijtgewrocht door den Hr. *Jacob van Campen,* uijtnemende Schilder en Architect, en de schilderijen soo door hem selven als andere vermaerde meesters deser Nederlande gemaekt".

Volgens de schetsen, aanwijzingen en omschrijvingen van *Jacob van Campen,* zijn inderdaad de Zaal-beschilderingen alle uitgevoerd door enkele der eerste meesters van dien tijd, nadat de voor te stellen onderwerpen en allegorieën vooraf met de Prinses en met *Huijgens* waren vastgesteld. *Huijgens* doelt hierop in zijn mémoires zeggende: „Parmy ces occupations .... estoyent qu'elle (de Prinses) desiroit que je prise à la conduite de son bastiment au Bois, et nommément des ornemens de ceste glorieuse Salle d'Orange, d'où par mon advis la maison eut le nom. Il n'est pas à propos de dire ce que j'y ay contribué par mes conférences et correspondances, entretiens avec tant de peintres, architectes et généalogistes, qui y ont travaillé. Des pièces que j'en ay de reste, et quelques inscriptions de ma façon, qui font parler les choses muettes, en vérifieront quelque chose à la postérité". *Van Campen* had vooraf eene raming van de kosten der Zaal-beschildering gemaakt, zijnde *fl.* 23.750, doch te oordeelen naar hetgeen aan *Gerard Honthorst* de Hofschilder betaald werd, die de Prinses met hare vier dochters en mede de allegorie voorstellende de standvastigheid schilderde, kan dat cijfer wel het twee- of drievoudige geworden zijn. *Jacques Jordaens* leverde het voornaamste en grootste stuk, de zegetocht van Frederik Hendrik, *Theodorus van Tulden* schilderde de smidse van Vulcaen, en diens winckel daer Venus keur van wapens uijtsoeckt. *Gonzalez Coques* schijnt het tafreel van de aanbieding der Survivance

geschilderd te hebben en misschien met *van Tulden* en *Thomas Willebouts* de „Seevictorie" .terwijl ook *Cesar van Everdingen, Salomon de Bray, Pieter de Grebber, Jan Livens* en *Cornelis Brigé* en meer anderen nog aan de beschildering dezer Zaal hebben gewerkt. Boven in het gewelf van den koepel rond het portret van *Amalia* als weduwe gekleed en met een doodshoofd in de hand, staat in gulden letters het Latijnsche opschrift door *Huijgens* ontworpen: „*Amalia van Solms,* de troostelooze weduwe, heeft aan haren onvergelijkelijken gemaal *Frederik Hendrik,* Prins van Oranje, dit hem alleen waardig gedenkteeken van haren eeuwigdurenden rouw en liefde opgerigt".

„De Sael van Orange", zooals zij na de stichting, of „Het Huis ten Bosch", zooals het gebouw nu meesttijds wordt genoemd, bestaat uit eene overwelfde en met eene marmeren bevloering voorziene beneden- en uit twee boven-verdiepingen, beiden aanvankelijk slechts bestaande uit een drietal vertrekken ter weerszijden van de Zaal, alles heel eenvoudig en bescheiden zoo uit- als inwendig opgevat en uitgevoerd, in Hollandschen baksteen, bijna zonder gebruikmaking van zandsteen.

Eene breede marmeren trap, hoog 13 treden, bezijden besloten tusschen met balustrades gesloten borstweringen, geeft van af het daartoe opgehoogde vóór-terrein toegang tot een smal bordes en van af dit, tot de ondiepe vestibule, de Zaal en hare neven-vertrekken. Alleen die vóórspringende vestibule, de hoogere verdieping ten balkon dienend, is met het in het gezicht komend Zaalgedeelte van buiten iets rijker behandeld en met enkele guirlandes en festonnen versierd; eigenaardigerwijze echter heeft *Post* zgn. welstandshalve goedgevonden, om in de vóór en achter in 't gezicht komende zaalmuur-gedeelten, van boven blinde vensters met luiken

aan te brengen; door frontons met wapenschilden houdende kinder-figuren in de tijmpans, heeft hij voorts de midden-partij, de Zaal, verder doen spreken, en deze door den lantaarn-koepel, die boven de daken aanvangt, ook van buiten tot het karakteristieke hoofdelement gemaakt. Door de in 1751 ter weerszijden aangebouwde lange zij-vleugels, heeft het gebouw veel van zijn eigenaardig cachet en schijnbaar ook zijn hoogte afmeting verloren." Vóór het Huijs, dat met het daer neven en achter gelegen Hoff door een pilaster-muur rondgaend was afgesloten, lag een groot plein in gras-percken verdeeld; bezijden dit was rechts de wooningh van de Kasteleijn en daarachter de Koe-stall omgeven door de Keucken- en Moes-hoven, met Eijcke Laenen omzet, en links van gelijkke form de Keucken, waarachter de Paerde-stall en Koetshuijs mede omgeven door Keucken- en Moeshoven en Eijcke Laenen. Eene Elze-plantagie sloot het vóórplein aan de noordzijde af, een doorgang latende voor de midden-laan naar de Voor-poort en Brugh over de breede, het park in zijn geheel omsluitende gracht, door *Post* *„de vijver"* genoemd. Langs de binnenzijde van die gracht bevond zich aan drie zijden eene omgaande Elze-plantagie en breede Linde-laen, alleen aan de zuid- of achterzijde niet, ten einde aldaar het uitzicht van uit het huis vrij te houden over de Bezuijde Houtse wech en over de daer langs gelegen weilanden op het dorp Voorburg. Het ommuurde Hoff, zijnde de tuin, naast en achter het huis, was in vier hoofd-partijen verdeeld, en voor elk der beide eind-partijen aan de zijde van het vóórplein tegen den daartoe aldaar zooveel vóórspringenden tuinmuur was eene Hooge terrasse ofte Dijck aangelegd, terwijl langs de achtergracht over de volle breedte van het Hoff zich een Laege Terrasse met drie uitsprongen in die gracht bevond. De beide midden-partijen waren onder verdeeld in parterres van Borduerwerck, en in het midden

van elk dezer een dubbel monogram, bestaande uit de letters A. en H. door twee O's verbonden met de grafelijke kroon; in de zij-parterres gaf eene breede trap toegang tot een omhaagd hoog terras, waarop zich een achtkant overkoepeld cabinet van loofwerk bevond, een dankbaar uitzicht aanbiedend over tuin en bosch en veld. Dit alles [1]), in het voorjaar van 1652 voltooid, was het werk van *Pieter Post,* behoudens *Jacob van Campen's* aandeel in de ordonnantie van de beschildering der Zaal, waarvoor deze bij *Huijgens* op betaling en vergoeding van onkosten schijnt te hebben aangedrongen, althans *Huijgens* schrijft op 28 November 1651 aan de Prinses: „*van Campen* m'a prié aujourdhuy que puisque la Salle est achevée sans qu'il y puisse plus rien contribuer, je vueille supplier V. A. d'aggréer le service qu'il y a rendu ces années consécutives, et d'en vouloir faire reconnoistre la peine comme elle trouvera convenir. Je me souviens de ce que desja V. A. a une fois faict pour luy, et remets à sa bienveillance et discrétion ce qu'il reste d'y adjouster pour conclusion. Ce sont choses dont je me mesle peu volontiers, et me semble que Sherwouters pourroit avoir ordre de sonder un peu le personnage pour tant mieux faire déliberer V. A. de ce qui sera de raison. Il dit ne pouvoir plus guères demeurer absent d'Amsterdam, qu'un jour ou deux". Dientengevolge schijnt aan *van Campen* voor zijne bemoeiingen voor de Zaal opnieuw een bedrag van *fl.* 2000 te zijn uitbetaald, zegt Mr. *J. D. Veegens,* in zijne „Stichting der Oranjezaal", [2]) waaraan deze brief ontleend is.

Post gaf, na daarvoor reeds dato 17 Martii 1649 octrooi te hebben verkregen, op 1 Martii 1655 een plaatwerk uit

---

[1]) Deze beschrijving is gegeven naar het totaal-plan van het Huis door *Post* geteekend en toegelicht.
[2]) Historische Studien dl. I p. 278.

„de Saele van Orange", die hij opdroeg „Aen de Doorluchtigste Hoogh. Geboren Princesse Louise, Churfurstinne van Brandenburch", met 12 platen, gegraveerd door Jan Mathijs, zijnde: 1, de titelplaat, eene uijtbeeldinge in Perspective van het gheheele werck; 2, de alghemeene Grond met haere omstaende Timmeragie, Hoven, Plantagie, etc.; 3, 4 en 5 de Grond-plannen; 6, 7 en 8 de Stand van het Huis van de Voor-sijde, van de Achter-sijde en van de West-sijde; 9, de Doorgesneden Stand; 10, de vorm der Keucken en Kasteleijns-wooningh; 11, de Poort en Brugge aen 't Voorste incomen; 12, een der twee Groene Cabinetten in den Hoff en voorts nog 10 afbeeldingen van de schoorsteenen op de verschillende verdiepingen, namelijk één uit de eerste of onderste verdieping, zes uit de tweede en drie uit de derde verdieping [1]); het werk was bij *Post* zelf verkrijgbaar gesteld: „sijn te bekomen bij den Autheur".

Behalve bij den bouw dezer Orange-Sael, was *Post* betrokken bij alle grootere of kleinere bouwwerken, die, tijdens hij architect van de opvolgende Prinsen van Orange was, in uitvoering kwamen, de vroegtijdige dood echter zoowel van *Frederik Hendrik* als van *Willem II* en de minderjarigheid van *Willem III*, waren oorzaak dat hem geen meerdere en grootere opdrachten zijn verstrekt, waarvoor hij alleszins berekend was. Blijkbaar was hij ook belast met de zorg voor het onderhoud en de noodige vernieuwingen van de gebouwen tot de goederen der Prinsen behoorende, althans volgens de archiefstukken werd in 1668 afgegeven eene ordonnantie voor den architect *P. Post* „van reijscosten rakende de wercken en timmeragie

---

[1]) Van al die schoorsteenen bestaat er op heden nog slechts *één enkele*, die in de beneden-verdieping. het is een hooge en diepe schouw, nu echter tot kast ingericht.

van molens als anders tot Vlissingen in de jaren 1667—1668 ad *fl.* 293, onder corting van *fl.* 150 hem door den rentmeester bij provisie geavanceert op aanschrijving van Die van den Rade van S. Hooch. in date 18 Meij 1667", terwijl eene tweede ordonnantie groot *fl.* 27-6 strekte over verschoten penningen en reijscosten naar Willemstadt in den jare 1668, van den architect *Pieter Post.*

POST ALS SCHILDER.

Als schilder van de Prinsen van Orange heeft *Post* „gheteeckend en uijtghegheven" volgens octrooi hem verleend 1 Febr. 1649 en met opdracht aan „de Princesse Douagiere van Orange, de Begraeffenisse van sijne Hoogheijt Frederick Henrick (op 10 Maij 1647) in 30 platen, elke plaat hoog 20^5 en lang 54^5 cM., gegraveerd door Petrus Nolpe te Amsterdam [1]), voorstellende den geheelen stoet, met inbegrip van de domestiquen, de standaerden en wapens, en voorts het Peerd van Eere, het Peerd van Bataille, 't Tournoij Peerd en 't Rouw-Peerd; op de laatste plaat ligt op een soort graftombe met lat. opschrift op eene lijkwade een reuzen kop of buste, den overleeden Prins voorstellende, waarbij is afgebeeld de Rouw-poort opgerecht aen de zuijder Brugge van 's Gravenhage, waardoor de Gaerde van S. H. marcheert. Dit plaatwerk (zie Muller N°. 1924) werd gedrukt in 1651 te Amsterdam bij Nicolaes Ravesteijn, en kostte, in goud en kleuren afgezet *fl.* 30 en ongekleurd *fl.* 15. [2]) In 1665

[1]) *Pieter Nolpe*, plaetsnijder en kunstverkoper, voor in de St. Niclaes-straet, aen den Nieuwen-Dijck te Amstelredam, over wien Mr. Ch. M. Dozy in Oud-Holland, jrg. 1897, eene uitvoerige studie gaf.

[2]) Tegelijkertijd verscheen bij den Autheur in 's Gravenhaghe ende 't Amsterdam bij P. Nolpe" nog eene andere uitgave, met opdracht en beschrijving op zeven vellen in twintig genummerde kolommen.

verscheen naar eene teekening van *Post* eene ets van J. de Visscher, groot 43 bij 35^5 cM. voorstellende: „de Ordre en toestel van den Eed van getrouwigheijt, ... door de Steden en Ingesetenen van het Vorstendom Orange, aen sijn Hoogheijt Prince Wilhelm Henrick van Nassau, haren souverein .... geschiet tot Orange den 7^en^ Maij 1665 met versen van Jan Vos. (Muller N°. 2209*a*). *Post* stelt die eedsaflegging voor, als te zijn geschied op eene estrade opgericht tegen den hoogen muur van het oud-Romeinsche theater, waarvan de ruïne nog in die Stad bestaat, en heeft om die reuzenmuur des te beter te doen spreken deze ter hoogte der estrade met gobelijns bekleed; de muur en enkele personen op den voorgrond zijn als hoofd- en de plegtigheid zelve is bijna als neven motief behandeld; zoowel op deze prent als op die der begravenis heeft hij zich zelf afgebeeld. Als schilder schijnt hij soms ook voor de Prinsen schilderijen te hebben gekocht, want het ordonnancie-boek bevat o.m. deze post: 14 December 1648, Pieter Post, schilder en architect van Z. H. *fl.* 2052 voor schilderijen bij hem door last van Z. H. gekocht, terwijl hem op 18 December 1647 van wege S. H. werd betaald voor het maken en leveren van „twee stuckjes schilderij, zijnde fruijten," de som van *fl.* 120.

Kramm deelt mede, dat op eene kunstverkooping te Rotterdam, in April 1816 werd verkocht eene schilderij: „Eene Americaansche Plantagie, met een bergachtig verschiet waar vele werkzaam zijn, hoog $6^1/_2$ breed $8^1/_2$ dM. P. Post pinx." en voegt er bij: nog zijn mij meer werken van hem voorgekomen.

Op verzoek van *Huijgens* maakte *Post* van diens woonhuis aan het Plein in den Hage verschillende teekeningen, welke door *Huijgens* na in koper te zijn gegraveerd en afgedrukt, met lange versen of beschrijvingen aan zijn vrienden

ten geschenke werden gezonden. [1]) Van enkele dier teekeningen bestaan nog afdrukken, o. a. in het Gemeente Museum alhier, en in de collectie Bodel Nijenhuis te Leiden, waaronder een zeer mooi gezicht op de westzijde van het Plein, groot 24 bij 56 cM. met het Huijgens-huis met zijn tuin en stalling en tevens de oostzijde van het Binnenhof [2]); geen dier gravures heeft echter eenig opschrift of een auteursnaam, zoodat de zekerheid ontbreekt, dat zij door *Post* zijn geteekend.

POST ALS ARCHITECT VAN JOHAN MAURITS.

Johan Maurits van Nassau had intusschen *Pieter Post,* die hij als architect in 1636, mede naar Brazilië had genomen, doch die reeds in 1637 van daar naar Holland was teruggekeerd, niet vergeten, en nadat hij als Gouverneur van Brazilië was afgetreden en dato 19 October 1647 door den Keurvorst van Brandenburg tot Stadhouder over het Hertogdom Cleef en een paar Graafschappen was benoemd, werd *Post* door hem betrokken in de vele bouwwerken, welke hij toen in Cleef, Wesel en elders deed uitvoeren, zoo zelfs, dat Dr. Georg Galland, hem in zijne studie: „Der Grosse Kurfürst und Moritz von Nassau, der Brasilianer", met volle recht *„Architekt des Fürsten*

---

1) Zie in Oud-Holland, jrg. 1896, de Studie van H. J. Eijmael: *„Constantijn Huijgens* en de Schilderkunst", bladz. 197.

2) Eene verkleinde reproductie dezer gravure vindt men in het Haagsch Jaarboekje van 1897 op bladz. 144. In een brief aan Johan Maurits, gedagt. 17 November 1637 waarin Huijgens zijne nieuwe woning beschrijft zegt hij: „De tout ce superbe palais *Post* me marque des portraits en diverses veues et ententes. Sur son dessein je les feray graver d'eau forte, pour en envoyer des copies à mes amiz, et Vostre Excellence n'en eschappera pas l'importunité à son tour."

Een stel dier gravures zond hij mede aan *Petrus Paulus Rubens* te Antwerpen en een ander stel aan *De Balzac.*

Moritz" noemt, de man, die blijkbaar ten opzichte van den Hollandschen bouwmeester en ingenieur *Cornelis Rijckwaert*, die mede in Maurits' dienst was, dezelfde positie innam, als *Jacob van Campen* indertijd ten zijnen opzichte. In den bouw van Maurits' Prinsen-hof met lusttuin te Cleef, in dien van het slot Sonnenburg en in den uitleg en verbetering der Stad Cleef werd, volgens Galland, *Post* zakelijk betrokken en was *hij* het, die daarvan de eigenlijke ontwerper was. Dat Johan Maurits, voor wien hij als architect tot aan het einde van zijn leven werkte, hem inderdaad waardeerde, blijkt ook uit het feit, dat Zijne Excellentie op 12 December 1645 in de St. Bavo te Haarlem met *Post's* moeder, Fransijntje Peters, als getuige optrad bij den doop van een zoon van *Post*, die toen naar Z. E. den naam *Maurits* ontving. Het was *die* zoon, die tot architect opgeleid, zijn vader opvolgde niet enkel als architect van den Prins van Orange, maar ook als architect van Johan Maurits, den Stadhouder van Cleef.

DE ZAAL VAN DE STATEN VAN HOLLAND.

Hoezeer met de minderjarigheid van Prins Willem III een stilstand in zijn werkkring met vermindering van tractement was ingetreden, was diezelfde minderjarigheid toch de oorzaak, dat hij nu in een belangrijk bouwwerk voor de Staten van Holland werd betrokken. Die Heeren toch, wier macht en beteekenis in dit Stadhouderlooze tijdperk, grooter was dan ooit, besloten nu hun oude Raadkamer, de beneden-zaal gelegen aan den Vijver langs de noordelijke galerij van het Binnen-hof, te vervangen door eene nieuwe, eene ruimere en betere Zaal en door eene Zaal voor de Gecommitteerden met bijbehoorende vertrekken en trap. Den 2en October 1651 kwam in beraadslaging „of niet de Vergadering van haer Edel Groot Mogenden

dient te werden voorsien van een commodieuser ende aensienlijker plaetse als wel is de jeghenwoordige" en werd in beginsel daartoe besloten. Den 19en December legde de pensionaris Johan de Witt reeds modellen over tendeerende het nieuwe werk, waarvan in de vergadering van 3 Februari 1652 de specificatie en kostenbegrooting werd ingediend. Toen echter besloot men om ten aanzien dier plannen, die blijkbaar waren opgemaakt door *Pieter Aronszoon Norwits*, den contrerolleur of bouwmeester van den Hove van Holland, eerst nog het advies van eenige andere architecten in te winnen, van daar, dat de Witt zich toen in betrekking stelde met *Pieter Post*, die verscheidene verbeteringen in het plan aangaf en een nieuw ontwerp maakte, dat den 7en Februari reeds werd goedgekeurd. Aan *Post* werd alstoen tevens de hoofdleiding van het werk en met Norwits de zorg voor de uitvoering opgedragen. De oude lage gebouwtjes waarin zich vóórdien de Raadkamer der Staten bevond en waarboven en bezijden vroeger de vertrekken waren van de Prinses, waarin reeds meer dan eens brand was geweest, o.a. in 1635 en in 1642, zij werden nu afgebroken en vervangen door het 7 ramen breede, hooge, uitwendig hoogst eenvoudig gebouw, lang 31.90 M., breed 15.90 M., hoog 24 M., gelegen langs den Vijver, bezijden de noordelijke Binnenhof-galerij en tegen den Stadhouders-toren (zie afbeelding N°. 3). Eene niet overbreede trap geeft van uit die galerij toegang tot de groote Zaal op de bovenverdieping, gelegen boven de zaal der Gecommitteerden. Deze laatste groot ± 12.50 M. in 't vierkant is hoog onder de door 4 kolommen gedragen geschilderde zoldering 4.60 M. en sluit aan bij de Besogne-kamer. De groote Staten-zaal lang 21.10, breed 13.20 en hoog onder het segmentvormig houten gewelf 11.60 M. en tot bovenkant kroonlijst 8.60 + vloer, is door pilasters en boog-nissen



De Staten-Zaal gezien van buiten aan de Vijver-zijde.
Foto omstreeks 1870.
Afbeelding N°. 3.



Vergaderzaal van de Heeren State
Naar de teekening van M. Terwesten en G. v. Giesse
Uit De
Afbeeldin



van Holland en Westvriesland.
in origineele grootte 49 bij 68⁵ enz. Omstreeks 1730.
iemer.
N°. 4.

ove
tra
vij
daa
der
ste
om
go
die
en
in
be
de
de
na
ru
g
e
e
s
r
t
l

over de lengte verdeeld in vijf en over de breedte in drie travée's; in die nissen bevinden zich aan de buiten of vijver-zijde groote schuif-ramen (iets nieuws alstoen) en daarboven weder kleinere ramen, en in de midden-nissen der smalle zijden een breede schouw, terwijl in overeenstemming met de pilaster-indeeling der wanden, boven de omgaande kroonlijst het houten gewelf door elkaar kruisende gordel-bogen in velden is ingedeeld. Architectonisch voor dien tijd buitengewoon eenvoudig, maar goed van afmeting en proportie, bestond de versiering der Zaal uitsluitend in haar schilderwerk en in de muur-tapijten waarmede zij bekleed was, terwijl de vensters waren gedicht met geschilderd glas. Te oordeelen naar de gravures na de voltooiing van de Zaal gemaakt, (zie bijgaande afbeelding N°. 4 genomen naar eene teekening van *M. Terwesten*, [1]) vormde zij een rustig en deftig geheel, warm van kleur, de nissen onder met gobelijns bekleed en boven beschilderd en aldaar eene door eene balustrade afgesloten boven-galerij voorstellende, met een talrijk publiek bezet, dat met belangstelling de beraadslagingen binnen de Zaal schijnt te volgen. Van uit het medaljon in het groote middenveld van het gewelf, doen tal van hoofden hun best om over den bladrand heen een blik in de Zaal te werpen, terwijl door de ovaalvormige met cartels omsloten openingen van een achttal gewelfpaneelen, eene menigte figuren, groepsgewijze de volkeren der aarde voorstellende, nieuwsgierig naar beneden zien. De muur-tapijten met hun Italiaansche landschappen en bouwvallen, waren geheel in harmonische overeenstemming met het schilderwerk, dat niet alleen ten doel had de Zaal te versieren, maar om haar schijnbaar te vergrooten ook. De pilasters waren met arabesken beschilderd en in

---

[1]) Zie mede de groote kleur-druk, deze Zaal voorstellende, in de Atlas, behoorende tot A. Ising's „Het Binnenhof" van 1879.

de rijk betimmerde schoorsteenen twee allegorische stukken aangebracht, de *Vrede*, geschilderd door *Adriaen Hanneman* en de *Oorlog* door *Jan Lievensz.* Die beide stukken met de gewelf-beschildering door de schilders *A. Wieling* en *de Haen* uitgevoerd, zij zijn gelukkig nog overgebleven, doch al 't overige is in of sedert 1808 verdwenen. [1]) Midden in de zaal was een *perk* van nagenoeg 9 M. in 't vierkant, omsloten door een sierlijk gesneden baluster, in 't welke verscheidene ingangen zijn, voorzien met deuren, die koperen sloten hebben. Midden in 't perk staat een lange tafel, aan welke de Heeren van de Ridderschap en de Raadpensionaris plaats hebben. Aan 't einde derzelve staat de ledige Stadhouders stoel. Voorts staan er nog twee andere tafels met zitplaatsen voor de Afgevaardigden der Steden [2]).

Op 27 Julij 1657 vertoonde *Post* „verscheidene afbeeldingen van de schilderien daermede de solder van haere Ed. H. Mo. nieuwe Vergadercamer (de zaal der Gecommitteerden) soude werden geillustreert, alsmede van balustraden tot de sitplaetse daermede haere Ed. Mo. in deselve Camer souden werden geaccomodeert". Er werd besloten de kamer op de voorgeslagen wijs met schilderwerk te doen illustreeren en tevens „eenige bequame patroonen van tapijtten te doen komen waarmede zij kon worden behangen," en die 10 à 12 gulden de el zouden mogen kosten.

Ofschoon met grooten spoed begonnen, want binnen 3 maanden na de goedkeuring van het schets-ontwerp van

---

1) Daar de rekeningen van Noord-Holland over het tijdvak 1648—1660 verdwenen zijn, en die van 1661 en volgende jaren bijna niets van de Zaal vermelden, mist men de noodige gegevens betreffende dezen bouw.

2) Aldus ontleend aan de *Tegenwoordige Staat,* deel XIV bladz. 119, die tevens een zeer goede gravure der Zaal geeft, naar eene teekening van *C. Pronk* van 1741.

Post, vóór Mei 1652, waren de benoodigde materialen reeds aangekocht, duurde het toch eenige jaren alvorens de Zaal geheel en al voltooid was, van 1661 dagteekent het schoorsteenstuk van Lievens, van 1662 dagteekenen de muurtapijten, in 1663 of 1664 eerst schijnt het gewelf beschilderd te zijn, en het schoorsteenstuk van Hanneman is nog later, van 1669, zoodat *Post*, werkelijk tot aan het einde van zijn leven, met dit werk bemoeiingen heeft gehad. In zijne kwaliteit van „bediende van het Lant" zooals het in de bescheiden heet, waren de patronen van de tapisserieën hangende in de Vergaderzaal van de Heeren Staten van Holland en Westfriesland onder zijne bewaring gesteld, doch na zijn overlijden door zijn erfgenamen verkocht aan C. Koppers, mr. borduerwercker tot Delff, van wien Gecommitteerde Raden in September 1688, dus tal van jaren nadat zij verkocht waren, die patronen weder opeischten.

Evenals de Oranje-Zaal is ook de Staten-Zaal gelukkig bewaard gebleven niet alleen, maar beiden behielden zij ook, trots de vele Staatkundige veranderingen die ons land sedert onderging, hare oorspronkelijke bestemming, en de Staten-Zaal, zij dient nu tot vergaderzaal voor de leden der Eerste Kamer. Wel verloor die Zaal grootendeels hare vroegere versiering en ook haar vroeger ameublement, en is zij thans door groote tribunes, tegen hare eindwanden aangebracht, ontsierd en verkleind, doch het gebouw in zijn geheel en in zijn uitwendig voorkomen is onveranderd gebleven; de groote tegenstelling echter die het vroeger aan de Vijver-zijde vormde met de kleine gebouwtjes van allerlei gedaante en afdekking welke zich toen daartegen aansloten, is met die gebouwtjes verdwenen (zie afbeelding N°. 3). Ook aan de Binnenhof-zijde domineert die Zaal niet meer zooals in de XVIIde eeuw, bijna alle gebouwen aldaar toch zijn sedert vergroot en verhoogd,

met dat gevolg, dat de Staten-Zaal daar nu werkelijk verscholen is geraakt, terwijl de electrische tram met zijn schel en hinderlijk gebel en met zijn half schuivende half rollende lompe wagens de rust van het Binnenhof niet weinig heeft verstoord, wagens, die de drie lage poorten van dat Hof doorrijdend, den schijn aannemen, alsof zij die poorten zullen gaan verbrijzelen. In de dagen hunner Edel Hoog Mogenden zou *niemand* inderdaad eene dergelijke ontsiering van en eene dergelijke storing op het Binnenhof *gedoogd* hebben.

Opvallend is het, dat *Post* de Zaal-bouw niet heeft opgenomen in zijne uitgave van uitgevoerde bouwwerken; was het omdat hij dit werk niet alléén, maar met *A. A. Norwits* heeft uitgevoerd? dit is mogelijk, doch waarom dan *wel* het Maurits-huis, door *Jacob van Campen* met hem uitgevoerd? Omdat de teekeningen van *dat* huis, door *Post* voor Johan Maurits gemaakt, waarschijnlijk in 't bezit zijn gekomen van Pieter van der Aa, de „Marchand Libraire" te Leiden, en toen door dezen in 1715, alzoo 44 jaar nà den dood van *Post,* aan de 2e uitgave van diens plaatwerk zijn toegevoegd, althans van *Post* zelf, is mij geen plaatuitgave van het Maurits-huis bekend, en hij zou stellig ook niet beweerd hebben, hetgeen op het titelblad dier 2e uitgave staat: „Description de la belle Maison de sa Altesse le Prince J. Maurice de Nassau, ordonnée par Pierre Post, architecte de leurs Altesses d'Orange."

Als architect van de Prinsen van Oranje en sedert den bouw der Staten-Zaal tevens fabriekmeester of architect der Hofplaats [1]), kwam *Post* natuurlijk in betrekking met tal van beteekenisvolle en invloedrijke personen, die zijne

---

[1]) Aldus noemt *Post* zich volgens het quohier van den 1000sten penning van 1654, toen hij reeds een *eigen* huis aan de Amsterdamsche Veerkade in 's Gravenhage bewoonde.

bekwaamheden leerden waardeeren, zoodat zijn werkkring steeds grooter werd en tal van besturen, omtrent voorgenomen bouwplannen *zijn* voorlichting en advies en *zijne* medewerking als architect inriepen, of de reeds door anderen gemaakte ontwerpen of modellen aan zijn oordeel onderwierpen.

ONTWERP VAN UITLEG VOOR DE STAD HAARLEM.

In de stad zijner geboorte, in Haarlem, alwaar hij uit Brazilië teruggekomen, zich gevestigd had, getrouwd was en met *Jacob van Campen* bezig was voor het Mauritshuis en voor de bouwwerken van Prins Frederik Hendrik, werd hij door Burgemeesteren ten jare 1642 met *Simons Duijndam* en *Pieter Wils* belast met het maken en indienen van een ontwerp voor een grooten uitleg dier Stad. Hij maakte daarvoor verschillende ontwerpen, ten deele in originali nog aanwezig in het Gemeente-Archief aldaar, o. m. ééne teekening in kleur, gedagteekend 21 Maart 1643 en twee stuks van 11 Februari 1644, terwijl hij in 1643 verlof ontving van Burgermeesteren om voor allen die het begeerden, afteekeningen te maken van de plankaarten tot vergrooting der Stad. Tot uitvoering is die uitleg toen evenwel niet gekomen, deze had eerst plaats in het jaar 1661, naar een ontwerp van den bouwmeester en schilder *Salomon de Braij*, die in eene uitvoerige, door hem zelven in druk uitgegeven Memorie van 12 Mei 1661, zijne „Bedenckingen over het Uitleggen en Vergrooten der Stadt aan de E. E. Heeren Borghermeesteren ende Regeerders derzelver Stadt", mededeelde. En toen in 1644 de St. Anna-Kerk aldaar, wegens bouwvalligheid moest worden afgebroken, en het door S. de Braij gemaakt ontwerp voor eene nieuwe Kerk de Heeren niet beviel, schijnt *Post* in medewerking met *Jacob van Campen* daarvoor een ontwerp en model gemaakt te hebben, althans volgens de Thesauriers-rekening

van 1645 wordt hem voor „het afteijkenen ende maecken van een houten model van een Kerk, mitsgaders van eenige kleynicheden, betaelt *fl.* 195.—. Uit de archief-bescheiden, te Haarlem nog aanwezig, moet men echter opmaken, dat niet *dit* ontwerp, maar een derde, ingediend door Jan de Vos, beelt- en steenhouwer en door Jaques Coelenbier, cooperslaager, is gevolgd, althans hun ontwerp werd zoowel „door Heeren Burgemeesters als door de Heeren fabrijcken met alle de werckmeesters van de stad neevens den gesworen landmeter C. H. Duijndam [1]) voor guet geaprobeert," doch hiermede is weder in strijd eene aanteekening van *Pieter Saenredam* op zijne teekening van 8 Julij 1650 dier Kerk, zeggend: „de Nieuwe St. Anna-Kerck, A° 1646 voleijnt. Van deze Kerck is Monsr. *Jacob van Campen,* Architect geweest." Van Campen's aandeel heeft zich echter waarschijnlijk bepaald tot het geven van adviesen of aanwijzingen in zake den plan-vorm en den binnen-bouw, want de uitwendige behandeling dezer kerk is van dien aard, dat *van Campen,* noch *Post* daaraan bezwaarlijk eenig aandeel *kunnen* gehad hebben. Aan *van Campen* werd trouwens voor zijne bemoeingen ter zake der kerk en andere diensten bij hem tot verbeteringh der Stadt gedaen slechts betaald een bedrag van 90 £, waaruit zijn betrekkelijk gering aandeel in dien bouw reeds vanzelf blijkt, want dat hij meestal voor *niet* zijn diensten zou hebben bewezen en niet voor goud werkte, is reeds lang gebleken een sprookje te zijn. Van *Post's* verdere werkzaamheden in of voor de Stad zijner geboorte weten wij niets, wel, dat hij haar Overheid in 1651 twee exemplaren ten geschenke aanbood van zijn plaatwerk van de begravenis van Frederik Hendrik en daarvoor toen eene vereering in geld ontving, zooals destijds gebruikelijk was.

1) Zie *F. Allan.* Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem, deel III, bladz. 457.

POST'S AANDEEL IN DEN BOUW VAN HET RAADHUIS TE AMSTERDAM.

In samenwerking met *van Campen* ontmoeten wij *Post* mede bij de voorbereidende plannen voor den bouw van het Raadhuis te Amsterdam, het zooveelste raadhuisontwerp toch [1]) 10 December 1642 ingediend werd te klein geacht [2]), en 11 October 1646 verklaarden Burgemeesteren aan de Vroedschap, dat zij andermaal met deskundigen hadden geraadpleegd en tot de overtuiging gekomen waren, dat het gebouw nog aanzienlijker afmetingen moest hebben, waarop zij gemachtigd werden het „naar vereijsch van 't werck" te vergrooten. Het schijnt dat dit nieuwe ontwerp toen werd opgedragen aan *van Campen* en *Post*, althans den 5en April 1647 werd aan „Anthonie Post voor zijn broeder *P. Post* (van wege de Vroedschap) betaelt, de somma van drie hondert twaelff gl. seven st. voor zijne moeijten, vacatiën ende dachloonen, mitsgaders verteerde kosten bij hem gehadt ende gedaen ten tijde hij alhier heeft gebesoigneert over het teijckenen van de modellen van een nieuw te maken stads-raethuijs alhier", waarvan in Januari 1648 den bouw werd aangevangen. Hierbij bepaald zich echter *Post's* zakelijk aandeel in dien bouw; als architect van Frederik Hendrik verplicht van Mei 1646 af in den Haag te moeten wonen, zag hij zich waarschijnlijk verplicht voor verdere medewerking aan dien omvangrijken bouw te moeten bedanken. Na *van Campen's* dood in 1657, wordt hij daarin echter nog eens betrokken en wel voor het maken van een ontwerp tot versiering van de zitting-

---

1) Zie in Oud-Holland, jrg. 1902, de studie van *A. W. Weissmann* over *Jacob van Campen.*

2) Blijkens de Stadsrekening van 1640, blz. 114 v° werd toen aan *Philip Vinckeboons* betaelt over diverse modellen bij hem gemaakt van een *nieuw Stadhuis fl.* 48.

zaal voor de „de Krijgsraad", althans den 3[en] October 1658 werd hem „betaelt voor eenige teekeninghen gemaeckt tot de Sael van de Krijgsraedt, ende vacatiën mitsgaders verteerde costen, luijt rekening d.d. 3 October: 190 gulden."

POST BOUWT HET HUIS HOFWIJK TE VOORBURG.

Een ander werk door hem uitgevoerd, waarbij *van Campen* mede eenigermate betrokken werd, was de bouw van Huijgens' *Hofwijck* te Voorburg. *Huijgens* deelde inderdaad geheel en al de zienswijze door Johan van Nijenborch zoo eigenaardig in zijn Hofsteede uitgedrukt: [1])

„Gheluckich is die Man, die als de Ouden deeden
Sijn wooningh heeft op 't Landt, en daer meed' is te vreeden;
Die buyten al 't geraes van Hoven en van Staet,
Nu op sijn groene weijd', dan op sijn Hoeve gaet....
Die met sijn eijghen vee, sijn eigen lant kan bouwen.
En die hem niet bemoeyt, met Heeren hoog van staete.
Noch oock niet is ghepast met 't groeten op de straete,
Maer al sijn lust en vreught bestaet in deese saeck:
Dat hij sijn wijngaerd mag gaen binden aen een staeck....
Hij schept oock sijn vermaeck, wanneer dat hij mach plucken,
Den Appel ofte Peer, en die van den Boom kan rucken,
Off wel een rijpe druijff, als Horatij, vermeldt".

Huijgens had zich reeds in December 1639 naer veel soeckens aen de Vliet in 't quartier van Voorburgh grond gekocht, „daer ick een huijsken van vertreck in tijde van siekte ende anderssins soude mogen timmeren ende beplanten" en liet aldaar in 1640—41 *zijn Hofwijck* bouwen [2]), volgens het ontwerp van *Pieter Post*, die hem mede in

---

[1]) Zie J. van Nijenborch's Hof-stede met desselfs Bedenckingen, Gedichten en Historien. Groningen, 1659.

[2]) Zie in 't Haagsche Jaarboekje van 1897 de studie van *Th. Morren* over Hofwijck en eene reproductie van de gravure blijkbaar door *Post* van dat buitenhuis met omgeving gemaakt.

den aanleg van den bijbehoorenden Hof ter zijde stond. *Huijgens* zegt in zijn Koren-bloemen over dien bouw:

„Dit hijlick sloot ick soo en noijde Post tot Speelman,
Die maeckte d'ondertrouw, en quam' er wat krackeel van,
't Wierd op 't papier geslicht, en, naer een soet gekijf,
Vergaderde 't gemack en 't fraeij, als Man en Wijf".

Niettegenstaande *Post* het kleine in-eenvoudige, doch doelmatige en zuinigheidshalve drie verdiepingen hoog huis ontwierp en bouwde, „'t Hofwijcker kasteel, daer ik te roest in gae, 't weuninckje sonder gemarmerde saletten of van dien nieuwen snoff „Camenetten, pronck-cellen voor een Prins, met borden en met leer op 't Haeglickst versien", toch deed *Huijgens* niets, of *van Campen* werd vooraf geraadpleegd, het geheele plan, alles, werd met dezen eerst nog besproken. *Huijgens* wensch, dat zijn nakroost zijn Hofwijck, nimmer aan vreemden zou verkoopen, is niet geëerbiedigd; wel is het tot nog toe blijven bestaan en onder zijn opvolgende bezitters behoorde in het midden der XIXde eeuw Mr. *Groen van Prinsterer.*

WOONHUIZEN TE 'S GRAVENHAGE DOOR POST GEBOUWD.

In 's Gravenhage van Mei 1646 af metterwoon gevestigd, vinden wij hem daar reeds vóórdien, bezig met den bouw van een woonhuis voor den griffier van den Nassauschen Domeinraad Laurens Buysero een woonhuis gelegen aan den Boschkant en den zuidelijken hoek van het Korte Voorhout, van welk huis Jacob van der Does in zijn dichtstuk 's Graven-Hage, getuigd:

„Voor al, soo mach elck een, die lust heeft om te Bouwen,
Het Hoekhuijs wel doorsien en niet ter loops aenschouwen:
Want die dat heeft gesticht die thoont aen alle kant,
Dat hij getimmert heeft met oordeel en verstant,

En datter niet en is lichtveerdigh opgesmeten,
Hetgeen dat *Post* niet hadt wel driemael afgemeeten,
En dat een ieder sich wou dragen naer dien raedt,
Soo sach men soo veel Wangebouwen niet langs Straet".

Blijkens oude teekeningen en gravures, het „Inkomen van den Hage van den Boschkant voorstellende," was dit hoekhuis, bestaande uit eene kelder- en twee boven-verdiepingen, aan de zijde van den Boschkant breed 9 ramen, met een avantcorps ter breedte der vijf midden-ramen en voorzien met hoogen stoep en dubbele trap, door een op twee kolommen rustend balkon gedekt. Het vóór-gebouw, slechts één raam diep, had aan de zijde van het Korte Voorhout een uitbouw, ter hoogte der tweede verdieping balkonsgewijze afgedekt, terwijl een hekwerk het gebouw aldaar van de straat afscheidde. Dit deftige huis, na Buijsero bewoond door den raadpensionaris *Simon van Slingeland* en later door Mr. *Joan Meerman* is thans het eigendom van den Prins *van Wied* en door wijlen Prins Frederik uitwendig geheel verbouwd; in twee vertrekken der beneden of voornaamste verdieping dagteekenen de geschilderde door monbalken in drie velden ingedeelde houten plafonds blijkbaar nog uit den bouw-tijd.

Van het daaraan in het Korte Voorhout grenzende huis van admiraal *H. M. Tromp,* mede door *Post* gebouwd, is echter geheel niets overgebleven, het was een aanzienlijk gebouw met twee vooruitspringende gevels en een ruim vóórplein, dat in 1813 geheel afgebrand, later tot paleis van Prins Frederik werd herbouwd en door middel eener galerij met het hoekhuis van *Buijsero* toen mede aan den Prins behoorende werd verbonden.

HET HOFJE VAN NIEUWKOOP.

In de jaren 1658—61 bouwde *Post* het Hofje van Nieuwkoop aan de Prinsegracht, krachtens testamentaire beschik-



Hofje van Nieukoop te 's Gravenhage.
Omstreeks 1728 uit De Riemer.
Afbeelding N°. 5.



Naar een Penteekening 1907.
Afbeelding N⁰. 6.

king van Jan de Bruin van Buitenwech, Heer van Nieuwkoop, gesticht ten dienste van oude vrouwen, waartoe een 60-tal huisjes rond een binnen-tuin werden gebouwd in aansluiting met een hoofdgebouw met groote Regenten-zaal, tevens dienend tot kapel, aan de noordzijde. Die zaal, wegens achteruitgang der inkomsten, later verhuurd, o a. geruimen tijd aan Pulchri Studio, heeft een plat rond houten gewelf, (zie afbeelding N°. 6) zooals *Post* bij herhaling toepaste, en draagt een achtkant koepeltorentje. Midden in den grooten tuin, juist op het kruispunt der twee geplaveide midden-paden staat een verheven steene borne-put pedestaalswijze tot gebruijck van de bewoonders opgeregt, welke zeer fris en zoet water geeft. [1]) De hoofdingang aan de Princegracht is versierd met de door gevleugelde kinderfiguren vastgehouden wapenschilden van den stichter, waarover een cherubijn beschermend zijn vleugels uitspreid. Het geheel is even eenvoudig als karaktervol behandeld en behoort tot een onzer meest typische en grootste XVIIde eeuwsche Hofjes.

BOUW DER PROTESTANTSCHE KERK TE MIDDELBURG.

Post werd nu van lieverlede ook *buiten* 's Gravenhage betrokken in tal van bouwwerken. Toen de Overheid van Middelburg in 1644—45 besloot tot den bouw eener Protestantsche kerk werd het model daarvan door den architect Bartholomeus Frans Drijffhout van 's Gravenhage, gemaakt in navolging van de Luthersche kerk te Amsterdam en daaromtrent de raad en het advies ingewonnen, zoo wel van *Pieter Post* en als van *Arent Gravezant* te Leijden.

[1]) Aldus *J. de Riemer* in zijne: „Beschrijving van 's Graven-Hage", bladz. 572, waarin men tevens eene gravure vindt van dit Hofje in vogelvlucht gezien, waarvan bijgaande afbeelding N°. 5 eene verkleinde voorstelling geeft.

De stadsfabriek van Middelburg, *Willem Tesink* en later *Louis Jolijt*, hadden het opzicht over dien bouw, die in 1647 begonnen, eerst 6 Juni 1667, toen de kerk werd ingewijd, was voltooid. [1])

HET HUIS ALEWIJN IN DE BEEMSTER.

Voor den Heer Frederik Alewijn bouwde hij in 1647—53 in de Beemster, op 10 minuten afstands van Purmerend, diens buitenverblijf Vredenburch, dat met zijn tuinen, boomgaarden, grachten en dreven ruim 8 hect. besloeg. Van dat buitengoed maakte *Post*, zooals hij steeds gewoon was, eene teekening in vogelvlucht, een duidelijk overzicht gevende over het geheel, en op de in allen deele breede wijze van doen in die dagen; die teekening, door hem opgedragen aan den zoon van den bouwheer, werd met de overige teekeningen van het Huis, door Jan Mathijs gegraveerd, in 1715 opgenomen in het door Pieter van der Aa uitgegeven plaatwerk „De Bouwwerken van *Pieter Post*". Blijkens die vogelvlucht-teekening in afbeelding N°. 7 verkleind teruggegeven, en waaruit men tevens den schilder-architect leert waardeeren, gaf eene „vóór-poort met brugh, tusschen twee kamers besloten, over de noordelijke sloot van den Zuijder-wech in de Beemster, toegang tot eene met vijf reien ypen beplante oprij-laan en deze tot een cirkelvormig vóór-plein met een haag omzet; links van dat vóór-plein lag de houten boerderij, met haar wagen-pleijn, omzet door het Bouw-huis, de Stallingen en het Koetshuis, terwijl die boerderij over een ruim pleijn met linden beplant, tevens haar eigen brug en uitweg had. Rechts van het omhaagde vóór-plein, precies in deszelfs as, lag over de 12 M. breede gracht, waarmede het huis

[1]) Ontleend aan de beschrijvende Catalogus der „Zelandia Illustrata", deel I, bladz. 277.

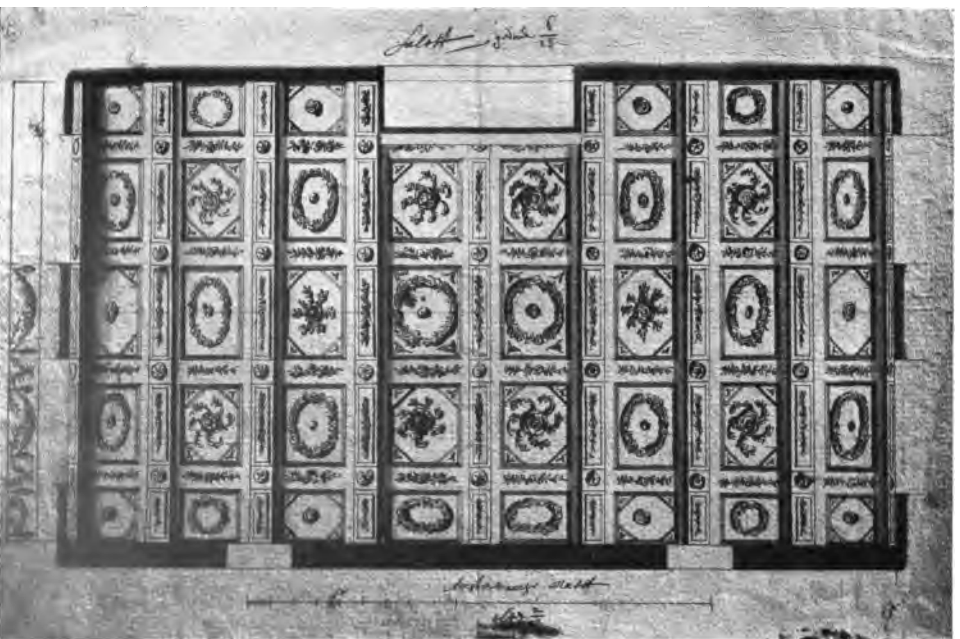
Het Huis Vredenburch in de Beemster.

Afbeelding N°. 7.

met tuin en boomgaard rondgaand was omsloten, eene Vóór- en optreckende Brugh, toegang gevende tot een groot rechthoekig Binnen-pleijn, kruisgewijze geplaveid en aangelegd met viér grasperken, elk perk met een groote lindeboom en met een linden-Paviljoen. Tegenover het middenpad van dit plein ligt de hoofdingang van het buiten, dat met zijn bijgebouwen in den noordwestelijken hoek van het omgrachtte terrein gelegen, eene breedte beslaat van 38.40 M^2., en bestaat uit een hoofdgebouw, breed 18.20, diep 12 M., met eene kelder- of onder-verdieping, eene hooge eerste en eene lage tweede verdieping. Eene dubbele trap hoog 5 treden geeft toegang tot een bordes en dit met 3 treden tot het vóórhuis, ter breedte van het gevel-avantcorps, behalve door het bovenlicht der deur, door twee smalle getraliede ramen, één ter weerszijden dier deur belicht. Van uit dat vóórhuis komt men links in de Zaal, die de volle diepte van het huis inneemt, rechts in de groote Sijdelkamer en de Voorkamer, terwijl midden tusschen de Zaal en de Sijdel-kamer zich het trappenhuis met de sierlijke hoofdtrap bevindt, waarachter is uitgebouwd een portaal met diensttrap en secreet," eene indeeling even eenvoudig als doelmatig. In de kelderverdieping bevinden zich de keukens en provisievertrekken en op de boven-verdieping de slaap-, kinder- en linnen-kamers. Ter weerszijden van het huis, door eene open binnenplaats met galerijen daarvan gescheiden, was links de „Hoveniers-woningh, rechts het Orange- en Speel-huis, terwijl achter het huis een sierlijk graswerck was aangelegd met groene paveljoenen op de beide buiten-hoeken. Midden vóór het huis lag de Bloem-Hoff met groene open gaelderijen ter weerszijden en mede met groene paveljoenen op de buiten-hoeken. Bezijden lag de groote Boomgaerdt en rond de gracht een cingel, zijnde eene drievoudige ijpen-laen, zich aansluitend aan de breede oprij-laen. Over die gracht lagen

achter het huijs, door eene sloot omsloten, de Moes- en Keucken-tuijnen en de Karseboomgaerdt, door Eijcken plantagies oost- en westwaerts beschermd en ook rond die sloot liepen ypen-lanen, het geheel omsluitend," dat ons een alleraardigste kijk geeft op een XVIIde eeuwsch buiten-verblijf, zooals er toen, meer of min gevarieerd, honderde buiten onze steden werden aangetroffen, en waarin wij tevens op bescheiden schaal terugvinden al de karakteristieke elementen uit de Kasteel-tuinen dier dagen. Door een gelukkig toeval is Jhr. Mr. *V. de Stuers* indertijd in het bezit gekomen eener portefeuille met een 145 teekeningen, schetsen en uitslagen, bijna alle door *Post* zelf voor dit buiten-verblijf geteekend, eene portefeuille, nu in het archief van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Uit die schetsen, meerendeels gedagteekend, meen ik te mogen opmaken, dat in 1637 het terrein voor dit buitengoed door den Heer Dirck Alewijn is aangekocht, althans op 8 Junij 1637 werd dit door den landmeter J. Backer voor hem in kaart gebracht; in Augustus 1639 maakte *Post* een paar gevel-ontwerpen, en in Maart 1640 het plan en de opstand voor de steenen boog-brug met haar schutmuren en pijlers, de twee hoofdpijlers bekroond door meerminnen en de beide lagere door een soort kasteel. Tot eene uitvoering kwam het toen echter niet, misschien wel door het overlijden van Heer Dirck, althans van 1642 dagteekenen nieuwe ontwerpen, van kleineren omvang, „voor d' Heer Frederik Alewijn," en nadat deze onder een achttal gevel-schetsen, alle met zorg geteekend en in kleur opgewerkt, *eindelijk* zijn keuze had gevonden, schijnt men in 1643 met den bouw te zijn begonnen, die blijkbaar eerst in 1653 voltooid was. [1]) Voor eene waardeering

[1]) Hoezeer er tal van de voor dezen bouw noodige schetsen en details missen, zoo is het toch opvallend, zooveel onderscheidene plattegronden, gevel- en tuinaanleg-schetsen *Post* den



Huis Vredenburch.
Zoldering in 't Salet.
Naar de origineele teekening van Post.
Afbeelding N°. 8.

van *Pieter Post* heeft deze portefeuille met bijna *al* de bouw-schetsen voor één zijner werken bizonder beteekenis, gaarne zoude ik deze dan ook uitvoeriger behandelen, doch zulks past beter in een bouwkundig tijdschrift als in deze bijdragen.

HET HUIS RIJXDORP BIJ WASSENAAR.

Van het huis *Alewijn* is helaas thans niets meer overig, het is in 1819 gesloopt en onderging alzoo hetzelfde lot als een ander, een grooter buiten, het huis *Rijxdorp*, bij Wasenaar, door *Post* in de jaren 1663—68 gebouwd en dat in 1824 onder den moker verdween. Het was de Heer

---

Heer Alewijn ter keuze heeft voorgelegd en tevens met hoeveel zorg hij, die keuze gedaan en tot den uitvoer besloten zijnde, elk onderdeeltje zelf heeft bestudeerd, geteekend en daarna zoo noodig, nog op volle grootte heeft uitgeslagen. Behalve terreinteekeningen, tal van platte gronden en een tiental verschillende voorgevel-ontwerpen, bevat deze verzameling eenige doorsneden en ontwikkelingen van het vóorhuis, met versiering van de wanden, inzonderheid van den trap-wand en met details van „de leden en cornijs", een keurige detail van de tralie in een cazijn en van de groote leden der voordeur met zijn licht, zoo mede uitslagen op ware grootte van de drempels en lijstwercken der bolcassijnen en van verschillende pilaster-kapiteelen en basementen en van de trap- en bordes-balusters. Tal van teekeningen geven aan de versieringen der zolderingen met hun balken, zooals (bijgaande afbeelding N° 8) en die der plafonds, de betimmering der vertrekken met hun schoorsteenen, het ruitwerk der marmeren tegelvloeren, de indeeling der bij-gebouwen met hun galerij, van het houten bouwhuis en de stallen, van de tuinafscheidingen, van de open gaelderijen, traliewerken, graswercken, enz.; schetsen en teekeningen niet achtereen, maar blijkens hun dagteekening in verschillende jaren, al naar de bouw vorderde gemaakt, tevens zijn er bij 2 studies voor eene dam- of penant-tafel, een van het jaar 1655, en een van 1657, beiden in kleur opgewerkt. In het plaatwerk van *Post* zijn van dit Huis opgenomen, vier platen: de Algemeene Grond, de Perspective Uitbeeldinge, een volledige platte grond van het huis met zijn bijgebouwen en de Voorgevel.

van Wimmenum, Amelis van Bouckhorst, welke dit huis liet zetten, dat eene totaal breedte had van 37.40 M. bij eene diepte der vleugels van 18.90 M. en bestond uit eene groote kruisvormige vestibule of midden-zaal met terras met dubbele trap aan de voor- en achterzijde tusschen de zijvleugels besloten, elke zijvleugel met eene vóórzaal, eene sijdel-kamer, eene trap en een cabinet. Het gebouw bestond slechts uit eene kelder- of onder- en eene eerste- of boven-verdieping, en was voorzien met een achtkante toren, uit den middenbouw opgaande. [1])

HET HUIS SWANENBURCH TE HALFWEG.

In het jaar 1654 werd door *Post* „met alle schuldige Eerbiedicheit opgedragen aan de Ed: Vermo: Heeren Dijckgraef, Hooghe-Heemraden ende Hoofd-Ingelanden van Rhijnland," acht teekeningen, welke vervolgens door Jan Mathijs in koper werden gegraveerd en daarna uitgegeven, voorstellende, behalve de in de jaren 1652—54 nieuw gebouwde sluijsen in den Hoogen Dijck van het Haerlemmer ofte Spiering Meer te Halfweg tussen Haerlem ende Amsterdam gemaakt, tevens het ter zelfdertijd aldaar gebouwde Gemeenlants Huijs van Rijnlant, of het huis Swanenburch van welken bouw *Post* de Inventeur ende Directeur was. In eene keurige teekening, bracht hij saam de situatie van het geheel en eene perspectivische uitbeelding door eene draperie en de wapens dier Edele Vermogende Heeren omsloten. Twee steenen boog-bruggen, met homeyen afgesloten liggen over de graften, geven toegang ter weerszijden van het Huijs tot een klein vóór-

---

[1]) Dit buiten is mede afgebeeld in de reeds genoemde uitgave van 1715 van de werken van *Pieter Post*, men vindt daarin een totaal-aanzicht, doch blijkbaar *niet* door *Post* geteekend, twee platte gronden, een gevel-opstand en eene doorsnede.



Huis Vredenburch in dwarsdoorsnede.
Naar de origineele teekening van Post.
Afbeelding N°. 9.

plein, en dit tot eene overwelfde open galderij oft portael in het vóórspringende middengedeelte van het gebouw en door dit, tot het vóórhuis en den middengang met de ter weerszijden daarvan gelegen kamers en Principalen Trap, op het einde van dien gang aan den achtergevel uitgebouwd. Het Huijs bestaat uit eene overwelfde benedenverdieping en uit eene vrij hooge eerste verdieping, met eene vóór- of vergader-zaal ter breedte van het avantcorps van den voorgevel, welke zaal tevens de hoogte der tweede verdieping inneemt en overwelfd is, terwijl een achtkante houten koepel-toren uit het dak opgaat. Met uitzondering van het avantcorps dat met Ionische pilasters geleed, met een fronton afgedekt en met wapenschilden versierd is, is alles op 't eenvoudigst uitsluitend in baksteen uitgevoerd. Achter het gebouw en door een groot pleijn daarvan gescheiden stond het werckhuijs met keucken en stallen, bezijden de boomgaert en de keukenthuijn en iets verder de Gemeene wooninghen, en het Eenden- en Schuijten-huijs en de Plantagies van Elst door eene Abeele Laen aen de voorzijde beschermd en midden vóór het Huijs, gelegen aan den aldaar met een pleijn verbreeden Hoogen Dijck, lag in het Ye, het ⊥ vormige Hooft, tot aenlegging van de Schepen." Dat alles is sedert lang veranderd, en het Huis, dat nu zijn toren mist en geheel verbouwd en aangebouwd is, dient thans tot fabrieksgebouw.

HET GEMEENLANTSHUIS VAN DELFLAND TE ROTTERDAM.

Op het voorbeeld van hun collega's in Rijnland, besloten ook de Dijkgraaf en Hoogheemraden van Schieland zich een nieuw Gemeenelandshuis te bouwen en verkregen daartoe van de Regeering van Rotterdam in 1662 een

stuk grond langs de westzijde van den Schiedamschen dijk, de bouw werd opgedragen aan den Schepen *Jacob Lois*, een Rotterdamsch bouwmeester, die ook een der Maas-poorten dier Stad bouwde. Bij dien bouw, in de jaren 1662—65 gevoerd, werd echter blijkens onderstaande declaratie ook het advies en schetsen van *Post* gevraagd: [1])
„Declaratie van Teijckenen, vacatiën, Rijs ende teercosten gedaen en gevallen ten dienste van dijckgraeff ende hoogh-heemrade van Schielandt door den Architect *Pieter Post:*

„Anno 1660 dan 20 Augustus op ontbiedingh van haer Ed. tot Rotterdam gecomen, Ende aldaer bezightight het gemeenlanthuijs.

„den 21 dito het nogh naerder bezightight, Ende int rouw (ruw) eenige ordonnantiën gemaekt. ₤ 12.

Voor vragt ₤ —12.

„Anno 1662 den eersten Maert, op onbiedingh bij de Ed. Heeren, in de Goude Leeuw geweest. Ende orde ontfangen, om eenige desseinen tot timmeragie te maken.

„den 15 dito, ter voorgemelde plaetse, bij de Ed. Heeren geweest, de onderhanden hebbende teijckeningen vertoont ende over de timmeragie gebesongeert.

„den 16 dito van het geconsipieerde gemeenlandthuijs De grondt — de stand tegen 't oosten — nogh de standen noordt, nogh suijdt ende noordt doorgesneeden standt.

„nogh oost ende west doorgesneeden standt, te samen met de besognes ₤ 44.

„Den 15 Augusti, ten versoeke van Ed. Heeren geweest tot Rotterdam over de timmerage gebesonjeert, ende de plaets daer het gebouw staen soude besightight voor vacatie. ₤ —6.

---

[1]) Meegedeeld in *Obreen's* Archief, deel V, bladz. 42.

„Voor vraght voor mij ende mijn soon £ 1.4.

Te samen . . . . £ 63—0—0.

Den 28 Januari 1664.

Den inhoud deser ontvangen uijt handen van den Heer Rentm[r] van Schielandt, was geteekend, *Pieter Post.*

De eerste steen van dit gebouw werd gelegd op 31 October 1662, op 20 October 1665 hadden de Heeren Hoogheemraden er hun eerste zitting. Dit gebouw, dat bij Vorstelijk bezoek aan de stad, de eer genoot tot logies te mogen dienen, o. m. in 1811 voor Napoleon, en in 1814 voor Keizer Alexander, is sedert bekend en in gebruik als het *Boijmans*-Museum, dat in 1864 grootendeels uitgebrand van 1864—67 is herbouwd.

DE WAAG TE LEIDEN.

In het jaar 1657 besloot de Overheid van de stad Leiden, om het oude en vervallen houten Waag-gebouw en mede het Boter-huis door één nieuw gebouw te vervangen, de architecten *W. van der Helm* en *Pieter Post* uitnoodigend daarvoor ontwerpen op te maken en in te dienen, dat van *Post* werd gekozen en naar *dat* ontwerp in 1658—60 het gebouw uitgevoerd, bestaande uit een vóór- tevens hoofdgebouw, dat tot Waag dient, met twee, door eene overdekte binnenplaats gescheiden lage galerij-gebouwen, tot Boterhuis dienende. Van die ingediende ontwerpen zijn gelukkig drie teekeningen bewaard gebleven, die nu in het Stedelijk Archief berusten, zijnde de voorgevel van het ontwerp *van der Helm,* geheel in zandsteen gedacht, en de voor- en zijgevel van het ontwerp *Post,* (zie bijgaand afbeelding N°. 10), terecht is het ontwerp *Post* gekozen, dat inderdaad veel karakteristieker is als dat van *van der Helm.* De onder-bouw, met groote luifels ter weerszijden voorzien, is geheel in zandsteen, de boven-bouw in baksteen met zandsteen lijstwerken en hoek-blokken uitgevoerd, al

het ornament- en beeldhouwwerk is van de hand van Mr. *Rombout Verhulst* van Amsterdam. De groote vierkante Zaal op de verdieping diende voor de vergaderingen van het Chirurgijns-gilde, voor het „Collegium Chirurgicum". [1])

DE WAAG TE GOUDA.

In het jaar 1668 werd *Post* door de Vroedschap der stad Gouda belast met het maken van het ontwerp voor den bouw eener nieuwe Waag aldaar, te stichten in de Regenboog, benoorden het groote Markt-veld, waartoe aldaar tien huizen werden aangekocht en afgebroken. Hij maakte daarvoor twee verschillende ontwerpen, beiden opgenomen in de uitgaven zijner bouw-werken en waarvan m. i. het minst gelukkige, het 't minst breed opgevatte, is gekozen en uitgevoerd, misschien wel, omdat dit prijkte met de wapenschilden der Heeren. In 1669 werd *Post* betaald voor het teekenen van het gebouw mitsgaeders de teekening van de camer daer de classis hare vergadering houden *fl.* 402. 14 st. Het geheel vrijstaande gebouw, groot buitenwerks, ± 11.30 bij 12.75 M., heeft gelijkvloers zes groote deuren, en bij elk dezer eene weegschaal, die aan de zware balken is opgehangen eene balklaag, door een kolom in het midden van het gebouw ondersteund. Ter weerszijden is tegen het gebouw aangebracht een breede luifel, welke boogsgewijze bij elk der deuren het beloop volgt harer halfrond gesloten boven-lichten. De voorgevel die geheel het karakter heeft van de Waag te *Leiden*, 10 jaar vroeger door *Post* gebouwd, is geheel in zandsteen opgetrokken en versierd met „eene in marmer verhakte verbeelding der aldaar gepleegden handel", omsloten

[1]) Blijkens de thesauriers-rekening van 1658 werd 12 Januari aan Michiel Hannot vier gulden betaald voor „'t gene ten zijnen huijse is verteert door *Post* uijt den Haech en den stadsm^{r}. met het overleggen van de teijckeninge van de Waech" — waarmede in Juni van dat jaar was aangevangen.



Waag te Leiden.
Naar de origineele teekening van Post
Afbeelding N°. 10.

door een feston-rand, zijnde het werk van *Bartholomeus Eggens;* de tympans van de voor- en achtergevel frontons zijn gevuld met een paar leeuwen het wapen der Stad vasthoudend. *Eggens* werd betaald voor het „Basterd Leeven" met het Beeldwerk *fl.* 2506 en voor de 4 wapens *fl.* 800. Eene spil-trap geeft van binnen toegang tot de overwelfde boven-zaal door 9 kruisramen verlicht; eene Dorische kroonlijst in zandsteen, de metopen gevuld met baksteen, dient tot gootlijst; het geheel vormt een even sierlijk als karakteristiek gebouw.

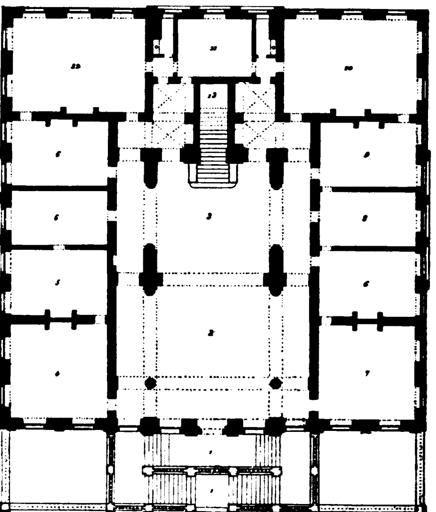
HET RAADHUIS TE MAASTRICHT.

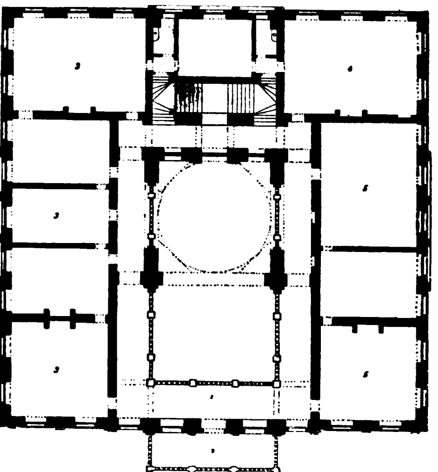
Toen de stad *Maastricht* na jarenlange overwegingen en uitstel, eindelijk in het begin van 1656 besloot tot den bouw van een nieuw en groot stadhuis, werd aan *Pieter Post,* onder opgaaf van de bouwsom die men wenschte te besteden, het ontwerp daarvan opgedragen en hem den 30en Juni verzocht daarvan een model in hout te doen maken met uitgewerkte begrooting, een model waarvoor *fl.* 345 betaald is. Op den 21en Julij 1659 had de eerste steenlegging plaats en den 7en Julij 1664 vergaderde de Overheid voor het eerst in het nog slechts gedeeltelijk voltooide gebouw, de toren toch, werd eerst in 1670 opgetrokken en het binnen-schilder- en tapisserie-werk en het goudleer eerst langzamerhand aangebracht, zoodat feitelijk eerst in 1740 het gebouw geheel voltooid kon genoemd worden. Aan *Post,* die 200 exemplaren van het op zijn kosten gegraveerde plaatwerk van den bouw van dit Raadhuis, na daartoe dato 18 Sept. 1664 verkregen octroij, met ootmoedige opdracht aen de Edele, Aghtbare, Wijse en Voorsienige Heeren de Magisstraat der Stad, had aangeboden, werd daarvoor 15 Maart 1866 *fl.* 600 tot vereering geschonken.

Post leverde met dit ontwerp een in alle opzichten zoo in- als uitwendig, echt monumentaal gebouw, in plan-vorm zoowel als in opstand, een der beste en meest karakteristieke raadhuizen na de Middeneeuwen ten onzent gebouwd, een blijvend sieraad voor de Stad Maastricht en een stuk werk tevens, dat meer en beter dan eenig ander, getuigt van zijn meesterschap in de Bouwkunst.

Het was gelukkig voor hem, dat, *Jacob van Campen* niet meer leefde, toen dit Raadhuis gebouwd werd, anders toch zouden de „would be" *van Campen* vereerders, die, zóó lang deze leefde, dezen bijna van *alles* wat er gebouwd werd, uitsluitend de eer toekennen, stellig ook *dit* werk aan *van Campen* en *niet* aan *Post* hebben toegeschreven, ook al ware zulks in lijnrechte tegenspraak met hetgeen de archiefstukken mogten vertellen. Evenals die zelfde Kunst-historici meenen, dat Amsterdam, zoo lang *Hendrik de Keijser*, de Mr. Steen- en Beeldhouwer-Architect dáár leefde en werkte, geen enkel bouwmeester van eenige beteekenis bezat, evenzoo hebben zij goedgevonden, ik zal niet zeggen ter vereenvoudiging der studie, om, zoolang de schilder-architect *Jacob van Campen* leefde, dezen voor te stellen als de *eenige* bouwmeester, als de *omnis homo* van zijn tijd, en ieder ander, 't zij totaal te negeeren, 't zij te verklaren tot zijn ondergeschikte, tot zijn werktuig en dien dan bijna schouderophalend te behandelen.

Uitstekend gelegen op een groot ruim markt-plein, heeft dit Raadhuis, welks buitenwerk geheel in Naamschen steen is uitgevoerd, een nagenoeg vierkant grondplan van ± 34 M. breedte bij ± 32 M. diepte, behalve de 5.40 M. vóórspringende en ten deele overdekte buiten-opgang aan den vóór- of west-gevel. Die buiten-opgang of dubble „vóórtrap", wier rechter opgang heel eigenaardiglijk bestemd was voor





Raadhuis te Maastricht.

Plattegrond ter hoogte der Hal. Plattegrond der bovenverdieping.

Afbeelding N°. 11.



Raadhuis te Maastricht.
De Groote Hal.
Foto 1906.
Afbeelding No. 12.

de Kommissarissen-Deciseurs van den Bisschop van Luik en van de Luiksche Regeerings-personen, en de linker tot opgang voor de Kommissarissen-Deciseurs der Algemeene Staten en van de Brabantsche Regeerings-personen, (aldus „de Tegenw. Staat"), heeft de volle breedte van het avantcorps van dien gevel, zijnde 16.40 M., en geeft tevens de breedte aan van de Midden-hal, van de „Groote ende gemeene Sael, begrijpende in de hooghte de tweede ende derde verdieping met op 't eijnde een Cupola onder den Thoorn".

Die Sael, binnen haar muren 14.80 M. breed en 22.30 M. lang, beslaat met de deels daarin, deels daarachter gelegen steenen hoofd-trap vrijwel de helft van het geheele oppervlak van het gebouw en was oudtijds zoowel de groote Vergader-zaal, als Recht- en Feest-zaal tevens, zie afbeelding N°. 12. Een viertal zware grijskleurige steenen pijlers, door half ronde bogen verbonden, staan binnen die Zaal en dragen niet alleen de bekoepeling ter plaatse van den toren en dien toren tevens, maar ook met behulp van twee Ionische kolommen de moerbalken, waarop ter hoogte der boven-verdieping de gaelderij-vloer rust, de groote gemeene Sael omgaende, eene galerij, met eene bronzen balustrade afgesloten en aan den voorgevel toegang gevende tot het groote balkon, dat tevens tot overdekking der pui of vóór-trap dient, terwijl op die zelfde galerij voorts uitkomen al de vertrekken der boven-verdieping. De beneden-verdieping gelijkvloers met het Markt-plein, dient tot Waag, tot Wagthuis en tot Gevangenis en de boven-verdieping ten deele tot openbare Boekzaal.

Hoogst indrukwekkend in haar eenvoud, vorm en afmeting is deze groote, deze statige Hal, zie afbeelding N°. 12 alléén betreur ik het, dat de architect in aansluiting met de torenpijlers en bogen, ook niet het overige galerij gedeelte met steenen pijlers en bogen heeft opgelost, daardoor toch, ware er meer eenheid en monumentaliteit gebleven in die groote

Hal, waarin nu het toren-gedeelte te sterk spreekt en niet genoeg in overeenstemming is met het vóór-gedeelte. Eene steenen hoofdtrap, die echter wat ruimer behandeld en even als de zaal-bekoepeling ook wat meer belicht had kunnen zijn, geeft van uit het achter-einde der Hal toegang tot de boven-galerij en boven-verdieping, alwaar alles even als beneden overigens op 't aller eenvoudigst behandeld is. Van buiten spreekt het meeste en het dankbaarste de monumentale opgang, de vóór-trap. Met drie treden komt men van af het trottoir op het eerste- of midden-bordes, van waar men ter weerszijden met dertien treden opklimt naar het tweede bordes, dat met zijn omgaande balustrade de volle diepte der vóór-trap aan beide zijden inneemt, en met zeven treden toegang geeft, tot het groote boven- of derde bordes, dat met zijn beide trappen door eene galerij is besloten en overdekt, die het groote balkon daar boven draagt, en vanaf dit bordes is de toegang tot de voornaamste verdieping van het Stadhuis, tot de Hal. Deze buiten-opgang is het karakteristiekste gedeelte van het gebouw, is inderdaad de gelukkigste, de deftigste en meest monumentale buiten-opgang die wij in ons land vóór eenig gebouw bezitten, ik ken er althans geen, die zóó imposant is, die zóó rustig en ongekunsteld en grootsch is opgevat en uitgevoerd.

De gevels, zie afbeelding N°. 13 wel wat eentoonig gelijkvormig, hebben alle een breed midden-avant-corps, een onderbouw, de beide kelder-verdiepingen saâmvattend, eene Ionische pilaster-orde met kroonlijst de voornaamste verdieping omsluitend en eene Corintische pilaster-orde met hoogst eenvoudige kroonlijst de boven-verdieping van het gebouw afsluitend. Alleen de avant-corps, van voor- en achtergevel hebben nog een boven-bouw door een fronton gedekt, dat van den voorgevel met het Wapen der Stad in zijn tijmpan, terwijl Minerva en Mars ter weerszijden



Het Raadhuis te Maastricht.
Foto 1906.
Afbeelding N⁰. 13.

daarvan gezeten, den overgang met den gevel vormen; aan den achtergevel vormen twee hoornen van overvloed dien overgang. Midden boven dien avant-corps' met hun frontons, verheft zich uit het leiendak de eerst vierkante en vervolgens achtkante hooge koepel-toren, met een engel met eene ster in de hand, het Wapen der Stad, tot windvaan, eene hoogte bereikend van ± 48 M. + straat. [1])

Het gebouw voor zich, heeft, behalve zijn inwendige versiering, gekost ± *fl* 127.000, een bedrag, dat, als het inderdaad juist is, buitengewoon laag is te noemen.

Met dit gebouw, *Post'* voornaamste werk, eindigt de beschrijving zijner bekende bouwwerken, behalve deze heeft hij echter nog tal van andere werken direct of indirect uitgevoerd of ontworpen, doch aangezien hij, behalve zijn plaatwerk, geen letter schrift over zijn werken heeft nagelaten, geeft slechts het toeval hieromtrent af en toe eenig licht.

VERDERE BOUWWERKEN VAN POST.

Zoo is mij gebleken uit *van der Aa's* Aardrijkskundig woordenboek, dat de koepelvormige boven-bouw van den toren der Hervormde kerk te Buren naar een ontwerp

---

[1]) De afmetingen bovengenoemd en de beschrijving zijn in hoofdzaak gevolgd naar de gravures door *Post* van dit gebouw uitgegeven. *Justus Danckers* gaf in zijne „Architectura Civilis", verschenen Amsterdam ± A° 1680, op folio 26, de Tooren ofte Kapwerck van dit Stadthuijs.

W. A. Bachiene, geeft in zijne: „Beschrijving der Vereenigde Nederlanden":

eene gravure, groot $15^{1}/_{2}$ bij 23^{6} cM, dit Raadhuis in opstand voorstellende, het is echter een geheel ander, een langwerpig gebouw aan zijn lange zijde breed 15 ramen en aan zijn smalle zijde breed 4 ramen en op elk der beide achterhoeken voorzien met een vierkante lompe toren in een achtkant fantasie-spits eindigend. Misschien is dit eene afbeelding van een der gelukkig niet tot uitvoering gekomen ontwerpen.

van *Post* is uitgevoerd en uit eene aanteekening van Mr. de Roever, gevonden in de acten van 1660 van Notaris N. Henricx, dat Arent Heemskerk, timmerman te Rijswijk heeft gemaakt voor *fl.* 1250 + *fl.* 150 als 't goed wordt afgeleverd, de spits of naald van den kerk-toren in de *Beemster*, naar eene teekening van den architect *Post*.

Ook het *Geschut-giethuijs*, dat de Staten-Generaal van Holland en West-Friesland in de jaren 1665—68 alhier aan den Nieuwen Uitleg en de Prinsesse-gracht deden bouwen, schijnt gemaakt naar het ontwerp en bestek van *Post*, welke bouw, te oordeelen naar de groote bedragen hem daartoe bij herhaling door den Ontvanger-Generaal in de jaren 1666—67—68 verstrekt „om te dienen tot soodanige nootsaeckelijckheden als tot bestellinge van het nieuwe geschuthuijs," of wel, „tot betaling van arbeijders" door hem blijkbaar geheel in eigen beheer is uitgevoerd. Met zijn eenvoudig behandelde voorgevel op een klein plein iets terug gezet, is het, trots zijn wat al te forsch behandeld beeld- en .wapen-werk boven den hoofd-ingang, toch een gebouw met karakter, hoezeer het door lateren aanbouw en vooral door het verlies zijner kruis-vensters niet gewonnen heeft.

Mede was *Post* betrokken bij de vergrooting van het anno 1661 te Delft gebouwd Wapen- of Ammunitie-huijs, althans den 14en Februari 1667 wordt hij gelast „een bestek te maecken van het geprojecteerde werck te Delft ter plaatse van de daartoe ad *fl.* 2000 gekochte loijerij." Iets meerders heb ik echter hieromtrent niet kunnen vinden, waarschijnlijk was het ook met *Post*, dat in 1665 werd overlegd eene plaats tot voorsiening in een Corps de Garde voor de Ruiterij in den Haag, en werd hem dit werk daarna opgedragen; of de Bibliotheca Thysiana op het Rapenburg te Leiden in 1655 gebouwd, mede door *Post* is ontworpen

en uitgevoerd, zooals beweerd wordt, heb ik niet kunnen ontdekken.

Georg Galland, die in zijne: „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei", bij herhaling *Post* aanhaalt en daarin niet minder dan negen afbeeldingen van zijne bouwwerken geeft, schrijft hem mede toe den bouw of het ontwerp van den gevel van 's Gravensteen te Leiden van 1655, en het ontwerp van de Graftombe van *M. H. Tromp* in de Oude Kerk te Delft, welke tombe echter door *van Campen* is gemaakt.[1]) Ook meent *Galland*, dat een paar heerenhuizen op de Keizers-gracht te Amsterdam, N°. 386 en N°. 388 door *Post* gebouwd zijn, terwijl de architect *A. W. Weisman* in zijne studie over *Jacob van Campen*, Oud Holland, jrg. 1902 bldz. 166) de huizen N°. 6 en N°. 13 op den Kneuterdijk te 's Gravenhage tot *Post's* werken schijnt te rekenen.

Voorts blijkt uit het dagboek van *Huijgens*, dat Post voor dienstzaken met hem op 10 Nov. 1648 naar Brabant, op 28 Oct. 1650 naar Utrecht, op 30 Oct. van dat jaar naar Amsterdam en op 11 April 1652 en op 28 Juli 1661 naar de Klundert is geweest, zonder echter het doel dier reizen nader te vermelden.

PLAATWERKEN DOOR POST UITGEGEVEN.

Van de meer dan twintig grootere en kleinere bouwwerken, boven omschreven of genoemd, waarbij *Post* als architect betrokken was, bestaan thans nog: het Maurits-huis, de Oranje-Zaal, de Staten-Zaal, het Hofje van Nieuwkoop en de Geschut-gieterij te *'s Gravenhage*, het buitenverblijf Hofwijck onder *Voorburg*, het huis Swanenburg te *Halfweg*,

---

[1]) Wel heeft Post op last van de Gedeputeerden der Staten Generaal in 1653 „een model van de forme van een Tombe op te richten over het graff van den Lieutenant Tromp" gemaakt. Zie mededeeling van den Heer M. G. Wildeman, in het Oudheidkundig Bulletin jaarg. 1903—1904.

de Waag-gebouwen te *Leiden* en te *Gouda* en het Raadhuis te *Maastricht*.

Van zijn werken heeft *Post* zelf volledig in gravure uitgegeven: de Oranje-Zaal, het huis Swanenburg het Raadhuis te Maastricht, de buiten-verblijven Vredenburg en Rijxdorp en een 22-tal schoorsteenmantels, door hem voor het Huijs in 't Bosch, voor het Hoff in 's Gravenhage voor het Oude Hoff in 't Noord-eijnde en voor het Maurits-huis ontworpen en uitgevoerd, schoorsteenmantels, die nu echter alle, op slechts ééne na in het Huis ten Bosch, verdwenen zijn. In het jaar 1715 verscheen „chez *Pierre van der Aa*, dans l'Academie à Leijde" een groot formaat plaatwerk, getiteld: „Les Ouvrages de Pierre Post, Architecte de Leurs Altesses les Princes d'Orange"; door hem opgedragen „à Son Excellence Monseigneur Guillaume Baron de Wassenaer" en met diens wapen op het titelblad versierd.

Van der Aa zegt, dat hij geeft niet alleen de platen, welke *Post* voorheen reeds op eigen kosten had laten graveeren en zonder eenige toelichting had uitgegeven, maar tevens „diverses autres productions de cet habile homme qui n'ont point encore été publiées — dont les desseins originaux, de la propre main de l'Auteur m'ont été communiquez" — en hij voegt er bij: „qu'un grand Connoisseur et Professeur en cette science, lequel étoit ci-devant en France, de même que ces Ancêtres de Père en fils, Architecte de Roi, aiant bien voulu se donner la peine, pour obliger le public, de faire la description de chacum des Edifices représentés et de chaque planche en particulier". Hij noemt zijn naam evenwel niet, maar dit kan bezwaarlijk iemand anders zijn als *Daniel Marot*, de bekende architect en ornamentiste. *Van der Aa* heeft in dit uit 76 platen bestaande werk, opgenomen, behalve de bouwwerken door *Post* reeds uitgegeven, zijnde: de Orange-zael (in 12 platen), het huis Swanenburg (in 8



Titelplaat uit *Post's* uitgave van Schoorsteenmantels.
Afbeelding N⁰. 14.

platen), het Stadhuis van Maestricht (in 11 platen), het huis Vredenburg (in 4 platen) en zijn Schoorsteenmantels (in 23 platen), nog het Maurits-huis (in 6 platen), het huis Rijxdorp (in 5 platen) en de Waag te Gouda (in 7 platen), welke dan ook alle het „P. Post inventor" missen, dat op de door hem zelve uitgegevene gravures voorkomt en enkel met Fransche opschriften en verklaringen voorzien zijn, terwijl de platen van *Post* behalve met eene Fransche ook met eene Hollandsche verklaring voorzien zijn. Het plaatwerk van elk dier gebouwen vormt een zelfstandig geheel met eigen hoofdtitel en nummering; alles is met zorg gegraveerd en uitgevoerd en geeft inderdaad een zeer mooi overzicht over het werk van onzen architect, een plaatwerk, dat op aucties nog steeds grage koopers vindt tot een prijs van *fl.* 25 en hooger zelfs.

Behalve dit plaatwerk bezitten wij tevens nog de verschillende origineele teekeningen van *Post*, boven reeds vermeld, zijnde:

1e. eene portefeuille, inhoudende 145 schetsen en uitslagen voor het huis Vredenburg van den Heer Alewijn in de Beemster, gedagteekend van 1639—1657;

2e. een drietal teekeningen voor den uitleg der stad *Haarlem*, waarvan een groot 82 bij 74 c.M., gedagteekend 1643, 3/21 en twee stuks van 1644, 2/11, berustende in het Gemeente-Archief aldaar;

3e. verschillende teekeningen voor het Huis Honsholredijk, w.o. een ontwerp in 13 teekeningen van 1644, 11/14, voor eene nieuwe doch niet uitgevoerde galerij; 6 teekeningen voor den bouw van nieuwe paveljoens van 1646, 11/10; een totaal plattegrond van het huis, groot 53 bij 40 c.M., en verschillende schetsen en teekeningen zonder eenige toelichting, alle berustende met verschillende bestekken van *Post* in het Nassausche „Domein-Archief".

4e. „diverse grond-teijckeningen voor den aanleg van het

Huijs in 't Boss met bijbehoorende thuijn en graft van af 1645," bewaard onder de collectie kaarten van het Rijks-Archief;

5e. vier teekeningen, elk groot 45 bij 32 c.M., te zamen vormende het ontwerp eener kleine Protestantsche kruiskerk met toren, de overwelfde kruis-armen als halven achthoek gesloten, een ontwerp gedagteekend 1652, 10 18; eene kerk, volgens mededeeling van den Heer *A. W. Weisman* [1]) bestemd voor de Klundert; teekeningen met eene groote collectie boek- en plaatwerken door wijlen den architect *Godefroij* van Amsterdam indertijd aan het Rijks-Museum gelegateerd. Het is een hoogst eenvoudig, karakteristiek Protestantsch kerkje, waarvan het denkbeeld waarschijnlijk bij *Post* gerijpt is, door den bouw der Nieuwe kerk op het Spui te 's Gravenhage, door *Pieter Arendszoon Norwits*, Contrerolleur van den Hove, in de jaren 1649—56 gebouwd;

6e. twee gevelteekeningen in kleur, groot 42 bij 33 c.M. van de nieuwe waag te *Leiden*, gedagteekend 1657, 8/29.

En hiermede is het werk van onzen bouwmeester, voor zooveel ik dit heb kunnen opdiepen, beschreven, thans rest nog de vraag, welke plaats hij inneemt in de geschiedenis onzer bouwkunst, en wat wij van zijn huiselijke omstandigheden weten.

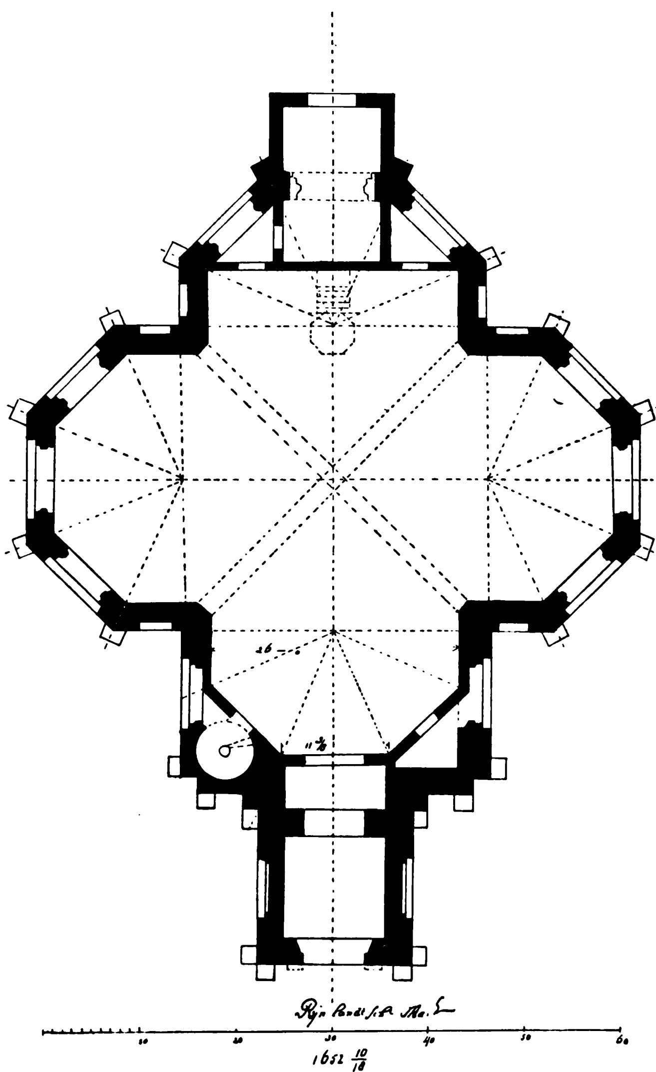
DE BETEEKENIS VAN POST VOOR ONZE KUNST.

Welke plaats komt hem toe onder zijn tijdgenooten en in de geschiedenis onzer bouwkunst?

De *nieuwe* kunst, de z.g.n. *Renaissance*, welke tegen het midden der XVIe eeuw, en vóórdien reeds door behulp van onze schilders en beeldhouwers, van onze goudsmeden en koperslagers, van onze schrijnwerkers en tapijtwerkers, in hun werkplaatsen en in hun werk, de *oude* of middeneeuwsche Kunst geheel of ten deele had verdrongen, die

---

[1]) Zie zijne studie over P. Post in „De Opmerker" jrg. 1907, N°. 50.



Plattegrond voor eene Protestantsche Kerk.
Naar de origineele teekening van *Post.*
Afbeelding N⁰. 15.

nieuwe kunst, zij wist tegen het midden dier eeuw van uit die kunstvakken en van uit de *klein*-kunst, zich in te dringen in de bouwkunst, welke tot dusverre nog zoo constructief mogelijk haar eeuwen ouden weg was blijven bewandelen, al had ze van lieverlede dan ook haar tooisel, haar ornement, reeds eenigszins gewijzigd. Doch het werd nu allengs een bewijs van *goeden* smaak, van eene *beschaafde* kunst-ontwikkeling geacht, in bouwheer zoowel als bouwmeester, om op die *oude* kunst af te geven, deze met minachting te behandelen, haar te gaan uitschelden zelfs en om de *nieuwe* kunst te bewierooken, en deze allerwege het *welkom* toe te roepen.

Door middel van tal van boek- en plaat-werken toch van allerlei aard, drong zij, die *nieuwe* kunst nu door, tot in *alle* vakken, tot in *alle* werk-plaatsen, tot op *alle* werktafels. Een *nieuw* soort van artist, de ornemantist, was er nu ontstaan, half schilder en half teekenaar, of wel half goudsmid of half beeldhouwer of half graveur en half teekenaar, en al naar deze nu in 't een of 't ander vak meer of min degelijk ontwikkeld was, zich daarin dan ook het beste uitend; welnu, die *nieuwe* artist, hij schiep en fantaseerde nu voorbeelden, patronen, hij maakte nu *model*- en *mode*-boeken voor elk onderdeel der nieuwe kunst; voorbeelden, die gegraveerd en gedrukt, wijd en zijd, bij kleine afleveringen van 6—12 platen, hun weg zochten naar de gildekamers en naar de gildebroeders. Zoo kwamen er nu *mode*-prenten, aanvankelijk voor goudsmeden en drukkers, doch allengs ook voor meubels en huisraad, reeds spoedig ook voor beeldhouwwerken, grafzerken, fonteinen en schoorsteenmantels, eindelijk zelfs voor geheele bouw-onderdeelen, voor hoofdingangen, balkons, terrassen, galerijen, trappen, vóórhuizen, dakvensters, ten slotte zelfs voor geheele gevels en torens in allerlei vormen en varieteiten en afmetingen, 't werd inderdaad een „voor een elck wat wils."

Met *dat* gevolg, dat reeds spoedig een schilder of beeld-

houwer, een goudsmid of schrijnwerker, met wat smaak en wat durf, geholpen door een in de praktijk van het vak doorkneedden opziener, zich nu *ook* voor *bouwmeester* uitgaf en gevraagd of ongevraagd ontwerpen van bouwwerken maakte, veel losser én vrijer én nieuwer, dan de werkelijke bouwmeester dit *kon*, en die ontwerpen vervolgens uitvoerde ook, want het publiek heeft nu eenmaal van het reeële der bouwkunst al bitter weinig begrip, en is dus reeds spoedig geneigd om een brutaal charlatan in *die* kunst, voor een werkelijk groot man te houden. Wel was er soms onder die schilder- of beeldhouwer-architecten, een inderdaad geniale kop, een bekwaam man, een man van smaak tevens, doch het eigenlijke fonds, de kern van den bouwmeester ontbrak dezen toch, en zoo kwam een *Hendrik de Keijzer* (1567—1621), de Mr. beeltsnider en steenhouwer van de stad Amsterdam, al heel spoedig in *zijn* bouwkundige ontwerpen tot min gelukkige, tot gewaagde oplossingen en bracht hij daardoor de bouwkunst zelfs tot vóór en tot in het slop van het gezochte, van het grillige, van het bizarre.

Jacob van Campen, de schilder-bouwmeester (1595—1658) die op hem volgde, had gelukkig veel meer talent, veel meer smaak en een veel fijner gevoel voor proportie en afmeting als *de Keijzer*, hij had bovendien ook veel meer gezien en 't geziene met oordeel verwerkt, zoodat hij wel voorkwam, dat onze bouwkunst in *dat* slop verzeilde, maar hij wist haar toch geen *eigen*, geen *nationale* nieuwe weg te wijzen, én, volgeling van een *Palladio* en van een *Vignola* als *hij* was, wist hij van het Stadhuis te Amsterdam niets beters te maken dan een Italiaansch paleis, even als deze uitwendig geheel in bergsteen uitgevoerd en dat in een land, dat geen paleizen dat geen parade- of feest-architectuur vroeg en geen bergsteen bezat, trouwens ook geen zon had om die bergsteen tot zijn recht te doen komen.

Jacob van Campen was onbetwistbaar een man van

beteekenis, die voldoende gesteund door ervaren practici inderdaad in staat was om grootsche bouwwerken tot stand te brengen, maar, hij vergat dat hij niet in Italië was, hij vergat bij zijn Stadhuis-bouw het land én de Stad én de plaatsen ten deele ook het doel waarvoor hij bouwde, ten eenemale opgaande in zijn schilders-architectuur-begrip.

Pieter Post (1608—1668) nu, was juist de man, die een *van Campen* aanvulde, en aan de richting door dezen aan de Architectuur gegeven, het te veel ontnam en haar tot eenvoudiger vormen terugbracht.

Post gaf aan onze Architectuur geen andere richting, hij bracht haar niet terug in heur eeuwen oude doch ter kwader ure geheel verlaten bedding, dat *kon* helaas niet meer, maar *hij* gaf haar ten minsten, zoo veel mogelijk althans, weer een *Hollandsch* cachet. Dr. *Galland* zegt dan ook terecht: „*Post* stieg oft und gerne von 'dem erhabenen Postamente von Kampen's herab" en *Auguste Schoij*, roemt in zijn werk: „Histoire de l'Influence Italienne sur l'Architecture des Pays-Bas" zeer juist: „la sobriété de son style, la discipline de ses lignes, l'ampleur de ses motifs d'ornementation et la bonne entente des proportions qu'il semble avoir particulièrement voulu réproduire et la simplicité de ses ordonnances antiques."

Inderdaad uit *zijn* bouwwerken spreekt weer het Hollandsche karakter, dat wij bij *de Keijser* en bij *van Campen* voor een grooter of kleiner deel missen. Door het deftig-eenvoudige, het bescheiden-rustige, het niet overgroote en goed geproportionneerde, door het geheel ondergeschikte en het sobere zijner versieringen, door het gebruik van baksteen, het materiaal van *eigen* land, door onze Renaissance, in navolging van elders, aanvankelijk als minwaardig materiaal ter zij gesteld, en door die baksteen nu met bergsteen zaâm te verwerken, wist *Post* van *zijn* werk, weer

Hollandsch werk te maken en daaraan op 't onkostbaarst, kleur en speling en tegenstelling te geven. *Zijn* werken, als een *geheel* beschouwd, behooren daardoor tot het beste, wat er tijdens de Renaissance-periode in ons land gebouwd is, zij hebben aan die periode eene blijvende richting gegeven, en als men mij mocht vragen, wat *is* eigenlijk het *type* van de Hollandsche Renaissance, dan zou ik ongetwijfeld wijzen, naar de bouwwerken van *Pieter Post.*

Het eigenaardige, de groote verdienste van *zijn* werk is bovendien, dat *elk* zijner werken voor *zich*, volop *karakter* heeft, het karakter heeft van wat het *is* en waarvoor het *dient* en dit, niettegenstaande de onderling zóó weinig verschillende architectonische vormen en motieven, die hij gebruikte. Zijn *Zaal voor de Staten van Holland*, het is eene recht deftige, rustige vergader-zaal, architectonisch zoo sober mogelijk zelfs, slechts sprekend door afmeting en proportie, met tot *eenigste* versiering een paar schoorsteenmantels en wat schilder- en tapijt-werk, opvallend eenvoudig vooral, als men haar vergelijkt met de op slechts enkele Meters afstands daarvan gelegen Trèves-Zaal, door *Daniel Marot* gebouwd, met haar kostbare, echt Fransche versiering en die, trots dat, het toch aflegt bij de zaal van *Post*, die uitwendig zelfs zóó simpel behandeld is, dat men aan de Vijver-zijde van het Binnen-hof haar bestaan niet eens vermoedt.

Zijn *Hofje van Nieukoop*, het is een echt typisch Hofje, eenvoudig maar breed opgevat, door zijn hoofd-ingang en hoek-paviljoenen aan de vóórzijde, en door zijn Regentenzaal in den tuin, aan het geheel silhouet gevend, en trots de soberheid waarmeê alles behandeld is, toch een gelukkig geheel vormend.

Zijn buiten-verblijven, de *Oranje-zaal*, het huis *Vredenburch*, het huis *Rijxdorp* en mede het Gemeenlandshuis

Swanenburg, wist *Post* alle bij uitstek gunstig in hun omgeving, 't zij park of hoff of tuin of dijk te plaatsen, en die omgeving daarvoor zóó passend aan te leggen, dat *dit* alléén reeds toont, dat wij met een superieur man te doen hebben, die bovendien aan elk dier huizen een *eigen* karakter, in overeenstemming met het doel van het huis en met diens stichter wist te geven.

Zijn beide Waag-gebouwen te *Leiden* en te *Gouda*, 't zijn werkelijk, volkomen hun bestemming aangevende, sierlijke gebouwen, gelukkig van vorm en opvatting, en zijn Stadhuis van *Maastricht* is met zijn monumentalen opgang, zijn grootsche Hal, zijn toren en rustige gevels, eenig onder onze Renaissance raadhuizen en werkelijk in allen deele een waardig en imposant gebouw.

Met zeer weinig motieven, wist *Post* toch volop afwisseling te brengen in zijn gevel-architectuur, in zijn klassieken stijl. De kolom gebruikt hij daarbij niet, enkel de pilaster en deze met de omgaande, het gebouw afsluitende kroonlijst altijd op het eenvoudigst, meestal in zandsteen, doch enkele malen ook in baksteen; een avant-corps door een fronton gedekt door pilasters gedragen, is zijn, in allerlei verhoudingen voorkomend gevel-motief; topgevels pastte hij nergens toe. Zijn gebouwen zijn alle gedekt met omgaande betrekkelijk lage daken, alnaar hun breedte met één of meer binnen-daken door zalingen gescheiden, alleen de paviljoens hebben hoogere, hebben pyramidaal opgaande daken. Zijn laag gehouden hoofd-ingangen, meesttijds met een bovenlicht voorzien, zijn altijd rijker dan eenig ander gevel-gedeelte behandeld; tot venster gebruikt hij bijna uitsluitend het kruis-venster, met rechten bovendorpel, meesttijds door een lijstwerk, een enkele maal ook, aan 't Huis Swanenburg o.a. met een fronton of, gelijk bij de bovenramen van het Huis Vredenburch met een cherubijn gedekt. Aan het raadhuis te Maastricht wenschte men eigenlijk

het nieuwere, het toen zgn. Fransche venster, doch *Post* verzette zich daartegen op soliditeits-gronden en behield zijn kruis-vensters.

De trappen, zoowel de buiten- als de binnen-trappen behandelde hij steeds met alle zorg, zij zijn met het vóórhuis, waarin zij meestal waren geplaatst, altijd uitstekend gedetailleerd en slechts noode, zooals in het *Huis ten Bosch*, ter wille der Eere-Zaal, werden zij weggestopt.

Aan zijn zalen, de Orange-zaal, de Zaal van de Staten van Holland en de Regenten-zaal in het Hofje van Nieukoop, gaf hij gaarne eene vlakke, ongeleedde houten overwelving en hoogst eenvoudige wand-indeelingen en behalve een schouw bijna geen versiering; de schilder, *niet* de architect, komt in die zalen bij hem op den voorgrond, zoo zelfs, dat, als men uit die Zalen het decoratief schilderwerk wegdenkt, zij er werkelijk plat en arm uitzien en dan ook allesbehalve tot zijn architectonische meesterstukken gerekend kunnen worden, de Regenten-zaal die ongeschilderd bleef, toont zulks op 't aller duidelijkst.

Hoogst eenvoudig waren trouwens bijna overal en altijd zijn versierings-motieven, slechts bij uitzondering gebruikte hij beeldwerk en dan meestal een engelen- of kinder-groep of een paar cherubijnen wapenschilden vasthoudende; zijn gewone motieven zijn een paar palmtakken, eenige kransen of bloem-trossen en bloem-hangers; bloem-guirlandes en bloem-festoenen echter, gebruikte hij gaarne en veel.

En nu de vraag herhalend, boven gesteld, welke plaats *Post* heeft ingenomen onder de bouwmeesters van zijnen tijd, dan geloof ik gerust te mogen zeggen, eene bizonder nuttige en beteekenisvolle, *hij* toch, heeft op nieuw *richting* gegeven aan onze bouwkunst, die zulks toen erg noodig had. Hij heeft aan het klassieke kleed, dat nu eenmaal in de mode was, de voor onze, meerendeels kleine gebouwen en beperkte bouwsommen, noodige soberheid

en strengheid gegeven en dit kleed ontdaan van alle noodelooze versiering en het een nationale snit tevens gegeven.

Hij deed zulks niet in theoretischen zin, niet door het schrijven van dikke verhandelingen, hij schreef zelfs in 't geheel niet, maar hij deed dit in werkelijken zin; *elk* zijner gebouwen toch, werd in *dien* zin een waardevol voorbeeld voor anderen, en *is* dit nog steeds voor hen, welke in dien stijl willen of moeten bouwen, voorbeelden, wier waarde toeneemt, naar mate men ze ernstiger bestudeert, naar mate men ze meer met het werk van andere meesters vergelijkt. Behalve Architect tevens Schilder zijnde, heeft hij zijn binnen-architectuur meer dan eenig ander architect, voor den decoratie-schilder als het ware geheel ontworpen en ingericht, en daardoor, met dat decoratie-schilderwerk een werkelijk zeldzaam effect bereikt, meer dan eenig ander Nederlandsch architect vóór of nà hem.

Post vertegenwoordigd inderdaad een tijdvak in de geschiedenis onzer bouwkunst en wel het beste gedeelte onzer Hollandsche Renaissance. [1])

HET GEZIN VAN POST.

En wat weten wij van hem als mensch?

Betrekkelijk heel weinig. Na den dood van zijn vader was zijn moeder *Francina Post* opnieuw gehuwd met *Harman Adolffsz.*, die haar echter verliet en van haar scheidde, zoodat toen op 10 Oct. 1656 die moeder overleden was, de zoons: *Pieter Jansz. Post*, wonende te 's Gravenhage, *Antoni Jansz. Post*, wonende te Amsterdam, *Francoijs Jansz. Post*, wonende te Haarlem, hun zwager *Sebastiaen Wendel*, die met hun zuster *Jannetie Jansdr.*

[1]) Volgens *A. Schoij*, zou *Symon Bosboom* van Emden (1614—1668) „Stadssteenhouwer in Amsterdam, een leerling en vriend van *Post* geweest zijn.

Post getrouwd was, machtigden moeder te begraven, maar zich verder niet met den boedel bemoeiden.

Pieter Post uit Brazilië in Haarlem teruggekomen op het einde van het jaar 1637, trouwde aldaar in 1638 met Rachel Ridders, die hem 6 kinderen, 4 dochters en 2 zoons schonk, alle in Haarlem geboren en gedoopt en waarvan de 't laatst geborene, zijn zoon en opvolger in het bouwvak *Maurits*, op 12 December 1645 in de St. Bavo Kerk aldaar werd ter doop gehouden door en genoemd naar Graaf Johan Maurits van Nassau. Door zijne aanstelling tot architect van Prins Frederik Hendrik verplicht om in 's Gravenhage te wonen, vestigd hij zich aldaar tegen Mei 1646. Den 17en Mei 1656 kocht hij van Mr. Gillis Quintijn, advocaat, een huis en erf aan de zuidzijde van de Amsterdamsche Veerkade, (op den hoek van de Bierstraat) alwaar hij tot aan zijn dood bleef wonen. Van dit huis, nu N°. 13, zegt eene mededeeling uit dien tijd: „het was een stevig huis, getuigend van de vinding des bouwmeesters, waar die voor eigen gebruik werkzaam was." *Jacob van der Does*, „de Veer-Kaeij" beschrijvend, zegt:

„Daer nette huijsen staen, en matige gebouwen:
Maer daer ('t geen dese plaets altijdt in eer sal houwen)
Den grootsten Meester in de Bouwkunst heden woont:
De schrandre Post, die soo veel nieuwicheden toont;
Die soo veel huijsen op 't papier weet voor te stellen,
Dat hij elck, die 't maar siet naer timmeren doet hellen,
En groote bouwlust maeckt, schoon dat ser niet en was,
En soo 't beschimmelt geld doet komen uijt de kas."

Terwijl er van zijn broeder *Frans*, de schilder, verschillende met zorg uitgevoerde portretten bestaan, bezitten wij van onzen bouwmeester eigenlijk geen portret, niets anders dan de afbeelding, die hij ons van zich zelf heeft gegeven, als 's Prinsen architect met Gerard van Hontshorst, 's Prinsen Hof-schilder, diens lijkstoet volgende, (zie afbeelding N°. 1).

Post was toen 39 jaar oud en heeft zich zelf, vergeleken bij de anderen, met alle zorg, in opvallend gunstigen stand afgebeeld, hij is een welgedaan man, met een gunstig voorkomen, die niet zonder eenige zelfbewustheid aan de treurige plegtigheid deelneemt.

Eene tweede afbeelding van hem, mede door hem zelven geteekend, komt, vermoed ik, voor op zijne teekening van „de Eed van getrouwigheijt gedaen door de Steden en Ingezetenen van het Vorstendom *Orange* op 7 May 1665 aan Prince *Wilhelm Hendrik van Nassau*". Op den voet van een piedestal, links op den voorgrond, staat „P. Post, invent." en daarboven zit een toeschouwer, een der zorgvolst geteekende figuren der geheele prent, zijnde de teekenaar zelf.

Post stierf den 2en Mei 1669, althans *Huijgens* teekende in zijn dagboek aan:

„2 Meij, na een sieckte van slechts twee dagen, sterft mijn Vriend P. Post, bouwkundighe."

De Haarlemsche Courant van 10 December van dat jaar bevat het bericht:

„Dat op 17 December 1669 te 's Gravenhage zullen worden verkocht, de nagelaten boeken, papierenkonst en platen van zaliger Pieter Post, Architect van Zijn Hoogheid, ten huize van den overledene op de Amsterdamsche Veerkaai." [1])

Post is dus, slechts 61 jaar oud geworden, en had, dank zij zijn vaste betrekkingen en zijne vele werken buitendien, en als een verstandig huisvader levend, eenig fortuin weten over te leggen, althans reeds in 1654 werd zijn vermogen op ruim *fl.* 10.000 geschat, terwijl hij blijkens

[1]) Trots alle moeite, is echter onder de Notarieele bescheiden van dat jaar, voor zooveel deze op het Rijksarchief alhier aanwezig zijn, de inventaris van dit sterfhuis niet teruggevonden.

hetgeen volgt, behalve zijn eigen woonhuis te 's Gravenhage, mede eigendommen in Haarlem bezat.

Hij was blijkbaar algemeen geacht en gezien en stond bekend als een hoogst bekwaam, als een „wijd beroemd" Architect, die ten einde toe aller vertrouwen genoot en ten volle verdiende ook, zoodat zijn jongste zoon *Maurits*, die hij zelf in het vak had opgeleid en die wij reeds in 1662 met hem naar Rotterdam zagen gaan voor de orientatie van het aldaar te bouwen Gemeenlandshuis van Schieland, trots zijn jeugdige leeftijd van ruim 23 jaar, hem als Architect is opgevolgd, zoowel bij Johan Maurits als bij Prins Willem III.

Uit notarieele aanteekeningen van 17 Maart 1670 en van 4 Febr. 1676 blijkt, dat zijne 4 dochters waren getrouwd, *Catharina Post*, ged. 28 Aug. 1640 met Philippus de Milly, raad en vroedschap van 's Gravenhage; *Elisabeth Post*, ged. 25 Aug. 1641 met Pieter van der Meer; *Maria Post*, ged. Aug. 1643 met Frederick Ruijsch en *Fransijna Post*, ged. Sept. 1644 met François Drijffhout.

Den 17en Maart 1670 machtigen: „*Johannes Post*, Philip de Milly, getrouwd met *Catharine Post*, Frederick Ruijsch getrouwd met *Maria Post*, en *Elisabeth Post*, meerderjarige dochter, allen erfgenamen van wijlen Mr. *Pieter Post* in zijn leven Architekt van S. Hooch. de Prince van Orangie, hun oom Bastiaen Wendel om ter Secretarye van Haerlem over te dragen seeckere huijsinge mette erven in 4 parcelen geveijlt op de Craijenhorster gracht.

(Waarom zijn zoon Maurits in dit notarieele stuk niet genoemd wordt, is mij niet duidelijk.)

Maurits stierf reeds einde 1682, [1]) hetgeen volgens

[1]) Den 13en October 1682 had *M. Post* opgenomen, bij of in voorschot gekregen van den Prins *fl* 633.14, een bedrag, dat zijne Weduwe werd geschonken, aan wie bovendien, dato 9 Junij 1683, de somme van *fl* 945 uitbetaeld werdt voor de getrouwe diensten bij gem. Post gedaen. Later vind ik: „Sr Rutgers Craij getrouwt met de Weduwe van den Architect Post"

Huijgens, den Prins erg ongelegen kwam, want schrijft hij: „S. A. estoit fort faché de la mort de Post."

Daar *Post* zoo ik reeds opmerkte, zelf nooit geschreven heeft en ná zijn dood, noch door zijn' zoon *Maurits*, noch door eenig ander vakgenoot, die hem gekend had, zijn leven en zijn werken zijn beschreven, is deze studie, waarbij de Heer *Th. Morren*, mij, voor zooveel het Rijks-Archief en Dr. *A. Bredius* voor zooveel de Notarieele bescheiden daartoe materiaal konden leveren van grooten dienst zijn geweest, stellig nog in tal van opzichten hoogst onvolledig.

Post heeft hoogstwaarschijnlijk veel meer particuliere bouwwerken ontworpen en uitgevoerd, dan ik heb kunnen opsporen, zoodat elke mededeeling tot aanvulling en verbetering van *dat* te kort, mij inderdaad hoogst aangenaam zal zijn en ik mij daarvoor bij dezen dan ook gaarne aanbeveel. [1])

's Gravenhage, 30 November 1907.

C. H. PETERS.

---

[1]) Terwijl deze studie reeds in proefdruk stond, verscheen van de hand van den Architect *A. W. Weissman* te Haarlem in de drie laatste Nos. van „Den Opmerker" van 1907 eene bijdrage over *Pieter Post*, waarvan ik, waar noodig, dankbaar nut heb getrokken, doch ik heb mij gewacht om zoowel zijn, als Dr. *Galland's* voorbeeld te volgen, en aan *Post* werken toeteschrijven, waarvan de bewijzen ontbreken, dat zij inderdaad op zijn naam gesteld mogen worden.

LIJST DER AFBEELDINGEN.

DE REGEERING VAN 'S GRAVENHAGE
1795—1851.

Bij den arbeid in het Gemeente-Archief deed zich telkens het gemis gevoelen van een goede voortzetting der door de Riemer — en voor 1737—1795 door M. G. Wildeman [1]) — gegeven regeeringslijsten, zoowel voor de namen der tot de regeering behoorende personen, als ook vooral voor de college's, waarin zij waren verdeeld.

Juist de voortdurende wisseling in personeel en bestuursinrichting verhoogde de bezwaren en ik nam daarom het eenige middel: het samenstellen dier voortzetting ter hand. De heer W. N. Arntzenius belastte zich met het nasporen van de personalia, terwijl ik mij bezig hield met de geschiedenis der besturen en college's. Het verkregen resultaat kan echter ook voor anderen nuttig zijn, en daar de redacteur dezer Bijdr. en Meded. daar evenzoo over dacht, verschijnt het nu in dit deel, om, naar ik hoop, later — wanneer de gegevens daarvoor vollediger tot onze beschikking zijn — gevolgd te worden door een verbeterde en omgewerkte uitgave van de lijsten van de Riemer, en door een complete lijst van de rechterlijke college's.

Wat de uitgave zelf betreft, deze berust geheel op de

---

1) In *Maandbl. v. h. Geneal. herald. Genootsch. „de Nederlandsche Leeuw"*, 1896.



Gezicht op de Groenmarkt met de vleeschhal op den achtergrond, c. 1750.
Teekening, manier van A. de Haan. Atlas Gem. Museum.

officieele stukken. Slechts waar die — voor voornamen, beroepen, sterfdata enz. — in den steek lieten zijn andere, de heerenboekjes bijv., te hulp geroepen. De namen van hen die in functie waren, zal men gespatieerd vinden terwille van het gemakkelijker overzicht. De bijvoeging der beroepen tot 1800, voor zoover dat mogelijk was, is geschied om te doen zien welke wijziging zich in den loop der jaren voltrok ten opzichte van de kringen, waaruit de bestuurspersonen werden gekozen. Het valt zoodoende op o.a. hoe kort slechts de kleine burgers, kooplieden en handwerkpatroons, werkelijk invloed uitoefenden.

REVOLUTIONNAIR BURGER-COMITÉ.

Den 18 Januari 1795, des nachts om 12 uur ging de Stadhouderlijke familie in een Scheveningsche pink onder zeil naar Engeland; den 19 voltrok zich de omwenteling te Amsterdam, den 21 kwamen de fransche troepen in den Haag en deden het Hof van Holland en de Magistraat van 's Gravenhage een publicatie verschijnen, waarbij den burgers verzocht werd: alle „Orange teekenen in de teegenwoordige tijdsomstandigheeden af te leggen" en hun vrijheid gegeven „terwijl de Franschen gedeclareerd hebben alhier als vrienden te zullen inkoomen, de Nationaale Fransche Cocarde te draagen;" den 30 werd de Schutterij ontwapend en de wacht op het Stadhuis door Fransche troepen bezet; de Haagsche Courant verscheen op dien dag, een Vrijdag, voor het eerst met aan het hoofd de vrijheidsleuze. [1]) Toch duurde het nog tot den 2 Februari, dat het oude stadsbestuur werd vervallen verklaard van zijn post. In zake de schutterij nam het

---

[1]) Dagboek van I. A. Naber, herdr. in den Tijdspiegel 1895 II.

nog in den ouden vorm resoluties aan. Het gezag berustte echter geheel bij de militaire overheid, terwijl onder hare bescherming een burgercomité, dat zich naar het voorbeeld van andere „Committé revolutionair" noemde, een hoog woord voerde en de verwijdering der bestaande regeering trachtte door te drijven.

Dit comité, naar eigen verklaring „door een groot aantal Burgers en Ingezetenen van 's Gravenhage daartoe gequalificeerd" en o.a. bestaande uit:

Christoffel Scheffer, voorzitter
Mr. Daniël Jan Steyn Parvé [a])
Mr. Lambert Engelbert van Eck [a])
Alexander Willem Swart [b]) } secretarissen.
Frans Frederik Termeulen }

gaf den 2 Februari eene *Bekendmaking aan de Haagsche Burgerij* uit, die ook door den secretaris Termeulen van de pui van het Stadhuis werd voorgelezen, waarin o.a. de volgende zinsneden voorkomen: [1])

„Daar het Burger-Committé in het zekere geinformeerd is, dat de provisioneele Vertegenwoordigers van het Hollandsche Volk de Regeering deezer Plaats van derzelve Bedieningen staat te verlaaten.... en daar ook de algemeene Wensch der Hollandsche Natie thans duidelijk blijkbaar is, dat de oude gantsch bedorvene Vorm van Regeering geheel veranderd en door een Representatief bestier, volgens de beginselen eener wel begreepen Vrijheid en Gelijkheid vervangen behoort te worden: zo is het, dat het Burger-Committé voornoemd, door een groot aantal Burgers en Ingezetenen van 's Gravenhage daartoe gequalificeerd, nodig heeft geoordeeld, alle weldenkende Burgers en Inge-

[a]) Advocaat. [b]) Drogist.
[1]) Geheel afgedrukt in N. Ned. Jaarboeken 1795, blz. 528.

zetenen van 's Gravenhage, die medegewerkt hebben of nog willen medewerken tot een provisioneele verbetering van het Stedelijke bewind alhier, op te roepen, om te verschijnen in de Kloosterkerk alhier, op heden den 2 February 1795 des namiddags ten drie uuren, alwaar hun wegens het voornoemde committé voorstellingen zullen worden gedaan, die tot bereiking van dit heilzaem doeleinde geoordeeld worden dienstig te kunnen zijn.

Komt, Burgers! komt allen, die U geen plunderingen of onderdrukkingen uwer Medeburgers te verwijten hebt, veragt alle voorige verdeeldheden, vergeet alle voorige beledigingen, reikt allen aan elkander de hand van Broederschap toe, en laat eene algemeene tevredenheid onze eenparige pogingen, om de Burgerij in haare Rechten te herstellen, bekroonen."

Het voornoemde gezelschap — zoo melden de N. Ned. Jaarboeken — begaf zich om halftwee naar den Ouden Doelen, en van daar en corps naar de Kloosterkerk, verzeld van een zeer talrijke schare, op uitnoodiging van Steyn Parvé die daartoe eene „gepaste aanspraak" hield. In de kerk waren zoo ongeveer 800 burgers bijeen. Burger van Eck beklom de predikstoel en sloeg voor „een nieuwe representatie gegrond op de Rechten van Vrijheid en Gelijkheid daar te stellen." De vergadering verzocht het Burger-comité hen daarvoor candidaten te noemen. Van Eck las toen een lijst voor van 22 personen voor den Burgerraad, 8 voor den Raad voor Crimineele en Civiele zaken, benevens twee secretarissen voor het eerste, een voor het tweede collegie.

„De afvraaging, of het Volk met deeze voorstelling te vreede was wierdt beantwoord met een eenpaarig stilzwijgen, gevolgd door een blijd handgeklap en Vaderlandsch hoezee. Iedereen betoonde zich te vrede met deeze gelukkige, bedaarde ommekeer van zaaken."

De gekozenen begaven zich naar het Stadhuis, waar in het Schepensvertrek de oude regeering aanwezig was „op requisitie"; „deze wierdt van wegens het Burger-committé, door den Praesident van hetzelve, C. Scheffer, met een gepaste aansprak verzocht de Raadzaal te ruimen; en dezelve hieraan voldaan hebbende, uitgezonderd A. van der Goes, als opnieuw door den volksstem tot hunnen Representant verkozen zijnde, wierden, na voorafgaand klokkengeklep, de Burgerij van wegens het Burger-committé door derzelver secretarissen bij publicatie de nieuw aangestelde Representanten aangekondigd."

Hierna wierden de nieuw verkozenen benevens hun secretarissen door het Burger-comité beëedigd, en by een aanspraak van den Praesident C. Scheffer geinstalleerd, welke door den secretaris van den Raad der Gemeente C. F. van Maanen „op zeer gepaste wijze" werd beantwoord.



PROVISIONEELE RAAD 1795 Februari 2—2 April 1795.

Op de hiervoor beschreven wijze was dus den 2den Februari 1795 voor den tijd van twee maanden een provisioneele raad gekozen bestaande uit de burgers:

Johannes van Maanen Gzn.	fabricqueur.
Johannes Bossee	koopman.
Cornelis van Hoey	med. doctor.
Mr. Adriaan van der Goes	voorheen burgemeester.
Mr. Martinus Bonte	advocaat.
Gerard Reytenbach	loodgieter.
Reinier Hols Lzn.	grutter.
Gerrit Nietert [1]	med. doctor.
Mr. Willem Jacob Kerkman	advocaat.

[1]) Hij overleed 9 Maart d.a.v. oud 56 jaar en 11 mnd.; de vacature werd niet vervuld.

Albertus de Monyee	glazenmaker.
Cornelis van der Cocq	advocaat.
Anthonie Reyndering	ijzerkooper.
Johannes Colla Sr.	koopman.
Bastiaan van Gogh Bzn.	timmerman.
Jan Jacob Cau	rentenier.
Mr. Abraham van Twist	advocaat.
Pieter Heynsius	lantmeter.
Johannes Huygens	procureur.
Godard van IJsseldyk	zilversmit.
Willem Bolderman	horologiemaker.
Johannes Hermanus Noordbeek	procureur.
Abel Caesar Molière	bankier.

Als *secretarissen* waren aangewezen op denzelfden datum

Dr. Johannes Surendonck van Hoey	med. doctor.
Mr. Cornelis Felix van Maanen	advocaat.

De eerste vergadering, nog denzelfden avond gehouden, werd door den secretaris van Maanen gepresideerd, men verkoos daarin wel tot *voorzitter* voor 14 dagen Adriaan van der Goes, maar „deese eerwaardige grijsaart", verhalen de wijdloopige notulen, „had zig na de beëediging geretireert, de veelvuldige fatigues die hij heeden had moeten uitstaan, gevoegd bij de onderscheide aandoeningen, die hij had gesmaakt, hadden hem genoodzaakt zig stil te absenteeren".

Besloten werd aan de Prov. Representanten van het Volk van Holland en de Fransche Representanten kennis te geven van de constitutie van den Provisioneelen Raad, daarna om zich te verdeelen in:

„1°. Committé van Veiligheid en Waakzaamheid;
2°. Committé van Financien;

3°. Committé van Inkwartiering der Fransche troeppes;
4°. Committé belast met de zorg der Stadsarmen en Diaconien;
5°. Committé voor Onderwijszaken;
6°. Committé over Stadswerken."

Den 3 Februari werd tot *ondervoorzitter* voor den tijd van 14 dagen gekozen Jan Jacob Cau.

Den 11 Februari werd een door de burgers Cau, Kerkman en van Maanen ontworpen *Reglement* voor den Provisioneelen Raad zonder wijzigingen gearresteerd. Wij teekenen er slechts uit aan dat er drie maal 's weeks vergaderd moest worden en bij wegblijven, te laat komen en te vroeg vertrekken boeten geheven werden; bij belangrijke zaken moesten minstens 13 bij minder gewichtige minstens 9 leden tegenwoordig zijn.

Den 31sten Maart werden in 6 verschillende kerkgebouwen verkiezingen gehouden voor kiezers, ingevolge de publicatie van den Prov. Raad van 28 Maart, 4 in elke wijk. Bij loting werden deze 24 kiezers gebracht op 13. Ieder dezer 13 kiezers moest een lijst formeeren van 18 leden der nieuwe municipaliteit, 6 leden van het collegie van Justitie en 1 voor Baljuw en Hoofdschout. Bij eenvoudige meerderheid werden uit de op deze lijsten genoemden de titularissen aangewezen. De benoemingen golden voor een jaar.

Niettegenstaande den bijzonderen aandrang, waarmede allen die kiesgerechtigd waren — de Oranjisten waren uitgesloten met enkele andere groepen — werden aangespoord om te komen kiezen, werd aan de verkiezing slechts door 374 personen deelgenomen.

Een commissie uit de kiezers bedankte op den 2den April den Provisioneelen Raad „plegtig" voor hetgeen hij had gedaan, waarop allen hunne functien nederlegden en de

Secretaris van Maanen een korte aanspraak hield „teffens die der kiezers beantwoordende".

*

BURGERRAAD 1795 April 2—2 April 1796.

De volgende burgers, den 31 Maart gekozen, legden in handen der kiezers de door den Prov. Raad vastgestelde eeden af en traden den 2den April in functie.

Johannes Bossee — koopman.
Johannes Colla Sr. — koopman.
Mr. Johannes van Maanen Gzn. — advocaat; tot 16 Juni '95.
Mr. Gerrit Jacob van Westreenen — advocaat.
Jacob Carel Roering.
Godard van IJsseldijk — zilversmid.
Jan Willem Magnet — bakker; tot 10 Nov. '95.
Johannes Velt — chirurgijn.
Hendrik Guissen — ambtenaar.
Dr. Johannes Bernardus Ernestus Wannaar — med. doctor.
Reynier Hols Lzn. — grutter.
Pieter Jacob de Huybert de Beaufort — tot 16 Juni '95.
Mr. Nicolaas van Nuys — advocaat.
Petrus Muller — wijnhandelaar.
Cornelis van Hoey — med. doctor.
Mr. Cornelis van der Cocq — advocaat.
Mr. Adam Jan de Roy — advocaat; tot 5 Nov. '95.
Bogislaus Frederik von Liebeherr. — tot 3 Nov. '95.

In de vergadering des avonds van denzelfden dag gehouden werden benoemd tot *wethouders:*

Cornelis van Hoey
Cornelis van der Cocq

Adam Johan de Roy tot 5 Nov. '95.
Bogislaus Frederik
von Liebeherr tot 3 Nov. '95.

en werden de volgende comités gevormd:

„1°. Committé van Finantie.
2°. Committé der Stadsarmen.
3°. Committé van Fabriquage.
4°. Committé van de Vivres en Inkwartiering."

Den 3den April werd als *secretaris* gecontinueerd en beëedigd

Mr. Johannes Surendonck van Hoey

terwijl blijkbaar eveneens in functie was gebleven

Mr. Cornelis Felix van Maanen;

het schijnt dat men diens beëediging uitstelde met het oog op zijn verwachte en den 13 April gevolgde benoeming tot adjunct-fiscaal van den Hove van Holland. Op den volgenden dag werd dan ook tot zijn opvolger benoemd

Philippus Carolus Haagen;

den 11den April was reeds tot *amanuensis van den secretaris* benoemd

Jan Arnold.

Den 15den April werd een Reglement voor den Burgerraad aangenomen, dat bepaalde, dat er tweemaal weeks zou worden vergaderd, dat er boeten zouden worden geheven van wie te laat kwamen of te vroeg vertrokken.

Behalve de regeling van de taak der comités bevat het nog die van de taak der wethouders in art. XXVII:

„Aan Wethouderen is gedemandeert: alles wat de Policie „aangaat; desnoods met Concurrentie van 't Collegie van „Justitie; het geven van Burgerrecht, kleine Actens; voorts „alle kleine loopende zaken; dat van Gildens en Buurten,

„alles wat de publicque Veiligheid betreft; alsmede de „zorg van het publicq Onderwijs."

Opmerking verdient nog dat alle zaken, ook die behooren tot den werkkring van andere comités, indien zij eenigszins „het financieele concerneeren" zullen behandeld worden „de concert met het committé van Finantie"; anderen zullen in 't financieele van de Stad geene directie hebben.

In de vergadering van 3 Nov. deelde von Liebeherr mede, dat hij zijn lidmaatschap nederlegde tengevolge zijner benoeming tot lid van het comité tot de zaken der O. I. Colonien [1]), en in die van 5 Nov. bracht eene commissie rapport uit over A. J. de Roy, van wien haar was gebleken dat hij onder curateele was gesteld, en dus vanzelf van zijn lidmaatschap vervallen. Op denzelfden datum werden toen tot *wethouders* benoemd

Johannes Colla en
Johannes Velt.

Op den 3 December verscheen in de vergadering eene commissie afgezonden door de Burgersocieteit vergaderende boven het Boterhuis met de vraag wat de Raad zou doen met de 5 vacante plaatsen. Hierop is den burger J. C. Roering opgedragen een rapport uittebrengen; in de volgende vergadering werd conform Roerings conclusie besloten de vacante plaatsen niet te bezetten.

In Februari '96 werd een commissie benoemd bestaande uit leden van den Burgerraad, van het Collegie van Crim. en Civ. Justitie en 5 stemgerechtigde burgers tot het ontwerpen van een *Reglement op het bestuur van den Hage en de Jurisdictie van dien.* Dit reglement werd den 29 Maart 1796 „door de stemgerechtigde burgeren en inge-

[1]) De Raadsnotulen vermelden ten onrechte *West*-Indische. Zie Colenbrander Gedenkstukken I en II passim.

zeetenen in derzelver Grondvergaderingen" goedgekeurd en in den Raad der Gemeente geärresteerd op den 2 April 1796.

*

RAAD DER GEMEENTE 1796 April 2—13 Maart 1798.

Het nieuwe Reglement bepaalde in art. I:

„Het Bestuur van den Hage en de Jurisdictie van dien zal voortaan bestaan uit twintig leden, door het Volk te verkiezen, waarvan een den post van *Bailliuw en Hoofdschout* zal bekleeden en de overige negentien twee op zig zelven bestaande en van elkander afgezonderde collegien, te weten, de *Raad der Gemeente* en het *Collegie van Crimineele en Civile Justitie* uitmaken; bestaande de eerste uit twaalf en het tweede uit zeven personen, beide met hun secretarissen door hen zelve te benoemen."

De verkiezing dier twintig personen geschiedde in 22 grondvergaderingen, waar alle burgers, die 20 jaar bereikt en gedurende een jaar vóór de stemming hun vaste woonplaats binnen den Haag of de Jurisdictie van dien hadden, stemgerechtigd waren. Uitgesloten waren: onder curateele gestelden en faillieten, onderstand genietenden, veroordeelden, gevangenen, en allen die weigeren zouden de volgende verklaring te doen:

> „Ik verklare voor wettig te houden alle zodanige regeeringsvorm welke gegrond is op de Oppermagt des Volks en dienvolgens houde ik voor onwettig en daarmede strijdig alle erflijke ambten en waardigheden."

De grondvergaderingen verkozen *kiezers* die 25 jaar moesten zijn, vier jaar in Holland en een jaar in den Haag vaste woonplaats moesten hebben gehad, — uitdrukkelijk werden echter zij die uitgeweken geweest waren, hierdoor *niet* uitgesloten. De geloofsbrieven der kiezers zouden door

een Raadscommissie worden onderzocht, die ook den kiezers de eed moest afnemen.

De kiezers moesten, na zich een president te hebben gekozen, met gesloten deuren en bij besloten biljetten de leden van het bestuur en evenveel plaatsvervangers kiezen, die aan dezelfde eischen als de kiezers moesten voldoen. De aanwijzing geschiedde bij volstrekte meerderheid, ingeval van staking van stemmen bij het lot.

De Raadsleden zouden 2 jaar zitting hebben, elk jaar trad de helft af, de eerste maal reeds na een jaar, het lot zou beslissen welke leden dat zou treffen. Bij tusschentijdsche vacatures zouden de plaatsvervangers naar rang van het door hen behaald stemmencijfer opgeroepen worden.

De werkkring van den Raad strekte zich uit „over alle zaken de burgerij, policie en financie betreffende". Hij „arresteert, amplieert en interpreteert de nodige keuren, ordonnantien en publicatien" zoo noodig na advies van Baljuw en College van Justitie. Hij begaf de meeste ambten.

Uit den Raad werden gevormd:

1°. Comité van Wethouderen.
2°. Comité van Financie en Opzicht over de Weeskamer en Bank van Leening.
3°. Comité van Fabricage en Opzigt over de Stadsgebouwen, wegen enz.
4°. Comité van Inkwartiering en Verzorging van Stedelijk guarnizoen.
5°. Comité ter Verzorging van de Stadsarmen en de Stadsschoolen.

Al deze comités behalve het laatste dat uit 2 leden zou bestaan, telden 3 leden.

De leden van den Raad zouden „uit hoofde van de

bezwaarde omstandigheden der stadsklasse voor als nog", een jaarwedde van duizend gulden ontvangen.

Volgens dit Reglement werden 2 April 1796 gekozen tot leden van den *Raad der Gemeente:*

Johannes Bossee	koopman.
Mr. Nicolaas van Nuys	advocaat.
Egbertus Borst	wijnhandelaar.
Johannes Ebbe	notaris.
Pieter van Swieten	bakker; tot 23 Mei '96.
Pierre Jean des Fontaines	apotheker.
Dr. Arnoldus van de Laer	med. doct.
Mr. Nicolaas Cornelis Wittert	advocaat.
Mr. Jan Gijsbert Heeneman	rechterl. ambtenaar.
Mr. Leonard Thomeeze	advocaat.
Philippus Dinant Meers	koopman.
Mr. Johan Anthonie Schiefbaan	advocaat

en tot „derzelver plaatsvervangers":

Anthonie Reijndering Jr.	
Bernardus Scheurleer	boekhandelaar.
Dr. Jacob Covijn ter Brugghen	med. doct.
Jacob Alexander Potier	procureur en notaris.
Jacob Carel Roering	
Daniel Uyttenbogaert	notaris.

Van de benoemde leden bedankten terstond:

Dr. A. v. de Laer
Mr. J. G. Heeneman

in wier plaats dus optraden als *leden van den Raad:*

Anthony Reyndering
Jan Alexander Potier

daar de plaatsvervangers Scheurleer en C. ter Brugghen „geägreëerd excus" hadden.

Reeds den 23 Mei 1796 overleed Pieter van Zwieten en werd, „als zijnde de vorige plaatsvervangers door de commissie tot regeling der grondvergaderingen om gewigtige redenen ontslagen" tot lid opgeroepen en den 26 Mei beëedigd als lid van den Raad:

Daniel Uyttenbogaert.

Tot leden van het *Comité van Wethouderen* werden gekozen op de vergadering van 2 April:

Mr. Nicolaas van Nuys.
Mr. Nicolaas Cornelis Wittert.
Mr. Leonard Thomeeze.

Den 21 Juni namen de leden van den Raad als „distinctiv teeken" aan: een driekleurig lint, waaraan een ovale zilveren medaille, aan de eene zijde de bundel bijlen en aan de andere zijde de woorden „Raad der Gemeente van den Haage" gegraveerd. [1])

Tot *secretarissen* waren herbenoemd:

Philippus Carolus Haagen.
Dr. Johannes Surendonck van Hoey.

Na een jaar moest de helft der leden aftreden. Aangewezen bij loting op 1 Maart waren daartoe de burgers: Van Nuys, Wittert, Dinant Meers, Potier, Reyndering en Borst. Den 29 Maart 1797 zou derhalve eene verkiezing plaats hebben van kiezers, maar de oproeping der stemgerechtigden tot de grondvergaderingen geschiedde niet. De Raad toch, van oordeel dat de verdeeling der grond-

[1]) Voor schepenen was het inschrift: Lid van het Collegie van Justitie van den Haage, en de voorstelling: een weegschaal met een zwaard; voor den Hoofdschout: bijlbundel, weegschaal en zwaard en de inscriptie: Bailliuw en Hoofdschout van den Haage. De secretarissen: de inscriptie: Secretaris aan den Haage met aan de keerzijde de voorstelling gevoerd door het Collegie waartoe zij behooren.

vergaderingen den 19 Maart 1796 voor één jaar vastgesteld minder wenschelijk was, had nieuwe grenzen voor de wijken getrokken. Dit lokte verzet uit van enkele stemgerechtigden, die deswege aan het Provinciaal Bestuur van Holland adresseerden, dat, ten einde een onderzoek in te stellen, de verkiezing „surcheëerde", en decreteerde voorloopig de uitgelote leden in hun functien te handhaven. De Raad legde zich daarbij neer en publiceerde 28 Maart dat de grondvergaderingen niet zouden doorgaan. Den 11 April werd echter een antwoord van het Prov. Bestuur ontvangen waarbij de surcheance werd opgeheven, waarom den 15 April bij publicatie werd bekend gemaakt, dat de grondvergaderingen op 20 April zouden worden gehouden.

Dit geschiedde en de vergadering der kiezers den 21 April gehouden wees tot *leden* aan:

Mr. Nicolaas van Nuys
Mr. Nicolaas Cornelis Wittert.
Jan Alexander Potier.
Egbertus Borst.
Anthonie Reyndering.
Maximiliaan den Appel.

en tot *plaatsvervangers:*

Joannes Huygens	bankier.
Philippus Dinant Meers.	
Dirk Smaal.	
Reynier Hendrik van Kuffeler.	
Isaacq van de Watering	notaris,
Isaacq van Cleeff	boekdrukker.

Doch nog was daarmede de zaak niet afgeloopen; dezelfde zich verzettende stemgerechtigden legden den Raad ten laste dat hij niet *in den geest* van het decreet van het Prov. Bestuur van 11 April daaraan uitvoering gegeven had, weshalve wederom de verkiezing, c.q. de

installatie der nieuw gekozenen werd gesurcheëerd, waarop 26 April de vernietiging der verkiezing volgde. Nieuwe stemming voor een kiezer moesten plaats hebben in grondvergadering 20, daar men daar iemand gekozen had die nog niet een jaar in den Haag gewoond had, en evenzoo in de grondvergaderingen 3, 5, 12, 15 en 22 die niet gehouden of in hun werkzaamheden verhinderd waren. Zij werden bij besluit van den 28, gepubliceerd 29 April door den Raad uitgeschreven op den 2den Mei. De kiezers toen gekozen vergaderden op den 3den Mei en wezen tot leden van den Raad aan:

Mr. Nicolaas van Nuys
Jan Alexander Potier.
Mr. Nicolaas Cornelis Wittert.
Mr. Maarten van der Goes.
Mr Reinier Hendrik van Kuffeler.
Mr. Jan Gijsbert Heeneman

en tot plaatsvervangers:

Joannes Huygens
Dirk Smaal
Anthony Reyndering
Isaac van de Watering
Isaac van Cleeff
Cornelis van Alphen grutter.

Den 5 Mei werden de leden geinstalleerd, nadat in plaats van de burgers van der Goes en Heeneman, die excuus hadden, de plaatsvervangers:

Joannes Huygens
Anthony Reyndering

waren getreden — de plaatsvervanger Dirk Smaal had voor één maal excuus bekomen. In het Comité van Wethouderen werden dezelfde leden herkozen.

Doch wederom werd er een spaak in het wiel gestoken. Reeds den eersten Mei had een deputatie van stemgerechtigden een protest bij den Raad ingeleverd tegen de voorgenomen verkiezing, en wel omdat de verdeeling der stad in wijken niet eerst aan de goedkeuring der Provinciale Regeering was onderworpen. De Raad had zich daaraan niet gestoord, en de eenigszins ostentatieve manier waarop de nieuw gekozen leden werden geinstalleerd wijst erop, dat men in die herhaalde protesten een partijbeweging zag van de meer democratische elementen. In een harer brieven aan de Provinc. Regeering had de Raad zich dan ook over hen reeds uitgelaten als volgt: „Wij kennen hen die zoo zeer van de stemme des Volks en derzelver onderdrukking schreeuwen: Wij weeten dat dezelve in vergelijking van het Stemgerechtigt Volk van den Haag en Jurisdictie een niets beduidend getal is en wij meenen Ulieden te mogen verzekeren, dat wanneer die alle eens de Revue passeeren moesten, ook wij, evenals de Rotterdamsche Municipaliteit nu onlangs ten hunnent gedaan heeft, een aantal zouden kunnen uitmonsteren, bij wien de zetel hunner Vaderlandsliefde in hunne ledige beurzen gevonden wordt, en het vermogen om zijne vrije stemme uitteoeffenen niets anders beteekent, dan de magt om te kunnen intrigueeren, ten einde hun eigenbelang en particuliere oogmerken te kunnen bevoorderen."

Het Provinciaal Comité meende echter de requestranten in het gelijk te moeten stellen en verklaarde bij decreet van 11 Mei de verkiezing nietig. De Raad remonstreerde daartegen en gaf aan het decreet geene uitvoering, weshalve hij bij resolutie van het Prov. Com. van 13 Juni nader gelast werd het decreet van 11 Mei ten uitvoer te leggen en de laatstbenoemde leden hunne functien te doen staken. Maar eerst toen 19 Juni een Commissie uit het Prov. Comm. in de vergadering van den Raad ver-

scheen om het decreet gevolg te doen hebben, legde zich de Raad daarbij neder. De Raad werd dus toen weder als vóór 5 Mei 1797, d.w.z. de leden:

Philippus Dinant Meers
Egbertus Borst

werden in hun functien hersteld.

De Raad was nu verplicht de wijkverdeeling aan het Provinc. Com. ter goedkeuring voor te leggen. Deze werd verkregen bij besluit van den 27 September.

Nu kon de verkiezing wettig plaats hebben op den 17 October, en op den 18 October benoemden de kiezers tot leden:

Barent de Baas	bakker.
Theodorus Pansier	reeder.
Gerart Cornelis ten Haaff	controleur v. d. venduën.
Nicolaas Armand	winkelier.
Ary Spijkerman	notaris.
Johannes Cornelis Gram	med. doctor.

en tot plaatsvervangers:

Willem van Reyn	
Adrianus Wegman	zilversmid.
Johannes van Drunen	
Bastiaan van Gogh Bzn.	metselaar.
Engelbert Bartelt	pruikenmaker.
Jacobus van Meurs	molenaar.

Den 20 October werden de nieuwe leden geinstalleerd; in de plaats van J. C. Gram, die bedankte, trad de plaatsvervanger:

Adrianus Wegman

daar W. van Reyn zich had geexcuseerd.

Op denzelfden dag koos men in *het Comité van Wethouderen:*

Mr. Johan Anthonie Schiefbaan
Barent de Baas
Daniel Uyttenbogaart

terwijl op 26 October het besluit werd genomen den secretaris van Hoey te pensioneeren en te benoemen:

1ste secretaris Philippus Carolus Haagen.
2de secretaris Jan Arnold.

*

MUNICIPALITEIT 1798 Maart 13—16 Juni 1798.

Het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek besloot — als een gevolg van de verwerping der eerste constitutie door de kiezers en de daarop gevolgde staatsgreep, die een unitarische meerderheid had in het leven geroepen — overal de Municipaliteiten te zuiveren, d.w.z. te ontbinden en de besturen te bezetten met door de regeering aangewezen personen. Het Administratief Bestuur van het voorm. gewest Holland benoemde voor „de Reorganisatie van de Municipaliteit in den Haag" eene commissie bestaande uit de burgers: J. Chr. ten Noever en P. C. Wennekers, die bij publicatie van den 13 Maart 1798 „alle de leden welke tot hiertoe het plaatselijk Bestuur binnen deze Gemeente hebben uitgemaakt, benevens derzelver Ministers," uit hunne posten ontsloeg en aanstelde op denzelfden dag „om de publieke zaaken dezer Gemeente te administreeren tot zo lange daarin, tzij door het Uitvoerend Bewind, tzij door eene intevoerene Constitutie of op eenige andere wettige wijze nader zal zijn voorzien", de burgers:

Ary Spijkerman.
Barent de Baas.
Theodorus Pansier.

Gerard Cornelis ten Haeff.
Nicolaas Armand.
Adrianus Wegman.
Johannes Velt.
Jacobus Florijn.
Johannes van Drunen.
Godard van IJsseldijk.

Op dezelfde wijze werden tot secretarissen benoemd:

Mr. Jan Anthony Jacob Carré
Jan Arnold.

In de op dien dag gehouden vergadering koos men tot *President:*

Ary Spijkerman

en tot leden van het *Comité van Wethouderen:*

Barend de Baas
Johannes Velt
Jacobus Florijn

terwijl verder werden ingesteld de volgende comités:

1°. van Stads Finantie.
2°. van Fabriquage.
3°. van Inquartieringe.
4°. van Stadsarmen.
5°. van Binnenlandsche correspondentie.
6°. van Burgerlijke Militaire zaken.

De door het Administratief Bestuur van het voorm. gewest Holland tevens aan den Raad overhandigde Instructie — gelijkluidend aan de aan „de onderscheidene Municipaliteiten van het voorm. gewest" gegevene — droeg „de zaaken van Politie, de Geldmiddelen, en de Plaatselijke Eigendommen" aan de Municipaliteiten op. Voorts de uitvoering van besluiten enz. van gewestelijke en generale autoriteiten. Zij moesten zich, tenzij ingeval van nood, onthouden van alle wetgevende macht. Zij bleven verantwoordelijk tegenover het Administratief Bestuur. Alle

leden, en de ambtenaren, moesten verklaren een „onveranderlijke afkeer te hebben tegen het Stadhouderschap, de aristocratie, de regeeringloosheid en het federalisme."

*

GEMEENTE-BESTUUR 1798 Juni 14—17 Juni 1802.

Den 4 Mei 1798 trad de nieuwe Staatsregeling in werking. Deze schreef voor (art. 190) dat „over elke Gemeente (zou zijn) een Gemeente-Bestuur." Zoolang echter het voorschrift van art. 7 niet was uitgevoerd, [1]) waarbij werd opgedragen aan het vertegenwoordigend Lichaam om „ten spoedigsten": de Verdeeling in en de grenzen van: Departementale Omtrekken, Ringen en Gemeenten vast te stellen, kon eene regelmatige verkiezing niet plaats hebben. Daarom ontsloeg het Intermediair Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek den 16 Juni 1798 de leden der Haagsche Municipaliteit (ingevolge besluit van 14 Juni tevoren) en benoemde de volgende burgers die den 17 Juni hun ambt aanvaarden:

Theodorus Pansier.
Nicolaas Armand.
Adrianus Wegman.
Jacobus Florijn.
Godard van IJsseldijk.
Egbertus Borst.
Bastiaan van Gogh Bzn.
Johan Hendrik Speirman notaris.
Cornelis van Diest.
Albertus de Monyee.

[1]) Het duurde tot 9 Juni 1800 voor werd vastgesteld, dat „onder het gemeente-bestuur van den Hage, welke plaats de Hoofdplaats is van de eerste Ring van het Departement de Delf en 77 grondvergaderingen bevat, mede begrepen zijn het dorp Scheveningen hebbende 5 grondvergaderingen, mitsgaders Eikenduinen en Haagambacht, welke 2 grondvergaderingen behelzen."

Tot *President* en *Vicepresident* werden gekozen:

Jacobus Florijn.
Johan Hendrik Speirman.

En tot leden van het *Comité van Wethouderen:*

Jacobus Florijn.
Theodorus Pansier.
Albertus de Monyee.

Verder werden ingesteld:

„1°. Committé van Finantie.
2°. Committé van Fabriquage.
3°. Committé van Inquartiering.
4°. Committé van Stads-Armen.
5°. Commissie van Binnenlandsche Correspondentie.
6°. Commissie van Burger Militaire Zaaken en toezigt op de Geweerkas.
7°. Commissie in Cas van Brand.
8°. Commissie voor de Geldheffingen."

Herbenoemd werden de secretarissen:

Mr. Jan Anthony Jacob Carré.
Jan Arnold

*

RAAD DER GEMEENTE 1802 Juni 17—5 Juni 1806.

Tengevolge van de Staatsgreep van den 14 September 1801 werd er in 1802 wederom verandering gebracht in de inrichting van het bestuur der gemeente. Artikel 73 der nieuwe Staatsregeling stelde vast, dat er geen nieuwe verdeeling van departementen of ringen in gemeenten zou plaats hebben, maar gaf wel aan de gemeenten voor een groot deel haar zelfstandigheid terug. Elke stad zou zijn „eigen gemeente bestuur hebben, ingerigt op zoodanigen voet, als door iedere gemeente ter goed of

afkeuring aan het Depart. bestuur zou worden voorgedragen". De Departementale besturen maakten derhalve reglementen. Holland een zeer uitvoerig. Ofschoon de Staatsregeling in art. 74 de Gemeentebesturen de „vrije beschikking (liet) over derzelfs huishoudelijke belangen en bestuur" tracht het Reglement toch het toezicht van het Depart. Bestuur daarop zoo ver mogelijk uittestrekken (art. 119) en wel tot alle „handelingen bepalingen of verordeningen, welke *niet enkel huishoudelijk*" waren. Verder werden alle nieuwe plaatselijke belastingen aan de goedkeuring van de Depart. Besturen onderworpen.

Om stemgerechtigd te zijn moest men aan ongeveer dezelfde eischen voldoen als in 1798, maar behoefde geen verklaring van afkeer van bepaalde beginselen te doen; men moest in een stemregister zijn ingeschreven. Volgens grondvergaderingen werd gestemd voor de ringkiezers, die 25 jaar oud moesten zijn en een zekere mate van gegoedheid bezitten. In Holland in gemeenten met 31 en meer grondvergaderingen moest men 50 gld. belasting betalen of 20.000 gld. onbezwaard bezit of 40.000 gld. aan effecten; in steden met 13—30 grondvergaderingen, 35 gld. belasting of 10.000 of aan effecten 20.000 gld.; in de steden der derde klasse respect. 20 gld. 5 of 10.000 gld. De ringkiezers maakten de nominaties voor de leden van het gemeente bestuur, dat in 's Gravenhage, hetwelk hierbij in een uitzonderingsgeval verkeerde ingevolge de ordonnantie van het Staatsbewind van 10 Juni 1802, door het Staatsbewind zelve werd benoemd.

Het bestuur bestond in den Haag uit 9 leden, ieder genietende 1500 gld., met jaarlijks 2700 gld. voor presentiegelden; twee secretarissen genoten 1200 gld. elk. Jaarlijks voor het eerst in 1804 trad een derde af, terstond herkiesbaar. Den 4 Juni 1803 werd het stedelijk reglement, — ontworpen en 19 Nov. 1802 ingeleverd door een commissie

uit de stemgerechtigden, — goedgekeurd. Dit bevatte nog enkele vermeldenswaardige bepalingen. Zoo was in overeenstemming met de Staatsregeling en het Reglement voor Holland bloedverwantschap tusschen de raadsleden binnen den derden graad verboden. Men noemde er nu zwagerschap bij; maar opkomende, of, in 1803, tusschen de zitting hebbende leden reeds bestaande zwagerschap, zou niet hinderlijk zijn.

De Raad zou vergaderen twee maal 's weeks, en zich verdeelen in:

1°. Kamer van Politie.
2°. Kamer van Finantien.
3°. Kamer van Fabricage.

De Kamer van Politie had onder oppertoezicht van den Raad en met den Hoofdschout het bestuur der politie; toezicht op markten, venduën, wees-, arm- en Godshuizen, op de weeskamer, de scholen, de bevordering van koophandel, zeevaart, landbouw, fabriquen, burgerlijke neeringen en hanteeringen; zij verleende burgerrecht.

De Kamer van Finantie regelde onder oppertoezicht van den Raad de kosten van het huishoudelijk bestuur der gemeente, stelde nieuwe belastingen voor, beraamde en regelde noodige negotiatien, zij had ook toezicht op de inkomsten der vroegere Societeit; zij nam de rekeningen op van de comptabele ambtenaren en van de Godshuizen.

De Kamer van Fabricage zorgde voor onderhoud van gebouwen, kerken, huizen, bruggen, wegen en waterwerken; voor tollen; voor verpachting van asch en vuilnis, lantaarns, brandspuiten, stadsreiniging; voor alles wat guarnizoen en casernen betrof; met de Kamer van Finantie voor verpachtingen, verhuringen en aanbestedingen.

Bij besluit van 4 Juni 1802 werden benoemd tot *leden van den Raad:*

Mr. Jan Slicher oudburgemeester.
Mr. Johan van Hees van Berkel en Rodenrijs oudschepen.
Mr. Hendrik Adriaan Caan oudsecretaris.
Mr. Jacob Anthony Schiefbaan advocaat.
Mr. Lodewijk van Toulon ambten. bij Buitenl. zaken.
Cornelis Johannes de Lange van Wijngaarden.
Mr. Anthony Gerard Drijfhout.
Jacob Charles van Kretschmar van Veen.

In plaats van C. J. de Lange van Wijngaarden die de benoeming niet aannam werd 18 Juni 1802 benoemd

Mr. Nicolaas Jacob Gallé Jr. advocaat.

en in plaats van Mr. H. A. Caan, die 12 April 1803 ontslag verzocht, op 22 April 1803

Mr. Hendrik Maurits van der Goes.

Men koos tot *voorzitter:*

Mr. Jan Slicher.

Op den datum der Raadsbenoeming waren benoemd tot *secretarissen*

Mr. Pieter Adriaan 't Hoen.
Mr. Isaak Lodewijk van Panhuys.

*

In deze samenstelling kwam geen nadere verandering, ook niet tengevolge van de verandering in de Staatsregeling in 1805, hoewel deze de bevoegdheden der gemeente besturen, met name op het punt der belastingen eenigszins wijzigde. Bij de stichting van het Koninkrijk Holland

werden bij het decreet van 5 Juni 1806 gecontinueerd tot nadere voorziening als:

RAAD DER GEMEENTE (Provisioneel) 1806 Juni 5—20 Jan. 1808.

Dezelfde heeren, dus:

Mr. Jan Slicher president.
Mr. Johan van Hees van B. en R.
Mr. Jacob Anthony Schiefbaan.
Mr. Lodewijk van Toulon.
Mr. Anthony Gerard Drijfhout.
Jacob Charles van Kretschmar van Veen.
Mr. Nicolaas Jacob Gallé.
Mr. Hendrik Maurits van der Goes.

*

GEMEENTE-BESTUUR 1808 Jan. 20—5 Aug. 1811.

De Constitutie voor het Koninkrijk Holland (7 Aug. 1806) bevestigde dezen voorloopigen toestand door in art. 46 aan den Koning „de bestelling van de Regering der Plaats alwaar het Gouvernement resideert" over te laten, tot dat deze daaromtrent zou hebben beschikt. De inrichting van de gemeentebesturen werd geregeld door de wetten gepubliceerd bij de Kon. Decreten van 13 en 29 April en 23 October 1807.

In iedere gemeente zou het bestuur zijn in handen van een Burgemeester en van Wethouders. Bovendien zou er zijn een Vroedschap. De koning benoemde hen, stelde het aantal der wethouders en der leden van de vroedschap vast. De Burgemeester en de Wethouders werden bezoldigd en vergaderden minstens eenmaal 's weeks. De vroedschap had slechts één verplichte jaarlijksche bijeenkomst.

Behalve eenige weinige in art. 44 bepaalde controleerende en deels wetgevende werkzaamheden had de vroedschap dus zeer weinig te verrichten. Het bestuur berustte bij Burgemeester en Wethouders, met een overwegenden invloed van den Burgemeester.

Deze toch had het „oppertoevoorzigt" over de politie, de behandeling der dagelijksche zaken en de beheering der geldmiddelen, waarvoor hij de „verantwoordelijkheid" deelde met de wethouders. Maar hij was alleen belast met de afkondiging en de executie van hetgeen door hem was behandeld; hij deed alle publieke acten, die van stadswege werden uitgegeven, opmaken en expedieeren; onder zijn „opzigt" stonden ook alle politieke en stedelijke collegien, administratien, directien, ambtenaren, bedienden en gebenificieerden.

Verschilden in de deliberatien met de wethouders dezen met den burgemeester van gevoelen, dan was de laatste verplicht zulks ter kennisse van den Landdrost te brengen, die dan te beslissen had; in gevallen van dringende noodzakelijkheid kon de burgemeester alvast naar eigen gevoelen beslissen. De uitvoerende macht was bijna geheel aan den burgemeester toevertrouwd.

In de plaats van het Departementaal Bestuur was het de Landdrost, die toezicht op het gemeentebestuur uitoefende en door wiens bemiddeling dit belast werd met de uitvoering van voorschriften van lands- en departementale regeering.

Een Koninklijke Decisie van 2 Mei 1809 bepaalde nog dat niemand burgemeester, wethouder, vroedschap of secretaris mocht zijn dan in de plaats waar hij geboren was en woonde.

Eerst 20 Januari 1808 werden bij decreet van Koning Lod. Napoleon de benoemingen tot vervanging van het provisioneel gehandhaafde bestuur gedaan, en wel de volgende.

BURGEMEESTER.

Mr. Jan Slicher.

Hij bleef dit tot de inlijving.

WETHOUDEREN.

1°. Mr. Hendrik Maurits van der Goes.
2°. Mr. Johan van Hees van Berkel en Rodenrijs.
3°. Mr. Lodewijk van Toulon tot 20 Maart 1808.
4°. Mr. Johan Anthony Schiefbaan.

In de plaats van L. v. Toulon, die tot Staatsraad benoemd werd, benoemde Koning Lodewijk Napoleon 20 Maart 1808 uit de plaatsvervangers.

5°. Jacob Charles van Kretschmar van Veen.

Als *plaatsvervangers* werden benoemd 20 Jan. 1808:

voor N°. 1 Mr. Anthony Gerard Drijfhout.
voor N°. 2 Mr. Jacob de Kempenaar begr. 27 Sept. 1809.
voor N°. 3 Jacob Charles v. Kretschmar v. Veen tot 20 Maart 1808.
voor N°. 4 Mr. Jacobus Petrus Yvo Diert.

In de plaats van Kretschmar van Veen, wethouder geworden, werd 24 December 1808 nog benoemd:

voor N°. 5 Mr. Nicolaas Jacob Gallé.

en in plaats van Jacob de Kempenaar overleden in Sept. 1809 werd in December 1809 benoemd:

voor N°. 2 Mr. Daniel Willem Abram Patijn.

VROEDSCHAP.

Den 20 Januari 1808 werden benoemd:

Marten Quintijn Hartingh Comans.
Hendrik Hop + 3 Mei 1808.
Mr. Hendrik Adriaan Caan.
Mr. Casper Clotterboke.
Mr. Jacobus Petrus Yvo Diert.
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren.
Mr. Antony Gerard Drijfhout.
Mr. Nicolaas Jacob Gallé.
Mr. Petrus Heijligers.
Mr. Jacob de Kempenaar + Sept. 1809.
Jacob Charles v. Kretschmar v. Veen tot 5 April 1808.
Mr. Guilliam van der Meersch + April 1809.
Mr. Daniel Willem Abram Patijn.
Jhr. Theodore Jean Roest van Alkemade.
Mr. Isaac van Schinne.
Mr. George Michiel 't Hoen.
Jan Lodewijk Theodorus Constantijn van Oldenbarneveld, genaamd Witte Tullingh.
Jhr. Mr. Nicolaas Cornelis Wittert van Hoogland.

Er waren toen, volgens de publicatie van 30 Jan. d.a.v. „twee plaatsen vacant", zoodat op 28 Januari 1808 nog werden benoemd (gepubliceerd 5 April d.a.v.):

Michaël Sanders van Well.
Leonardus Gabriel Schwartzman.

In de plaats van Kretschmar van Veen, wethouder geworden en H. Hop, overleden werden bij decreet van 17 Juni 1808 (gepublic. 5 Juli d.a.v.) benoemd:

Leendert van der Veen.
Pieter Filips Quarles.

In de plaats van de overledenen v. d. Meersch en de

Kempenaar werden 28 Juni 1810 benoemd (gepublic. 10 Juli d.a.v.)

Mr. Bonifacius van der Haer.

Mr. Johan Jacob de Kempenaar.

De *secretarissen,* wier functie blijkbaar in beteekenis verminderde, men vindt hen althans niet meer als regeeringspersonen vermeld, waren dezelfde als in 1802 en zij bleven gehandhaafd tot 1813.

*

MUNICIPAAL BESTUUR 1811 Aug. 5—17 Nov. 1813.

Doch reeds vóór de publicatie van dit laatste decreet had Koning Lodewijk Napoleon afstand gedaan van de regeering en was zijn koninkrijk deel geworden van het Fransche rijk. De Fransche wetten werden dus hier geldende en een nieuwe verandering van het bestuur der gemeenten stond voor de deur. Weder werd provisioneel het bestaande bestuur gehandhaafd [1]), met dit verschil, dat men den burgemeester reeds terstond „*maire*" en de wethouders „*adjuncten*" en de vroedschappen „*municipale raden*" noemde, tot den 5 Aug. 1811 het nieuwe bij decreet van den 27 Juni tevoren benoemde bestuur, met groote plechtigheid werd geinstalleerd door baron de Stassart, prefect van het Departement der Monden van de Maas. Het bestond uit de volgende heeren:

MAIRE.

Mr. Isaac van Schinne.

ADJUNCTEN

Jean Trévey de Charmail.

Joan Quarles.

Mr. Jeremias Cornelis Faber van Riemsdijk.

Theodoor Jacob Josef Roest van Alkemade.

1) Bij Keiz. Besluit van 5 Nov. 1810.

wegens het bedanken der beide eersten werd 25 Mei 1813 benoemd

Jean Louis Léon de Fontaine

de gelijktijdig benoemde

Henry Collot d'Escury v. Heynenoord is niet geinstalleerd.

MUNICIPALE RAAD.

Frans Pieter Willem van Schuilenburg van Bommenede.
Johan van Hees van Berkel en Rodenrijs.
Jacob Steengracht van Oostcapelle.
Francois Nicolaas van Outhoorn.
Mr. Jan Diederik van Slingeland van Goidschalksoord.
Mr. Hendrik Adriaan Caan.
Mr. Charles Antonie Hartman.
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren.
Archibald Hope.
Isaac Hendrik de Castro.
Dr. Petrus Jacobus Groen van Prinsterer.
Jacob Unico Willem van Wassenaar Obdam.
Petrus Judocus van Oosthuisen van Rijzenburg.
Mr. Joost Romswinckel.
Cornelis Adriaan Mollerus (de zoon.)
Bentinck. [1])
Jean Louis Léon de Fontaine.
Jean Stratenus.
Joachim Jochems.
Mr. IJsbrand de Kock.
Mr. Bonifacius van der Haer.

---

[1]) Het is mij niet mogen gelukken te ontdekken welke B. dit geweest is, in de officieele stukken wordt hij niet nader genoemd. Waarschijnlijk was het een der B. v. Schoonheeten.

Guilliam van der Meersch.
Pieter Philip Quarles.
Mr. Nicolaas G. Wijkerheld Bisdom.
Gerard Albert Cappel.
Mr. Johan Anthony Schiefbaan.
Gerard Lodewijk Hendrik Hooft.
Frederik baron van Leyden van Westbarendrecht.
Barthólémy L. Boyer de Camprieu.
Mr. Gerlag Jean Herbert van der Heim.

Van deze heeren werd reeds eenige dagen na de installatie Johan van Hees tot lid van den Raad van Prefekture benoemd, terwijl de overigen wier namen *niet* gespatieerd zijn de benoeming niet hebben aangenomen. Nog in 1813 waren deze 9 zetels vacant.

*

PROVISIONEELE REGEERING 1813 Nov. 17—1 Jan. 1816.

Woensdag 17 Nov. 1813, nadat de prefect, de onderprefect en alle fransche ambtenaren de stad verlaten hadden: „terwijl de bestaande magten hun bestuur begeven hadden" kwam er reeds volk op de been. Om de stad voor regeeringloosheid te bewaren kwamen tijdig eenige leden van het oude stadsbestuur op het Stadhuis en vormden op verzoek van voorname ingezetenen een

PROVISIONEEL BESTUUR.

Mr. Jan Slicher president + 26 Sept. 1815.
Mr. Willem 't Hoen.
Mr. Adriaan Bachman

dat reeds denzelfden dag van zijn vorming bij publicatie kennis gaf. Op den 1 Januari 1814, werd ingevolge Souverein Besluit van den 30 December tevoren dit prov. Bestuur aangevuld met een Prov. Raad.

PROVISIONEELE RAAD.

Mr. Hendrik Adriaan Caan.
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren.
Mr. Marcellus Emants.
Mr. Bonifacius van der Haer.
Mr. Charles Antonie Hartman.
Mr. Pieter van Hoogstraten.
Archibald Hope.
Joachim Jochems.
Mr. Jan Theodoor van de Kasteele.
IJsbrand de Kock.
Frans Nicolaas van Outhoorn.
Pieter Johan Daniel Patijn.
Pieter Abraham de Rochefort.
Jhr. Theodoor Jan Roest van Alkemade.
Mr. Johan Antonie Schiefbaan.
Jhr. Frans Pieter Willem van Schuylenburg van Bommenede.
Mr. Hendrik baron van Slingeland van Godschalksoord.
Jhr. Jacob Steengracht van Oostcapelle.

Als *secretaris* fungeerde sedert 1 Jan. 1814 het lid
Mr. Bonifacius van der Haer.

Het besluit bevatte nog 2 artikelen: het eerste schreef voor, dat „aan het fungeerend provisioneel bestuur zal worden toegevoegd een Raad van agttien leden"; het tweede: „Dezelve zullen in het regelen en nagaan der financieele aangelegendheden en in het belangrijke werk van den landstorm en de landmilitie aan het provisioneel bestuur behulpzaam, en voorts met al zodaninge functien en werkzaamheden belast zijn als aan den voormalige stedelijke Raad zijn opgedragen en toebetrouwd geweest."

*

STEDELIJKE REGEERING 1816 Jan. 2—8 Maart 1824.

Dit bestuur bleef in functie tot bij Koninklijk Besluit van 5 November 1815 N°. 57 een „Reglement voor de Regering der stad 's Gravenhage" gearresteerd en daardoor een definitieve toestand mogelijk werd.

Het bovenvermeld Reglement bepaalde, dat het „bestuur" zou worden „uitgeoefend door een Raad van agt-en-twintig Leden, waarvan vier Leden Burgemeesteren (zouden) zijn". Allen zouden den titel hebben van „Edele Achtbare Heeren".

De Leden werden gekozen uit „de vroedste en gegoedste ingezetenen", Nederlanders en meerderjarig, twee jaar in den Haag gewoond hebbende of één jaar, indien met eene „burger-dochter getrouwd zijnde, of indien Hagenaar door geboorte. Uitgesloten waren o.a.: predikanten, onderwijzers, comptabele gemeenteambtenaren, Bloedverwantschap of Zwagerschap in den tweeden graad was voor de leden onbestaanbaar; maar dergelijke verwantschap der huisvrouwen van de leden zou geen bezwaar opleveren, evenmin als opkomende verzwagering. De leden mochten niet deel hebben aan de collecte en het pachten der stads-inkomsten, evenmin aannemingen of leverantien voor de stad mogen doen.

Omtrent de bevoegdheid van den Raad bepaalde art. 10 dat hij zou vergaderen voor het raadplegen over de begrooting; hooren en opnemen van de rekening van den Stadsontvanger; het formeeren der nominatie ter vervulling der plaats van den aftredenden Burgemeester en tot het benoemen van leden ter provinciale Staatsvergadering"; voorts zoo vaak het noodig zou blijken. Art. 16 gaf den Raad de bevoegdheid tot het „approbeeren" van de conditien van verpachting en verhuring der stadsgoederen, en van aanbestedingen van leverantien, terwijl art. 17 hem „de

vrije beschikking" gaf over „de huishoudelijke belangen der stad". Voorts stelde de Raad de secretarissen en den ontvanger aan en bepaalde tractement en aantal der overige ambtenaren, die zij ook kon afzetten, maar zij werden benoemd door Burgemeesteren en Raad bij afwisselende beurten. De „mindere" stedelijke „bedieningen" waren ter begeving van burgemeesteren.

Ten slotte besliste de Raad over aan- en verkoop van bezittingen en over het „ondernemen" van processen.

De leden van den Raad, benoemd voor hun leven, genoten een jaarlijksch „presentie geld" van 1200 gld. De eerste maal werden zij door den Koning benoemd, maar bij vacature's geschiedde de benoeming door het „Kiescollege", (ingevolge art. 133 der grondwet), dat uit 26 personen bestond, en dat door de „gezeten" burgers gekozen was.

De beraadslagingen van den Raad waren niet publiek.

De uitvoerende macht en het „oppertoezicht" over de stadshuishouding behoorde bij Burgemeesteren. Zij genoten elk 1800, de president-burgemeester 2400 gld. Ieder was dat — tenzij andere regeling bij onderling goedvinden getroffen werd — op zijn beurt gedurende een jaar.

Feitelijk had het college van Burgemeesteren overwegenden invloed. Slechts voor de zaken van publieke werken was verplicht de instelling eener

Commissie van Fabricage,

bestaande uit 3 raadsleden, die een extra tractement genoten van 240 gld. elk.

Het Provinciaal Bestuur, met name de Gouverneur had op den. gang van zaken evenzeer toezicht hoewel niet zóó ver gaande als in den Franschen tijd.

Met den 1 Jan. 1816 werden volgens dit Reglement benoemd, voor de eerste maal door den Koning:

BURGEMEESTEREN.

Mr. Gerlach Jan Herbert van der Heim + 1822 Juli 8.
Mr. Willem 't Hoen.
Mr. Adriaan Bachman van Schipluyden en Hodenpijl.
Jhr. Theodoor Jan Roest van Alkemade bedankt 1816 Jan. 12.
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren sedert 1816 Febr. 1. bedankt 1822 April 1.
Mr. Jacob Carel van de Casteele sedert 1822 Juli 9.
Mr. Johan Anthonie Schiefbaan sedert 1822 Sept. 13.

RAAD.

Mr. Gerlach Jan Herbert van der Heim + 1822 Juli 8.
Mr. Willem 't Hoen.
Mr. Adriaan Bachman v. S. en H.
François de Bas Wzn.
Mr. Jan Arnold Brand.
Mr. Iman Anne v. d. Burch v. Spieringshoek.
Mr. Antonie Gerard Drijfhout + 1821 Maart.
Jhr. Robert Collot d'Escury.
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren.
Mr. Marcellus Emants tot 1816 Jan. 15.
Dr. Petrus Jacobus Groen van Prinsterer.
Jhr. Mr. Hendrik Maurits van der Goes.
Mr. Bonifacius van der Haer tot 1816 Jan. 15.
Mr. Paulus Hoyer van Brakel tot 1819 Maart 24.
Mr. Charles Antonie Hartman + 1821 Febr.
Joachim Jochems.

Dr. Joan Theodoor van de Kasteele † 1819 April.
Dr. Florentius Jacobus van Maanen.
Mr. Everard Jacob van Royen tot 1819 Juli 30.
Pieter Abraham de Rochefort tot 1816 Oct. 23.
Mr. Johan Antonie Schiefbaan.
Jhr. Jan Diederik van Slingeland v. Godschalksoord.
Jhr. Jacob Steengracht van Oostcapelle tot 1818 Mei 24.
Jhr. Theodoor Jan Roest van Alkemade.
Mr. Pieter van Hoogstraten tot 1822 Sept. 30.

Tot vervulling der vacatures werden sedert benoemd:

Louis Laurens van Zuylen	sedert	1816	Aug.	2.
Willem Jacobus Dubling Suerdfeger	„	1816	„	2.
	† 1824 Maart.			
Mr. Pieter Johan Daniel Patijn	sedert	1816	Aug.	2.
Jhr. Jan Quarles van Ufford	„	1816	„	2.
Mr. Jan Lodewijk Theodoor Constantijn van Oldenbarneveld gen. Witte Tullingh	„	1817	Oct.	8.
Dr. Petrus de Riemer	„	1819	„	6.
Frans Diederik Cau	„	1819	„	6.
Willem Jacobus Huygens	„	1819	„	6.
Mr. Jacob Carel van de Kasteele	„	1819	„	6.
Mr. Jacob Mattheus Hartman	„	1821	„	3.
Gillis Graafland	„	1821	„	3.
Jhr. Mr. Gerard Lodewijk Hendrik Hooft	„	1822	„	14.
Jhr. Hendrik de Gijzelaar	„	1822	„	14.

Als *Secretarissen* werden 12 Januari 1816 benoemd en 15 Jan. d.a.v. beëedigd:

Mr. Bonifacius van der Haer.

Mr. Marcellus Emants.

*

STEDELIJK BESTUUR 1824 Maart 8—31 Dec. 1851.

Deze inrichting bleef geldende tot in 1824 een nieuw „Reglement voor het Bestuur der stad 's Gravenhage", gearresteerd bij 's Konings besluit van den 4 Januari N°. 108, van kracht werd.

Het bepaalde, dat het Bestuur samengesteld zou zijn uit een Burgemeester, vier Wethouders en een Raad van 28 leden, („zullende twee leden moeten worden genomen, uit de ingezetenen, die in het stedelijk buiten-territoir van Scheveningen vaste woning houden"), allen voor het leven benoemd.

Behalve den eersten keer, wanneer de benoeming door den Koning geschieden zou, werden de leden van den Raad regelmatig door het Kiezerscollege van 48 personen benoemd, dat op zijn beurt door de stemgerechtigden werd gekozen.

De vergadering van het kiezerscollege geschiedde maar eens per jaar nml. in de eerste week van October, voor alle sedert de vorige vergadering ontstane vacatures.

Behalve dat de census van 25 tot 33 gulden voor de eerste en van 100 tot 140 gld. voor de tweede categorie verhoogd werd, kwamen de bepalingen voor stemgerechtigden en voor kiezers overeen met die van het reglement van 1815.

De Koning benoemde uit den Raad de vier Wethouders en den Burgemeester — ofschoon bevoegd, den laatste ook buiten de leden van den Raad te benoemen.

De bevoegdheden van den Burgemeester waren nog

steeds zeer uitgebreid, hoewel er meer dan voorheen speciaal aan het geheele college van Burgemeester en Wethouders opgedragen was. De bevoegdheden van den Raad waren ongeveer dezelfde als volgens het reglement van 1815. De verplichting tot vorming van een Commissie voor Fabricage was verdwenen, de Burgemeester was bevoegd tot het benoemen van de hem noodig voorkomende raadscommissiën. Publiciteit der verhandelingen bleef uitgesloten.

Ingevolge dit nieuwe Reglement werden door den Koning voor de eerste maal benoemd, een Burgemeester, en een Raad, bestaande uit acht en twintig leden, waaruit weder vier Wethouders werden aangewezen, alles bij besluit van 23 Febr. 1824; de installatie had plaats 8 Maart d.a.v.

BURGEMEESTER.

Lodewijk Constantijn Rabo
Copes van Cattenburch + 1842 Dec. 16
daarna werd volgens het Reglement benoemd en den 28 Maart 1843 geinstalleerd:
Jhr. Mr. Gerard Lodewijk Hendrik Hooft.

WETHOUDERS.

Mr. Willem 't Hoen + 1831 Juni 6.
Mr. Adriaan Bachman van S. en H. tot 1845 Jan. 2.
Mr. Jacob Carel van de Kasteele + 1835 Juli 3.
Mr. Johan Antonie Schiefbaan + 1826 Jan. 25.
daarna werden volgens het Reglement benoemd en geinstalleerd op den

8 Maart 1826	Jhr. Mr. Gerard Lodewijk Hendrik Hooft	tot 1843 Maart 28.
12 Aug. 1831	Joachim Jochems	tot 1837 Aug. 4.
24 Sept. 1835	Mr. Dionysius van de Wijnperse.	
4 Aug. 1837	Dr. Florentius Jacobus van Maanen.	

26 April 1843 Jhr. Mr. Laurens de Witte van Citters.
2 Jan. 1845 Jhr. Mr. Johannes Cornelis de Jonge.

RAAD DER GEMEENTE.

Lodewijk Constantijn Rabo Copes van Cattenburg	+	1842 Dec. 16.
Mr. Johan Anthonie Schiefbaan	+	1826 Jan. 25.
Mr. Willem 't Hoen	+	1831 Juni 6.
Mr. Adriaan Bachman van Schipluyden en Hodenpijl	+	1846 April 18.
Mr. Jacob Carel van de Kasteele	+	1835 Juli 3[a].
Mr. Cornelis Emilius van Doeveren	+	1844 Nov. 7.
Jan Theodoor baron Roest van Alkemade	+	1829 Oct. 1[a].
Dr. Petrus Jacobus Groen van Prinsterer	+	1837 Maart 4[a].
Joachim Jochems	+	1841 Dec. 23[a].
Jhr. Mr. Hendrik Maurits van der Goes	+	1830 Jan. 28[a].
François de Bas van Rietveld	+	1841 Juli 30[a].
Dr. Florentius Jacobus van Maanen.		
Mr. Johan Arnold Brand	tot	1828 Oct.
Jhr. Mr. Iman Anne v. d. Burch van Spieringshoek	+	1843 Maart 16[a].
Louis Laurens van Zuylen	+	1828 Sept. 13.
Mr. Jan Lodewijk Theodoor Constantijn v. Oldenbarneveld gen[d]. Witte Tullingh	tot	1829 Dec. 28.
Dr. Pieter de Riemer	+	1831 April 30[a].
Frank Diederik Cau van Stellendam	tot	1848 Aug. 22.

Willem Jacob Huygens + 1850 Maart 28[a].
Mr. Jacob Mattheus Hartman.
Gillis Graafland.
Mr. Gerard Lodewijk Hendrik Hooft.
Jhr. Hendrik de Gijzelaar + 1848 Mei 14.
Mr. Pieter Johan Daniel Patijn tot 1833 Maart 18.
Willem Jacobus Dubling Suerdfeger + 1824 Maart 2.
Cornelis de Jong van Rodenburg + 1838 Febr. 15[a].
Isaäc Henriques de Castro + 1849 Nov. 26[a].
Pieter Varkevisser.

Successievelijk werden in de ontstaande vacatures in overeenstemming met het Reglement door het Kiescollege benoemd en werden geinstalleerd op den vóór hun naam vermelden datum:

1824 Sept. 24 Gerrit Hogenraad tot 1828 Oct. 6.
1826 Oct. 13 Jhr. Johannes Cornelis de Jonge.
1828 „ 6 Dirk Hogenraad tot 1839 Juli 15.
1828 „ 6 Mr. Dionysius van de Wijnperse.
1829 „ 23 Edzard Hobbe baron Rengers van Warmenhuizen tot 1846 Nov. 23
1829 „ 23 Jhr. Mr. Jacobus Petrus Yvo Diert van Melissant + 1847 Oct. 19[a].
1830 „ 22 Ridder Felix Jan François van Maanen + 1835 Nov. 2[a].
1830 „ 22 Elias Canneman.
1831 „ 19 Johan Carel van der Kemp.
1831 „ 19 Jacques François Mirandolle + 1835 Dec. 26[a].
1833 Dec. 27 Daniel Willem Abram Patijn + 1848 Jan. 27[a].

1835	Nov.	23	Jhr. Mr. Laurens de Witte van Citters.
1836	„	14	Jhr. Jan Cornelis Reinier v. Hoorn v. Burgh.
1836	„	14	Mr. Herman Cornelis Jacob Hoog tot 1842 Oct. 4.
1837	Oct.	27	Louis Quarles van Ufford + 1839 Febr. 9[a].
1838	Nov.	23	Jhr. Aert van der Goes.
1839	„	6	Mr. Jeremias Cornelis Faber van Riemsdijk.
1839	„	6	Jan Hoogenraad.
1841	„	29	Mr. Daniel Jan Bijleveld.
1842	„	11	Mr. François Laurens Certon.
1843	Oct.	23	Wouter Jochems + 1848 Aug. 22.
1843	„	23	Charles Daniel Heldewier.
1843	„	23	Jhr. Mr. Willem Maurits de Braauw.
1845	„	27	Mr. Johannes op den Hooff.
1846	„	26	Dirk Johannes Henricus Boellaard.
1847			Mr. Hendrik baron Collot d'Escury.
1848	„	17	Johannes Antonius de Sonnaville.
1848	„	17	Gerard Jacobus Scheurleer.
1848	„	17	François Marie Schmolck.
1848	„	17	Mr. Jacob George Alexander Clant.
1848	„	17	Mr. Hendrik van Stralen.
1850	„	18	Tancham Polak Daniëls.
1850	„	18	Dr. Wilhelmus Henricus Meyer.

SECRETARIS:

			Mr. Bonifacius van der Haer + 1851 Jan. 3.
			Mr. Marcellus Emants.
1851	Febr.	17	Jan Frederik Burnier.

*

De praktijk bleef na het reglement van 1824 dezelfde als zij was onder vigueur van dat van 1815: door de weinig preciese omschrijving der bevoegdheden, bleef het bestuur bijna geheel in handen der uitvoerende macht, in ongeveer elk opzicht gebonden aan het steeds ingrijpend provinciaal en landsbestuur. Het Kon. Besluit van 1 Maart 1830, dat daarin verbetering beloofde, had geen merkbaar gevolg. Eerst de Grondwetsherziening van 1848 opende andere mogelijkheden vastgelegd in de wet van 29 Juni 1851 St. 85.

Het in art. 182 daarvan voorgeschreven jaarlijksch Verslag verschaft de gegevens voor de persoonswisseling in de bestuurscollege's voor het volgend tijdvak.

De ons gestelde taak was slechts de moeilijker te vinden gegevens bijeen te brengen, zij is dus hiermede volbracht.

DR. H. E. VAN GELDER.

ONVERBETERLIJKE REGENTEN.

De nadere kennismaking met de regenten onzer Republiek draagt niet altijd bij tot onze stichting. Niet omdat wij zooveel beter zijn, maar omdat zij zooveel minder braaf blijken dan wij dachten. Doch dan wordt hier van onze kant een vergissing begaan, daar wij onze moraal, geboren uit onze bijzondere verhoudingen, willen toepasselijk verklaren op menschen, die deze verhoudingen niet, of althans niet zóó, kenden.

Het is vooral op veilheid, ambtsbejag en zelfbevoordeeling dat ik hier doel. Dertig jaar geleden gaf de Witte van Citters zijn bekenden bundel uit, waarin hij had verzameld wat hij had kunnen vinden omtrent de zoogenaamde „contracten van vriendschap" of „correspondentie", die in optima forma opgemaakte overeenkomsten, waarbij de stedelijke regenten, personen, families, groepen, coteries, elkaar wederkeerige hulp toezegden bij het verwerven van al wat er aan „baantjes" te vergeven en te verkrijgen was. En sedert is er heel wat meer aan het licht gekomen. Dr. Broersma en Mr. Fruin gaven nog een aantal Zeeuwsche contracten van gelijke soort uit, zoodat nu alle steden van Zeeland waren vertegenwoordigd. Van de Hollandsche, Geldersche, Friesche regenten bleek binnenkort hetzelfde. Belangwekkend was een publicatie[1]) van Mr. S. Muller Fzn.,

[1]) Zie Collatierecht en Ambtsbejag in: *Schetsen uit de Middeleeuwen.*

waarin hij aantoonde, dat het ambtsbejag ook in de regentenkringen der middeneeuwen even sterk was als in die der „gouden eeuw": ook toen bezorgden de leden van bepaalde coteries elkaar de vette postjes, die binnen hun bereik vielen, stelden daarvoor regels vast en deden daaromtrent beloften. De beoefening der genealogie als hulpwetenschap der geschiedenis bracht nog sterker stukjes uit. Het door Elias geleverde standaardwerk over de Amsterdamsche vroedschap geeft dingen te zien, die men voorheen nauwelijks durfde vermoeden.

Dat men daarvan vroeger betrekkelijk zoo weinig wist vond niet zijn oorzaak in verheimelijking. Er is veeleer openhartigheid, zekere ongegeneerdheid-zelfs, waarmede over het bestaan der genoemde gebreken gesproken wordt, die inderdaad onbestaanbaar zouden zijn indien niet de moraal, zooal niet de excessen, dan toch de zaak-zelve billijkte. Wanneer al de „kabalen" en „correspondentien", de baantjesjagerij en de omkoopbaarheid aanleiding gaven tot kritiek, dan lag daarachter eer afgunst dan zedelijkheid: niet om het beter, maar om het precies zóó te doen onder een anderen schijn, was de begeerte der veroordeelaars. Daarvoor zat dit alles te zeer vast aan de oligarchie: wie háár niet wilde, of niet kon, afvallen, stond machteloos tegenover hare consequenties. Eerst dan, wanneer inderdaad tegen het regeeringsbeginsel-zelf de strijd werd aangebonden, uit naam der uitgesloten klassen, richtte zich deze ook tegen al die misbruiken. Zoo was het in 1747 toen men van den nieuwen stadhouder hoopte dat hij krachtig tegen de regentenaristocratie zou optreden. Hij begon wel met zich tegen de correspondentien — in Zeeland bijv. — te verzetten, maar tegen de aristocratie als stelsel trad hij niet op: hij was niet flink genoeg om een naar democratische beginselen geleide hervorming aan te vatten en het gevolg was, dat hij niets uitwerkte, en toen

éénmaal de democratie krachtiger aanval doen kon, zij zich niet slechts keerde tegen de aristocratie, maar óók tegen het Stadhouderlijk huis. De revolutie van 1795 was de voortzetting van wat in 1747 zwak begonnen was. Had Willem IV er al iets van begrepen, die na hem kwamen waren zoo verstandig niet en het is zeker niet zonder aanmoediging van Willem V — hij gaf zelf als hij kon het voorbeeld — dat ook onder zijn regeering de correspondentien welig bloeiden. Ging reeds in dit opzicht Willem III niet vrij uit, bevorderde hij zelfs stelselmatig de corruptie, [1]) bij hem zat tenminste het begrip voor, dat hij op geen andere manier kans zag de lands- en stadsregeeringen te winnen voor zijn Europeesche politiek, bij Willem V was het slechts de zucht eigen macht en rijkdom te behouden.

Maar des te duidelijker stond het dus aan de democratische elementen voor oogen, dat ook tegen den Stadhouder de strijd moest worden gevoerd. Het succes was aanvankelijk zelfs het grootst tegenover hem, maar de eerste slagen waren ook tegen de geheele regenten-aristocratie gericht, immers men kwam niet slechts met Fransche hulp, maar ook nadat de beste elementen in een moeilijke ballingschap een leerzame school in de democratie hadden doorloopen. Hier had de nieuwe middenklasse zich georganiseerd, en tevens de moraal gevonden, die haar strijd rechtvaardigde en voorschreef. De oligarchie, — zoo had men daar geleerd, — de aristocraten waren de vijanden meer nog dan de stadhouder: de nieuwe democratie achtte alle burgers „gelijk." Ambten en bedieningen waren dan ook te beschouwen als „lastgevingen der maatschappij, voor eenen bepaalden tijd; zij (moesten) noch erflijk zijn, noch vervreemdbaar, noch bijzondere voorrechten voor hen die ze waarnamen; de keus van den eenen Burger boven den

---

[1]) Zie Fruin Verzam. Geschr. IX p. 189 v.v.

ander, zou alleenlijk gegrond zijn op meerdere deugd en bekwaamheden." [1])

De krachtige aanloop en de steun der Fransche republiek bezorgden deze moraal eene overwinning, die echter niet blijvend kon zijn en wier einde nabij was, zoodra bleek, dat de klasse, die haar dragen moest, nog te zwak was om haar levensbeginselen aan de andere klassen op te dringen. Belemmerd aan den eenen kant door het verbond met de partij der in 1787 afgezette regenten, werd het betrekkelijk kleine groepje der overtuigde democraten weldra machteloos gemaakt door het feit, dat, niet alleen niet in de volksklasse, maar evenmin in voldoende mate bij de kleine burgerij en middenklasse sympathie werd gevonden, of, dat die, zoo zij er was, reeds spoedig verloren bleek. Reeds in Maart 1796 schreef Fennekol, die het revolutionaire vaandel trouw bleef zelfs in 1813, [2]) aan Wiselius: „Gij kunt U niet begrijpen, hoe alles hier [in den Haag] veranderd is. Revolutionair is volstrekt contrabande." „Ik weet niet" schreef Spoors eenige maanden later aan denzelfde, „of te Amsterdam de menschen ook zoo veranderen als ik het hier [in den H.] waarneme. Niemand onzer kennissen heeft bijna dat karakter meer, hetwelk bij den aanvang der revolutie in hem was waar te nemen. Die heet was is koud, die koud was oranje, die oranje was is patriot. Kortom het bouleversement is totaal .... Wat moet men van die weifelende geesten denken, die maar in een anderen kring behoeven geplaatst te zijn, om geheel andere wezens te worden? Dat zij domkoppen of bedriegers zijn ...." [3]) Dit proces voltrok zich steeds meer. Staatsgrepen en partijoverwinningen konden daaraan niets veranderen, en toen die

[1]) Art. 15 der „Burgerlijke en Staatkundige Grondregels" waarmede de Staatsregeling van 1798 werd ingeleid.

[2]) Busken Huet Litt. Fant. 4de r. V bl 97.

[3]) Colenbrander, Gedenkstukken II p. 501 en vv.

van 14 Sept. 1801 ten slotte aan de democratische staatsregeling een einde maakte, was er niemand die het mogelijk achtte zich te verzetten: de reactie was in vollen gang, en de Prins van Oranje, hoewel overtuigd dat het desniettemin onmogelijk was terug te keeren, had dan ook geen bezwaar zijn aanhangers verlof te geven deel te nemen aan de nieuwe regeering.

De nieuwe constitutie, — met een haar waardige verkrachting der volksstemming aangenomen verklaard — bracht een nieuw bewind aan het roer, ook in de gemeenten; maakte ook daar een einde aan den volksinvloed en stelde er dus weder de gelegenheid open de regentenheerschappij van vroeger te doen herleven. Ik hoop te kunnen bewijzen, althans voor ééne gemeente, dàt zij inderdaad herleefde. Is het een uitzonderingsgeval? Het heeft allen schijn van niet. Zou een gemeentebestuur zóó dicht bij den zetel van het landsbestuur dat het benoemde iets doen dat ongewoon of onverwacht was, of in strijd met de moraalbegrippen der meerderheid?

Laat ons vóór het trekken der conclusies de Haagsche feiten beschouwen.

Niettegenstaande de constitutie nog het beginsel der volkskeuze vasthield werd het gemeentebestuur voor de eerste maal benoemd door het Staatsbewind zelf. [1])

Tot Hoofdschout werd benoemd Mr. A. J. la Pierre, een oud-patriot met een groote bekwaamheid om den huik naar den wind te hangen, die na 22 Januari '98 het Agentschap van Politie bekleedde, zijn vrienden van toen — aan wie hij, die in alle partijen vele vijanden had, zijn verheffing had te danken —, weder in den steek liet en de

---

[1]) Den Haag verkeerde als residentie in een uitzonderingsgeval; zie Not. Staatsbew. 10 Juni 1802.

partij koos van Daendels, die hem handhaafde. [1]) Hij moest geborgen worden toen hem met de nieuwe staatsregeling zijn baantje van *f* 9000.— ontglipte.

Tot leden van het gemeente-bestuur zien wij nu voornamelijk mannen benoemd uit den aristocratischen vleugel der patriottenpartij, geremoveerde regenten of hun verwanten, dan mannen van vóór 1795, en een zeer enkele, die door de revolutie aan het bewind gekomen was. De aangewezen leider was de oud-burgemeester Mr. *Jan Slicher.* Reeds burgemeester in 1777, patriottisch gezind, [2]) was hij dat ook in '82, '85, '87, desniettemin in de regeering gehandhaafd na de Restauratie was hij het weder in '91; [3]) in de tusschenperioden en tot '95 lid der Schepenbank. Men koos hem tot voorzitter. Hij was met een jonkvr. v. Kretschmar gehuwd, [4]) een dochter van den Generaal en commandant van het Haagsche guarnizoen in 1787. [5]) Klinkt het niet dadelijk zonderling, als wij tot lid van het gemeente-bestuur een van de zoons van den Generaal zien aangewezen, namelijk *Jacob Charles van Kretschmar,* een broeder dus van den Constantijn v. K., die werkzaam aandeel had in de voorbereiding van het feest van 22 Juli, dat den val inleidde van Vreede en de zijnen.

Een oud-regent was ook Mr. *Johan van Hees,* wiens moeder een Dierquens was, dochter van den invloedrijken burgemeester uit de eerste helft der 18de eeuw. Van 1 Nov. 1788—1795 was hij Schepen geweest.

In dezelfde positie verkeerde *H. A. Caan,* voor 1795

---

[1]) Zie Colenbrander Gedenkstukken II 233, 603—'4, 608, 618, 698, 702, 817.

[2]) Voor zijn optreden als Kol. der Schutterij. zie Colenbrander Patriottentijd I 269.

[3]) Hij zou het weder zijn van 1813—'16.

[4]) Colenbrander Patriottentijd III 280.

[5]) In Bijlage V zijn de genealogische data van alle leden opgenomen.

secretaris der stad, geboren uit een Rotterdamsch regeeringsgeslacht en zelf gehuwd met S. J. J. van Neck, dochter van den Haagschen burgemeester Abraham van Neck en door hare moeder C. C. de la Bassecour weder verwant aan een anderen burgemeester Carel de la Bassecour, bovendien was zijn halve zuster gehuwd met den oud-burgemeester J. Patijn.

Mr. *Jacob de Kempenaar,* een halve broeder van den bekenden Alkmaarschen patriot en vroedschap Ludovicus Timon de Kempenaar, nu lid van het Departem. Bestuur van Holland, was door zijne vrouw M. H. van Minninghen verwant aan de regeeringsfamilie van dien naam te Zalt-Bommel, en zoodoende weder aan de Haagsche regentenfamilie 't Hoen, immers zijn zwager Gerard v. Minninghen was gehuwd met mej. A. J. 't Hoen, de zuster van den burgemeester Willem 't Hoen, den verpondingsontvanger Mr. George Michiel 't Hoen en den zoo aanstonds te noemen secretaris Mr. Pieter Adriaan 't Hoen.

Mr. *Lodewijk van Toulon,* afstammeling uit de bekende Goudsche regeeringsfamilie combineerde zijne betrekkingen van secretaris van Commissarissen der Batav. Posterijen en adjunctsecretaris der Cijffers bij het Dep. van Buitenl. Zaken [1]) met die van gemeente-bestuurder.

Mr. *Nicolaas Jacob Gallé,* was een zoon van Mr. F. J. Gallé, weesmeester vóór 1795, hij zelf was in '96 korten tijd Schepen.

Mr. *Anthonie Gerardus Drijfhout* was wederom, door zijn huwelijk met H. C. Heeneman oomzegger van den oud-burgemeester Johan Patijn; zijn vader was voor 1795 weesmeester geweest, zijn zwager was lid der Nat. Vergadering.

---

1) Zijn chef was daar S. E. Croiset. Is het toeval waar de moeder van Joh. v. Nispen, de vrouw van L. v. Toulon, ook Croiset heette?

De eenige vertegenwoordiger der door de revolutie op het kussen gekomenen was tenslotte:

Mr. *Johan Anthonie Schiefbaan,* een katholiek advocaat van Delftsche afkomst, waarschijnlijk een dier in den aanvang allersterkste voorstanders der omwenteling, die later aanmerkelijk bekoelden. Nà 1813 was hij geruimen tijd wethouder.

De secretarissen van dit bestuur waren:

Mr. *Pieter Adriaan 't Hoen,* broeder van den vroegeren burgemeester Willem 't Hoen en van den ontvanger der verpondingen Mr. G. M. 't Hoen. Op zijn aangehuwde verwantschap met Mr. J. de Kempenaar, wees ik al.

Jhr. Mr. *Isaac Lodewijk van Panhuys,* die sedert 1795 enkele administratieve betrekkingen bij de Landsregeering bekleedde, — hij was gehuwd met een dochter van de Bevere, lid van het Staatsbewind. —

Wat bij het gemeentebestuur op te merken valt, treffen wij ook aan bij de Schepenbank. Benoemd werden daarin de volgende heeren:

Mr. *Jan Jacob de Kempenaar,* de zoon van den bovenvermelden Mr. Jacob; hij was gehuwd met een juffrouw de Lille, dochter van den vroegeren burgemeester Carel de Lille en een juffrouw Steenis, eveneens dus eene regentendochter.

Mr. *Pieter Johan Daniel Patijn,* hij was een zoon van den vroegeren burgemeester Johan Patijn, wiens relatie tot de raadsleden Drijfhout en Caan ik reeds meldde. De volle zuster van dezen schepen was gehuwd met den, korten tijd als prinsman in de Alkmaarsche vroedschap gezeten hebbende L. A. van Oyen. Een zuster van dezen van Oyen wederom, was gehuwd met Constantyn van Kretschmar van Wijk, een zwager van burgemeester Slicher.

Mr. *Maarten Iman Pauw* uit het bekende patriciersgeslacht. Door zijn moeder, M. S. Buys, verwant aan

onzen gezant in St. Petersburg was hij door zijn vrouw, A. J. Beelaerts, aan de Haagsche regeeringsfamilie van dien naam vermaagschapt.

Mr. *Librecht Johan Blok*, zoon van een Enkhuizer burgemeester, en gehuwd met een juffrouw Temminck, een broeder van den in den patriottentijd nogal invloedrijken secretaris van gecomm. Raden van het N. Kwartier, maakte hij geen uitzondering op den regel, evenmin als Mr. *Hendrik Malecotius*, kleinzoon van een Haagsch predikant en een juffr. Burgers, die in 1750 regentes van het weeshuis was.

Voor Scheveningen had zitting genomen de 75-jarige *Boudewijn de Wit* reeds schepen van 1761—1786.

Overgebleven uit de revolutiedagen was slechts de in 1801 reeds 60-jarige

Mr. *Willem Prangan* en de secretaris van het schepencollege:

Mr. *Jan Anthony Jacobus Carré*.

Tresorier der gemeente bleef Mr. *Frank van der Goes*, die het in 1799 weder was geworden, zooals hij het vóór 1795 was geweest, een lid natuurlijk van het Haagsche geslacht, zoon van Adriaan en C. M. Vlaardingerwoud. Nu weten wij, dat de vrouw van Jacob van Kretschmar, de moeder van het gemeentebestuurslid en van de vrouw van Mr. Slicher evenzeer een Vlaardingerwoud was! De relatie was trouwens nog nader aangehaald, daar Franks broeder, Mr. Philip Jacob, secretaris van het comité van Rekening van Holland in 1779 gehuwd was met Henriette van Kretschmar, dochter en zuster van de zoo juist genoemden. Mr. Frank intusschen had nog meer relaties door zijn eigen huwelijk met Agatha Creutz een dochter van baron Carel Johan en Constantia van Slingeland, nicht van Govert Franco v. S., die verscheidene malen burgemeester was vóór 1795 met Mr. Slicher en Franks vader Mr. Adriaan.

Een jongere broeder van dezen Mr. Adriaan, Mr. Aert

van der Goes gehuwd met Anna Louise van Pabst had een zoon *Hendrik Maurits;* was deze niet aangewezen om, toen in 1803 door het bedanken van H. A. Caan een vacature in het gemeentebestuur ontstond, in die vacature te worden gekozen?

Beslist aristocratisch en beslist reactionnair, zoo zien de voornaamste colleges in den Haag er in 1802 uit. Het is er mede gegaan als met de departementale raden, waarover Wiselius — een der aan de beginselen der revolutie vrijwel trouw geblevene — aan de Winter schreef, dat het er „verre af (was), dat de keuze der personen over het algemeen smaken zoude". „Zal ik mijn gevoelen over Holland zeggen" zoo ging hij voort, „dan moet ik bekennen dat de keuze voor dat gewest mij verbazend uit de hand is gevallen. Ik had wel verwacht, dat men er dezen of genen knappen Oranjeklant in zou zetten, en dit strookte ook met het aangenomen systhema van vereeniging; doch geenszins had ik mij kunnen verbeelden, dat het blad juist zou zijn omgekeerd geworden, zoodanig dat men op zijne vingers kan berekenen, dat de weinige echte patriotten, die in dat bestuur zitting krijgen, niets zullen te zeggen hebben en als nullen in 't cijfer zitten." [1])

Dat in elk geval in het Haagsche bestuur de democratische patriotten van 1795 geen woord meer hadden mede te spreken, blijkt wel uit de eigenaardige manier waarop de heeren al heel spoedig de traditie van vóór dien deden herleven, door reeds 2 jaar na hun in functie treden en wel op den 3 Juli 1804 een overeenkomst aan te gaan, die in hoofdzaak volkomen gelijkt op een contract van correspondentie van weleer.

Van een overeenkomst omtrent de regeeringsfuncties kon natuurlijk geen sprake meer zijn, maar de begeving

[1]) Busken Huet. Litt. Fant. en Krit. XVIII blz. 109.

van alle overige „ambten en bedieningen" ging men inderdaad weder onderling regelen, op eene wijze, die niet den minsten waarborg gaf, dat rekening zou worden gehouden met de boven reeds aangehaalde in de grondwet van '98 aangevoerde beginselen. En zóó zelfs, dat men in sommige gevallen gedwongen was juist iemand te kiezen, die tengevolge der gebeurtenissen van '95 uit zijn ambt was ontzet! Welk een zonderling figuur maakt de handteekening van revolutionairen van '95 onder een stuk waarbij zij zich verbinden, de door henzelf „geremoveerde" ambtenaren bepaalde ambten te verschaffen!

Toch gebeurde dat. De ambten en bedieningen werden begeven „bij vrije en onvrije beurten." „Vrije zijn die, welke begeven worden zonder, dat de Begever aan eenige Lijst gehouden is, maar waar over hij disponeeren kan aan wien hij verkiest." „Onvrije, wanneer de Begever gehouden is te kiezen uit de Lijst der geremoveerde ambtenaren." (art. 1) In art. 2 wordt daaromtrent nader bepaald dat op elke drie vaceerende posten, zoowel voor de „groote" als „kleine", twee bij vrije en een bij onvrije beurt begeven zullen worden; met de onvrije beurt wordt begonnen. De allerbelangrijkste posten en verder „alle posten die aan Tractement en emolumenten geen *f* 50 opbrengen" werden op lijst N°. 1 gebracht en daarover moest de geheele Raad beschikken — behoudens de verplichting om eens van de drie keer een geremoveerde te benoemen — de overige zullen ter begeving staan aan ieder lid „op zijn tour." Maar was er onder de „geremoveerden" voor een ambt geen geschikte persoon te vinden — dan kon de onvrije beurt veranderen in een vrije, en wel op de volgende manier: „Een der Leden een onvrije Beurt tot zijne dispositie hebbende, en geen geschikt Persoon voor dat ampt op de Lijst vindende, zal uiterlijk 14 dagen, nadat de voorsz. Post vacant is verklaard, aan zijn

Medeleden vragen, of zij iemand op de Lijst voor de voorsz. Posten gemaakt kennen tot de voors. vacante Post geschikt: In de volgende vergadering zal zoodanig Persoon opgegeven en aan hem als dan de voors. vacante Post geconfereerd worden, wanneer de Tour van het aan de Beurt gestaan hebbend Lid voorbij gaat en hij onder aan de Lijst komt. Indien geen persoon op de gemelde Lijst gevonden wordt, wordt de begeving van die post een vrije Trekbeurt, waarvan een afgezonderde Rooster gemaakt is zoowel voor de groote en kleine Posten. Over deselven wordt geloot, een der Leden bij Loting de begeving van zoodanigen Post getrokken hebbende kan niet weder medelooten of hij moet zijne collega's diergelijke Post bij Trekbeurt hebben zien begeven." (art. 7).

Die loting was blijkbaar reeds gewoonte voor de „Societeitsposten", en voor de „groote" zou men ze handhaven tot elk van de „actueele" leden zoo'n post zou getrokken hebben; de „kleine" kwamen op de lijst van de posten van den Haag.

Enkele bijzondere bepalingen tengunste van „geremoveerden" maakte men nog: de eerst openvallende aanstekersplaats, zou aan den afgezetten aansteker, de eerste priseersterplaats aan de afgezette priseerster ten deel vallen, en waar voor de andere nieuw te benoemen ambtenaren de eisch gesteld werd, dat zij hun bedieningen persoonlijk moesten waarnemen, daar zou „daaromtrent eene uitzondering gemaakt kunnen worden „tenopzigten van geremoveerden, indien zij tot die waarneming effectief buiten staat" waren. Uit dien hoofde zou de geremoveerde schipper op Amsterdam, Frey, een levenslange uitkeering van *f* 400 krijgen, steeds te betalen door den laatst benoemden schipper op Amsterdam of Rotterdam. De commissarisplaats op het Amsterdamsche en Rotterdamsche veer, zou worden belast met een uitkeering van *f*. 200, aan den geremoveerden

waagmeester van Ogten, tenzij eerder een Leidsche veerschipper, of een Utrechtsche, of een commissaris op de Leidsche en Delftsche veren benoemd werd, die alsdan de uitkeering moest doen, steeds weder vervangen door den in een dezer betrekkingen later benoemde. En zoo waren er nog enkele bepalingen meer. In 17 artikels [1]) bond men op die manier het baantjes-geven aan bepaalde regels met vermijding van onderling krakeel. Maar tevens met uitsluiting van de toepassing der beginselen van 1795, juist voor deze materie uitvloeisel eener nieuwe moraal. Wat bleef er over van „de meerdere deugd en bekwaamheid" als „eenige grondslag" van de keuze van den eenen burger boven den andere, waar was de „onvervreemdbaarheid," waar het verbod van erflijkheid wanneer weder een door allerlei familierelaties aaneengesloten clique volgens al de regelen der oude regentenkunst de macht kreeg in gemeente en gewest?

„Onverbeterlijke regenten" zette ik hierboven. Niet omdat ik den eisch zou willen stellen, dat zij zich hadden *moeten* beteren. Maar om te constateeren, dat zelfs een storm als van 1795 niet instaat bleek uit te roeien wat inderdaad geheel en al vastgegroeid was aan het wezen der oligarchie. „In 1795," schrijft de Witte van Citters, „verdwenen de contracten van correspondentie vanzelf." Het is juist, maar zij herleefden, zij het ook in wat zwakker vorm, zoodra de aristocratische reactie kans zag de macht wederom in handen te krijgen. Wij herinnerden er al aan, hoe reeds de midden-eeuwsche oligarchiën kenden, wat men tot dusver slechts eigen achtte aan den typischen „regententijd"; de grens der contracten verleggende tot aan deze zijde der revolutie, geloof ik, nog duidelijker te hebben

[1]) Het contract met de lijsten der ambten als Bijlage III.

gemaakt, dat wij hier te doen hebben met een logische consequentie der oligarchie, zóó logisch, dat ze in haar oogen niets had dat strijdig was met hare moraal.

Het eigenaardige ervan is slechts, dat de kracht dier moraliteitsbegrippen zóó sterk was, dat ze bestand bleek tegen manifestaties eener nieuwe zedeleer; en nog wel manifestaties van, voor ons land in elk geval, ongekende hevigheid. Dit kon slechts mogelijk zijn, door dat de klasse, die ze had geuit te zwak en nog economisch te onbeduidend was om zich met eigen kracht te doen gelden. In de pas aangebroken eeuw moesten nog een viertal decennien voorbijgaan, vóór het in 1795 begonnene met vrucht zou worden voortgezet. Vooralsnog kon het oude regime, zij het ook in iets anderen vorm, zich blijven handhaven. In 1802 reeds herleefde de „regenten-tijd".

Ik heb als Bijlagen nog eenige, wellicht welkome, gegevens opgenomen voor de kennis der ambten zoo vóór als na 1795, die vooral omtrent de geldelijke voordeelen er aan verbonden licht geven.

DR. H. E. VAN GELDER.

BIJLAGE I.

Een overzicht van de inkomsten van een burgemeester in de 18de eeuw geeft de volgende, zich in het Gem. Archief bevindende:

LIJSTE VAN DE JAARLIJKZE EMOLUMENTEN VAN EEN REGEREND BURGEMEESTER.

		gld.	st.	penn.
	Voor de administratie van de Kist . . .	200	—	—
	Hooren van doleanten van zout en zeep.	100	—	—
	Betaalen van los en lijfrenten	25	4	—
	Voor de administratie van 't schuitengeld	50	—	—
	De opzigt van 't maalloon [1])	50	—	—
Januari.	Voor een almanach	10	—	—
	— couranten	10	—	—
	— papier	7	10	—
	— messen en scharen.	6	—	—
Mei.	Opneemen van de reekening in de Stads Bank van Leeninge in Mai en November *f* 10 is	20	—	—
	Wedde in wijn	35	12	—
	Pondgeld, rantsoenen en schouwgelden bij raaminge	600 à 700	—	—
Juny.	Voor 't betaalen van Interesten	60	—	—
	Turfgeld	150	—	—
	Houtgeld	100	—	—
	25 ponden waschkaarssen [2]) . . .	memorie	—	—
	Reekening van 't Straatgeld	20	—	—
	„ „ 't Vuilnisgeld Zuidt . . .	10	—	—
	„ „ „ Noord . . .	10	—	—
	„ „ Klapgeld Zuid . .	10	—	—
	„ „ „ Noord . . .	10	—	—
	„ „ de Vleeshal	8	—	—
	„ „ de Pensbanken	1	4	—
	„ „ Zeevismarkt	3	—	—
	Zes verkoopingen in de Stads Bank van Leeninge alle 2 maanden 4 gld. . . .	24	—	—
	Brandschouw	6	—	—

[1]) Dit genoot slechts de jongste burgemeester.
[2]) Deze „ „ de in de Societeit gecommitteerde burgmeester.

	gld.	st.	penn.
Waterschouw	3	3	—
Juli. Briefporten	50	—	—
November. Voor 't hooren van doleanten van Coffy en Thee	100	—	—
Flambauwgeld	45	—	—
Comparitiegeld.	67	6	—
Een jaar recognitie uit de Courant verschijnende 14 April en 14 October . .	600	—	—
Servitiegeld voor een geheel jaar bij raminge	900	—	—
Verpachting van de tienden te Rijswijk [1])	8	—	—
Een jaar vacatie wegens de inspectie van de Scheveningsche weg [1]).	15	—	—
Twee reekeningen van den venduemeester	24	—	—
Auditie-geld rekening van de Thesaurier	24	—	—
Voor een Almanach met zilver beslag .	20	—	—
Banquet-geld maaltijd St. Catharina . . .	6	—	—
Zegelen van brieven met het Haagze wapen bij raminge ieder burgemeester . . .	7	—	—
Het geld dat van oude trekschuiten komt word bij de drie Burgemeesteren gedeeld	memorie		
De surplusgelden in de Stadsbank van Leeninge, dat is van goederen die meer gelden als beleend zijn, en dat niet aan de eigenaars kan worden gegeeven deelen de drie Burgemeesteren en de secretaris, ider $^1/_4$, en werd aan de armen uitgedeeld	memorie		
Den yk om de twee jaaren, bij raminge 40 a 50 glds. dus hier	25	—	—
De gecommitteerde Heer in de societeyt brengt jaarlijks 475 gld. dus voor ider $^1/_3$	158	6	8
Die gecommitteerd word tot het resumeren der quohieren der ordinaris verpondingen geniet omtrent	69	—	—
N.B. betaalt den ontfanger van Assendelft van ider Burgerrecht 2—10—dus . . .	memorie		
Verponding rekening van Haagambacht .	12		
„ „ „ Eikenduinen .	12		
Rekening sluisgeld van Haagambacht . .	12		
„ „ „ Veenpolder. . .	6		
„ „ „ Susterpolder . .	6		

[1]) Alleen genoten door den president burgemeester.

Vacatien. Ider conferentie met Gecomm. Raaden, het Hof, reekening met Delft om de drie jaren; schouw in Juli aan den Dam, utsupra in October, Reekening te Scheveningen in Juni, afleezen van de keuren, probeeren van de brandspuit aldaar, Haags verhuringen van de Hal, de Zee en Riviervismarkt, maaltijden; wijnproeven voor der vacatie 3 gld. dus . . . memorie
Alles met de accressen.

Het totaal bedraagt dus buiten de memorieposten en de zooveel speling latende „accressen" nog 3796 gld. 5 st. 8 p. Wij kunnen de emolumenten dus gerust op ruim 4000 gld. stellen.

Een dergelijke lijst geeft voor het schepenambt 1436 gld. 3 st.

BIJLAGE II.

Onder de papieren van burgemeester IJ. 't Hoen bevindt zich een nauwkeurig bijgehouden lijst van de door hem begeven baantjes en een van de nog niet geholpen sollicitanten. Van beide geef ik hier den aanvang:

LIJST I.

26 April 1789	Johannis van Toll schoonzoon van vrouw Rosa . .	Houtkruyer.
10 Aug. 1789	Johan Coenraad Walter getrouwd met Hanna ouddomesticq van Mama Ravens	survivance van klapperman.
28 Oct. 1789	deselfde gechargeerd in een ander plaatse	effectief geworden.
12 Aug. 1789	Johan Jurrien Appelman koetsier bij Mama 't Hoen	Leidsche veerschipper.

19 Aug. 1789 Engelbert Knipscheer, waargenomen hebbende seedert jaaren de Leydsche schippersplaats vóórgenoemd . Booterkruyer.
enz. enz.

Lijst II.

Martinus van Ottershooven seedert jaren booterkruyersplaatsen waarnemende gerecommandeert door den voorleeser van Goy voor . . . . Booterkruyer.
Cornelis van Leeuwen, woond over de Scheveningsche brug het eerste huis op het werfje, getrouwd met een suster van een geweesene meyd van Mama Ravens voor . . . . een of ander klijn postje
Bartelmeus Wijtvliet, susters zoon van de vrouw van den kabinetwerker Borremans . . . . utsupera.
Vrouw Smit oud-domesticq van Mama 't Hoen . . . . utsupera.
enz. enz.

BIJLAGE III. (*Secreet*).

CONVENTIE TUSSCHEN DE LEDEN VAN DEN RAAD DER GEMEENTE VAN DEN HAAG, BETREKKELIJK DE WIJZE, HOEDANIG BIJ VERVOLG OVER DE VACANT WORDENDE AMPTEN EN BEDIENINGEN ZAL WORDEN GEDISPONEERD.

Gearresteerd, en door alle de Leden onderteekend op den 3 Julij 1804.

De Leden van den Raad der Gemeente van den Haag zijn op heden den 3e Julij 1804 geconvenieerd, dat op de hiernavolgende wijze over de vacant wordende Ampten en Bedieningen zal worden gedisponeerd.

Art. 1. De voorschreeve Ampten en Bedieningen zullen worden begeeven bij *vrije* en *onvrije* beurten.

Vrije zijn die, welke begeeven worden zonder dat de Begeever aan eenige Lijst gehouden is, maar waarover hij disponeeren kan aan wien hij verkiest.

Onvrije, wanneer de Begeever gehouden is te kiezen uit de Lijst der geremoveerde Amptenaaren.

ART. 2. Van de drie vaceerende Posten zullen zowel voor de groote als kleine Posten twee bij vrije, en één bij onvrije beurt begeeven worden. — De vrije beurten zullen elkander volgen: met de onvrije beurt zal begonnen worden.

ART. 3. Bij den geheelen Raad zullen begeven worden de posten op de Lijst N°. 1 gemeld.

ART. 4. De overige Posten zullen ter begeving staan aan ieder Lid van den Raad op zijn tour.

ART. 5. De Posten zijn verdeeld in groote en kleine volgens de Lijsten N°. 2 en 3. — Voor de onvrije Beurten is nog een Lijst gemaakt N°. 4 getrokken uit de Lijsten van de kleine en groote posten, en welke middelbaare posten genaamd kunnen worden. — Deeze Lijst is voor de onvrije Beurten alleen gemaakt en geschikt om door eene dier Ampten eene schadevergoeding te bezorgen aan de afgezette Amptenaaren. — Berchuis, Sluiter en Van Zuijlen.

ART. 6. Voor ieder der voorsz. Begevingen zal een afgezonderde Rooster gemaakt worden, zoo wel voor de groote als kleine Posten, die bij vrije en onvrije Beurten begeeven worden, als meede voor de groote en kleine Ampten, waarover bij Trek-beurt gedisponeerd zal worden, dat is wanneer zodanige Ampten bij onvrije beurt aan een geremoveerde zouden moeten worden gegeven, en er uit de Lijst der geremoveerden geen geschikte voor den Post te vinden is.

ART. 7. Een der Leden een onvrije Beurt tot zijne dispositie hebbende, en geen geschikt Persoon voor dat Ampt op de Lijst vindende, zal uiterlijk 14 dagen, nadat de voorsz. Post vacant is verklaard, aan zijne mede Leden vragen, of zij iemand op de Lijst, voor de voorsz. Posten gemaakt, kennen tot de voorsz. vacanten Post geschikt: — In de volgende vergadering zal zodanig Persoon opgegeeven en aan hem als dan de voorsz.

vacante plaats geconfereerd worden; wanneer de tour van het aan de beurt gestaan hebbende Lid voorbijgaat en hij onder aan de Lijst komt. — Indien geen Persoon op de gemelde Lijst gevonden wordt, wordt de begeeving van den Post een vrije Trek-beurt, waarvan een afgezonderde Rooster gemaakt is, zowel voor de groote en kleine posten, naar maate van den aart der Posten, die vacant zijn. — Over dezelven wordt gelood, een der Leden bij Loting de begeeving van zodanige Post getrokken hebbende, kan niet weder mede looten, of hij moet zijne Collega's diergelijke Post bij Trek-beurt hebben zien begeeven. — Dit zal geobserveerd worden zoowel voor de groote als kleine Ampten.

ART. 8. Wanneer een Geremoveerde een vaceerende Post, van dat soort, waarvan hij ontzet is, en die hem aangeboden wordt, wijgert aanteneemen, zullen de redenen van zijne wijgering aan den Raad worden bekend gemaakt; Indien die redenen niet wettig geoordeeld worden door vier of de kleine helft der presente Leden, zal de voorsz. post hem andermaal worden geoffereerd, en indien hij continueert met denzelven niet te willen aanneemen, wordt hij van de Lijst der Geremoveerden geschrapt.

ART. 9. De Posten te Scheveningen zullen ook bij Vrije en Onvrije Beurten begeven worden op dezelvde wijze, als ten opzichten van die van den Haag bepaald is. — Zal voor dezelve een Rooster gemaakt worden, en een Lijst van de Geremoveerden aldaar.

ART. 10. De groote Societeits Posten op Lijst N°. 5 gebragt, zullen bij provisie bij Looting begeven worden op den voet als tegenwoordig gebruikelijk is. — Als ieder der actueele Leden zodanigen Post zal getrokken hebben, zullen dezelve onder de groote Posten van den Haag gerangschikt worden.— De kleine Posten van de societeit zullen direct behooren op de Lijst van die van den Haag. — De eerste vaceerende aansteekersplaats zal geen tourbeurt zijn, maar begeven worden aan den afgezetten aansteeker Bouman
De eerste vaceerende priseerstersplaats op de Lijst der groote Ampten geplaatst, zal insgelijks geen Tour-beurt zijn, maar geconfereerd worden aan de afgezette priseerster A. M. Barendregt, huisvrouw van G. Greij.

ART. 11. Een nieuw aankomend Lid in den Raad zal de laatste op de Lijsten van begeving gesteld worden, en, dienvolgende het gebruik bij de meeste Colleges plaats hebbende, zijne Collega's de posten op de differente Roosters gesteld, moeten hebben zien begeven, voordat hij een Beurt krijgt.

Een gecontinueerd Lid behoudt zijn rang.

ART. 12. Hoezeer alle aantestellen Amptenaaren gehouden zullen zijn hunne Bedieningen in persoon waarteneemen, zal daaromtrend eene uitzondering gemaakt kunnen worden ten opzichten van Geremoveerden, indien zij tot die waarneeming effectif buiten staat zijn. — En is uit dien hoofde bepaald, dat aan den Geremoveerden Amsterdamsche schipper Freij eene uitkeering van *f* 400 s' jaars zijn leven lang zal worden toegezegd, te betaalen door den eerst aantestellen Rotterdamsche of Amsterdamsche schipper, welk beswaar tot lasten dezer laatsten niet langer zijn zal, als tot dat er weder een ander schipper op een dier veeren aangesteld wordt, welke die uitkeering dan voor zijne rekening zal moeten neemen, en zal dus die uitkeering altoos door den Jongsten schipper voldaan moeten worden.

Gelijke uitkeering ter somme van *f* 200.—.— wordt beloofd aan den geweesen waagmeester van Ogten in vergoeding van het Pensioen, dat hem toegezegd was: deze uitkeering zal betaald worden door den Persoon, die het eerst begunstigd mag worden met de Commissarisplaats op het Amsterdamsche en Rotterdamsche veer, (die bovendien zal moeten voldoen de op de voorsz. post reeds bepaalde uitkeering) of met een Leidsche veerschippersplaats, of met de Utrechtsche schippersplaats, of met de Commissarisplaats van de Leidsche en Delftsche veerschepen. — Wanneer deze twee laatste posten niet meer gesplitst zullen zijn, maar de Raad goedvinden mogt dezelve op één Persoon te confereeren — Diegeen die de uitkeering doen moet, zal daartoe niet langer gehouden zijn, als tot dat een ander een der gemelde posten verkrijgt.

De gemelde uitkeeringen zullen betaald moeten worden onverschillig of de voorsz. posten bij vrije of onvrije Beurt begeven worden — ook zullen voor die Casu quo te doene uitkeeringen cautie kunnen gevraagd en des noods moeten gesteld worden.

ART. 13. Door den Raad vastgesteld zijnde, dat de uitkeering van *f* 4.—.— s' weeks, die de tegenwoordige Delftsche schipper

Petersen aan den gewezen schipper Rongé betaald. aan dezen laatsten zijn leven lang zal moeten gedaan worden: wordt bij dezen bepaald, dat de gemelde schipper Petersen bij de eerste vacature zal invallen, en de voorsz. uitkeering door den Jongsten Delfsche schipper voldaan zal moeten worden: welke daarvoor ook cautie zal moeten stellen.

ART. 14. Zolang er nog geremoveerde Turftonsters zijn, van wie de Mans niet reeds weder geplaatst zijn, zullen de Turftonnen, voor een onvrije Beurt vacant wordende, begeven worden aan twee dier geremoveerden te gelijk, ieder voor de helft, en de geheele ton aan de langstleevende.

ART. 15. Indien er nog geremoveerde mogten zijn, die niet op de Lijsten geplaatst zijn, zullen zij op dezelven gesteld kunnen worden, mits zich voor of na hun remotie door geen wangedrag van dit beneficie onwaardig gemaakt hebbende.

ART. 16. Wanneer door het overlijden van een Amptenaar twee groote Posten vacant mogten worden, zal door de twee aan de Beurt der begeving staande Leden geloodt worden, door wien van hun de beste dier vacante Posten begeven zal worden.

Twee of meerder kleine postjes door een ende zelve Persoon bezeten, vacant wordende, blijven te samen ter dispositie aan het Lid, dat aan de Beurt voor de begeering der kleine posten staat.

ART. 17. Indien een der Leden een aan zijne dispositie staande bediening confereert aan een persoon, die reeds in dienst van de stad is, en daardoor een ander bediening vacant wordt, begeeft hij mede deze aldus vaceerende post.

(*w.get.*) J. VAN HEES.
J. A. SCHIEFBAAN.
JAN SLICHER.
J. DE KEMPENAER.
L. VAN TOULON.
A. G. DRYFHOUT.
J. C. VAN KRETSCHMAR VAN VEEN.
N. J. GALLÉ.
H. M. VAN DER GOES.

Lijst N°. I.

Posten bij den gantschen Raad te begeven.

Weesmeesteren.
Secretaris van de Weeskamer.
Commis van Burgemeesteren.
Klerk der Buurten.
Klerk van de Finantie en Fabricage.
Proto Notaris.
Cassiers, Boekhouder, onder Cassier, Contrarolleur, Amanuenses Klerken van de Bank van Leening.
Lector.
Doctoren.
Vroedmeester.
Breukmeester.
Chirurgijn.
Vroedvrouwen.
Inspectores van de Apotheecq.
Apothecar.
Gezellen.
Klisteersters.
Schippers op de buitenschepen, zoo die op zee, als op de rivieren vaaren.
Contrarolleur der Stadsgebouwen, en Aardewerken.
Deszelvs Adsistent.
Commis vande Ord^e Verponding kamer.
Commis vande Extraord^e Verponding kamer.
Contrarolleur der Lantaarnen vande Societeit.
Vendumeester.
Contrarolleur der Venduen.
Klerk der Venduen.
Havenmeester (stads) en
Cipier van het Tugthuys.
Brandmeester Generaal.
Armenbezorger.
Meesters op de Latynsche en andere schoolen.
Pijller.
IJkmeester der Turfschepen.
Priseerder van het Beestiaal.
Rooijmeester.
Keurder van de Aardappelen.

Gaarders der Verpondingen in Haag-Ambacht.
Gaarder der Verpondingen te Scheveningen.
Collecteur van het maalloon.
Bediendens van het Wijn-Comptoir.
Makelaars.
Inbrengers van de Bank.
Collecteur van het Haardstede geld.

Alle Posten die aan Tractement en Emolumenten geen ƒ 50.—.— opbrengen, en die tegenwoordig bij den Raad begeven worden.

Lijst N°. 2.

Groote Posten van den Haag.

Amsterdamsche Marktschipper.
Rotterdamsche „
Schiedamsche „
Leidsche „
Haarlemsche „
Utrechtsche „
Leidsche veerschippers.
Delfsche veerschippers. — Wanneer zonder uitkeering begeven worden.
Commissaris van 't Amsterdamsche en Rotterdsch Veer.
Commissaris van 't Utrechtsche Veer, enz.
Commissaris van de Leidsche en Delfsche Veerschepen.
Commissaris van de Buiten schepen op het Zieken.
Commissaris der Klapperlieden.
„ der Nagtwerkers.
„ der Huurkoetziers.
„ der Waagwerkers.
„ der Turfdragers.
„ der Koornmarkt.
Bierschipper op Delft.
Conchierge van het Stadhuys, en
IJkmeester.
Bidders.
Busdragende Bodens.
Keurmeester van de Turf.
Uitroeper.

Collecteur van het Straatgeld, Vischmarkt, en Stallen.
NB. de voorsz. Post te splitzen, wanneer Selke en Van der Bijl overleden zullen zijn.
Collecteur van het Vuilnisgeld (Zuid).
Collecteur van het Klapgeld. — Zuid.
NB. de Collecteursplaatsen van het vuilnis en klapgeld Noord, zullen aan de Buschdragende Bodens gelaten worden op den voet, als actueel plaats heeft.
Collecteur van de Vischmarkt, en
Afslager van de Visch.
Kamerbewaarder van den Raad.
„ van de Finantien.
„ van de Fabricage.
NB. deze twee laatste posten zullen onder de groote, Ampten behooren, wanneer hunne tractementen verhoogd zullen zijn.
Kamerbewaarder van de Thesaurie en Weeskamer.
Waagmeester.
Kraanmeester.
Collecteur van de Waag.
Opziener van de Hall.
Boomsluiter aan het Zieken.
Priseerster.
NB. als A. M. Barendrecht, huisvrouw van G. Greij geplaatst of overleden is.

Lijst N°. 3.

Kleine posten van den Haag.

Kraanwerkers.
Turfdragers.
Kolendragers.
Kalkdragers.
Houttellers.
Nagtwerkers.
Waagwerkers.
Klapperlieden.
Turftonsters.
Waker op de turfmarkt.
Delfsche schipper.
NB. zolang met eene uitkeering begeven worden,
Boutefeu, op 't Stadhuis.
Korenmeeter.
Commissaris van 't kleine Voermans Veer.

Na-Schrijver van de vischmarkt, en Oppasser der Oijevaaren.
Boomsluiter, Loosduinsche brug.
Varkenschouwer.
Knollentelder.
Vinders of Keurmeesters vande Visch.
Korendragers.
Knegts, Delfsche en Leijdsche schuiten.
Commissaris van de Trekkers.
Commissaris der buitenschepen (Spuij).
Trompetter (op den Toren).
Lantaarnaansteeker.
NB. als Bouman geplaatst of overleden is.

LIJST N°. 4.

Alleen voor de Onvrije Beurten.

Middelbaare Posten om te begeeven aan de Personen Berchuis Sluiter, Van Zuijlen.

Leidsche Markschipper.
Commissaris, Buiten schepen, op 't Zieken.
„ „ „ op 't Spuij.
Commissaris op de Koornmarkt.
Bidders.
Kamerbewaarder van den Raad.
„ Finantien.
„ Fabricage.
„ Thesaurie en Weeskamer.
Collecteur van de Waag.
Opziener van de Hall.
Delfsche Veerschipper.
Trompetter (op den Toren).

LIJST N°. 5.

Groote posten van de Societeit.

Kamerbewaarder, ordinaris Verpondingkamer.
„ Extra ords Verpondingkamer.

Collecteur van de Societeits Impositiën.
„ van het Lantaarn-geld.
Vullers der Lantaarnen.
Bode van de Societeit.

NB. deze post bij vacaturen te mortificeeren en dan de voorgaande Collecteurspost van het Lantaarngeld te verhoogen tot 600—.—, waarvoor de aantestellen Amptenaar, behalven zijne andere werkzaamheden gehouden zal zijn te fungeeren als Extraordinaris Bode van den Raad, en van Kerkmeesteren van den Nieuwe Kerk.

LIJST N°. 6.

Geremoveerde Amptenaaren voor de groote Ampten.

Houtwipper, Commissaris der Huurkoetziers.
Major, Commissaris van 't Leidsche en Delfsche Veer.
Pluijgers, Commissaris van de Turfmarkt.
Van der Poth, Adjudant van de Burgermagt.

NB. wanneer in geen gesalarieerde post vande Burgerij geplaatst word.

Van Raden, Lector en Rector der Latijnsche schoolen.

Voor de Middelbaare Ampten.

Berchuis, Delfsche schipper.
Sluiter, ondermeester.
Van Zuylen, ondermeester.
P. Brugman, voor de Stads Chirurgijns-plaats.
A. M. Barendregt, huisvrouw van G. Greij, voor de Priseersters-plaats.
Freij, Amsterdamsche schipper, voor eene uitkeering.
Van Ogten, Waagmeester, voor eene uitkeering.

LIJST N°. 7.

Van Geremoveerde van kleine bedieningen.

David de Bruin, Klapperman.
Daniel Koli „
Gijsbert Margadant „
H. van Ockenburg „

P. Rabeling, Klapperman
Matthijs van Ren „
J. Akkerhuysen, Nagtwerker.
P. Amiabel „
K. Swaan „
K. van Putten „
Bouman, Lantaarn Aansteker.
M. van Gogh, delfsche schippersknegt.
L. Annokké, Knollenteller.
Willem Schoole, Korenmeter.
Mutters, Turfstouwer in het Magazijn.
Weile, Tambour Major der Burgermagt.
NB. als niet weder in diergelijke bediening gesteld zal zijn
Gutterswijk, IJker.
Barendina Ziegelaar, Turftonster.
L^a^ Pietersen, Wed^e^ Winterstein, Turftonster.
Hend^a^ Blankestein Wed^e^ D. van Emerik, Turftonster.
Joh^a^ Margaretha Wouters, Turftonster.
Wed^e^ van Mechelen, geb. Pell „
Huisvrouw van Bloemendaal, „

De navolgende als Weduwen zullen worden.

Barbara de Wit, huisvrouw van Van der Haak.
Catharina Sweers, huisvrouw van Neijssen.
A. Hansen, huisvrouw van Dreskamp.
Johanna Bakker, huisvrouw van G. Schol.
Femmetje Blom, huisvrouw van G. van Vugt.

LIJST N°. 8.

Geremoveerde te Scheveningen.

Duijvenbode, Bode en bidder.
Koek, Stokhouder.
Hogenraad, Stokhouder.
Varkenvisscher, Zegman.
Heijer, Zegman.
Van der Harst, Voerman van de Marktwagen.
Pronk, visch-hakker.
Varkenvisser, „
Zuurmond, „

BIJLAGE. IV.

In 1802 werden lijsten opgemaakt van de ambtenaren met de door hem genoten wedden. Zij volgen hier.

AMPTENAAREN VAN DEN HAAG.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Hoofdschout en Hoofdofficier	*f* 3000.—	*f* 3.— à „ 4000.—		
9 Raaden, ieder . . .	„ 1500.—	„ 300.—		
7 Scheepenen, ieder .	„ 1200.—	„ 150.—		
Thesaurier	„ 1200.—	„ 1800.—	Voor 100 en 200 Penning 's Jaars *f* 240.—	
3 Secretarissen van het Gemeente Bestuur, en Scheepenen, ieder .	„ 1200.—	Nader te bepaalen.	Nader te bepaalen.	
3 Weesmeesters, ieder	„ 558.12	*f* 500.—		
Secretaris van de Weeskamer	„ 1474.12	„ 1300.—	In plaats van Amptgeld 's Jaars *f* 48.— voor 100 en 200 Penning *f* 100.— maar is ten dien opzichte deligent verklaard.	
Rentmeester van het Burgerweeshuis, en van de Fundatie van de vrouwe van Renswoude	„ 1800.—		Voor 100 en 200 Penning *f* 40.—	Word niet uit de Cas van de Stad maar uit die van het Weeshuis betaald.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Commis van de kamers van Policie en Financie	*f* 2000.—			
Klerk voor het werk der Buurten	„ 600.—			
Klerk van de kamer van Finantien	„ 450.—			
Eerste klerk ter Secretarie	„ 400.—	moeten noch gereguleerd worden.		
Tweede klerk		als boven.		
Derde klerk		als boven.		
Vierde klerk		als boven.		
Kamerbewaarder van den Raad	„ 400.—		In plaats van Amptgeld *f* 24.— 's Jaars en voor 100 en 200 Penning *f* 30.—.	
Kamerbewaarder van Scheepenen	„ 300.—	*f* 100.—	Moet *f* 50.— uitkeeren aan de weduwe van zijn Preedecesseur.	
Kamerbewaarder van de Weeskamer en Thesaurie	„ 325.—	„ 300.—	*f* 24.— en voor 100 en 200 Penning *f* 30.— maar is ten opzichten van beide diligent verklaard.	

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Kamerbewaarder van de kamer van Financien	f 300.—			
Kamerbewaarder van de kamer van Fabricage	„ 350.—			
5 Buschdragende Bodens, ieder	„ 250.—	f 300.—		
2 Gerechts-Bodens, ieder		„ 650.—		
Contrarolleur van Stadswerken en gebouwen	„ 1400.—		In plaats van Amptgeld f 28.— en voor 100 en 200 Penning f 95.— en ten opzichten van het laatste diligent verklaard.	
Meesterknecht van de Werff.	„ 450.—			
Concherge van het Stadhuis en IJkmeester.	„ 683.—	„ 600,—	f 24.— In plaats van Amptgeld en voor 100 en 200 Bepenning f 30.—	Vrije wooning maar moet zelfs bekostigen de noodige Bediendens en gereedschappen voor het schoonmaken van het Raadhuis.
Collecteur vuilnisgeld Noord	„ 200.—	„ 430.—		
Collecteur vuilnisgeld Zuid	„ 200.—	„ 460.—		

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Collecteur Klapwaakersgeld Noord . . .		*f* 390.—		
Collecteur, Klapwaakersgeld Zuid		„ 375.—		
Collecteur van het straatgeld de vischmarkt en de vleeschhal		„ 1200.—	moet *f* 800.— uitkeeren.	
3 Stads Doctors ieder	*f* 400.—		voor 100 en 200 Penning *f* 20.—	
1 Dito en Doctor van het Armhuis	„ 550.—		voor 100 en 200 Penning *f* 20.—	
2 Inspectores van de Stads Apotheecq ieder	„ 200.—			
Lector en Stads Chirurgijn	„ 400.—			
Stads Chirurgijn, en Breukmeester	„ 300.—			
Twee Stads Chirurgijns ieder	„ 200.—			
Stads Apothecar. . .	„ 975.—			
Eerste Gezel	„ 275.—			
Tweede Gezel	„ 275.—			
Rentmeester en Koster van de Groote kerk		„ 2200.—	heeft als voor 1795 aangesteld, voor Amptgeld betaald *f* 1000.— aan 100 en 200 penning *f* 136.—.	Vrij wooning, word voor het grootste gedeelte uit de goederen der kerk betaald.
Voorleezer.	„ 450.—			
Klokkenist	„ 400.—			

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Klokkenstelder	*f* 277.—			
Organist	„ 700.—		aan Ampgeld *f* 400.— aan 100 en 200 penning *f* 40.—	
Trompetter van den Tooren	„ 310.—	*f* 50.—		
Commissaris van de Klapwaakers		„ 600.—	moet *f* 200.— uitkeeren aan zijn Predecesseur.	Vrij wooning.
Commissaris van de Koornmarkt		„ 400.—		Vrij wooning.
Commissaris van de Turfmarkt		„ 900.—		
Keurmeester van de Turff		„ 700.—		
Commissaris der Huurkoetziers en voerlieden		„ 500.—		Vrij wooning.
Afslaager van de Visch		„ 400.—	aan Ampgeld *f* 400.— aan 100 en 200 Penning *f* 40.—.	
Boutefeu	„ 236.10			
Meester van het school op de Haven	„ 600.—			Vrij wooning.
2 op de andere schoolen, ieder	„ 450.—			Vrij wooning.
3 Ondermeesters, ieder	„ 250.—			
Rector der Latijnsche schoolen	„ 1500.—	„ 150.—		Vrij wooning.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Conrector	*f* 1300.—	*f* 100.—		
Praeceptor van het 2e school.	„ 850.—	„ 60.—		
Praeceptor van het 1e school.	„ 850.—	„ 100.—		
Substitut Schout cipier van het Tuchthuis, en onder Havenmeester.	„ 1800.—	onmoogelijk te bepaalen.		Vrij wooning.
Twee Armbezorgers, ieder	„ 600.—		de Jongste moet *f* 300.— uitkeeren aan zijn Preedecesseur.	
Waagmeester	„ 160.—	*f* 900.—		Vrij wooning.
Collecteur van de waag		„ 400.		
Commissaris van de waagwerkers.		„ 400.—		
Bank van Leening 1ste Cassier	„ 1450.—	De Emolumenten deezer Bediendens zijn geheel onbekend.	aan Amptgeld *f* 1000.— betaald aan 100 en 200 Penning *f* 100.— maar is diligent verklaard.	Een van beiden hebben vrij wooning.
2de Cassier	„ 1200.—		aan Ampgeld *f* 800.—betaald aan 100 en 200 Penning *f* 80.— maar is diligent verklaard.	
2 Boekhouders. ieder	„ 425.—		Een der Boekhouders heeft voor Amptgeld betaald *f* 500.— aan 100 en 200 Penning *f* 50.— maar zijn diligent verklaard.	

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Onder Cassier	*f* 650.—		in plaats van Amptgeld *f* 24.— en voor 100 en 200 Penning *f* 30.—.	
1 Klerk	„ 550.—			
2 „	„ 500.—			
3 „	„ 300.—			
4 „	„ 300.—			
Kraanmeester.		*f* 700.—		
Boomsluijter aan het Zieken		„ 400.—		Vrij wooning.
Uitroeper		„ 375.—		
Commissaris der Nachtwerkers		„ 700.—		deeze Bediening word door een ander voor de helft waargenoomen.
Collecteur van het wijn comptoir. . . .	„ 1214.—			
Boekhouder.	„ 750.—			
2 Pijlders, ieder . . .	„ 125.—	„ 475.—		
Collecteur van den Accijns op de Bieren.		, 300.—		
Priseerder van het Beestiaal.		„ 600.—		
Opziener van de Hal		„ 600.—		
8 Bidders ter Begraaffenis, ieder.		„ 700.—		
4 Rooijmeesters, ieder		„ 200.—		
Vendumeester		„ 2000.—	aan Amptgeld *f* 1000.— aan 100 en 200 Penning *f* 100.—.	Vrij wooning.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Contrarolleur der Venduen	*f* 1350.—		in plaats van Ampgeld *f* 40.— voor 100 en 200 Penning *f* 50.— ten opzichten van beide diligent verklaard.	
Klerk der Venduen .	„ 800.—			
Afslaager	„ 400.—			
Commissaris van het Delfsche en Leijdsche veer	„ 800.—		in plaats van Amptgeld *f* 40.— en voor 100 en 200 Penning *f* 50.—.	word door twee Persoonen waargenomen. Vrij wooning.
Commissaris van de Amsterdamsche Rotterdamsche, en Delftsche Marktschuiten.	„ 1200.—		moet *f* 200.— uitkeeren aan eene weduwe Meeder.	
Commissaris van het Utrechtsche en anderen veeren	„ 800.—			
Commissaris van de Buiten scheepen. . .	„ 400.—			Vrij wooning.
5 Leijdsche Schippers, ieder	„ 800.—			
8 Delfsche, ieder . .	„ 450.—		Een van hun moet *f* 4.— 's weeks uitkeeren.	

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
6 Amsterdamsche Marktschippers, ieder		*f* 1200.—	de twee voor 1795 aangestelde hebben voor amptgeld betaald *f* 600.— de vier laatsten moeten in plaats van amptgeld betaalen *f* 48.— en voor 100 en 200 penning *f* 60.—. Twee van hun zijn aangaande beide die uitkeeringen diligent verklaard.	
4 Marktschippers op Rotterdam		„ 1100.—	de oudste voor 1795 aangesteld, heeft voor amptgeld betaald *f* 600.— voor 100 en 200 penning *f* 30.— de 3 Jongst aangestelde in plaats van amptgeld *f* 48.— maar zijn ten aanzien van beide die betalinge diligent verklaard.	
Marktschipper op Delft en Schiedam .		„ 1200.—		
Marktschipper op Leijden		„ 500.—		

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Schipper op Arnhem.		*f* 700.—		
Op Nijmeegen		„ 500.—		
Op 's Bosch		„ 1400.—		dit veer word door twee Persoonen waargenoomen.
Op Utrecht		„ 1200.—		word door twee Persoonen waargenomen.
Op Middelburg. . . .		„ 500.—		
Op Dordrecht		„ 500.—		
Op Breda		„ 500.—		

AMPTENAAREN VAN DE GEWEEZEN SOCIETEIT.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere Emolumenten.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Ontfanger van de Societeit	*f* 750.—			wanneer deeze Post weder afgescheiden word van dien van ontvanger der Extra ordinaire verponding, moet de zelve op den ouden voet gebragt worden, en zal als dan opbrengen *f* 2200.—.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere Emolumenten.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Ontfanger van de Extra Ordinaire verpondingen	*f* 2500.—	*f* 300.—	Betaald 's Jaars aan 100 en 200 Penning *f* 200 bovendien in plaats van Amptgeld *f* 160.—.	
Ontfanger van de Ordinaris verpondingen.	„ 2800.—		Heeft bij de aanvaarding van zijn Post voor Amptgeld dat niet gerestitueerd word betaald *f* 2000.— en 's Jaars voor 100 en 200 penning *f* 280.—	dit Ampt moet ingevolge van de Resolutie van de Societeit van 28e April 1791 verminderd worden, en gebragt op *f* 2500.—.
Deurwaarder van de Extra Ordinaire verponding Kamer. . .	„ 700.—	„ 1000.—	heeft voor Amptgeld als voor 1795 aangesteld betaald *f* 400.—.	deeze meede volgens bovengemelde Resolutie met *f* 250.—, te verminderen, deeze Bediening is zo wel als die van den Deurwaarder van de ordinaris verpondingen zederd 1795 zeer in inkomsten vermeerderd, door dien er na dien tijd zo veele huijzen bij Executie gearresteerd of verkogt worden.

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere Emolumenten.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Bode en kamerbewaarder van de Societeit, Deurwaarder van de ordinaire verpondingkamer: en Tauxateur der gemelioreerde gebouwen	*f* 600.—	*f* 600.—	moet voor 100 en 200 Penning betaalen *f* 40.— maar is deligent verklaard.	
Commis van de Extra ordinaris verponding kamer	„ 550.—			
Commis van de ordinaris verponding kamer	„ 50.—	„ 200.—		
Klerk van de Societeit	„ 400.—			
Contrarolleur der Lantaarnen	„ 583.—	„ 400.—	voor Amptgeld betaald *f* 500.— aan 100 en 200 Penning *f* 50.—.	
13 vullers der Lantaarnen, ieder....		„ 500.—		
Gaarder van het Lantaarnen geld.....	„ 400.—			
Contrarolleur van Societeits Gebouwen	„ 250.—			
Brandmeester Generaal..........	„ 250.—			
Lector in de Anatomie en Chirurgie.....	„ 400.—			

Ampten.	Tractementen en vaste Emolumenten.	Onzeekere Emolumenten.	Uitkeering.	Aanmerkingen.
Collecteur van de Societeits impositien op Turf, Koolen, Tappers, Wijnen, en Beestiaal.		ƒ 970.—		volgens Resolutie van 28 April 1791 na overlijden van den tegenwoordige Collecteur met ƒ 150.— te verminderen.
Rentmeester van de Nieuwe kerk	ƒ 1100.—		aan 100 en 200 Penning ƒ 60.—.	als boven te verminderen met ƒ 180.—.
Koster van de Nieuwe kerk	„ 2000.—		heeft aan Amptgeld betaald ƒ 1000.— en moet 's Jaars aan 100 en 200 Penning betaalen ƒ 100.—.	Vrij wooning. Deeze Post is volgens bovengemelde Resolutie gereduceerd na overlijden van den tegenwoordige Bezitter tot ƒ 1000.—.
Organist van de Nieuwe kerk.	„ 750.—		aan Ampgeld ƒ 700.— aan 100 en 200 penning ƒ 80.— maar is voor die betaling, diligent verklaard.	verminderd als vooren met ƒ 150.—.
Kosteres van het Noorderkerkhof. . . .,	„ 250.—	„ 300.—		Vrij wooning.
Voorleezer in de Nieuwe kerk.	„ 250.—			

Boven dien noch eenige Bankbewaarders, en 24 Aansteekers der Lantaarnen, welker inkomsten te gering zijn, om ze op te geeven.

BIJLAGE V.

Teneinde de familie relaties tusschen de verschillende regeeringsleden in 1802 nader te bewijzen volgen hier van elk der personen enkele genealogische en biografische aanteekeningen. De meer dan eens voorkomende familienamen zijn gespatieerd, de daarachter staande cijfers verwijzen naar de nummering der personen.

1. Mr. *Jan Slicher* lid en voorzitter van den Raad.
Geb. te 's Gravenhage 13 Juli 1745, zoon van Mr. Wigbold Slicher (14. 15) en H. Erkenraadt Roseboom. Hij huwde 24 Nov. 1771 met L. A. G. van Kretschmar, (2, 10, 14) dochter van Jacob en Ch. A. Vlaardingerwoud (2, 10, 21), gest. 26 Sept. 1815.
Hij was sedert 6 Sept. 1771 lid van Haagshe regeeringscolleges en verscheidene malen, ook hoewel eenigszins patriotsgezind na 1787, burgemeester. Hij werd in 1802 tot voorzitter van den Raad gekozen bleef dat tot 1808 en was van 1808—1811 en van 1813—1815 burgemeester.

2. *Jacob Charles van Kretschmar van Veen*, lid van den Raad.
Gedoopt te 's Gravenhage 27 Juni 1764 zoon van Jacob van Kretschmar (1, 10, 14) en Ch. A. Vlaardingerwoud (1, 10, 21); ongehuwd.

3. Mr. *Antonie Gerard Drijfhout*, lid van den Raad.
Geb. te 's Gravenhage (?) 1746 of '47 zoon van Mr. François Drijfhout en Petronella Helena van Eys. Hij wordt als jur. stud. 20 jaar oud en geboortig van den Haag den 8 Juli 1767 te Leiden ingeschreven. Zijn geboorte is echter in de Haagsche registers niet te vinden.
Hij ondertrouwt 12 Maart 1775 Henr. Corn. Heeneman (14) de dochter van Mr. Gijsbert en diens eerste vrouw M. v. d. Vliet [1]). Zij was 1789—'93 regentes van het Weeshuis. Een zuster van Mr. Gijsbert, Martina Heene-

[1]) Door haar was hij verwant aan de regeeringsfamilie van Schuylenburg, door deze weder aan de familie Dierquens.

man was de eerste vrouw van burgemeester Johan Patijn[1]) (14, 12).

Een Johanna Maria H. huwde 15 Nov. 1795 met Mr. Joh. Emants.

4. Mr. *Jacob de Kempenaer,* lid van den Raad.

Geb. te 's Gravenhage 7 Febr. 1738 zoon van Mr. Johan de Kempenaer (11, 13, 22) en Geertruyd Pietersd^r^. Pama. Hij huwde 12 April 1761 Mathea Huberta van Minninghen, (13, 22) dochter van Matheus Hubertus, raad en burgemeester van Z. Bommel en Catharina Maria Francken.

Uit het tweede huwelijk van Mr. Johan met B. A. Pielat wed^e^. van Gerard van Minninghen (13. 22) uit Z. Bommel, werd geboren het bekende lid der Alkmaarsche Vroedschap Ludovicus Timon de Kempenaer, (11, 13, 22) invloedrijk patriot. Een jonger lid derzelfde familie van Minninghen, eveneens Gerard. broeder of neef van Mathea Huberta ondertrouwde 17 Oct 1773 met J. A. 't Hoen (11, 23) een dochter van Mr. Ysbrand en J. Jaghers, (11, 23) en hij werd dus de zwager van den burgemeester Willem. den ontvanger George Michiel en den Secretaris Pieter Adriaan 't Hoen (11, 23).

5. Mr. *Johan van Hees,* lid van den Raad.

Gedoopt te 's Gravenhage in de Kloosterkerk 30 Aug. 1761, zoon van Herman van Hees en Anna Maria Dierquens (3). Hij was 5 Nov. 1775 te Utrecht gehuwd met J. de la Faille en reeds schepen van 1 Nov. 1788 af tot 1795, dank zij zijne verwantschap aan de familie Dierquens. die onder de achtiende eeuwsche regeeringsfamilies in den Haag waarschijnlijk wel de eerste plaats innam. De broeder van mevrouw van Hees—Dierquens, Johan Dierquens (3), had door zijn huwelijk met E. A. Fagel de relatie met deze familie — bestaande door het huwelijk van de ouders zijner vrouw C. G. Fagel met Elizabeth Dierquens, — nader aangehaald; de zoon van Johan, Willem Karel Dierquens

[1]) Zij waren onderling verwant. De ouders der Heenemans waren Johan H. en Maria Wolfswinkel, de grootmoeder van J. Patijn was eveneens eene juffrouw Wolfswinkel.

zou dat weder doen door in 1773 te trouwen met M. S. Fagel. Teekenen wij nog aan, dat de familie de la Faille in den Haag o. a. verwant was aan de familie Ravens (11), door het huwelijk van Mr. Johan Louis met Petronella Adriana R. en dubbel met de familie Huygens door de huwelijken van Mr. Johannes Henricus Huygens met Maria Wilhelmina de la F. en van Joannes met Alida de la F.

6. *Henrick Adriaan Caan*, lid van den Raad.
Geboren te Rotterdam den 19 Maart 1755, zoon van Hendrik Caan, oud-schepen van Rotterdam en J. M. de Mey (14), weduwe van Mr. Joh. Hage (14). Hij was den 31 Oct. 1779 ondertrouwd met Susanna Jacoba van Neck, dochter van den Haagschen oudburgemeester Abraham van Neck en Cath. Corn. de la Bassecour uit het eveneens Haagsche regeeringsgeslacht van dien naam Hij was secretaris der stadsregeering geweest vóór 1795, en bedankte nu weder 12 April 1803 In 1813 werd hij lid van den provisioneelen Raad. Zijn vrouw was (evenals zijn moeder in 1782) in 1788 en '94 regentes van het weeshuis.

7. *Lodewijk van Toulon*, lid van den Raad.
Gedoopt den 17 Aug. 1767 te Gouda, zoon van Martinus van Toulon en Adriana Maria van Eyk. Hij was 1 Febr. 1791 gehuwd met Johanna v. Nispen [1]), dochter van Mr. Johan v. Nispen en P. J. Croiset. Hij vereenigde zijn raadsambt met dat van adjunct-secretaris der Cijffers bij het Dep. van Buit. Zaken en van commies-generaal van het collegie van Commissarissen der Bataafsche Posterijen. In beide betrekkingen was zijn chef S. E. Croiset. Hij zou later belangrijke betrekkingen bekleeden; (zie v. d. Aa Biogr. Woordenboek).

8. Mr. *Johan Anthonie Schiefbaan*, lid van den Raad.
Geb. te Delft 20 Januari 1759 zoon van Gerardus Schiefbaan en Barbara van Rijn. Hij was katholiek en kwam dus eerst in 1795 aan de regeering; hij scheen echter bij de democratisch gezinden niet goed aan-

[1]) Een zuster van haar L. E. v. N. huwde 1793 met P. J. Huybert de Beaufort in 1795 lid v. d. Prov. Reg. van den Haag.

geschreven. Hij bleef in de regeering tot zijn dood 25 Jan. 1826. Hy was 25 Juli 1784 ondertrouwd met Maria Catharina de Graaf.

9. Mr. *Nicolaas Jacob Gallé*, lid van den Raad
Gedoopt te 's Gravenhage 23 Maart 1766, zoon van Mr. François Jacob Gallé en C. L. E. de Roos. Zijn vader was 1774, 81, 87, 88 en '90 Weesmeester, de moeder 1783 regentes van het Weeshuis.
Hij ondertrouwde 23 Mei 1790 met Jacomina Bernardina Thierry de Bije, dochter van Cornelis en Cornelia Sara Mol.

10. Mr. *Hendrik Maurits van der Goes*, lid van den Raad.
Geb. te Delft 20 Maart 1774 zoon van Mr. Aert v. d. Goes (21) en Anna Louise van Pabst Hij volgde Caan op in 1803. Zijn vader ged. 8 Jan. 1741, was de zoon van Franc v. d. Goes en Alida Cornelia van Strijen; en dus een jongere broeder van den reeds in 1722 geboren Adriaan, die, burgemeester in 1795, door de revolutie werd gecontinueerd en die weer de vader was van Franc van der Goes, den tresorier (21), en van Maerten die in 1803 Secretaris van Staat voor de Buitenl. Zaken was; deze waren dus volle neven van Hendrik Maurits. Een derde zoon van Franc en A. C. v. Strijen, Philip Jacob v. d Goes geb. 1728 en in 1757 gehuwd met Arn. van Slingeland (21) was de vader van een derden neef Philip Jacob, sedert 1779 secretaris van de Rekenkamer van Holland en in datzelfde jaar gehuwd met Henriette van Kretschmar (1, 2, 14) dochter van Jacob en C. A. Vlaardingerwoud. (1. 2, 21).

11. Mr. *Pieter Adriaan 't Hoen*, Secretaris van den Raad.
Gedoopt te 's Gravenhage 24 April 1756 zoon van Mr. Ysbrand 't Hoen en Joh. Jaghers (14, 23). Hij was dus een broeder van burgemeester Willem gehuwd met Ravens, den ontvanger George Michiel en van Josina Adriana die in 1773 huwde met Gerard v. Minningen (4, 13, 22), neef van den Heer de Kempenaer (4, 13, 22).

12. Jhr. Mr. *Isaak Lodewijk van Panhuys*, secretaris van den Raad.

Geb. te Maastricht 6 Oct. 1771, zoon van Willem Hendrik van Panhuys en Angela Cornelia Orizandt. Hij huwde 5 Nov. 1797 Sara Constantia de Beveren dochter van Mr. Wilhelm Arnout de Beveren, lid van het Staatsbewind en Sara Maria Pous.

13 Mr. *Jan Jacob de Kempenaer*, schepen.

Gedoopt 9 Sept. 1764 te 's Gravenhage n.k., was de zoon van Mr. Jacob de Kempenaer (4. 11, 22) en diens eerste vrouw M. H. v. Minninghen (4, 11, 22). Hij huwde 14 Juni 1795 met Anthonia Christina de Lille, de dochter van den vroegeren burgemeester Carel de Lille en diens tweede vrouw J. C. Steenis. De eerste vrouw was A. H. van Minninghen, eene zuster van mevrouw de Kempenaar.

14. Mr. *Pieter Johan Daniel Patijn*, schepen.

Geboren te 's Gravenhage 31 Dec. 1766 zoon van den burgemeester Jan Patijn (3, 12) en diens tweede vrouw M. J. Hage (6). De eerste vrouw was M. Heeneman (3), zuster van Mr. Gijsbert Heeneman (3); de tweede een dochter geb. 18 Febr. 1742 te Rotterdam van Mr. Johannes Hage (6) en J. M. de Mey (6), die na het overlijden van haar echtgenoot (begr. 27 Nov. 1751 te R.) hertrouwen zou met Hendrik Caan (6) en de moeder worden van Mr. H. A. Caan (N°. 6), die dus de halve broeder was van de oude mevrouw Patijn. Een zuster van P. J. D. nml. C. A. M. Patijn was den 15 Juli 1792 ondertrouwd met Louis Anthonie van Oyen, korten tijd als prinsman lid van de Alkmaarsche Vroedschap, en zoon van Adr. Leop. v. O. en B. W. Pasques de Chavonnes. Zijn zuster, M. L. C. van Oyen was den 16 Nov. 1783 ondertrouwd met Constantyn Kretschmar van Wijk (1, 2, 10), zwager van burgemeester Slicher (1, 15).

15. Mr. *Maarten Iman Pauw*, schepen.

Geb. te 's Gravenhage 1 Sept. 1774, zoon van M. Ph. Pauw en M. S. Buys, dochter van het lid van den Hoogen Raad, Mr. Willem Berend Buys. Hij huwde 5

Mei 1801 met Adriana Johanna Beelaerts van Wieldrecht, dochter van Mr. Gerard en Joh. Jac. Jongbloet, dochter van Mr. Johannes en A. v. Bayen. Zij moest Oom zeggen tegen den oudschepen Paulus Beelaerts van Blokland jongeren broer van haar vader eveneens getrouwd met een juffrouw Jongbloet nml Gijsberta, een dochter van Mr. Jacob broeder bovengen. Mr. Johannes en A. M. E. van Bassen.

16. Mr. *Librecht Johan Blok,* schepen.

Geb. ± 1765 te Enkhuizen zoon van Roelof Blok, burgemeester van Enkhuizen, en diens tweede[1]) vrouw Anna Jacoba Bosch. Zij was een dochter van J. W. Bosch en Cath. Hooreman. Een zuster van haar Cath. Wilh. Bosch huwde W. N. Hooreman. Hun 14 Oct. 1767 ged. zoon was Mr. Librecht Johan Hooreman.

Een halve broer van Mr. L. J. Blok was de in den patriottentijd bekende secretaris van gecomm. R. v. h. Noorderkwartier Mr. Bernardus Blok.

Mr. Librecht Johan Blok was gehuwd met Nancy Temminck, de dochter van Mr. Adriaan Mathijs Temminck en Petronella Cornelia Hooreman, een zuster van bovengenoemden W. N. Hooreman.

17. Mr. *Hendrik Malecotius,* schepen.

Geb. te Sassenheim 3 Aug. 1777, zoon van Petrus Abraham Malecotius em. predikant van Stolwijk, en Elizabeth van Son.

18. Mr. *Willem Prangan,* schepen.

Ged. te 's Gravenhage 30 April 1741 zoon van Hendrik Willem Prangan en J. C. Verhouff.

Hij ondertr. te 's Gravenhage 29 Juli 1770 Petronella Dingmans dochter van Johan D. rentmeester van de domeinen van Z. H. in de Klundert en Maria van Maurik.

19. *Boudewijn de Wit* schepen. voor Scheveningen.

Ged. te Scheveningen 6 Januari 1726 zoon van Cornelis de Wit en Jaapje Boudewijns.

Gehuwd met Adriana de Wit (overl. 6 April 1797 oud 71 jaar).

---

[1]) Zijn eerste vrouw van J. M. Coop à Groen, eerder weduwe van H. J. van Suchtelen.

20. Mr. *Jan Anthonie Jacob Carré*, Secretaris van Schepenen.
Ged. 9 Maart 1772 te Delft zoon Mr. Diederik Carré en Sebilla Hermina v. d. Sluys.
Hij ondertrouwt 10 April 1796 met C. Wassenbergh, van Amsterdam, overl. 30 Sept. 1810. Hij hertrouwt later met M. E. M. v. Dassel.
Door zijn eerste huwelijk was hij een zwager van den voormaligen hoofdschout Mr. F. G. Alsche, in 1798 getrouwd met A. H. Wassenberg.

21. Mr. *Franc van der Goes*, thesaurier
Ged. te 's Grav. den 29 Juni 1757 zoon van Adriaan van der Goes (10) en Cornelia Martina Vlaardingerwoud (1, 2, 10). Hij was 5 Oct. 1788 ondertrouwd met Agatha dochter van Carel Johan Caron Creutz en Constantia van Slingeland (10), dochter van Govert v. S. en Agatha Huydecooper.

22. Mr. *Cornelis Emilius van Doeveren* ontvanger van de Societeit.
Geboren ± 1769 te Groningen zoon van Gualterus van Doeveren en Aletta Eck, overleden te 's Gravenh. 7 Nov. 1844 oud 75 jaar.
Hij was 25 Maart 1792 getrouwd met Esther Jeanne Hartman. dochter van den Raadheer in het Hof Mr. W. N. Hartman, die de zoon was van Mr. Nicolaas Hartman en Hester Pauw[1]. Een andere zoon Mr. Ch. A. Hartman was den 18 Dec. 1791 ondertrouwd met Catharina Maria de Kempenaer (4, 11, 13) een dochter van Mr. Jacob en H. M. van Minninghen (4. 11, 13).

23. Mr. *George Michiel 't Hoen*, ontvanger der ord. verponding.
Ged. te 's Grav. 18 Febr. 1753 zoon van Mr. Ysbrand 't Hoen (4, 11) en J. Jaghers (4, 11).
Hij was 10 Febr. 1782 ondertrouwd met Catharina Cornelia Flock geb. 1761 dochter van Leendert Flock en Anna Maria van de Putten.

---

1) Zij stamde uit een *niet* met het bekende geslacht Pauw verwante maar evenzeer aanzienlijke Haagsche familie.

VAN HAAGSCHE KOFFIEHUIZEN.

III.

Hotels en publieke vermakelijkheden.

Laat ik beginnen met een enkel woord over herbergen of logementen in 't algemeen. — Bij de toeneming van het verkeer waren zij meer en meer onmisbaar. In iedere stad werden zij van de vroegste tijden gevonden. — De hospitalen dienden ook tot herbergen, of deze werden er aan verbonden. In sommige dier vroegste herbergen werd alleen gelegenheid gegeven om 's nachts te slapen, en daarbij niet meer verschaft dan vuur, water, zout en kookgereedschap. — In anderen daarentegen kreeg men alles wat men noodig had. Daar waren er, die een getuigschrift van den pastoor van de woonplaats des reizigers vorderden, vóór hij toegelaten kon worden. Zulk een reiziger moest „om Godswille" vragen om toegang. Verdachte lieden werden afgewezen. Sommige dier huizen werden eerst tegen den avond geopend. Zweren, vloeken en spelen waren verboden. Vóór en na tafel werd er gebeden. De waard nam alle kleeren in bewaring en sloot de deuren der kamers dicht. Na acht uren rustens werden de reizigers gewekt; het bed moest weer worden opgemaakt, en ieder ontving zijn kleeren terug. Na het vertrek der gasten werd het huis tot den avond gesloten.

Nu ik iets over Haagsche hôtels ga schrijven komt mij dit citaat [1]) wel passend voor, want het ligt niet in mijn bedoeling allereerst of voornamelijk zoogenaamde deftige hôtels te behandelen.

Al heeft b.v. de *Oude Doelen* een aardige, historische kant, die met zekere voorliefde kan behandeld worden, *het* kantige zit 'm toch in de achterbuurten.

Van uit de volksbuurten moet de kennis worden opgediept. Volledigheidshalve kunnen wij dan „de Doelen" en „des Indes" nog vermelden.

De sage spreekt van een zeer primitief soort logementen in den Haag, waar de logeergasten „over lijntjes" hingen.

Het was een rare manier van logeeren, dat geef ik toe en dat zal wel de reden zijn dat vele menschen ongeneigd zijn te gelooven dat er werkelijk zoo iets bestaan heeft. Die ongeloovigen kunnen wij negeeren. Met een eenigszins mildere behandeling zouden zij te verwijzen zijn naar een houtsneetje van *Ten Kate* in de Physiologie van den Haag; want al is het teekeningetje waarschijnlijk niet naar de natuur, wij mogen aannemen dat de waardige heer *Ten Kate* die toen chef van het houtsnee-atelier van den uitgever Fuhri was, het publiek niet zoodanig bij de neus nam, dat er althans een grond van waarheid achter zijn voorstelling bestond.

In die touwtjes-logementen heb ik altijd wel iets pikants gevonden; tennis- en hockey-meisjes zouden het „leuk" of „echt" of „eenig" vinden.

Maar ik heb de wetenschap van het bestaan dier logeer-inrichtingen alleen van de overlevering; ik heb ze nooit mogen zien.

Wel heeft nieuwsgierigheid mij er eens toe geleid een nachtelijk bezoek aan die obscure logementjes te brengen.

---

[1]) Van Stockum I. blz. 217.

Allereerst had ik mij hiertoe natuurlijk de vriendschappelijke medewerking verzekerd van den „sterken arm".

Met een inspecteur en een paar agenten gingen wij dien nacht van uit het bureau Nieuwe haven een tocht maken door de verschillende krotjes van het Lamgroen en omliggende buurten, Ammunitiehaven, Schedeldoekshaven, Elzemoerstraatje.

Men kent die ongelegenheden aan het woord „logement" of den naam in een verlichte lantaarn.

Er zijn er vele en de namen zijn zeer uiteenloopend en teekenachtig: één druppel geest op een halve flesch galgenhumor, zooals het ons cynisch volk uit de achterbuurten eigen is.

In 1833 bestond in het Lamgroen al de „Vergulde Zon" (Simonis); de „Reizende man" (Miëtte); eenige gouden en zwarte ankers en verschillende sterren, en in de Bagijnestraat het „Volle vat".

Op mijn nachtelijken tocht kwam ik dan allereerst in „het Fortuin". Over touwtjes hangende logeergasten zag ik er niet; ik voelde zelfs geen lust op dat oogenblik naar de logeerkamers te vragen; de gasten waren mij genoeg.

Ik kon mij eenigszins in verband met de entrée in het „Fortuin" het nachtleger voorstellen van de gasten die hier à raison van een dubbeltje met of zonder een kop koffie logeeren.

Wij gingen dan ook niet verder dan tot het buffet in de „koffiekamer"; de politie vroeg het nachtregister, waarop de namen der ingeschreven gasten moeten voorkomen.

In dien tusschentijd mocht ik rond kijken. En met begeerige oogen keek ik rond. Dat „Fortuin" had toch ook al een geschiedenis. In 1835 werd het reeds vermeld. Maar de weinig engageante tronies die mij van af de tafeltjes aankeken, zagen in mijn blik iets anders dan belangstelling voor het „Fortuin" van 1835. Daar zaten er twee te pan-

doeren met vuile, beduimelde kaarten aan een waggelend tafeltje, waarop vieze gore vetkringen; twee leege koffiekoppen op een hoek; een van hen moffelde iets weg, spiedend met wantrouwende oogen.

Een paar anderen dicht bij de deur smeerden 'm stiekem.

De juffrouw achter het buffet was een en al beleefdheid en voorkomendheid.

„Wat wille de heere? De heere kenne alles zien; 't is hier een nette gelegenheid. U weet er alles van niewaar meheer" (hier werd een agent bij een knoop van zijn jas en van zijn geweten gepakt). Maar niemand antwoordde.

De nachtlijst werd nauwkeurig en langdurig ingezien, en toen dat wat heel lang duurde deed het jongste kind dienst als bliksemafleider.

„Wilt U m'n kindje eens zien?" vroeg de vrouw. 't Was handig gevonden; de gewenschte afleiding.

En daar kwam dat onschuldige wezentje; het rose mollige onderlijfje blootgewoeld; de kleine, vuile handjes grijpend naar het leven, waarin de groote blauwe oogen vertrouwend lachend keken.

„En nou mot je dat spulletje met z'n vader zien".

Toen kwam de vader die zich eerst verzekerd had dat de nachtlijst was goedgekeurd.

En hij boog zich over dat kind heen en liet de kleine handjes in zijn ruigen baard en zijn haar wroeten; daarbij maakte hij dan een eigenaardig geluid met z'n grooten mond, dat het kleine vooruitgestoken toetje met groote inspanning trachtte na te bootsen.

En kirrend van uitgelaten pret stak het jongske zijn onbeholpen vingertjes naar vaders oogen, die telkens bij dit spelletje even toeknipten als van een grooten, goedigen hond die zoo'n spelletje van kinderen gewoon is en verdraagt.

Maar de hoofdagent was door deze comedie blijkbaar niet te misleiden. „Ik zou nou maar uitscheiden met die smoesjes,

dauwt dat wurm in bed da's veel beter en je weet wat ik ie gezeid heb van de laatste keer, denk er om man".

Iets verder op gaan wij weer door een rinkelend deurtje onder een rooden lantaarn. Aan verschillende tafeltjes aan den wand en aan één groote tafel in het midden zitten en hangen hier de onfrissche logeergasten.

Enkelen houden zich bezig met hun schamele plunje zoo'n beetje op te lappen met de primitieve hulpmiddelen die zij hebben.

Anderen zitten met de koppen bij elkaar en drinken uit kleine, vuile glaasjes iets wat op jenever lijkt; met oude beduimelde kaarten zitten zij te dobbelen, en de kaarten schuiven over het wankelende tafeltje dat met kringen en natte plekken bezaaid is.

Een goor uitziende vrouw met loshangend haar, in een vuil nachtjak en op blootе voeten in afgetrapte sloffen neemt de bediening waar, en zorgt tevens voor het opruimen en afwasschen, terwijl een stoere vent met valsche grijze oogen en uitstekende jukbeenderen, de ellebogen op de knieën en de kin in de handen bij de tapkast in den hoek zit te loeren.

Achter een kom koffiewater zit een oude, suffe bedelaar, zijn krukken naast zich op den grond, de handen om de kom om zich te verwarmen; tegenover hem hangt met het hoofd op de morsige tafel zijn gezellin, een vrouw in lompen; meer een pakje oud, vuil goed, dan een mensch; aan de zoldering hangt een petroleumlamp, die een flauw licht spreidt en regelmatig een druppel doet lekken op de tafel die er onder staat.

Een wolk van gemeene tabaksrook drijft om de lamp en doet de oogen pijnlijk aan, terwijl de reukorganen minder aangenaam getroffen worden door een atmosfeer van drank en petroleum, vermengd met de uitwasemingen der logeergasten.

Een beklemmende stilte hangt drukkend in dit kleine

lokaal waar allen elkaar wantrouwend aanzien en angstig opkijken en fluisterende gesprekken staken, als de buitendeur geopend wordt.

Langzamerhand trekken zij naar boven naar hun verschillende slaapplaatsen.

'sMorgens vroeg moeten zij er weer uit, om gedurende dien dag hun logies voor den volgenden nacht weer te verdienen.

Dan ging het langs Spui en Bierkade weer naar de Kranestraat, om ook daar weer eenige nachtkroegjes binnen te komen.

Ik ben de namen van die verschillende dingetjes vergeten maar den indruk niet. Overal hing die benauwende lucht van vuile menschen en vochtig vuile kleeren, verdund door tabak en jeneverstank.

En met een klein verschil was het overal hetzelfde.

Ik zag er orgeldraaiers, poppenkastvertooners, modellen, bedelaars, o. a. de zoogenaamde „*Pander*" een bekend Haagsch type, met een loensch oog, die aldus werd genoemd omdat hij zooveel tapijtgoed om een verdacht ziek been had gewikkeld.

Wie zich verder mocht interesseeren voor deze branche van het Haagsche Hotelwezen, bewijs ik misschien een dienst met een verwijzing naar het hoogst interessante boekje van *Bernard Canter* „*Twee weken bedelaar*". De beide logementen: *Het roode hart* en *Het wapen van Utrecht* (hetwelk ik reeds in 1869 vermeld vind), gelegen in het Lamgroen en waar Canter eenige nachten verblijf heeft gehouden, zijn hiernevens afgebeeld.

Waar een dergelijke toestand nog zoo kort achter ons ligt en zelfs hier en daar nog bestaat is er weinig verbeeldingskracht noodig om zich een voorstelling te maken van de kleine logementjes in het begin en het midden der vorige eeuw.



Logement „Het roode hart" en het logement „van Ouds 't Wapen van Utrecht" in 't Lamgroen 1908.
Foto.

La Ville de Paris.

5 Mei 1801 verkochten Judac Jonas wed. Isaac Michiels, Eleazar Isaac en Isaac Bendix Kantor, alle wonende te Amsterdam aan Johannes Savelkoels een huis en erf met een achterhuis, van ouds genaamd *La Ville de Paris* aan het einde van de Korte Houtstraat op den hoek van den Fluweelen Burgwal voor *f* 2800. Reeds een jaar later verkocht deze het aan Alexander Boyere voor *f* 4000 en een „notarieele obligatie" van *f* 500.

Het was in 1800 verhuurd voor *f* 520.

Omstreeks 1840, toen de wede. Seijdel daar den scepter zwaaide, werd het veel bezocht door jongelui uit zoogenaamd goede kringen, die het huis een beslist slechte reputatie bezorgden.

In het Dagblad van 24 Oct. 1845 maakt de toenmalige eigenaar, een zekere *L. A. Abel*, het geëerde publiek bekend dat den geheelen winter bij hem zijn te bekomen versche en gemarineerde reebouten, alsmede Mainzer Sauerkraut, terwijl hij gedurende de kermis zijn restauratie openstelde tot het ontvangen van „Heeren en Dames."

Op blz. 458 der Mededeelingen 1906 vertelde ik van een bezoek van *Mozart* met zijn vader aan ons land en aan dat hotelletje. Dit was in 't laatst der 18de eeuw. Voor 't hôtel moge 't een eer geweest zijn dat Mozart er logeerde; de getuigenissen van vader en zoon omtrent de inrichting waren minder vleiend.

In deze sfeer van mindere gelegenheden, die echter hun typischen kant hadden, is misschien niet onaardig een advertentie in de Haagsche Courant van 13 Maart 1815:

„Het heeft den vrijmachtige God behaagt, heden avond, om mijne waarde en tedergeliefde man *Antonie de Porta*, logementhouder in den *Gouden Engel* in den ouderdom van 69 jaar en 11 maanden en na eene echtverbintenis

van 38 jaren en eene bezetting op de borst, binnen den tijd van 8 dagen op het alleronverwagtst uit mijne liefde armen te rukken. Ik geve hiervan langs deze gebruikelijke weg kennis aan al zijn vrienden en bekenden en vooral aan de begunstigers van dit zijn logement; ik twijfel geenzins of alle die mijn brave man zijn karakter van nabij kenden, zullen een deel nemen in mijne regtmatige droefheid.

Om nu mijne droefheid niet te vermeerderen, verzoeke ik van brieven van rouwbeklag verschoond te blijven.

A. M. E. LIEBERG.
Wed. A. DE PORTA."

De eenige „Gouden Engel", dien ik in het begin der negentiende eeuw vermeld vind, was een logement op het Spui waar o.a. in 1820 Jhr. J. C. G. van der Brugghen van Croy, lid van de 2e Kamer voor Noordbrabant verblijf hield, het was destijds gemerkt N°. 422.

Nog een paar merkwaardige advertenties:

Haagsche Courant 23 Aug. 1809. „Het logement *„de Ziende Wereld"* is overgenomen door J. G. Kuyper van den heer Visser. Oostzijde van het Voorspuij. Wijk B. N°. 404."

Haagsche Courant 14 Jan. 1814. „In de Oijevaar in de Korte Houtstraat Wijk L, N°. 81, het tweede huis voorbij de Koediefstraat, kan men voor een civiele prijs Logement en Ordinaris bekomen, van 's middags 12 uuren tot 's nachts 12 uuren, en verkiest iemand het aan huis te hebben, verzoekt den ondergeteekenden besteld te krijgen en ook als der iemand is die inkwartiering wil besteden, verzoekt den ondergeteekenden de gunst tegens een civiele prijs.

JAN PIETER MEBOS."



Hôtel „Maréchal de Turenne" op de Nieuwe Markt en Hôtel „La ville de Paris"
op den hoek van de Nieuwe Markt en den thans gedempten Fluweelen Burgwal. Omstreeks 1860.
Steendruk.



Het Delftsche Veer met de Stadsherberg aan het Zieken 1765.
Links van de ophaalbrug het Groene Wegje en de Bierkade, rechts het Diaconie Oude Vrouwen en Kinderhuis, gesloopt in 1867.
Staalgravure.

Een van de meest bekende kleine logementen was in de achttiende eeuw de

Stadsherberg

aan de Westzijde van het Delfsche Veer (begin Zieken N°. 6), welke op bijgaande afbeelding is vereeuwigd.

11 Januari 1790 werd dit perceel door Bartholomeus Hazemond verkocht aan Joh. Fischer, hofmeester bij den Spaanschen gezant, voor *f* 14000 met den geheelen inventaris bestaande in paarden, rijtuigen, stalgereedschappen enz. „alsmede al de meubilaire goederen, de bedden met toebehooren, tafel- en beddelinnens, zilveren lepels en vorken, porcelein, kooper, tin en glaswerk en alles wat tot voornoemde herberg, logement, uitspanning en huishouding is behoorende".

17 Mei 1802 werd dit huis door Fischer, die naar Weenen was verhuisd, verkocht voor slechts *f* 6500 aan Anthonie Sanden die twee jaren later overleed en uit wiens „gerepudieerden insolventen boedel", de herberg overging aan Willem Hendrik Zeijlen voor *f* 5550.

In het Dagblad van het Departement der monden van de Maas van 8 Mei 1811, lezen wij de volgende annonce:

„*J. Schiedges,* thans casteleijn in de van ouds gerenomeerden stadsherberg aan 't Zieke in den Haag, waar de trekschuiten af en aanvaren, recommandeerd zich in de gunst van 't geeerd publiek, zo tot het houden van Logement, aandienen van eeten, ververschingen etc. op het spoedigste, als mede tot het geven van maaltijden en goede oppassing voor paarden en berging voor rijtuigen."

De stadsherberg behoorde omstreeks 1830 aan de wede. Schoonejongen. Omstreeks 1840 ging het hotel over aan J. Langelaan, die het in 1883 nog bewoonde. Later vind ik het niet meer vermeld.

Castelenije van den Hove.

In de 17e eeuw was op het Binnenhof de Casteleny; zij vormde een deel van het tegenwoordig Ministerie van Binnenlandsche Zaken en diende zooals meer herbergen in dien tijd om nalatige schuldenaars te gijzelen en tot voorloopige gevangenis van personen van stand en van andere lieden waarvan nog niet à priori kon worden vastgesteld of er voldoende redenen waren om ze op de Voorpoort in bewaring te stellen. Voorts werden er verkoopingen van onroerend goed gehouden. De kastelenij stond onder het opzicht van een ambtenaar met den titel van kastelein en die tevens veelal „congierge" van het hof was. [1])

20 Aug. 1666 werd hier de heer *Buat* gebracht alvorens op de Poort gezet te worden, en later vertoefde hier ook *Cornelis de Witt.*

In 1800 treffen wij aan: de *castelenije van het Hof*, nabij de Hofsingel waar op 10 Januari eene notarieele verkooping van huizen plaats vond, ten overstaan van commissarissen uit het college van crimineele en civiele Justitie.

In de Haagsche Courant van 11 Maart 1801 komt de volgende annonce voor:

„Een hegt, sterk en weldoortimmerd huis en erve zijnde het logement genaamd *de Castelenije van den Hove*, waarin het houden van logement en het verkoopen van vaste goederen en effekten enz. een reeks van jaren, met het beste succes is gedaan en alsnog werd gecontinueerd bij de *Hofcingel.*"

Dit logement hetwelk door den kastelein Barend Beerens op 14 April 1801 in publieke veiling werd gebracht maar waarschijnlijk bij gebrek aan liefhebbers was opgehouden, werd met ingang van 1 Mei 1804 overgenomen door W. J. Marpurg, gewezen kok en pasteibakker te Haarlem.

---

1) Mededeelingen 1906, p. 301.

Hij deelde in de Haagsche Courant mede dat hij: „continueert in het houden van logement en tafel alsook aparte maaltijden enz. buiten's huis.”

Deze kastelein *Marpurg* vertrok echter in Mei 1805 naar *Hoorn* om kastelein te worden in de *Doelen* aldaar.

Dit spoedig aftreden als hoofd dezer historische inrichting wordt meer omschreven dan verklaard in de volgende advertentie van de Haagsche Courant. 29 April 1805:

„*B. Beerens,* zich door het overbrengen van de pubicque verkoopingen door den Raad der Gemeente in den *Nieuwen Doelen* [1]) genoodzaakt vindende om zijn affaire als logementhouder in de *Castelenije van den Hove van Holland* wederom te aanvaarden, continueert van dato dezes met het logeren van vreemdelingen en het houden van publieke tafel en aparte maaltijden, mitsgaders eeten buitenshuis en in dit een en ander voortaan zijne middelen van bestaan zullende moeten zoeken, recommandeert zich tot dat einde in ieders gunst en aanbeveling.”

Volgens de Haagsche Courant van 19 Febr. 1810 was te huur tegens 1 Mei 1810, „het van ouds gerenommeerde Logement *de Castelenije,* staande bij de Hofsingel in den Haag, welk huis mede is ingerigt en waarschijnlijk (wanneer het Hof van Justitie geene redenen en contrarie heeft) zal blijven dienen tot het doen van gijselingen en in bewaring houden van civiele gearresteerdens.”

't Is *ook* een reclame voor een hôtel, als men wil.

'k Maak mij sterk dat wanneer toen reeds de trek der Amerikanen naar Holland bestaan had het hôtel te klein zou zijn gebleken.

---

1) De publieke verkoopingen werden werkelijk in dit jaar naar de „Nieuwe Doelen” overgebracht, totdat de notarissen in 1811 het tegenwoordig nog bestaande verkooplokaal in de Nobelstraat in gebruik namen. Zie pag. 358.

De laatste advertentie die wij van dit ietwat zonderlinge hotel aantreffen is van 30 Mei 1810 in de Haagsche Courant:

„*L. le Cointe* adverteert bij dezen, dat hij met primo Mei aanvaard heeft, het van ouds gerenommeerde logement „de Castelenije" in de Hofstraat Letter K N°. 149. Is voornemens ordinaire tafel te houden, bediend om half vier; neemt aan particulieren tafels en dinés en soupés buiten's huis.

Beveeld zich in een ieders gunst en recommandatie, met verzekering van een prompte en civiele bediening."

Het witte Hert

bestond in 1833 in de Heerenstraat N°. 301.

In het Dagblad van 4 Juli 1834 vertelde *L. de Backere*, logementhouder in het Witte Hert in de Heerenstraat dat hij de eer had zijnen geëerde begunstigers te verwittigen dat zijn logement met primo Mei door hem was aanvaard en dat hij geen moeite noch kosten had gespaard ter verbetering van hetzelve en dat hij van 3 tot 5 ure elken middag open tafel hield.

In 1840 bestond het nog onder denzelfden eigenaar, maar toen was de open tafel precies ten 4 ure en per maand of per 30 cachetten *f* 18.—.

In het Dagblad van 21 Maart 1842 komt de aankondiging voor van den verkoop van een tot logement ingerigt dubbel huis, van ouds genaamd „*Het Witte Hert*", staande aan de Noordzijde van de Heerenstraat Wijk K N°. 300 en 301 verp. N°. 267 en 268, kadaster sectie F. N°. 738.

Te midden van deze kleinheden verschijnen ons dan plotseling ook wel vergane grootheden, maar waaraan althans mannen van gewicht en nog wel Britten hun naam hebben durven leenen.

Zoo lezen wij in „Old days in diplomacy" dat in 1836 de toenmalige Engelsche gezant Sir *Edward Cromwell Disbrowne* zijn intrek moest nemen in het

Hôtel Stanislas,

op het Plein, en wel naar zijn dochter zegt: „tot groote onkosten en ongerief van mijn ouders, maar wij hadden een prachtig uitzicht op het Plein met zijn mooie lindeboomen en wat men noemde het Paleis van Princes Marianne," (waarin van 1854—1903 het Rijksarchief is gevestigd geweest).

Over een ander vroeger door Engelschen druk bezocht Hôtel waren de Britten in 1800 minder goed te spreken; dat was

Het Parlement van Engeland,

dat aan dê zuidzijde van de Korte Poten [1]) was gelegen, een der aanzienlijkste logementen in den Haag en dat voor het afbreken der gemeenschap met Holland door voorname Britsche families druk bezocht werd.

Men is, teekent R. Till in zijn reisboek [2]) aan hier goed gelogeerd en de kastelein evenals zijne bedienden zijn oplettend en beleefd. Het beantwoordt evenwel niet meer aan zijn beroemden naam.

De vorige eigenaar was een Engelschman maar terstond na de verbanning der stadhouders en de daarmee verbondene verwijdering der Britsche onderdanen uit den Haag, stapte hij van deze zaak af.

Zijn opvolger is buiten staat hem te evenaaren, want den Haag is niet meer het vereenigingspunt van zoodanige

---

1) Het huis had een uitgang in de Korte Houtstraat.
2) Reize door de Bataafsche Republiek in 1800 p. 50 en 51.

bewoners van alle landen, die zich in groote weelde en rijkdom baden en door zulke gasten alleen kon dit logement zijn roem behouden.

Niemand sprak Engelsch; de bedienden spraken afschuwelijk slecht Fransch.

Niettegenstaande dit vonnis nam in 1805 de Keurvorstelijke erfprins van *Wurtemberg-Teck* met gevolg er zijn intrek.

30 Juli 1798 werd het Hôtel bij onwillig decreet van het Hof van Holland op verzoek van Catharina Elisabeth Crudop huisvrouw van wijlen Jacob de la Fontaine, „impetrant van executie jegens de erfgenamen van wijlen Pierre David Perrin Jaquet en Maria Chasaigné gecondemneerden" verkocht aan Johan Hendrik Krems voor *f* 13300.

Dit „Parlement" zal waarschijnlijk hetzelfde hôtel zijn als het bekende

„*Wapen van Engeland*" [1])

dat in 1814 werd geopend en waarvan de eigenaar beweerde dat hij zich onledig zou houden met het aanschaffen van eene ordinaire tafel tegen 8 à 10 st. of desbegeerende tot hooger prijzen, van 's morgens 12 uren tot 's namiddags 6 uren; insgelijks kon men daar tot 12 uren 's namiddernachts onthaald worden op biefstuk, daarbij natuurlijk belovende eene prompte en civiele bediening.

Naast het „Engelsch Parlement" woonde in het begin der negentiende eeuw *J. C. Smit,* voorheen kastelein in het van ouds bekende logement „*het Zwijnshoofd*" in de Heerenstraat die met 1 Mei 1803 zijn affaire had verplaatst naar de Korte Poten N°. 406. [2])

In 1857 treffen wij op het Spui O 271 een „*Hotel de*

[1]) Korte Poten wijk K N°. 400.
[2]) Haagsche Courant 25 April 1803.

la Haye" aan en in 1871 een „*Hôtel den Haag*" in de Rijnstraat N°. 1; het laatste blijkbaar een hôtel voor handelsreizigers.

L. le Cointe, die in 1810 kastelein in de „*Castelenije*" werd, nam in 1804 het logement de

„*Drie Steden*"

van zijn voorganger *D. Dumoulin* in huur over.

Het logement de „drie Steden" had voorheen tot woning gestrekt aan de afgevaardigden ter Statenvergadering van de drie gemeenten Gorinchem, Schiedam en Schoonhoven.

Dumoulin was daar kastelein geweest van 1786—1804. Hij adverteerde in de Haagsche Courant van 26 Maart 1802 dat hij wederom begonnen was met het houden van „ordinaire tafel."

Dit logement was gelegen op den Fluweelen Burgwal N°. 139; men at er precies om half vier voor 24 stuivers met een flesch wijn van een gulden.

In 1803 was hier o.a. gelogeerd het lid van het Wetgevend Lichaam C. J. Speelman van Heeswijk.

Le Cointe wilde de zaak eens een beetje moderniseeren en berichtte in de Haagsche Courant 5 Sept. 1804, „dat hij baaden van zindelijkheid ten zijnen huize heeft opgerigt; dewelke reeds de goedkeuring van de gedistingueerste lieden dezer stad hebben behaalt."

Verder zal hij nog „baade voor zieke oprichten."

Behalve deze gezondheidsmaatregelen die iets buitengewoons waren in dien tijd, vond men er ook andere bijzonderheden!

„Le Cabinet de physique accustique de la fille invicible sera ouvert encore toute la semaine. Hotel des 3 villes sur le Fluweele Burgwal." [1])

---

[1]) Ik citeer al deze aanhalingen natuurlijk woordelijk.

Die baden schijnen een groote aantrekkelijkheid van de zaak te zijn geweest want in een advertentie van Mei 1808 lezen wij:

„*L. le Cointe* ayant tenu ci-devant le Logement des Trois Villes sur le Fluweele Burgwal, actuellement sur le Heerengracht, Lettre L N°. 121, à la Haye, tient chez lui tables de pension, des tables particulières. Il entreprend de faire des Dinés et Soupés en Ville.

On trouve chez lui des appartements commodes et bien meublés, ainsi que de bains chauds et froids. Il se recommande au Public et assure un prompt et civil service."

Een origineele combinatie dus: een eet- en badhuisje. Jammer genoeg ontbreken mij meerdere bizonderheden van deze Sanitaire inrichting, die misschien wel pikant hadden kunnen zijn.

Het logement der Drie Steden werd door de drie gemeenten op 25 Mei 1807 verkocht aan het Koninkrijk Holland ten behoeve van het Ministerie van Oorlog voor *ƒ* 15000 en *ƒ* 750 over „rantsoenpenningen". Het is nu met het daaraan ten noorden grenzend gebouw ingericht voor de Landsdrukkerij.

Hôtel de Nederlanden.

Had de heer *le Cointe* het in de baden gevonden, de heer *B. IJsveld* zocht het in de dames.

Hij adverteerde in het Dagblad van 24 Mei 1844:

„Opening van het Nieuwe Locaal genaamd „de Nederlanden" gelegen over den weg naar het Stationsgebouw, te 's Gravenhage, op 26 dezer.

Déjeuners à la Fourchette, Diners, enz.

De eerste étage is uitsluitend ingerigt tot de ontvangst van Dames."

Dit scheen een pakkend denkbeeld te zijn want in 1845

ging hij er op door en vergrootte de zaak zelfs blijkens de volgende advertentie:

„De ondergeteekende verwittigt bij deze het geëerd reizend publiek, dat hij van plan is door aanbouw op a. s. Woensdag den 7en Mei 1845 zijn smaakvol ingerigt logement te openen, gelegen over het stationsgebouw te 's Gravenhage hebbende hij ook uitsluitend een salon ingerigt tot ontvangst van Dames."

Verder brengt hij in kennisse, dat zijne nieuwe zaal geopend zal worden op Zondag 4 Mei en gedurende de kermisweek ook ingerigt zal zijn tot eene restauratie ter ontvangst van het geëerde publiek gedurende den geheelen avond. Door zijne veeljarige ondervinding *in beide vakken* vleit hij zich door prompte en civiele bediening de gunst en vertrouwen des publieks waardig te worden.

Tot in 1870 werd het „*Hotel de Nederlanden*" door den heer *IJsveld* gedreven, toen hij het wegens sterfgeval te koop aanbood.

In 1874 (17 Juli) werd het onder den naam „*Hotel des Pays-Bas*" geopend door den heer *J. F. Bonsen.*

Als zoodanig hebben de meeste Hagenaars van later tijd het nog gekend, met al zijn curieuse souvenirs die er aan verbonden zijn. In 1897 ging het over aan J. A. M. de Pauw.

Een afbeelding van dit hôtel komt voor op p. 105 van Johan Gram's werk: 's Gravenhage voorheen en thans".

Het Hotel „van Brunswijk"

aan de noordzijde van de Lange Poten was een aanzienlijk gebouw dat in de eerste helft der achttiende eeuw tot woning diende voor de Britsche gezanten. Van 1728—1732 hield o. a. de bekende schrijver Lord *Chesterfield* daar verblijf. Later werd het bewoond door den bekenden Hertog van Brunswijk Wolffenbuttel. De „dikke Hertog", die in den volksmond nog met een ander epitheton werd aangeduid naar aanleiding van een ernstige verwonding in den

krijg, waardoor hij zich voor altijd uit het strijdperk der liefde had moeten terugtrekken, leefde daar op zeer luxueusen voet.

Dit huis hetwelk in 1694 door Hertog Ernestus van Saxen en diens gemalin Henriette Prinses van Waldeck was verkocht aan Steven van der Does, heer van Noordwijk was waarschijnlijk door overerving in het bezit gekomen van de familie van Heerdt. Thimon Cornelis van Heerdt van Eversberg verkocht dit perceel 28 December 1801 aan George Daniel Augsbourguer [1]). Deze verhuurde zijn huis, hetwelk nog steeds den naam van Hotel van Brunswijk droeg, aan den kok en pasteibakker H. van Lit [2]).

Deze berichtte in de Haagsche Courant van 24 Maart 1802 dat hij uit de Nieuwstraat verhuisd was naar het Hotel van Brunswijk in de Lange Poten N°. 172 „alwaar hij zijn affaire van koken en braden, het geven van maaltijden en bruiloften blijft voortzetten, alsmede het houden van logement en vrije tafel". Hij voegde hier nog aan toe dat aan het gemelde huis ook een schoone en ruime zaal met een fraai orchest zeer geschikt voor danspartijen verbonden was.

Gedurende de kermis had er op verschillende dagen der week een bal plaats hetwelk met „een welgecomposeerd orchest" gedirigeerd werd door een bekwaam balletmeester van Amsterdam. De zaal was fraai verlicht. Het entree bedroeg voor een heer een gulden; dames hadden vrije toegang [3]).

2 Juni 1802 ter gelegenheid der feestviering van den algemeenen vrede gaf J. van Well, danser in den Amsterdamschen schouwburg er een voorstelling en in October 1804 adverteerde Samuel Lehmans, tandmeester te Amsterdam dat hij

[1]) Registers der overdrachten van huizen en landen R. A.
[2]) In 1805 was hij logementhouder in de Nieuwe Doelen op den Korten Vijverberg.
[3]) Haagsche Courant 2 Mei 1804.



Hôtel de Oude Zeven Kerken van Rome op 't Spui 1908.
Foto.



er te consulteeren was. Het hotel had waarschijnlijk een goede reputatie, daar o.a. in 1803 het lid van het Wetgevend Lichaam J. de Joncheere er zijn intrek had genomen.

8 September 1806 verkocht Augsbourguer het huis, erf, stal en koetshuis voor *f* 15000 aan den Staat. Het werd toen in gebruik genomen als Ministerie van Justitie.

In de plaats van dit gebouw en van het daaraan grenzende Huygenshuis op den hoek van de Lange Poten en Plein werd in de jaren 1877—1883 het nieuwe Departement van Justitie gebouwd. [1])

De Zeven Kerken van Rome.

Reeds in de achttiende eeuw een bekend Hotel in den Haag. Het dankte waarschijnlijk zijn renommée aan zijn gunstige ligging in de nabijheid der aanlegplaats van verschillende veerschuiten.

3 Januari 1810 verkochten de curators in den gecedeerden boedel van Johannes Ernestus Kuyper en Anthonia Barbara van Loenen aan Gerardus Smits „een huis en erf van ouds genaamd, *„de Zeven Kerken van Rome"* met een stal en koetshuis uitkomende in het Slingerland- of Leprozenstraatje voor *f* 3300. [2])

In 1800 was *Johannes Ernestus Kuyper* castelein; in 1833 vinden wij vermeld als eigenares de weduwe *J. H. Daames.*

In het Dagblad van 3 April 1846 komt een verkoopadvertentie voor, waaruit blijkt dat het huis met erf en tuin toen *f* 1000 huur deed.

Tusschen 1855 en 1861 was *A. J. Pico* een van de eigenaars.

In 1862 heette het: *„Hotel Tuinenburg"* van ouds genaamd *„De zeven kerken van Rome"*. In 1864 wordt het nog

[1]) C. H. Peters. Rapport over de Landsgebouwen te 's Gravenhage p. 125.
[2]) Register van overdrachten als voren.

als zoodanig vermeld en in het Dagblad van 16 Juli 1866 staat de volgende naïeve annonce:

„Hotel Tuinenburg op het Spui: Relief-modellen van de stad Hamburg; *natuurlijk* in miniatuur daargesteld. Entrée 49 cents, kinderen de helft."

Naderhand werd *Kleintjes*, de bekende man van de „Zeven Kerken" ten minste als eigenaar.

Als een der meest beroemde gasten mag wel genoemd worden *Conscience* die er ter gelegenheid van een letterkundig congres zijn intrek nam.

De „*Zeven kerken van Rome*" gold in zijn tijd voor een goed en degelijk logement; tegenwoordig logeeren er veel artisten van „*Scala*".

Tot mijn spijt kan ik geen intieme gegevens van dit oude Haagsche hôtel meer bekomen. Vreemdelingenboeken en documenten op het huis betrekking hebbende zijn destijds door den heer *Tuinenburg* medegenomen.

Kon men in de Zeven kerken van Rome geen plaats vinden dan zocht men zijn troost in

Het Hof van Hanau

dat twee huizen verder gelegen was. Dit logement behoorde reeds in 1806 aan J. H. Regenbogen, en werd omstreeks 1840 gedreven door diens weduwe. In het Dagblad van 1842 kondigt zij den verkoop aan van een „hecht, sterk en dubbel huis en erve genaamd het *Hof van Hanau*, waarin sedert vele jaren met goed succes logement wordt gehouden, gelegen aan de westzijde van het Spui bij het Leidsche Schuitenveer." In 1847 was het in handen van P. N. Baesjou, terwijl daarna Wilhelmina Regenbogen en in 1854 Jacobus Regenbogen als eigenaar vermeld wordt. In 1865 ging het over aan D. Lammers, die het in 1874 verkocht aan J. Pico. Deze vergrootte het hôtel door aankoop van een huisje in het Approchestraatje.



Hôtel „Het Hof van Hanau" op het Spui thans „de Zeven
Kerken van Rome" 1908.
Foto.

Verder worden als eigenaars genoemd in 1883 J. Kleintjes, in 1898 Joh. van Buuren en H. R. W. Ranshuysen, in 1902 H. Pauw en thans H. van Slumeren. Deze trok het huis tusschen zijn Hôtel en De Zeven Kerken van Rome bij het zijne aan en doopte zijn hôtel toen ook maar als de „Zeven kerken van Rome".

Het Bossche Veerhuis

een concurrent aan den overkant van de gracht thans gemerkt Spui N°. 216*a*, *c*, *d* en *e*. Dit Hôtel had reeds in 1800 een goeden naam. Wij vinden er dan ook steeds afgevaardigden ter Staten-Generaal in gelogeerd. In 1820 o. a. logeerden er de beide afgevaardigden uit Groningen, terwijl de Zeeuwsche afgevaardigde Mr. C. van der Lek de Clercq, lid van de 1e Kamer en diens collega A. van Weel er jaren lang een kamer hadden. In 1872 en 1873 hield Mr. C. J. A. Heydenryck, lid van de 2e Kamer voor Nijmegen er nog verblijf.

In de eerste helft der achttiende eeuw was het in 't bezit van de familie Merz. Later ging het over in handen van den Heer P. N. Baesjou. Het stond toen bekend als *Hôtel Baesjou*. Als later eigenaar vind ik nog genoemd 1878—1883 F. N. Stael en 1884—1887 A. J. J. Fraus. Het schijnt in dat jaar als Hôtel te zijn verdwenen. Thans is het huis gesplitst in drie beneden- en drie bovenhuizen, maar de gevel is intact gebleven.

Maréchal de Turenne.

Het schrijven van een artikel als dit is een vreemd soort werk.

Zoodra men de bouwstoffen bij elkander heeft, ja dan gaat het van een leien dakje, maar om die bij elkaar te krijgen moet men met allerlei menschen van zeer uiteenloopenden aard confereeren en correspondeeren, en de meesten snappen de bedoeling niet juist.

Wantrouwen en onverschilligheid zijn in den regel de dorpelwachters.

Wij maken glimlachend een tegen-saluut voor deze schildwachten en treden *toch* binnen. Langzamerhand komt dan de zaak in orde.

Maar je kunt ook wel eens met je neus in de boter vallen.

Dat deed ik in begin September 1907 toen ik met mijn vriend *Morren* in de „Maréchal de Turenne" binnentrad.

Madame *Zuur* kwam ons in den gang te gemoet. Kennismaking; plichtplegingen; in 't kabinetje.

De reden van 't bezoek was spoedig opgehelderd en de officieele ontvang- en receptieplooi was weldra vermilderd tot een hartelijke, goedige glimlach, waaruit belangstelling sprak voor de bedoeling van het bezoek.

Geen drukte van voornaam-doende kellners, van gekke piccolo's in apenpakjes.

Wij zaten rustig in het kabinetje van „*Moeder Zuur*", alsof we thuis waren.

Daar werden ons de eerste inlichtingen welwillend verstrekt, en van daaruit maakten wij een wandeling door het geheele stildeftige hôtel met zijn ietwat zwaarmoedige maar toch zoo mooie en merkwaardige empire-meublement van zwaar mahoniehout.

Ik kan mij begrijpen dat een der bezoekers in het vreemdelingenboek schreef:

„Hoffentlich behält das Haus seine alten Möbel."

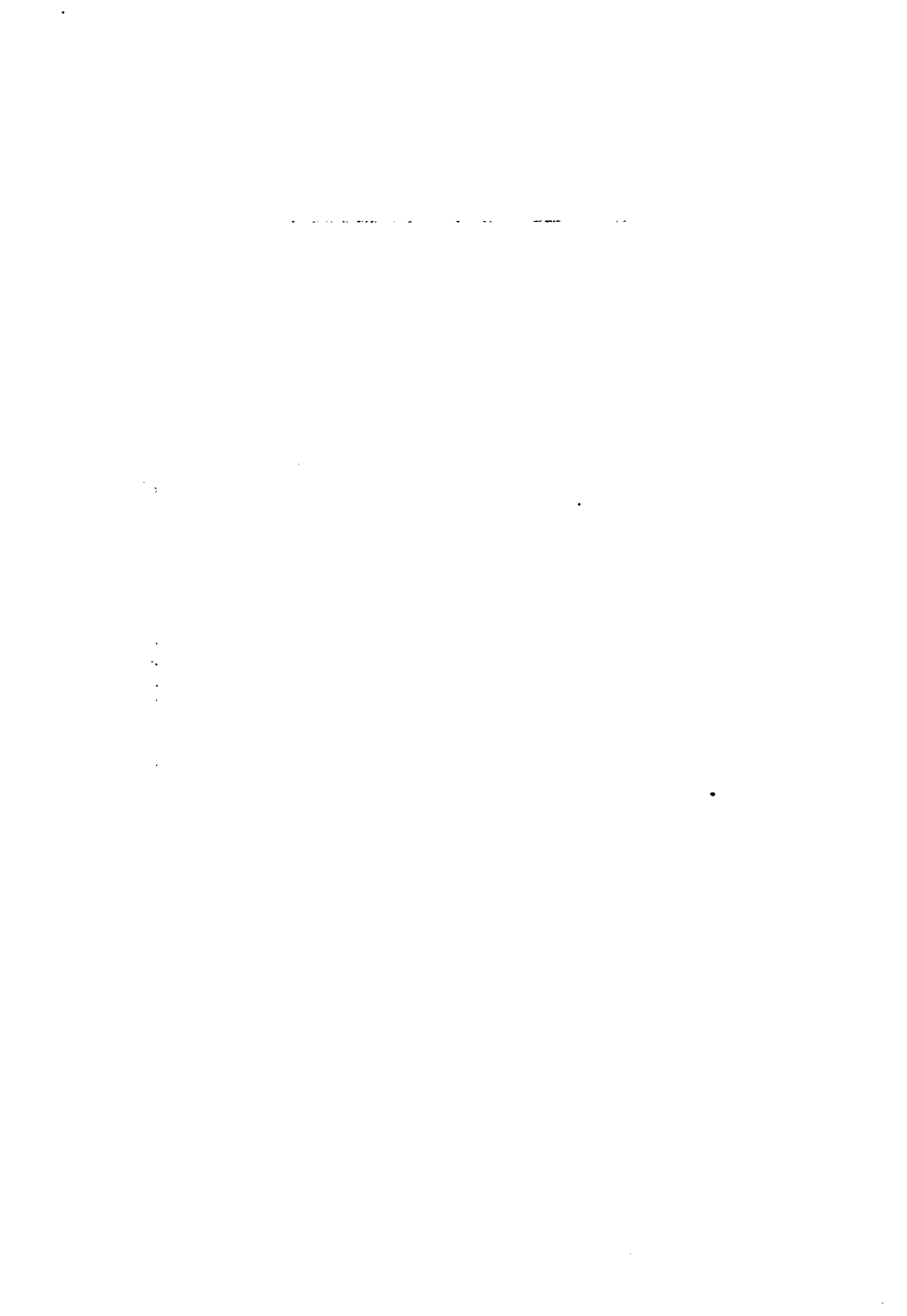
En over dat vreemdelingenboek wil ik nog iets meer zeggen omdat het de spiegel is van het intiem karakter van het geheele hôtel.

Men treft ze in het buitenland nog wel eens aan, vooral in Duitschland, van die vreemdelingenboeken, waarin de logeergasten op regenachtige dagen en in verloren oogenblikken, zich ontboezemen.

Zoo herinner ik er mij een, waarin een Duitsche jonge



Hôtel „Maréchal de Turenne" 1908.
Foto.



dame een erg schwärmerisch versje had geschreven over „die Welt" en „der Mond" en „der Tod" al of niet of gedeeltelijk geinspireerd door *Heine*, en waaronder een koelbloedige, cynische Hollander had geschreven:

Nonsens Lotje,
Trouwen mot je.

Die boeken hebben in hun onbeperkte intimiteit en spontane uiting die niet zelden geestig is, werkelijk een waarde die menigmaal wordt onderschat.

De schilder *Gabriel* had op zijn atelier een dergelijk boek liggen, getiteld „Le Pour et le Contre" waarin hij alles verzamelde wat over zijn werk werd gedrukt; en misschien heeft de critiek, die anders wel eens verbittering wekt, nooit zooveel stof tot hilariteit gegeven, als juist door dat boekje. Hij kon er met zoo'n demonisch genoegen in bladeren.

Maar ik wilde maar zeggen dat Madame Zuur, de vriendelijke châtelaine van de „Maréchal" zeer welwillend was met de inzage en raadpleging van dit voor het hotel belangrijk boek en dat zij mij tevens het genoegen deed belang te stellen in mijn arbeid.

Dat overkomt je niet veel en daarom haalde ik dat spreekwoord aan van met je neus in de boter vallen. Maar dien indruk schijn ik niet alleen te hebben gekregen want het merkwaardige boek waarover ik het nu heb, en dat ik op een Zondagmiddag rustig heb zitten te doorbladeren ademt denzelfden geest.

Jammer dat het pas in lateren tijd is aangelegd, want zeer zeker zou anders de geestige Italiaansche schrijver *Edmondo de Amicis,* die hier logeerde er zijn cachet aan hebben gehecht.

Maar behalve van *Edmondo* hadden we dan misschien nog aanteekeningen gevonden van een prins *Dabonirski* een erfgraaf *van Bentheim Steinfurth* uit 1805 en een legatie-

raad baron *Von Wachter* uit 1835, die blijkens couranten-berichten in dien tijd er verblijf hielden; van den bekenden violist *Vieuxtemps* wien er in 1845 een serenade werd gebracht en in 1860 zeker ook van *Multatuli* die er toen verblijf hield en wanneer wij tot 1781 willen opklimmen of als ge wilt terugtrappen, zouden wij kunnen zien dat de grootvorst en de grootvorstin van Rusland, reizende onder den naam van „graaf en gravin van het Noorden" den 15 Juli hun intrek namen in het hotel de Maréchal de Turenne[1]); *de Fonseca* vermeldt dit ook:

„le grand duc et la grande duchesse de Russie, le père et la mère de sa Majesté la Reine-Mère des Pays-Bas, lorsque, sous les titres de comte et comtesse du Nord, ils séjournèrent quelques jours à la Haye."

Het zou de moeite niet loonen om in de archieven op te sporen welke vorstelijke bezoekers alzoo in dit Hôtel dat destijds wel het meest gerenommeerde van den Haag schijnt geweest te zijn, hebben verblijf gehouden. Ik wil hier alleen nog vermelden dat ook de Zweedsche koning Gustaaf III die in 1780 onder den naam van graaf de Hagha ons land bezocht van 26—29 September in de Maréchal de Turenne heeft gelogeerd. [2])

In zijn geestig boekje over Nederland, dat in 1876 in de Nederlandsche vertaling uitkwam, herdenkt *Amicis* de „*Maréchal*" aldus:

„. . . . „Dat was 's Gravenhage.

Nu kwam de schipper mij zijn geld vragen dat hij in een lederen zak ophaalde.

Weinige minuten later waren we in de stad en na een kwartier bevond ik mij in een nette kamer van het hôtel de Turenne; — wie weet! misschien in dezelfde kamer

---

[1]) Nederlandsche Jaarboeken 1781. pag. 737.

[2]) Journal abregé concernant le passage de M. le Comte de Hagha en Hollande.

waar de beroemde Maarschalk als jongeling geslapen had, toen hij in dienst van Nederland was."

Werkelijk moet een portret van Turenne in een der kamers hebben gehangen.

In een koopacte van 1693 wordt dit perceel omschreven als: een huis, erf, tuin en stal waar jegenwoordich uithanght „den Maréchal de Turenne".

Dit huis, hetwelk dus zijn naam aan een uithangbord ontleende, wordt in die koopacte voor 't eerst zoodanig genoemd.

De bewering van De Fonseca dat het huis aldus zou genoemd zijn omdat de bekende Fransche generaal Turenne er tijdens zijn verblijf in den Haag zou gewoond hebben, laat ik natuurlijk geheel voor rekening van dien schrijver.

Het huis dat in 1693 werd verkocht door Jean Hermier de Merval „segelclopper" van de Admiraliteit te Amsterdam aan Francois le Févre, werd in 1717 door diens weduwe Judith Biron overgedragen aan den wijnkooper Samuel Gourcq, terwijl deze het wederom in 1737 overdroeg aan Nicolaas Dumoulin. Het schijnt dat Dumoulin, die dit perceel door den aankoop van verschillende kleine huisjes vergrootte het gedeeltelijk in zijn tegenwoordige gedaante heeft doen optrekken. Het werd op 14 Juni 1802 verkocht door *Philip Christiaan Schlosser* aan *Jean Paul Handel*, die het in September 1841 verkocht aan den Heer *Fuhri*. In 1863 kwam het hôtel in handen van den Heer Zuur, die de zaak aanmerkelijk uitbreidde met den aankoop van een aangrenzend perceel. De laatste uitbreiding vond plaats door den Heer Zuur die er omstreeks 1877 het daaraangrenzend perceel N°. 24 aantoevoegde. [1])

Moeder Zuur, zooals ze intiem, hartelijk, door haar oude logeergasten wordt genoemd, stelde ons in de gelegenheid, om haar hotel in alle schuilhoeken te gaan bekijken, en zij

[1]) Voor de verschillende overdrachten van dit perceel verwijs ik naar Bijlage I.

was daarbij niet karig met het verschaffen van de noodige mondelinge toelichtingen. Met zekere voorliefde sprak zij over het maritiem cachet dat haar logement in zijn tijd had, zoodat er zelfs zeeofficieren waren, die uit Indië hier komende, het eenvoudig maar noemden het „marinehotel.” Vele namen van oude, reeds vergeten hoofdofficieren der Marine kwamen zoo babbelende in haar herinnering en ze deelde ze kwistig mee, maar op één werd wel bizonder den nadruk gelegd en dat was den ouden bekenden admiraal *Fabius*, als zoodanig en als lid van de Tweede Kamer, een toenmaals zeer op den voorgrond tredende maritieme persoonlijkheid. Zij was er trots op dat de admiraal tot bijna aan zijn dood bij „Moeder Zuur” was blijven wonen en dat hij daardoor tevens een stempel van niet geringe waarde aan haar hôtel had gegeven. Kamerleden hielden er ook gaarne verblijf; de afgevaardigde uit den Helder A. P. Staalman logeerde er o.a. nog in 1903.

In dat met een intiem cachet gestempelde vreemdelingenboekje trof ik aardige aanteekeningen aan, die de moeite waard zijn in dit verband te memoreeren.

De bekende dokter *Gunsaulus* uit Chicago schreef er in Juli 1902 in:

„When one is far away from house, especially after suffering the ardent attentions and annoying genuflexions of the usually encounterend European Hotel constabulary, it is pleasant to find such a home as this; a kind, motherly hostess and good girls to help her and a sufficiant quantity of food of good quality, with clean beds to sleep in, through a quiet night.”

Een dame uit Parijs schreef dat zij bijna de geheele wereld had doorgereisd en het nooit zoo in alle opzichten naar haar zin had gehad als in de „Marechal.”

Een Duitsche jonge dame, die uit toegenegenheid voor dit land en dit hôtel iets in ’t Hollandsch wil schrijven zet er in:

„Wen ick meine hochzeitreise mack dan komme ick *seker* hier wieder."

Een jeugdig examinandus uitte zijn vreugd over de stilte in dit hôtel, en noemde het een ideaal-logement voor jongelui die in zijn positie verkeerden.

De impressario van *Sara Bernhardt* schreef:

„Il y a beaucoup d'Hotels à la Haye mais certainement pas un autre ou on soit aussi aimablement reçu."

Maurice de Neuville.
CN. SARAH BERNHARDT.

Ten slotte een puntdicht van een Franschen grappenmaker, wiens naam ik niet noem:

„Qui est Turenne? Il est le grand vainqueur. Qui est Madame? Elle sait vaincre coeur. De chacun qui prétend être son visiteur."

Wij zouden uit dat boekje nog zooveel aardige citaten kunnen leveren, wat we evenwel nalaten om niet vervelend of onbescheiden te worden.

Alvorens nu verder te gaan wil ik even een menuutje afschrijven van het jaar 1879, dat den lezer, al heeft hij 't niet meegemaakt en al moet hij 't lezen in plaats van eten, allicht een welkome afleiding geeft bij den zwaren kost die volgt:

Grand Hotel Maréchal de Turenne.

Menu: 26 Januari 1879.
Potage à la fortune
Petits patés aux huitres
Roastbeaf, legumes.
Escaloppe de veau à la Toulouse
Jambons aux épinards
Canards rôtis, compôtes pommes
Bavaroise au marasquin
fruits-dessert.

Na deze intieme uitingen wil ik nog melding maken van eenige andere intieme momenten uit het leven van dit hotel:

Van Fuhri [1]) praat Multatuli in zijn brieven aan *Tine* herhaaldelijk [2]) et pour cause. Hij stond bij hem blijkbaar ernstig in de schuld, waarom hij dan ook toen hij in November 1860 na een verblijf in Amsterdam, waar hij met van Lennep over de uitgave van de „Havelaar" confereerde, in den Haag zijn intrek nam in de Maréchal. Over die schuld aan Fuhri wordt in de brieven veel geschreven.

Hij schreef van uit de Maréchal aan zijne vrouw te Brussel verschillende brieven en briefjes, meestal klachten van geldnood inhoudende, en mededeelingen over de nationale inschrijving en het succes van de „*Havelaar*".

Hij begint:

„Lieve Hart! Ik ben in den Haag, ik wil hier het terrein opnemen en hoop na een paar dagen thuis te komen. Van Straten zal de zaak van Nat. inschrijving pousseeren.

Schrijf mij nog eenmaal:

Maréchal de Turenne."

Den 29en November schrijft hij: „Lief Hartje! Ik zie uit uw brief dat ge geen geld hebt. Veel heb ik ook niet, maar voorloopig zend ik je *f* 25. Houd mij ten goede dat ik weinig schrijf. Mijn plan is nog altijd thuis te komen.

. . . .

Schrijf mij in 's Hemelsnaam nog maar hier (Fuhri), mogt ik dan weg zijn, tant mieux."

---

1) Allan, maakte in 1859 nog melding van Hotel Fuhri (Maréchal de Turenne.)

2) Brieven van Multatuli. Amsterdam W. Versluys 1890, p. 185 e.v.

Den 1en December schrijft hij weder: „ik ben hier bij Fuhri, waarna hij den 8en nogmaals in herinnering brengt: Ik ben nu een dag of acht bij Fuhri en wenschte die verteering te betalen, zooals ik hem ook gezegd heb.”

De uitgeefster der brieven laat hierop in een noot volgen:

„Ik vermoed dat de brief van Tine dien Multatuli verwachtte geld bevatte. Dat hij hiermee zijn rekening bij Fuhri afbetaald heeft, en zoo spoedig mogelijk zelf naar Brussel is gereisd, waar hij toen eenige weken is gebleven.”

Uit een houtsneetje van ten Kate in de „Physiologie van den Haag” kan men zich nog een denkbeeld vormen hoe de „Turenne” er toen ongeveer uitzag.

Professor *Jonckbloet* schreef toen (blz. 156):

„Wilt ge meer op uw gemak zijn en niet gehinderd door fransch sprekende diplomaten of trekt uw smaak wat naar het duitsch, dan naar den Maréchal de Turenne, waar de levendigheid der talrijke dischgenooten U zal herinneren aan de woelige, geruischvolle diners in Frankfort of Mainz.”

Ik besluit met de vermelding van de volgende aanteekening uit het meergemelde vreemdelingenboek:

„Meer dan 20 jaren geleden, vertoefde ik, maanden lang in dit hôtel; het beviel me zóó goed, dat ik er onlangs terugkwam en het even tevreden verliet.

God zegene de „Maréchal de Turenne”.

28 Juni 1904. Staatsraad HEIJDENRIJCK.

Hier in de buurt zijnde, moet ik even melding maken van het „*Hôtel Garni*” op het Korte Voorhout.

In Eyssel p. 92 lezen wij daaromtrent, het eenige trouwens wat ik er van geven kan:

„Vlak over Prins Frederik herinnert gij u een op kolommen rustend uitstek, niet ongelijk aan dat van Bellevue

aan den Bezuidenhoutschen weg, behoorende tot het gedurende vele *decennia* bekende *hôtel Garni* van Wouters, later van *Engelbert van Bevervoorde.*"

Dat hotel heeft plaats gemaakt voor drie moderne huizen, eene schepping van *Bert Brouwer.*"

Wanneer ik mij niet vergis heeft een dezer huizen onlangs ook nog even gediend tot een bijdrage in de geschiedenis van het speelwereldje in den Haag.

Het Groot Keizershof.

„*Het Groot Keizershof*" dat in den hoek van het Buitenhof gehouden werd, bevond zich in 1717 op den Korten Vijverberg.

De Fonseca zegt ervan:

„Il y avait aussi, au temps du prince Guillaume III, deux hôtels ou ordinaires, comme on les nommait alors, au sud de cette place [1]); ils avaient pour enseigne de *Groote Keizers hoven*, les grands hôtels des empereurs, dont Van der Does nous dit, dan son poëme, que, malgré ces noms imposants, on n'y exigeait pourtant pas qu'on fût empereur pour y être reçu, ni même gentilhomme, pouvu qu'on payât bien."

Van der Does vertaalde dit Fransche proza lang voor dien tijd in Oud Hollandsch vers aldus:

„Daar yeder keyser is, daar niemant wert verschoven;
Maar die zijn maeltijdt hier het best betalen kan
Is aengenaem in 't hof al was 't geen Edelman."

27 Februari 1811 verkochten de executeurs van het testament van Anna Margretha Beijer, wed. Ferdinand Christoph Niemann dit huis aan Johan Philip Schlosser.

---

[1]) Het Plein.



Hôtel „Wouters" in het Korte Voorhout 1844, thans verbouwd in drie huizen Nos. 12—12b.
Steendruk.

G. W. Niemann, zeker een zoon van voornoemde weduwe, maakt in de Haagsche Courant van 27 April 1814 bekend dat hij voorheen gewoond hebbende in het Groot Keizershof op den Korten Vijverberg voornemens is a.s. Mei het logement en derzelver benaming 't Groot Keizershof weder te beginnen op het Buitenhof Letter K N°. 87 (te voren genaamd *de Gouden Leeuw).*

In de Haagsche Courant van 14 Augustus 1820 lezen wij dat uit de hand te koop is het *Groot Keizershof* op het Buitenhof;

waarna wij in de Haagsche Courant van 4 Mei 1821 vernemen dat *C. W. Steevens* door koop eigenaar geworden is van het bekend en van ouds gerenommeerde *Groot Keizershof* op het Buitenhof.

De volgende eigenaar was *J. A. Springer* die in 1833 open tafel hield om 4 uur per persoon à *f* 1,25.

Gedurende de kermis werd zijn affaire ingericht tot het bekomen van ververschingen.

In het Dagblad van 22 Dec. 1865 heeft ter voorkoming van verkeerde uitleggingen, een zekere *W. A. Noman* onder de firma J. A. Springer, de eer aan zijn geëerde begunstigers kennis te geven, dat bovengenoemd hôtel met 1 Mei 1866 bij overname in andere handen overgaat en dat hetzelve inmiddels op denzelfden voet wordt gecontinueerd.

Het was een eigenaardig ouderwetsch hotel, dat zijn vaste klantjes had en waar ook Kamerleden gedurende de geheele negentiende eeuw hun intrek hebben genomen.

Met 1 Mei van dat jaar werd het Keizershof overgedaan aan den Heer *H. Mangeot,* die zijn zaakje aldus aankondigde in het Dagblad van 8 Nov. 1866.

Hotel Groot Keizershof
Buitenhof N° 46.

„De ondergeteekende recommandeert de salon van zijn etablissement tot het houden van vergaderingen, diners, soupers enz.

De zaak van cuisinier, traiteur en ville sedert 15 jaar in Rotterdam om Gastronomen, met het beste succes gedreven, wordt door hem ook hier gecontinueerd en diners of soupers buitenshuis, met of zonder service, aangenomen.”

Later vinden wij als eigenaar vermeld F. Visser Mangeot en van 1886—1903 J. Tolk.

Deze opsomming van de geschiedenis van het hôtel uit advertenties is eenigszins droog; ik geef het vlot toe. Zij heeft dan toch *dit* voordeel dat zij kan worden gecontroleerd, iets wat men van vele verhalen van geschiedschrijvers niet kan zeggen.

Maar de heer *Van Stockum* [1]) behoort onder degenen die men vertrouwen kan en die legde ook een stukje geschiedenis van dit hôtel vast, met de volgende woorden:

„Het genootschap „*Oefening kweekt kennis*” dat thans nog in het Gebouw *Diligentia* zooveel leden trekt, heeft in dat „*Keizershof*” ook hare vergaderingen gehouden.

„*Oefening kweekt kennis*” werd 26 Februari 1834 opgericht door de heeren *S. J. van den Bergh*, *W. P. van Stockum*, *N. Bosboom*, *A. van Heel*, en *W. J. van Zeggelen*.

De eerste bijeenkomsten werden bij de leden aan huis gehouden, maar die particuliere huizen bleken te klein en toen in 1838 besloten was ook dames toegang te verleenen tot de leesvergaderingen ging het genootschap over in het hôtel „*Het Keizershof*” op het Buitenhof.

Het bleef daar tot 1840, toen de overeenkomst werd gesloten met het bestuur van Diligentia om aldaar om de 14 dagen vergaderingen te houden.”

Uit mijn persoonlijke herinneringen weet ik mede te

---

[1]) Van Stockum II, p. 248.

deelen dat mevrouw *van Calcar* hare spiritualistische lezingen hier hield; dat was des Zondagsmiddags; de eerste was op Zondag 17 Januari 1897, vóór dien tijd hield zij die voordrachten in het Hôtel „*Beau Sejour*", haar laatste bijeenkomst in 't Keizershof had plaats Zondag 5 Februari 1899.

Het *Keizershof* verhuurde nog al eens lokalen voor vergaderingen.

De indruk van een dier vergaderingen is mij zeer duidelijk bijgebleven.

Het was er een van de Haagsche afdeeling van het Nederlandsch Tooneelverbond.

De hoofdpersoon van dit drama is reeds lang overleden en misschien vele anderen die er bij tegenwoordig waren.

En 't „*Keizershof*" zelf.

Sic transcit . . . . . .

De Twee Steden.

De Alkmaarsche afgevaardigden hadden in 1636 een huis aangekocht voor *f* 15.000 van Maria Doublet, wed. van *I. Halling,* gelegen aan de westzijde van den Hofsingel (waar thans het hôtel de Twee Steden is). Zij noodigden in 1664 die van Enkhuizen uit om voortaan te zamen te wonen, welk voorstel bereidwillig werd aangenomen.

Beide steden werden toen ieder voor de helft eigenaar van het gezegde gebouw, dat vertimmerd en geriefelijk ingericht werd; de kamers werden jaarlijks bij verloting verdeeld en de wapens der beide steden in den voorgevel geplaatst. Toen er behoefte aan ruimte ontstond werd het belendende huis van Nicolaas van Bremen, voor eene som van *f* 10.300 door de beide steden in gemeenschap gekocht en aan het logement getrokken.

Bij het einde der Republiek in 1795 werd het logement verhuurd aan *A. Mol* als kastelein en namen de leden der

municipaliteit van de twee steden er hunnen intrek.

In 1800 werd het perceel verkocht aan *N. S. Dischbein* en *Anna Mol* voor een bedrag van *f* 9000. Sedert 1842 behoorde het logement de Twee Steden aan de wed. *J. G. A. Schiedges*, en aan hare zonen na haar. [1])

Vergeleken bij den Ouden Doelen is „de Twee Steden" een parvenu.

't Was oorspronkelijk een goed, degelijk logement voor handelsreizigers, maar met deze clientèle niet tevreden werd het hôtel voortdurend gemoderniseerd en weelderiger ingericht en toen deze stomme bewijzen van des stuurmans richting nog niet goed begrepen werden, kreeg de geheele reizigersbende op een zekeren dag de mededeeling dat hier voor hun geen plaats meer was en dat de „*Toelast*" dicht bij lag.

De „*Toelast*" heeft daar dan ook wel bij gevaren en kort daarop verscheen de „*Zalm*" in de Molenstraat die ook in de behoefte voorziet, en daarenboven de reputatie bezit zeer gezien te zijn bij Engelsche dames.

Ongeveer in dien tijd viel de brand (Jan 1895) waarvan hiernevens een foto. Toen was het als aangewezen om een groote verbouwing te ondernemen.

Zulks geschiedde, maar blijkbaar niet afdoende want elf jaar daarna werd de „*Besognekamer*" (het oude logement van Leiden) in den arm genomen, of wil men, omarmd en het kleine Leidsche logement waarin jaren lang de apotheek van wijlen *J. Snabilié* was gevestigd, geannexeerd.

Zoo ontstond dan in 1906 een monumentaal geveltje met de wapens der historische steden weder in 't front.

In het Dagblad van 28 Sept. 1829, lezen wij:

„Men is van meening ingevolge authorisatie van de Recht bank van eersten aanleg, ten overstaan van de Notarissen

---

[1]) Van Stockum.



Het uitbreken van den brand in het Hôtel „de Twee Steden"
in Januari 1895.
Foto.

Nicolaas Bervoets en Joh. Gerardus van der Haak in de Nieuwe Doelen, publyk te veilen [1]) en den 26 October des avonds 5 uur publyk te verkoopen het van ouds bekende logement van de Steden van Alkmaar en Enkhuizen, aan de Westzijde van de Hofsingel bij het Buitenhof, bevattende een groote zaal en 19 logeerkamers, alle behangen, grootendeels geplafonneerd en van stookplaatsen voorzien, voorts mangel- en dessertkamer, 8 kamers voor dienstboden, twee keukens, twee ruime zolders, afzonderlijke turfzolder enz. enz. met een kapitalen tuin met een houtschuur en vrijen uitgang in den Praktizijnshoek."

Bij die gelegenheid kwam het in eigendom van *J. C. A. Schiedges*, wiens weduwe de zaak blijkens een advertentie in het Dagblad van 31 Maart 1858, voortzette.

Sinds dien tijd verkreeg en handhaafde het hôtel de reputatie van een uitstekende keuken.

In 1869 vinden we hiervan nog een aardige bevestiging.

Dagbl. van Z. H. n 's Grav. 19 en 20 April 1869.

„Hoogst genoegelijke bijeenkomst van de meeste kunstschilders en kunstvrienden hier ter stede, op 18 April in „de Twee Steden", ter gelegenheid van een souper ter eere der in den laatsten tijd benoemde ridders onder de kunstbroeders, namelijk de Heeren B. J. van Hove, benoemd tot Officier van de Eikenkroon; B. J. Tom, J. W. van Borselen en M. Verveer, tot ridders dier orde en J. G. Smits tot ridder der Wasa-orde van Zweden en Noorwegen."

In 1907 ziet het er anders uit met het „hôtel des deux Villes", waar men dan dagelijks van vier tot zes uur 5'oclocktea kan krijgen met een quintette *Ratczky Rudi.*

Bij de bespreking van de restauratie van de „*Twee*

---

[1]) Toen waren er dus nog veilingen in den Nieuwen Doelen.

Steden" zou het een schande zijn wanneer we niet *Henricus* vermeldden: de man die op zoo geniale wijze in een der grootste zalen een wandbeschildering heeft aangebracht.

Hôtel de l'Europe

is verrezen op de plaats waar in 1659 het logement was voor de afgevaardigden van Gouda en die van Haarlem [1]).

De oude heer *de Witt*, tevens pachter van het stedelijk badhuis en eertijds de bekende man van den Deijl was er in 1842 kastelein, hetgeen hij aldus aan het publiek verkondigde:

„De ondergeteekende heeft de eer bij deze aan zijne geachte begunstigers in het bijzonder en aan het publiek in het algemeen, bekend te maken, dat het geheel nieuw door hem ingericht hôtel in de Lange Houtstraat in deze residentie is geopend."

J. DE WITT
(eigenaar van 't Huis ten Deijl).

In 1864 lezen wij in het Dagblad van 28 en 29 Aug.

„Het zoo gunstig bekend Hôtel de l'Europe alhier, zal over weinige weken van eigenaar veranderen. De heer *G. L. Paulez*, de zoon van den eigenaar van het hôtel van dien naam zal het overnemen van Madame *de Witt*."

Na Paulez kwam H. J. Bongers, wiens weduwe, een deftige matrone, ongeveer 25 jaren de eer van het oude logement ophield.

In 1901 ging het perceel over in handen van een bouwcombinatie. In de plaats van het kleine huis, dat het eerst werd gesloopt, staan thans de beide winkelhuizen N°. 4 en 4*b*. Het groote huis werd in 1902 verhuurd aan

---

1) De Fonseca, II, p. 102.



Hôtel „de L'Europe" in de Lange Houtstraat 1844.
Steendruk.

den secretaris der Turksche legatie, van geboorte een Poolschen graaf, die zich als Turk had laten naturaliseeren onder den naam van Ahmed Réschid Bey en die gehuwd was met een miss van der Bilt. Zij bleven hier niet lang. In het voorjaar van 1906 werd dit huis aangekocht door de firma Antonio Aguilar die het geheel deed afbreken en er vier huizen onder een gevel voor in de plaats stelde.

Hôtel Fuhri.

Schuin hiertegenover, op den hoek van Houtstraat en Kasuariestraat waar nu het magazijn van de firma Drouot is gevestigd, was van 1848—1854 Hôtel Fuhri. George Daniel Fuhri, die in 1841 de Maréchal de Turenne exploiteerde kocht 26 November 1847 dit huis van Jhr. Adriaan Leonard van Heteren Gevers, lid van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.

In het Dagblad van 28 Februari 1848 kondigt hij de opening van zijn hôtel aan.

Tijdens de kermis had hij gezorgd voor een celebriteit:

„Vendredi le 12 Mai 1848 à 8½ du soir dans les salons de l'Hôtel Fuhri

Soirée musicale

donnée par

Mlle Ida Bertrandi, première chanteuse contralto des Theâtres Royaux d'Italie, sociétaire de la congrégation à Rome.

Billets d'entrée à 3 florins chez M. C. N. Susan Jr. imprimeur, Jan Hendrikstraat à la Haye".

Voor de curiositeit vermelden wij nog de volgende annonce in het Dagblad van 12 November 1849.

„In de Residentie is aangekomen en aan het Hôtel „Fuhri" afgestapt de baron *Von Eichtal,* met zijne dochter, komende van Weenen, welke laatste zich in het voorgaande jaar

gunstig onderscheiden heeft als harpiste en die alsnu wederom een concert alhier zal geven."

Fuhri verkocht zijn hôtel 2 Januari 1855 aan de gebroeders Horrix, die er een meubelmagazijn in openden. In November 1890 ging dit perceel over aan de firma Drouot.

Hotel de Toelast.

De Toelast was zeker een van onze oudste logementen, Mr. *van den Bergh* vermeldt het reeds als bekend in 1657. [1])

Wat wij er in onzen tijd van wisten was niet veel meer dan dat het een goed hôtel voor handelsreizigers was.

3 Juli 1780 verkochten de kinderen en erfgenamen van *Anthoni van der Spek* dit perceel aan *Philippus van der Spek*, die reeds voor een twaalfde part erfgenaam was, voor *f* 8708.—.

Deze was het blijkbaar niet naar den vleesche gegaan want 18 Januari 1796 verkocht de curator in zijn insolventen boedel de „*Toelast*" aan *Wouter Vrijdom* voor slechts *f* 3200.—

In 1835 adverteerde de weduwe *Vrijdom* de Toelast als het beste reizigerslogement.

Het werd toen vergroot met het huisje op den Westhoek van het kort Achterom en met nog een huisje in die steeg. [2])

Nog in 1874 wordt de Toelast onder *Zuur* het beste reizigershôtel genoemd. Tot in onzen tijd hebben wij het als zoodanig gekend.

Vogeltjes van diverse pluimage hebben er verblijf in gehouden

In Januari 1805 was er gelogeerd Andries Leser uit Assen, uitvinder en slijper van Kittelsteene brillen, die

---

[1]) 's Gravenhaagsche Bijzonderheden dl. I p. 66.
[2]) Dwarskijker, p^a. 78.



Hôtel „De Toelast" op de Groenmarkt. Omstreeks 1850.
Steendruk.



Hôtel „De Gouden Leeuw" in de Hofstraat. Omstreeks 1840 met de Zuidpoort van den Hove, gesloopt in 1861.
Lithografie.

door alle menschen, jong en oud kunnen worden gebruikt en waarvan men zijn ganschen leven maar één exemplaar noodig had. [1])

Een andere keer noodigde een bekwaam kiezentrekker het publiek tot consultaties uit.

Het hotel werd den laatsten tijd gedreven door mevr. de wed. P. L. Kamps, die reeds 26 jaar deze inrichting beheerde.

Dit hotel met niet minder dan 45 flinke, ruime kamers, gelegen op goeden stand, had een vrij stationnair aantal gasten. Ook namen er des zomers, in den tijd van het badseizoen, nog wel geheele families hun intrek. Echter was de table d'hôte door de groote concurrentie niet meer zoo druk bezocht als in vroegere jaren, toen het vaak gebeurde dat vreemde families van de badplaats in de stad kwamen dineeren; doch sedert te Scheveningen het aantal hotels en restaurants zeer snel is toegenomen, begon dat te verminderen. Echter zou zeker nog niet aan opheffen der zaak gedacht zijn, indien niet de eigenaars van het gebouw hadden geweigerd het langer dan van jaar tot jaar te verhuren.

Het gebouw werd voor de kapitale som van *f* 145.000 verkocht aan een firma te Utrecht, die er den 1en Mei 1906 een filiaal van haar kleedermagazijn opende. [2])

De Gouden Leeuw.

Dit hôtel was in den Patriottentijd bekend als een der gelegenheden waar de oranjebijeenkomsten werden gehouden. [3])

Het hoofdkwartier der oranjepartij zetelde toevallig in een herberg van denzelfden naam op het Buitenhof.

---

1) Haagsche Courant 4 Januari 1805.
2) Nieuwe Courant Maart 1906.
3) Ned Jaarboeken 1787, p. 685.

Bij resolutie van Gecommitteerde Raden van 22 April 1777 [1]) werd het voor *f* 2500 's jaars gehuurd om er tijdelijk de secretarie van den Prins van Oranje onder dak te brengen en er tevens in te huisvesten personen van de hofhouding, wier woning voor den bouw van den nieuwen vleugel van het stadhouderlijk kwartier op het Binnenhof moest worden geamoveerd.

De Secretarie bleef in den Gouden Leeuw gevestigd tot 1789 [2])

Uit de koopakten blijkt omtrent dit gebouw nog het volgende:

In 1595 wordt het vermeld als een huys ende erff, genaemd „Teijlingen", aan de Oostpoort van het Hoff.

In 1609 onder den eigenaar *Willem Goossens van Venendael* heet het: van ouds genaemt Teijlingen, totdat in 1628 *Waltherus van der Beek* er den naam aan geeft van „*de Gouden Leeuw.*"

Het zal toen waarschijnlijk als hôtel zijn ingericht; in 1641 vinden wij het ten minste als zoodanig vermeld.

In dat jaar werden schout, schepenen en gerechte van Alphen van wegen de „Hooghe Overicheijt" door den deurwaarder gelast „binnen den tijdt van vyer daghen nae desen in den Haghe te komen in de herberghe van *de Vergulde Leeuw* ende aldaer in gijselinge te blijven ter tijds en wijlen syluyden den ontvanger generaal van Holland zullen hebben voldaan de verponding over de jaren 1639—1641" [3]).

Jan Pistor was in het begin der negentiende eeuw een der eigenaars; diens weduwe verkocht het huis in 1838 aan den logementhouder *M. J. de Salle*.

In 1862 kwam het bij nalatenschap in handen van *André*

---

[1]) Notulen v. d. Gecommitteerde Raden (Domeinen N°. 76 (p. 258).
[2]) A. Ising. Het Hof te 's Gravenhage p. 67 en 68.
[3]) Archief der gemeente Alphen.



Hôtel „de Gouden Leeuw" 1908.
Foto.

Francois de Salle wiens dochter *Anastasie Josephine Desalle* het in 1894 van haar vader kocht. Zij was gehuwd met den heer *F. H. Molle.*

Door dezen laatste werd het hôtel tot in 1906 gedreven, toen het werd overgenomen door de naamlooze vennootschap „Zuid-Hollandsche bierbrouwerij."

Alvorens van de kleinere hotels aftestappen wil ik hier nog volledigheidshalve memoreeren: *De Stad Rotterdam* tusschen 1850 en 1870 in de 3e Wagenstraat N°. 165, *Hotel Kitzingen* van A. Bolten op de groote Markt omstreeks 1870, *Hotel Garni* van G. Cohen Neubauer tusschen 1850 en 1860 op het Plein. Een hôtel van denzelfden naam op den Fluweelen Burgwal waar o. a. in 1880 Mr. A. J. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren, de Steenwijksche afgevaardigde ter 2e Kamer zijn kamers had, *de Leidsche wagens* waar o. a. in 1840 W. Baron Roëll van Hazerswoude, lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal logeerde; *Het Roode Hart* in de Lange Poten, eerste helft der negentiende eeuw, hetwelk in 1833 aan C. van Hoekelen, daarna aan J. P. van Hoekelen en ten slotte aan diens wede. toebehoorde, thans het mantelmagazijn van de Firma E. en M. Kreft en Co. N°. 29. *Het Witte Hert* en *het Hof van Berlijn* in de Heerenstraat welke logementen thans zijn verdwenen, maar omstreeks 1895 een opvolger hebben gekregen in Eckstein's burger-hôtel.

Vóór dat ik tot de groote hôtels overga, wil ik hier nog de geschiedenis vermelden van een klein hôtel, dat eigenlijk beter onder de pensions kon gerekend worden, indien het niet den weidschen naam gedragen had van:

Hôtel Beau-Séjour.

Hotel *Beau-Séjour* aan het eind der Bankastraat bij de Boschjes werd in 1882 op kosten van de eigenaars van de bouwonderneming *Duinweide* en door den heer *L. Blewanus*

volgens zijn eigen ontwerp gebouwd. Aan dit hotel was een belvedère. De Bergh schreef hierover in zijn Haagsche Penkras van Februari 1882:

„'t Zal eerder onnoodig als mogelijk zijn om het prachtig vergezicht te beschrijven dat men van deze hoogte (30 M. boven Delftsch peil) geniet, en de aanblik is zoo verrassend dat men zich het beklimmen van 98 treden niet zal beklagen. Of het natuurpanorama, met de schepen op zee tot den toren van Wassenaar in 't verschiet en het gezicht van 's Gravenhage en omstreken aangrijpend is daarvan kan zich nu reeds ieder door de inschikkelijkheid van den bouwmeester overtuigen, en als dit etablissement geheel gereed zal zijn en in exploitatie komt, zal het publiek steeds kosteloos de Belvedere mogen beklimmen doch alsdan langs een trap, aangebracht aan de N.O. zijde van het gebouw. Aanvankelijk was men van plan om een ascenseur te maken, doch én door de hooge kosten én de gevaren daaraan verbonden, besloot men om een houtentrap, welke ongeveer *f* 3000 kost aan te brengen. Die trap zal evenwel de eenige zijn, welke in Nederland wordt gevonden, en is volgens het idee van een tonmolen of schroefgewijze ingericht.

't Is als het ware een kurkentrekker in den vorm van twee trappen ineengedraaid, zoodat het publiek over en om elkander heenloopt, zonder elkaar te kunnen zien, iets dat in dezen tijd van „admiration mutuelle" zeker menigeen hinderlijk zijn zal."

De exploitatie van Beau Séjour werd geleid door den pachter, den heer *Gaarland* uit Delft die vroeger kastelein van *Reineveld* was en later Gérant van *Garni*.

In 1882 bestond in het verlengde gedeelte van de Bankastraat, toen een eenzame donkere buurt, nog geen gasleiding.

De eigenaar van het hotel liet toen voor eigen rekening langs dien weg olielampen aanbrengen.

Het ongelukkige trammetje bracht de menschen van uit



Hôtel „Bellevue" aan den Bezuidenhoutschen Weg. Omstreeks 1840.
Lithografie.

de stad over de sloot bij de Laan Copes tot op het Bankaplein, dat toen zoowat in wording was, en van daar af konden de logés van Beau-Séjour, zich vergelijken met menigen zoeker naar de waarheid, want zij deden niet veel anders dan tasten en struikelen en een licht waarop zij aanstuurden ging soms plotseling uit.

Het hotel kon het niet lang bolwerken.

Het was niet bestand tegen den aanwassenden vloed van huizenbouw in dat stadsgedeelte en het is er met zijn grooten tuin dan ook geleidelijk door verzwolgen, maar langen tijd hadden de heeren uit die buurt, waaronder vele oud-Indisch-gasten er hun societeit en het verdwijnen van Beau-Séjour was voor velen een groot verlies.

Hotel Bellevue.

Om omtrent het ontstaan van dit hôtel iets te weten zullen wij maar het best te biecht gaan bij *van Stockum*, die op zijn beurt zijn wetenschap heeft gehaald van *de Fonseca* en anderen, maar die het, geresumeerd, aangenamer vertelt dan zijn voorgangers.

Hij zegt dan:

„Een der aangenaamst gelegen hôtels van den Haag is het Hotel de Bellevue aan den Bezuidenhoutschen weg. Het is een aanzienlijk met smaak gebouwd logement van den eersten rang, uitzicht hebbende op den schoonen hertenkamp (de Koekamp) in de nabijheid van het Haagsche Bosch.

Het werd gebouwd in de helft der vorige eeuw (dus ± 1750) en bewoond door Mr. *Pieter Lyonnet*, Secretaris der cijfers en beëedigd translateur in den Haag.

Naast de werkzaamheden hieraan verbonden, wijdde hij zich met groote voorliefde en ijver aan de studie der natuurlijke historie en wel inzonderheid aan die der insekten.

Daarbij was hij een uitmuntend teekenaar en graveur die zijn eigene werken en die van anderen met de schoonste afbeeldingen heeft verrijkt.

Hij kocht aan den Bezuidenhout grond aan, om er een wel ingericht en sierlijk gebouw op te doen verrijzen, ten einde er zijn uitgebreid kabinet van natuurlijke historie, vooral van hoorns en schelpen te kunnen plaatsen, terwijl het tevens geschikt moest zijn om er zijn teeken- en graveerkunst behoorlijk te kunnen uitoefenen.

Hij stierf in 1789 in den ouderdom van 81 jaren."

Zijn huis werd in 1796 verkocht aan Mr. *David Herbert*, waarna het tot hôtel werd ingericht.

In het begin der negentiende eeuw ging het over aan den Heer R. Maitland. Het bleef in die familie tot 1865 toen de heer C. J. Maitland het overdroeg aan den Heer C. J. van Velsen. Deze berichtte in 1870 in het Dagblad dat hij behalve de table d'hôte eene goede restauratie, van alle ververschingen en spijzen voorzien in eene daartoe speciaal bestemde zaal van zijn hôtel zal vestigen.

In 1851 nam de Koning van Wurtemberg op 26 September in dit hotel zijn intrek en in 1869 vinden wij er het Chineesche gezantschap onder leiding van den heer *Burlinghame*, vroeger Amerikaansch gezant te Peking en sinds jaren reeds hooge staatsambten in het Chineesche Keizerrijk bekleedende.

Evenals in der tijd het Japansche gezantschap, zou het Chineesche zijn intrek nemen in het Hôtel Bellevue.

Het bestond uit 25 personen, waaronder zes Ministers.

Volgens het Dagblad van 12 Nov. 1869 had Z. M. de Koning het Chineesche Gezantschap in plegtige audiëntie ontvangen. Het werd van het Hotel Bellevue met hofrijtuigen afgehaald en weder derwaarts gebracht.

Leden van onze hooge Staatscolleges vonden er ook reeds van 1820 af een rustig verblijf.

Hotel des Indes.

Het huis van *Louis 't Seraets*, staande in het Voorhout tusschen het vroegere Kalkstraatje en het Vos-in-'t-tuinje, was in 1557 gebouwd door Jhr. Louis 't Seraets, die door Koning Filips II tot Baljuw van den Haag werd benoemd. [1])

In 1580 werd het bewoond door Jhr. *Floris 't Serclaes*. In 1627 door Jhr. *Johan van Hessen*, Heer van Piershil, gehuwd met Catharina van Cats, overleden in 1634. In lateren tijd kwam dit huis in bezit van Heer Willem baron de Liere, Heer der beide Katwijken en 't Sant. Hij was gecommitteerde in het college van de Admiraliteit te Amsterdam en verkocht het aan gemeld college om te dienen tot logement voor deszelfs afgevaardigden.

Waarschijnlijk in het laatst der vorige eeuw werd dit gebouw afgeboken en zijn er op dien grond drie andere kleinere huizen verrezen. [2])

Deze hebben in 1870 weer plaats moeten maken voor één kapitaal woonhuis, dat aldaar door baron *van Brienen tot de Groote Lint* werd gebouwd. [3])

Sedert werd het in 1881 in een logement van den eersten rang herschapen, onder den naam van „*Hotel des Indes*".

Eijssel zegt hiervan: [4]) „Meer westwaarts van dat ver„breede Jagerstraatje heeft Baron *Van Brienen* een groot „en prachtig hotel gebouwd, dat ook de plaats van het „Kalkstraatje heeft ingenomen. Weinige roemen de uit„wendige schoonheid van deze schepping". Dat Kalkstraatje dat reeds in 1856 was gesloten, en voor dien eene ver-

---

[1]) Van Stockum dl. I p. 193.

[2]) Waaronder de boekwinkel van Tetterode: Museum Willem II, zie Mededeelingen 1905 p. 274.

[3]) De eerste steenlegging werd vermeld in het Dagblad van 21 April 1868.

[4]) 's Gravenhage van voorheen en thans p. 96.

binding was tusschen Voorhout en Kazernestraat werd 17 Mei 1892 aan het Hotel des Indes verkocht."

In een brief „*Uit de Hofstad*" in de Amsterdammer, van den toenmaligen Haagschen correspondent *J. A. de Bergh* en gedateerd 31 Maart 1881, lezen wij:

„Ook het in- en uitwendig zoo prachtig voormalig verblijf van den Baron *van Brienen* in het Voorhout zal spoedig tot Hôtel van den eersten rang ingericht, „*den Ouden Doelen*", *Paulez* en *Bellevue* naar de kroon gaan steken.

De heer *Wirtz* stelt zich voor zijn met den naam van „*Hôtel des Indes*" gedoopten blok graniet en spiegelglas over enkele weken te openen. Aan de zijde van het „Cour" heeft hij een 20-tal kamers doen aanbouwen en voor zoover eene vluchtige omwandeling er mij over kan doen oordeelen, belooft dit „logement" veel logeabels aan te bieden. Vooral de restauratiezaal is zeer riant en de groote eetzaal heeft iets rustigs, 't geen bij zulk een vermoeiend en inspannend werk velen aangenaam is.

Het nieuw-adelijke wapen van het geslacht van Brienen, 't welk op een ovaal schild door den stichter van dit huis in graniet gehouwen, vóórbestemd scheen, om eeuwen het frontespies te blijven versieren, is uitgebijteld, bewijst alweer het vergankelijke van al het aardsche en zal spoedig vervangen worden door het zwaard van azuur met den groenen krans op het gouden veld..... het wapen van Batavia, 't geen natuurlijk, evenals Z. E. de gouverneur-generaal op vele officieele stukken doet, gebruikt wordt, omdat *Java* geen wapen bezit.

't Spreekt van zelf dat de vlag van Neerlandsch-Indië, die men in 's Gravenhage zoo ver ik weet, nimmer wapperen zag, ook, geflankeerd door de Nederlandsche driekleur, bij feestelijke gelegenheden aan het grootsch en prachtig balkon zal fladderen en effekt maken, vooral voor Indische specialiteiten".

Waarschijnlijk heeft dit hotel tot op dezen dag zijn grootste historische moment beleefd in den avond van 7 December 1900 toen President *Paul Kruger* onder stormachtige ovaties aldaar zijn intrek nam, nadat hij met Hr. Ms. pantserdekschip *Gelderland* naar Europa was overgevoerd.

De Haagsche Courant van dien dag gaf er het volgende verslag van:

„Ondertusschen was buiten de opgewonden geestdrift zoo mogelijk nog toegenomen en men was den President gaan mededeelen dat zijn verschijning op het balcon onstuimig verwacht werd.

Het geleek een donderende zee van stemmen die aankomt bruisen. Daar klinkt het volkslied van Transvaal. De zang is oorverdoovend en intusschen dringen de menschen op om tegenwoordig te zijn als de President op het balcon komt.

Het gedrang wordt te groot; de politie kan het niet tegenhouden; zes huzaren trachten dit te doen; het kost geweldige moeite, men hoort hulp schreeuwen. Daar verschijnt de President op het balcon. Hij wuift de menigte vriendelijk toe met den hoed. Naast hem staan *Fischer*, *Wessels* en *Wolmarans*.

Nu is er aan het volk geen houden meer, men dringt woest op en het gelukt de dichte menigte eenige meters verder te komen en het hôtel tot op kleinen afstand te bereiken.

Voor het hôtel waren toen de vlaggen van Nederland, Transvaal en Oranje-Vrijstaat uitgestoken.

De vestibule van het hôtel was één bloementuin en toen de President die betrad, klonk hem gezang tegen, een lied met zinnebeeldige beteekenis „Vereenigd Afrika" getoonzet door *Arnold Spoel*, die zelf de uitvoering door een 30tal dames en heeren leidde.

De zangeressen en zangers stonden op een estrade aan het einde der vestibule. Alle zalen prijkten in een weelderige decoratie van groen en bloemen.

Een beeld, een boer in krijgscostuum, de Transvaalsche vlag voerende en met de vrije hand een vijand ter aarde gebogen houdend, kwam prachtig uit als middenstuk van hoogopgaand groen.

Toen een der dames den President vroeg of hij niet vermoeid was, antwoordde hij gulweg: schrikkelijk, schrikkelijk.

Maar hem wachtte nog een diner.

Het menu dat toen naast zijn couvert lag en waarbij op tactvolle wijze was rekening gehouden met den eenvoud en bizondere spijzevoorliefde van Oom Paul, laten wij hier letterlijk voor de curiositeit volgen.

Jammer dat degeen die 't schreef op eenigszins gespannen voet stond met de Hollandsche taal.

Hotel des Indes

Welkom
aan
President Kruger

Brei-soep
Gebeschuite Zeetongen
Fijn gehakkt kalkoen-vleesch
Kalfsribb met Brusselsch lof
gebakken aardappelen
Griesmeelpudding
Appeltaart
Kaas
Vruchten."

Hôtel Paulez.

Over de geschiedenis van dit hôtel het volgende:

Na de omwenteling van 1795 kwamen afgevaardigden



President Paul Kruger op het balcon van het Hôtel des Indes.

der steden Dordrecht, Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Rotterdam, Schiedam, Alkmaar, Enkhuizen, Monnikendam en Purmerend te 's-Gravenhage bijeen en vergaderden voor 't eerst op 26 Januari in het *Heerenlogement* op het Tournooiveld onder voorzitterschap van den bekenden burger Pieter Paulus. [1])

Het „Heerenlogement" verdiende bij slot van rekening dien naam niet meer. 't Scheen te burgerlijk geworden. Men vond dat het niet langer beantwoordde aan de eischen van den tijd. *Paulez*, vroeger kastelein aan het huis „Den Deil", daarna in de Witte Societeit, ontfermde zich over het „Heerenlogement" en herschiep het.

Ook de Fonseca [2]) vermeldt er iets in dien geest van:

Le batiment qui fait le coin du Lange Voorhout a été dernièrement acheté par Mr. Paulez, qui y a fait de grandes réparations et l'a fort embelli, et qui, probablement prévoyant fort sagement que le nombre des messieurs n' augmenterait pas de nos jours, a cru qu'il serait plus prudent et plus profitable de changer l'ancien nom de Heeren Logement, logement des messieurs, en celui de l'Hotel Paulez.

Het „Heerenlogement" wordt als hôtel reeds vermeld in de Haagsche Courant van 22 November 1802; waarin wordt medegedeeld dat een Baron *von Fils*, minister van 2 Roomsch Keizerlijke Majesteiten bij deze republiek, aldaar zijn intrek heeft genomen.

Daarna in 1805, toen er door den boekverkooper *B. Scheurleer* op 30 Juli een verzameling ongebonde boeken en copijen werd verkocht nagelaten door den boekhandelaar *I. van Cleef*.

En in hetzelfde jaar vinden wij in de Haagsche Courant

---

[1]) Vervolg op Wagenaars Vaderlandsche historie dl XXVIII p. 73.

[2]) Fonseca II. p. 92.

vermeld, dat er was afgestapt de Heer *Spaan van Voorstonde*, buitengewoon afgezant van het Bataafsche gouvernement bij het Hof te Weenen.

Een maand daarna vinden wij er vice-admiraal *Verhuel* als logeergast.

De overgang van „heerenlogement" tot „hôtel Paulez" had plaats in 1850, toen *L. B. van Neck* adverteerde dat hij het „heerenlogement" had overgedaan aan den heer *François Paulez.*

Waarop de heer *Paulez* berichtte dat de geheel nieuwe inrichting van *bovenstaand* hôtel alsnu voleindigd zijnde, hetzelve met 1 Novemher a.s. zal worden geopend, onder den naam van hôtel *Paulez.*

Hij had voorts de eer nog menige bizonderheid ter kennis van het publiek te brengen aangaande zijn tafel.

In dit hôtel *Paulez,* waar in 1835 de voorzitter der Eerste Kamer zijn domicilie had: waar de meeste onzer volksvertegenwoordigers tafelden en vreedzaam met elkander omgingen [1]) en waar in den voorzomer van 1864 Karel II Hertog van Brunswijk-Lunenburg, prins van Wolfenbuttel en Blankenberg zijn intrek nam en anderhalf jaar verbleef. — Over de lotgevallen van dien zonderling — die zijn gansche vermogen aan de stad Genève vermaakte, vertelt Hagensus curieuse bijzonderheden [2]); in dit hôtel moet een zeer goede keuken geweest zijn, die waarschijnlijk meer zal hebben bijgedragen tot de reputatie van de zaak dan tot de gezondheid van de bezoekers.

Als een proefje drukken wij hier een menu af dat in 1857 ter gelegenheid van officieel militair diner werd gegeven.

---

[1]) Dwarskijker pag. 77.

[2]) Haagsche Visioenen door Hagensus: De Brunswijker een vreemd bezoek aan de residentie 1e J. N°. 6.



Hôtel „Het Heerenlogement" later „Hôtel Paulez" op den hoek van het Lange- en Korte Voorhout 1844.

Steendruk.

Potage à la Reine

Cromesquis de volaille

Poissons

Filets de boeuf à la jardinière

Chapons aux huitres
Côtelettes de chevreuil sauce groseille
Salmi de Bécassines aux champignons
Pieds de cochon truffés sauce Périguena.

Epinards aux croutons

ROTS
Perdreaux lardées
Galantine de poulets à la Parisienne

Pudding Anglo-Français
Gelée de vin de Madère garni d'abricots
Méringues à la Chantilly

Gateaux de Punch

Dessert.

De heer *A. L. Paulez* die zich sedert eenige jaren uit de zaken heeft teruggetrokken en te Brussel woont, had tot de geschiedenis van het hôtel dat sedert zoovele jaren zijn naam draagt, waarschijnlijk nog menige merkwaardige bizonderheid kunnen leveren.

Maar bij een persoonlijk bezoek dat ik hem daartoe bracht, en uit verdere correspondentie bleek zijn geheugen zoodanig verzwakt dat ik deze bron tot mijn spijt moest opgeven.

De Nieuwe Doelen.

Sint Sebastiaansdoelen werd na de opheffing der schutters-broederschap van dien naam tot logement ingericht onder den naam „de Nieuwe Doelen", als onderscheiding van zijn buurman Sint Joris die zich „Oude Doelen" bleef noemen; waar hij trouwens recht op had.

In 1805 maakt *Hendrik van Lit* bekend dat hij de Nieuwe Doelen heeft aanvaard en continueert met het logeeren van fatsoenlijke lieden en geven van maaltijden, bruiloften, danspartijen, mitsgaders het geven van eeten buitenshuis.

Van 1805 tot 1811 werd een kamer van het logement tevens gebruikt voor publiek verkooplokaal (zie pag. 317 (n.)).

In 1833 treffen wij er nog als kastelein aan *J. Hendriksen*, maar in 1846 maakt het logement als zoodanig plaats voor de Arrondissements-Rechtbank.

Eindelijk in 1882 wordt het verbouwd en ingericht voor gemeente-museum.

En zoo komen wij last not least tot

den Ouden Doelen.

De „Oude Doelen" is zeer zeker een van onze meest eerbiedwaardige historische gebouwen, waarbij wij zelfs de waardige *de Riemer* zouden kunnen citeeren.



Hôtel „De Nieuwe Doelen" op den Korten Vijverberg 1844 tot 1846 logement, daarna Arrondissementsrechtbank en sinds 1884 Gemeentemuseum.
Steendruk.

Dit zou bij dit zwaarwichtig monument uit de 14e eeuw misschien niet misplaatst zijn, maar verwijzing is voor enkele liefhebbers wellicht beter [1]).

Als gebouw vinden wij het „*Doelhuys*" reeds in 1382, vermeld als vereenigingspunt van de ridders van St. Joris, die in de groote zaal hun schitterende gastmalen hielden.

Bij het geleidelijk verval der orde in latere jaren kreeg de concierge van het gebouw vergunning enkele vertrekken te verhuren aan voorname reizigers en zoo kreeg het gebouw langzamerhand zijne tegenwoordige bestemming onder verschillende castelijns en hotelhouders, totdat ten slotte in 1850 de Doelen door de laatst overgebleven ridders van St. Joris: *Otto* graaf *van Bijlandt,* Baron *van Nagel van Ampsen* en Baron *van der Capellen* werd verkocht aan den tegenwoordigen eigenaar, den heer *J. J. van Santen.*

Blijkens aankondiging in de Haagsche Courant van 1804 was er toen Castelijn *J. J. Schultz,* die gedurende de kermis Vaux-hall gaf, beginnende te 10 uur. Hij trachtte door een brillant orkest en fraai geïllumineerde tuin het publiek alle genoegens te verschaffen. Entrée voor een heer *f* 1.— en voor iedere dame daarenboven 11 stuivers.

Bij een kermis in 1801 bedroeg de entrée voor een heer en dame 22 stuivers, voor een heer en twee dames 33 stuivers.

Blijkbaar waren dit bals van een eenigszins ander gehalte dan die waarop de volgende advertentie betrekking heeft.

Dagblad 9 Jan. 1867.
Société du Casino.

„La première Réunion dansante aura lieu à l'Hotel du Vieux Doelen, Mardi, le 20 Janvier prochain, à 9 heures du soir.

---

[1]) De Riemer II. p 659 e. v.

M. M. les membres qui désirent présenter des candidats au ballotage, sont priés d'en indiquer les noms avant le 20 Janvier aux commissaires soussignés.

Baron W. van GOLSTEIN,
Bezuidenhoutsche weg 53.
Baron J. BENTINCK,
Willemstraat 69."

In 1829 vinden wij er als logementhouder *P. P. Reijman*, die het nog eenvoudig aanlegde, want hij adverteerde dat er gedurende het zomersaizoen Woensdag en Zondag ververschingen in den Ouden Doelen waren te bekomen.

Maar in 1836 begon hij de zaak al wat deftiger te maken, blijkens een aankondiging in het Dagblad van 29 April 1836, waarin hij berichtte dat hij te beginnen met Zondag den 8en Mei open tafel zou houden, doch zou laten voortgaan met diner à la carte.

Dit was toen nog de Heer Reijman.

De groote zaal, oorspronkelijk natuurlijk bestemd tot het houden van de weelderige schuttersmaaltijden heeft in zijn langdurig bestaan tot andere ernstiger en wel voornamelijk tot muzikale doeleinden moeten dienen.

Thans is zijne bestemming bijna uitsluitend voor bals en diners.

In de vreemdelingenlijst van dit hotel komen weinig namen voor, die men in den nachtlijst van de Lamgroenlogementjes aantreft.

Maar onder de grooten dezer wereld die wij er aantreffen, is zeker wel merkwaardig het gevolg van Czaar Peter de Groote dat er omstreeks 1697 zijn intrek nam.

De Czar en Czarine zelf namen bij hun bezoek aan den Haag hun intrek bij prins *Kourakin* in het Lange Voorhout. [1])

[1]) Verenet. Pierre le Grand en Hollande.



Hôtel „de Oude Doelen" 1844.
Steendruk.

Eenige dagen na het vertrek van den Prins van Oranje uit den Haag, de 22sten Januari 1795 stapte de Fransche generaal Moreau in den Ouden Doelen af, waar hij met uitbundige toejuichingen ontvangen werd. In 1804 treffen wij er zijn collega Marmont aan, de bekende tegenstander van Napoleon.

Om te besluiten de volgende aanhaling uit het in 1905 verschenen werk van Sir *Horace Rumbold*, „Final recollections of a diplomatist."

„Wij kwamen spoedig terug in ons tijdelijk verblijf in de „Oude Doelen" een klein, maar confortabel ingericht hôtel aan het Tournooiveld, welks naam en traditiën teruggaan tot de dagen toen het de ontmoetingsplaats was, en de schietbanen bevatte van het Oude Gilde van schutters opgericht in de 15e eeuw, onder het patronaat van St. George.

Het huis, welks gevel het jaartal 1636 draagt, staat naast een nog ouder gebouw dat opgetrokken is op grond oorspronkelijk afgestaan door Karel den Stoute, hertog van Bourgondië.

Mijn gastheer in het Doelen-hôtel — een plechtstatig Hollander met een weinig exentrieke manieren — was heel attent voor ons en in zijn gezellig interieur brachten wij bijna den geheelen zomer door, terwijl het legatiegebouw in orde gebracht werd "

Publieke vermakelijkheden.

Er behoort een zekere moed toe om te schrijven over dit onderwerp, aangezien het onderwerp zelf vrijwel ontbreekt.

De heer Gram wijdt er een hoofdstuk aan in zijn „'s Gravenhage", maar bepaalt zich dan hoofdzakelijk tot het gebouw, concerten en comedie, en hier wil ik in dit verband juist buiten blijven.

't Is maar wat men verstaat onder „publieke vermakelijkheden".

De Haagsche kermis is overleden. [1]).

Beschouwt men overigens verschillende min of meer belangrijke typen als zoodanig, dan is den Haag ontegenzeggelijk zeer rijk aan „publieke vermakelijkheden" dan geloof ik stellig dat zij in dat opzicht de rijkste stad van ons land is.

Om in algemeenheden te blijven, bijvoorbeeld: het „Kurhaus-hockey-tennis-meisje";

of nog komieker: „struggler-for-high-life", de man met de teruggewaaide strohoed, de omgewaaide broek, de opgewaaide knevel; een man in één woord met wind in zijn omgeving.

Ik zie de gepensionneerde onderofficier met eenige medailles op een verschoten gekleeden jas, waaronder een borst of maag hoog is opgezet, loerend naar gewezen superieuren om met een blik van verstandhouding en met twee vingers aan een burgerdopje een militair saluut te brengen.

Zeer zeker is dat een publiek vermaak evenals de juffrouw die nijdig wordt op een fietsrijder omdat haar hondje daarvan is geschrokken, en de exercities van de voormalige schutterij.

Blijkens de navolgende advertentien had men in den Haag nog andere publieke vermakelijkheden in het begin en midden dezer eeuw, al waren zij ook van tijdelijken aard.

Haagsche Courant.
3 Maart 1808.

„J. Bennie, genoegzaam onder veele konstminnaars bekend,

---

1) Voor belangstellenden zij verwezen naar een feuilleton van den Heer Morren in de Nieuwe Courant van Mei 1906.

heeft medegebragt twee Wonderen der Natuur, bestaande in levendige kinderen, zijnde het eene een Meisje oud 6 jaar en het andere een Jongëtje, oud 4 jaar, deze kinderen vertonen zich onzigbaar, geheel van de Aanschouwers afgezondert, buiten de Deur, of in een ander besloten Vertrek geblinddoekt alle Geheimen beantwoordende dewelke in haren afwezen in het Vertrek voorvallen. Verders zullen alle onbegrijpelijke Kunstige Uitvoeringen geëxerceert worden breder in de Billiëtten vermeld die rond gezonden zullen worden, Heeren en Dames of andere besloten Gezelschappen, dewelke genegen zijn zulke zeldzaamheden aan hunne huizen te zien, addresseren zig bij S. Gerber, Kastelijn in de Fisante Haan op den hoek van de Langegracht en Wagenstraat, Letter T. N°. 1 in den Haag."

of deze:

Dagblad 25 Nov. 1829.

„Groot vermakelijk Kunstkabinet

van nieuwe Mechanieke beelden van Antoine Opré. Waarbij ook zal uitmunten de nieuw vervaardigde Paauw welke nooit zoo schitterend alhier is vertoond, alsmede een geheel nieuwe „automaat-voltigeur" die de natuur zoodanig nabij komt dat menig kunstenaar er door wordt getroffen. Een nieuwe comique Paljas, nooit alhier vertoond welke op het tooneel zittende, de kunstoefeningen van den Voltigeur bespottende, van zijne plaats opstaat, gaande naar het koord, hetzelve beklimt en daarna op hetzelve een zeer amuserende rol speelt, het koord weder afklimt en wegloopt. Arlequin, de eenigste in Europa, die de muzyk op de fluit accompagneert, danst, springt en zijn sigaar rookt. De Brusselsche Banketbakker zal de Dames op haar verlangen, van differente soorten van versch gebak of suikergoed bedienen.

Voorts Tours d'Adresse, Ventrilogue of Stembegoocheling,

alsmede een zeer amuserende Geestverschijning. Men zal twee representaties in de week geven, de eerste op Woensdag 25 Nov. des avonds te 7 uur, in het lokaal van I. L. Switzar, bij de „Maréchal de Turenne". De prijzen der plaatsen zijn: eerste rang 90 cents, Tweede rang 60 cents. Derde rang 40 cents. Kinderen halve plaats.

Op Zaterdag, den 5 Dec. 1829, bij gelegenheid van den St. Nicolaasavond, Groot Gemaskerd Bal."

Dagblad 4 Mei 1836.
Chang en Eng.

„De Siamesche Tweelingbroeders (wier lichamen vereenigd zijn) hebben de eer het publiek van 's Gravenhage en omstreken te verwittigen, dat zij zich in deze stad bevinden en met genoegen de bezoeken zullen ontvangen van hen, die mogten verlangen hen te zien; in het hotel van den Maréchal de Turenne. Zij zullen elken dag slechts kortelijk te spreken zijn van 1 tot 4 uur. Prijs van toelating 75 cents. Heden Woensdag zullen zij voor het eerst het publiek ontvangen."

Dagblad van 's Gravenhage
16 July 1852.

„Electrische Biologie.

De Heer de Koningh zal de eer hebben, op Maandag en Dingsdag den 19 en 20 dezer, in het locaal Diligentia, Soirées te geven, van Electrische Biologie. Zijne proeven zullen zich bepalen op zoodanige Heeren, die zich daaraan vrijwillig zullen willen onderwerpen. Entrée 99 cents, enz. enz.

De Heer de Koningh is voornemens aanstaande week een avond voor onderrigt in deze wetenschap te bepalen. Prijs *f* 15 per persoon. Privaat onderrigt *f* 20. Hij waar-

borgt dat een ieder deze wetenschap zonder het minste nadeel zal kunnen leeren en uitoefenen.

„Maréchal de Turenne", Korte Houtstraat."

Maar dàt is het niet.

Ik heb een flauw vermoeden dat de waardige Heer *Allan* die omstreeks 1859 zoo roerend-mooi over Nederland en speciaal over 's Gravenhage geschreven heeft, ook niet veel begrip had van den aard van publieke vermakelijkheid; als wij hem zoo eens een paar kleinigheden hooren opnoemen:

„eene afdeeling der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen. Deze Inrigting was vroeger bekend als het Dichtkundig Genootschap: *Kunstliefde spaart geen vlijt*, dat in 1772 werd opgerigt.

De vergaderingen waren in Diligentia.

Een Letterkundig Genootschap, onder de zinspreuk: *Oefening kweekt kennis*, opgerigt in 1834. Ook in Diligentia.

Een rederijkerskamer: *de Nieuwe Korenbloem* onder de zinspreuk: *onder de Rozen*, opgericht in 1851.

(Beoefening van uiterlijke welsprekendheid en declamatie, ook tot vermeerdering van de bekendheid met de schoonheden van de Vaderlandsche Dichtkunst en Taal, is het doel dezer instelling, die jaarlijks in het lokaal *Diligentia* drie algemeene vergaderingen houdt waarin dramatische Gedichten of Treurspelen worden voorgedragen).

Een *Typographische Vereeniging*, onder de zinspreuk: *Door Eendragt t'zaam verbonden*, opgerigt in 1843. Deze vereeniging telt 150 leden en heeft ten doel, elkander bij

ziekten of overlijden, met wekelijksche uitkeeringen te ondersteunen en voorts den Koppermaandag, aan de Boekdrukkunst gewijd, genoegelijk door te brengen. [1])

Twee liedertafels, waarvan de een tot motto heeft: *Cecilia,* en de andere: *Helikon.* De samenkomsten worden gehouden des Zaterdags-avonds in eene der zalen van de Vrijmetselaarsloge, op den Fluweelen Burgwal. *Helikon* houdt hare vergaderingen elken Vrijdagavond in het lokaal van den Heer *Switzar* in de Korte Houtstraat.

Eene *Liedertafel-Vereeniging.*

(Mannenkoor uit de Roomsch-Kath. kerken) opgerigt ten jare 1850, tellende 30 leden welke wekelijks des Maandags vergaderden in het voorschreven lokaal van den Heer *Switzar.*

De onderwijzers-zangvereeniging: *Euphonia,* opgerigt in het jaar 1829. Vergadering op de Ammunitiehaven.

Een gemengde zangvereeniging: *Con Animo* opgerigt in 1853, met 51 leden, deels Heeren, deels Dames.

Elke Maandag-avond repetitie.

Een Muzikale Vereeniging: de *Aurora* geheeten.

Eene *Vereeniging tot Zedelijk Nut,* opgerigt ten jare 1838, houdt gedurende de maanden September—April om de 14 dagen openbare leesvergaderingen, waartoe ook dames en gasten worden geïntroduceerd.

Deze vergaderingen worden gehouden om de veertien

---

[1]) A propos van deze publieke vermakelijkheid herinner ik mij een vereeniging in den Helder wier doel blijkens art. 1 der Statuten was: „de leden een nette begrafenis te bezorgen."

dagen [1]) des Donderdagsavonds ten 7 ure in het Departementaalgebouw op het Buitenhof.

Een liefhebberij-tooneelgezelschap onder den naam van: *Kunst- en Vriendschap*. Deze vereeniging, den 13 October 1847 onder den naam van *Thalia* opgerigt, onderging in het jaar 1855, met eene verwisseling van naam, eene groote verandering. Zij stelt zich ten doel de bevordering van nut en vermaak door het geven van tooneelvoorstellingen en bals. Het getal leden bedraagt 60.

Men ziet het, van dat soort „amusementen” zelfs „des guten zuviel” maar bijna geen spoor van wat wij, afgescheiden van de deftige schouwburg en opera, onder publieke vermakelijkheden verstaan: kleine theaters, tingeltangels, café-concerts, waar men in en uitwipt om zijn avond fladderend door te brengen en te besluiten met een klein soupeetje in een gezellig interieur.

Er zijn wel eens zoo'n paar van die dingetjes geweest, zooals b.v. in 1865 in de Schoolstraat waar „soirées komiek en buitengewone scènes en operettes” door de famielje *Helms en Comp.* gegeven werden, maar die waren dan toch van het genre wat men nu nog in de kleine buurten aantreft, waar een „komieke” *Louis* optreedt, van wiens komiekerigheid men fotografische stalen kan zien voor de ramen van het terrein zijner werkzaamheden. [2])

Den Haag is in dat opzicht steeds buitengewoon arm geweest; wat er zoo in de laatste 30 jaar heeft bestaan wat eenigszins aan de behoefte voldeed, heb ik reeds besproken bij mijn eerste artikel.

---

[1]) Men had in dien goeden ouden tijd geen bezwaar tegen herhalingen.

[2]) O.a. „De oud-student” Zuilingstraat.

Dat is geweest *Maassen* in de Wagenstraat met zijn Oostersche tuin, wat misschien nog wel het aardigste was van wat we op dat gebied in den Haag toen zagen.

Verder de „Fransche kast” die ik ook vrij uitvoerig op pag. 391 enz. der Mededeelingen jaargang 1906 besprak.

Alcazar op de Hofsingel verheugt zich in een lang bestaan, waar successievelijk verschillende van die gelegenheden verdwenen.

Het pand kwam bij transportacta dd. 25 Juni 1793 en 23 Oct. 1809 in bezit van *Eduard Muller*, in welke familie het thans nog is, daar het bij successie in 1903 op de tegenwoordige eigenaars van dien naam overging.

Het perceel heeft blijkbaar steeds neiging vertoond voor wijnverkoop en publieke vermakelijkheid.

1 Mei 1868 toch werd het verhuurd aan den wijnkooper *Goudal.*

Den 1en Mei 1872 trok er in de afslager der publieke verkoopingen *P. J. Beck.*

1 Mei 1877 kwam er weer een wijnkooper in, de heer *Vos.*

1 Mei 1879 werd het gehuurd door den heer *Jules Dujonc*, onder wiens leiding het dan de vermaardheid van café-chantant kreeg. Zijne weduwe Mad. Dujonc nam de zaak 1 Mei 1888 over, en sinds 1 Mei 1901 wordt de zaak gedreven door hare dochter Mad. *C. M. N. van den Berghe* geb. *de Malevergne.*

Met deze historische herinneringen kunnen wij veilig besluiten. Alcazar deed vroeger zoo'n beetje denken aan de steeds verdwijnende gelegenheden van dien aard in de Nes te Amsterdam.

Maar Alki was in den regel meer gesloten dan geopend; niettegenstaande deze omstandigheid kwamen er 's winters avonds vele Delftsche en Leidsche studenten met het oogmerk er zich te laten uitsmijten, hetgeen dan ook in den regel het geval was.

Dat is nu eigenlijk wat een jongmensch noemt een „publieke vermakelijkheid" en daaraan is den Haag altijd arm geweest.

Maar laat ik hier in dankbare herinnering brengen de „*Hoogduitsche Schouwburgzaal*" in de Korte Houtstraat 22.

De afgevaardigden der vier steden: Gorinchem, Schiedam, Schoonhoven en den Briel hebben zeker nooit gedroomd dat hun deftig hôtel waar zij natuurlijk ook wel eens, maar dan „en famille" uit den band zijn gesprongen, het tooneel zou worden van die vreeselijke bachanalieën, die er omstreeks 1875 plaats vonden. Deze werden dan aangeduid met den goedigen naam van „bals". Maar men moet ze maar bijgewoond hebben om te weten wat dat voor „bals" waren.

Die publieke vermakelijkheid is, althans in dat opzicht, ook verdwenen.

Toen doken weer voor een oogenblik op die verdachte cafétjes met donkere tuintjes waarvan ik er eenige besproken heb onder de „buitengelegenheden".

Ik herinner er mij nog één op de tegenwoordige Toussaintkade.

Dat was omstreeks 1885 in een perceel waar nu een brandstoffenhandel is gevestigd niet ver van het Toussainthuis.

Het was een huis dat vrij diep van de rooilijn insprong met een donkere tuin er voor. Het heette meen ik „*jardin joyeuse*". Maar met den tijd kwamen betere zeden en hoewel de „sporting-clubs" en „bien-faisances" nog in de windselen lagen, zagen wij in 1901 toch in den Haag een „publieke vermakelijkheid" ontstaan die kon gelden.

Dat was „*Scala*", dat nu zes jaar na zijn opening nog steeds volle zalen trekt en een goede reputatie heeft verworven.

Het gebouw van „Scala" heeft ook zijn historie; slechts een klein stukje heelalledaagsche stadsgeschiedenis, maar voor „die Haghe" daarom van belang.

24

We kunnen dat gebouw niet voorbij gaan of we denken met een opwelling van lachlust aan de uiteenloopende bestemmingen en als gevolg daarvan, de vele gedaanteverwisselingen, die in de weinige jaren van zijn bestaan zijn deel waren.

Ik zie den toenmaligen burgemeester Patijn de „overdekte markt", in 1884 gebouwd, nog openen, met een mooie improvisatie de jonggeborene doopend; een bloemrijke improvisatie, waarin hij in den nauwen toegang en de zich daarachter steeds verwijdende ruimte een beeld zag der toekomst.

Het begin der nieuwe onderneming mocht moeilijk zijn en haar weg eng, in de toekomst zou die weg zich verbreeden tot een wijd, gemakkelijk begaanbaar pad.

We zagen er de koopvrouwtjes met groenten en gevogelte werkelijk een tijdlang markt houden en wij gingen er heen minder uit kooplust dan wel uit nieuwsgierigheid.

Een oogenblik meenden wij werkelijk, dat Den Haag een „overdekte" markt bezat; maar wij hadden hierbij geen rekening gehouden met de „overdekte" koppigheid van het Hollandsche boerenras, dat schijnbaar toegeeft, maar ten slotte de traditie hooger stelt dan alle nieuwigheden, welke het onmeedoogend schipbreuk laat lijden op zijn stoeren kop.

En zoo zagen wij dan de markt, onze trots, langzaam maar zeker verdwijnen en wij waren weer genoodzaakt onze groenten te koopen in de open lucht.

Na veel lotswisselingen werd de voormalige markt in 1889 tot „Casino" verbouwd.

Dat was een idee!

Den Haag had behoefte aan een nieuwen schouwburg.

Neen, daar moet nu niet om gelachen worden; dat was heusch zoo gering niet.

Hier heb ik toch *Royaards* en *Aleida Roelofsen* zien debuteeren in Nora; en heel goed.

Royaards was dien avond wat zenuwachtig; hij had nog zoo kort geleden het Instituut voor de Marine verlaten en verwachtte dien avond heel wat ongewenschte toeschouwers, die hem, voor zijn debuut in Den Haag, niet bepaald kalmeerden. En mejuffrouw *Roelofsen* was mevrouw *Mulder* nog niet, maar het was alles in aanmerking genomen, geen kwade voorstelling; ik heb naderhand de *tarentella* wel eens slechter zien dansen.

Het Haagsche publiek liep werkelijk een tijd naar de opvoeringen van dit gezelschap, totdat er een kink in den kabel kwam en er dus weer een nieuwe aantrekkelijkheid noodig was om de zaak in stand te houden.

En die kwam werkelijk.

Het gebouw, dat blijkbaar vele eigenschappen in zich vereenigde, deed zich plotseling aan de verbaasde oogen van het publiek voor als.... circus!

Niet zoo'n prul als dat van *Barnum* met een tent die om kan waaien op een drassigen grond, maar een vast steenen circus, dat concurreeren kon met dat van *Carré* in Amsterdam.

Toen dacht ik een oogenblik met vergeeflijken Haagschen trots, „zie je, dat is het nu, daar heb je nu de bestemming en de toekomst van het gebouw en nu hebben wij ook ons vaste circus."

IJdele waan, 'k mocht er maar een paar voorstellingen beleven en toen *Corradini*, die er zijn paardendressuur had laten bewonderen, vertrokken was, veranderde het gebouw weer van uiterlijk en nam tijdelijk de allures aan van tentoonstellingszaal.

De merkwaardige collectie schoenen van *Zilcken* konden wij er toen o. a. bewonderen.

Een cameleon was er een klein kind bij.

Wanneer wij toen in dien tijd kinematografen of rijwielscholen gehad hadden, dan was er toen beslist een van die instellingen ingetrokken.

Maar daar droomden we toen nog niet van.

Gelukkig; er was een veel belangrijker verschijnsel in die dagen, dat in de geschiedenis van de „overdekte" met gulden letteren staat geboekt.

Sequah!

Nu lachen wij er om; wij vragen ons verwonderd af, hoe wij zoo dol kwamen in die dagen, maar wij deden er toch aan mee; wij hadden ook de koorts en wij rustten niet, voor wij althans een handigen masseur en nog handiger reclamemaker hadden gezien.

't Was de triomf van de kwakzalverij.

Een lange file van kreupelen en lammen stond daar 's avonds in de duisternis en koude op straat te wachten, duwende, desnoods vechtende voorzoover het ging, om toch maar in den wondertempel te komen.

Haagsch Lourdes.

Daar hoorde men oude mannetjes, die in jaren niet op straat waren geweest en ondersteund werden door familieleden, met bevende stem pruttelen: „asdat het een schande was, dat ze oude, gebrekkige menschen niet lieten voorgaan om bij den wonderperfester te komen" en „ach lieve hemel, astie me maar genezen zal!"

Maar daar was volgens de omstanders geen twijfel aan. Vooral de vrouwtjes uit het volk wisten ellenlange verhalen van wonderbare genezingen nog ingewikkelder en onbegrijpelijker te maken dan ze reeds waren.

Maar dat was juist 't mooie er van en een ongevraagde, maar niet ongewenschte reclame op de straat.

„'t Was een merakel en een merakel!" en „je most het maar zelf gaan zien, dan zou je overtuigd zên en..... gaat toch op zîj minse voor die ekipazie; zie je wel, de rêkdom komt ook, en as die komt dan is 't gaar geen smoesje; die wete wel, ware ze zên motte."

Mijnheer Zekwa (een perfester is toch een m'nheer,

nietwaar?) had den vorigen dag zich ook wel eens laten kennen van een filantropischen kant en uit zijn overvloed iets weggegeven aan de Haagsche armen.

En als de arme, wachtende stumpers dat hoorden, kregen zij tranen in de oogen van aandoening en verlangen.

't Was toch zoo'n beste, brave man; hij deed het allemaal uit pure menschenliefde en om de lijdende menschheid te helpen; en in dat zalige geloof, schuifelde de menschenslang door de Wagenstraat naar den ingang van de „overdekte".

Wie dan binnen zaten op de bovengalerij hadden een werkelijk, onvergetelijk schouwspel.

Het volk, bij kleine massa's, af en toe binnengelaten, leek dol van af de galerij gezien.

Bij wilde horden kwam het binnen stormen, totdat het parterre, mannetje aan mannetje, gevuld was.

En als dan die heerlijke muziek inviel:

„Heb je kromme beenen,
Van de rheumatiek,
Gaat naar Sequah henen
Hij geneest je met muziek,"

dan kon men eerst den invloed van de muziek leeren waardeeren.

Dan ging die menschenzee aan 't golven, dat men er boven zeeziek van werd; 't was precies of je op een boot zat. Maar wanneer dan ten slotte m'nheer zelf op 't podium verscheen, met al de trucs van een charlatan, maar toch met de onmiskenbare gaven van een volksleider (waarheen dan ook), dan was 't bepaald een gekkenhuis.

Dat zat 'm niet uitsluitend onder 't volk: menige Haagsche jongedame van min of meer dubieuzen leeftijd kon toen gerust zeggen dat zij zich gecompromitteerd had in die dagen van razernij.

Eenige jaren daarna, bezocht ik deze historische plek weder als lid van „Eigen Hulp".

'k Heb veel rumoerige vergaderingen bijgewoond; maar die kan toch ook meetellen, 'k verwijs naar de notulen; 'k wil alleen maar zeggen, dat de „overdekte" een veelbewogen bestaan achter den rug heeft.

Intusschen het tooneel was er nog steeds en het „Casino" stak het hoofd weer op als café-concert; het orkest onder leiding van den Heer *Waisvisz;* maar het bleef een café-chantant waar men weinig met dames kwam.

In 1901 werd het onder directie van den Heer *Boekholt* krachtig aangepakt en verbeterd onder den naam „Scala".

Toen nu den 1en October 1907 de zesde verjaardag van „Scala" werd gevierd en van het tooneel werd verkondigd dat de directie *f* 1000.— had verdeeld onder verschillende filantropische instellingen, toen zag ik op dat oogenblik de geest van Sequah, maar zeer verflauwd.

Want „Scala" heeft getoond dat er werkelijk uit dit gebouw nog iets goeds voor dat doel van publieke vermakelijkheid te maken was.

't Wordt werkelijk door Hagenaars en vreemdelingen gewaardeerd, en 't is al zoo populair geworden, dat het in den volksmond zijn eigenaardige uitspraak heeft verkregen van „Schalla", en als je 't zoover hebt gebracht dan ben je een heel eind op streek. Een fabrikant zegt in zoo'n geval: „'t artikel gaat er in".

Dergelijke vermakelijkheden hebben, hier voor jongelui althans, in België voor ouderen ook, de eigenaardige bekoring dat zij daarna nog den lust opwekken om even hier of daar te pleisteren, alvorens naar huis te gaan.

Een van die gelegenheden die als zoodanig vóór jaren hier een groote reputatie had, een graadje minder als „van Laar" in Amsterdam, was

„De Verliefde Sprot"

Die „Sprot", een klein vischwinkeltje, was gevestigd in 't Achterom, een nauw straatje parallel met de Veenestraat. 't Was een vischwinkeltje zooals er in de residentie meer, zooals er in iedere groote stad bestaan, zooals er honderden en duizenden zijn, en toch was de „Verliefde Sprot" een unicum in den Haag en in de wereld.

Hoe die naam is ontstaan.

Vele onderstellingen zijn gemaakt, maar de waarheid die ik uit den mond van den ouden heer *Van Bergen* hoorde, is deze: Het zaakje werd opgericht met de bedoeling die aan iederen vischwinkel kan worden toegeschreven; en de gedachten van den eigenaar hadden zich uitsluitend bepaald bij Zeeuwsche oesters en Hollandsche haring en . . . . de noodige winst daarop.

Maar onze vaderen schijnen niet altijd den weg bewandeld te hebben dien zij ons als den rechten voorhielden, en dat met een zeggingskracht, die somtijds zeer voelbaar was, en den Haag schijnt altijd den Haag te zijn geweest: de vereering van het vrouwelijk geslacht heeft daar steeds een tempel gevonden.

Als om strijd hebben opvolgende geslachten zich beijverd, aan de residentie dien naam te doen behouden en onvermoeid treden nog steeds recruten van beiderlei kunne in de gelederen zoodra een dappere op 't veld van eer gebleven is.

Daar nu liefde en oesters met elkaar in nauw verband staan is het te verklaren, waarom na korten tijd de bemoeiingen van den eigenaar zich verder uitstrekten dan tot den verkoop van visch.

Uitgelokt door de verborgen ligging, was het niet vreemd dat langzamerhand enkele nachtvlinders met hunne „dames", na een gezellig doorgebrachten avond, nog

even in het kleine verscholen vischwinkeltje aanliepen om er een paar oestertjes te verorberen.

En brengen dergelijke bezoeken hunne eigenaardige moeilijkheden mede, zij brengen aan den anderen kant, ook eigenaardige inkomsten die niet te versmaden zijn.

Dit begreep de schrandere man die eigenaar van deze zaak was; men moet partij trekken van elkanders zwakheden om sterk te worden in de maatschappij.

Hij was daarenboven een goedig en welwillend man, die wist wat der jeugd toekwam en die zijn klanten ongaarne iets weigerde.

En zoo onstond een klein, gezellig opkamertje waar verliefde paren ongestoord konden genieten van elkander en van hunne oesters, en waar ook de bekende „Damas" zich wel eens verwaardigde om te komen. Hij werd er niet geweerd.

Onder de trouwe bezoekers was een jeugdig viveur, wiens „dame" echter een zonderlinge preferentie had voor sprot, en die zij in zulke hoeveelheden wist te verslinden dat het de aandacht begon te trekken van andere gasten die in dit heiligdom werden toegelaten.

Deze jonge schoone geneerde zich ook niet in 't publiek uiting te geven aan haar van liefde overkropt gemoed en bezat dus twee zeer in 't oog loopende eigenschappen.

Toen nu op een avond beide eigenaardigheden weer sterk op den voorgrond traden, kon haar overigens zeer lijdzame gastheer niet nalaten tegen den eigenaar der zaak de opmerking te maken:

"Je kunt hier gerust een bordje uithangen: „In de verliefde Sprot". De naam was er.

Hoewel nooit een uithangbord met dat opschrift den winkel heeft versierd, heeft deze sinds dat oogenblik tot aan zijn dood, dien naam behouden.

En 't was geen geringe reputatie ook. Achter dit nederige

toonbankje hebben onze knapste juristen en ingenieurs, toen zij nog in den dop waren, een nieuwen haring staan eten, in gezelschap van menschen die nu wellicht hun ondergeschikten zijn; hier zijn de eersten van ons land hossend en lachend binnengedrongen met jeugdige, spoedig verwelkte bloemen aan hun arm; en van armen gesproken hier zijn ook met „den sterken arm" mannen uitgezet, tegen wier gezag zich thans niemand durft verzetten.

Eén uur na middernacht.

Het „kort achterom" is pikdonker; het kleine, nauwe straatje wordt door geen enkele lantaarn verlicht; vrijwel in 't midden echter wordt de zwarte duisternis brutaal onderbroken door een vollen bundel geel licht: 't raam van de „Sprot".

De rust begint over de stad te komen.

Men hoort alleen den regelmatigen stap van een agent op het trottoir en heel in de verte het hotsend gerommel van de wagens der straatreiniging, die langzaam dreunend komen aanschuiven. Doch boven die eentonige geluiden uit, klinkt, eerst gedempt, dan luider en luider, het ratelen van een aankomende vigilante.

Van den kant der Wagenstraat, de Veenestraat door, dan eensklaps bij het uitrijden der Kettingstraat een plotselinge verscherping van geluid, en met een zwenk ratelt de „Urbaine" het „Achterom" in, het kleine, nauwe straatje geheel vullend met harde, scherpe, klaterende geluiden die opstijgen tusschen de huizengevels.

Een zwarte massa met twee lantaarns wier schijnsel de silhouet van een paardenkop doet uitkomen.

Bij het verlichte raam worden de teugels ingehouden; getrappel van het paard; schichtig voor- en achteruitslaan; eindelijk tot rust gebracht. De koetsier springt van den bok, met groot lawaai van zijn manteljas; opent het portier

en twee gedaanten wippen uit het rijtuig in den gelen lichtvlak en verdwijnen door de rinkelende deur in de „Sprot.”

Van Bergen de eigenaar, komt met zijn welgedanen buik vooruit, van achter de toonbank aanwaggelen.

„Goeien avond m’nheer, goeiend avond juffrouw. Oesters m’nheer?”

En zonder antwoord af te wachten, schreeuwt hij naar omlaag tegen zijn zoon:

„Arie! oesters!”

Intusschen zijn mijnheer en de juffrouw reeds in ’t opkamertje verdwenen.

Een oogenblik later staat *Arie* geholpen door een knecht en zijn vader, een paar honderd oesters open te breken. Zoodra er vijftig klaar zijn, naar boven, met een paar fleschjes ale; de geur van geroosterd brood dringt van beneden uit de keuken in den winkel.

Daar komt een luidruchtige vroolijke troep den hoek om: een paar achterblijvers die op ’t sluitingsuur uit het café zijn gezet en nog trek in iets hartigs hebben.

Van Bergen hoort hen reeds in de verte aankomen en kent de stemmen. Met een aanduidende beweging van ’t hoofd naar ’t opkamertje, tot zijn zoon:

„Niet boven laten, Arie.”

Met duwende, lachende luidruchtigheid komen de nieuwe gasten binnen. Brutaal verdringen zij zich aan de toonbank.

„Zoo! Oesters? Voor wie? Wie is er boven Sprot?” En terwijl zij aanstalten maken om het trapje op te loopen, komt de eigenaar tusschenbeide:

„Asjeblieft heeren, geen gekheid; neen, dring nou asjeblieft niet... achteruit... ben je gek; ’t is hier ’n fatsoenlijke gelegenheid... komaan heeren is ’t nou uit... anders motte de heeren maar liever heengaan.”

Voortdurend loopt *Arie* het trapje op om iets binnen te brengen en bij 't opengaan der deur werpen de heeren beneden in den winkel een steelschen blik naar boven. Maar om een eind aan die aardigheid te maken vraagt van *Bergen* op den man af:

„Wat zal 't zijn heeren?"

„Haring"

„Getrokken?"

„Ja, natuurlijk getrokken."

Aan de toonbank staande, het hoofd een weinig achterover gebogen, laten zij het pekelbeestje in hun keel glijden. Bij deze bezigheid schijnt het voor jongelui een zeer vermakelijk bedrijf te zijn, z'n medemensch met een wandelstok of ander puntig voorwerp onverhoeds in de maagstreek te porren, hetgeen tot hoesten, vloeken, schelden en nog veel onverkwikkelijker dingen aanleiding geeft. Hierbij trad dan *Van Bergen* weer als scheidsrechter op.

En hoewel hij meer dan eens last had van de heeren, zij hadden wel respect voor zijn optreden, en één woord van *hem* deed meer dan tien kletspraatjes van ieder hunner.

„Hoort eens heeren", zei hij dan, terwijl hij met zijn zwaar lichaam de bezoekers een weinig voor zich uitdreef in de richting van de deur:

„hoor eens even; liefst geen ruzie hier; 'k heb nog nooit wat met de pelisie gehad; pas op toch meheer voor die schotel daar . . ."

Een van de heeren schijnt minder vast op zijn beenen te staan en stoot onzacht tegen een schotel met gepelde garnalen, die na een carambole gemaakt te hebben met een schotel gebakken visch zijn inhoud halverwege op de toonbank uitstort.

Dit wekt den wrevel van den ouden heer op.

„Koman, heeren, 't is nou wel geweest, asjeblieft."

Zwaar uitnoodigend gebaar.

Maar het jongmensch dat den schotel met garnalen heeft aangestooten, vindt in dit feit een gereede aanleiding om het bezoek te verlengen.

„Zeg eens Sprot je kent me niet waar?"

„Zeker, zeker, m'nheer"

„En 'k ben er goed voor hé?

„Jawel m'nheer, als u nu maar heengaat."

„Wordt je onbeschoft?"

„Wel neen, zeker niet m'nheer; u zegt het zelf: u bent er goed voor."

„O zoo! en jullie zijn beste lui, 'k zou er tranen van in mijn oogen kunnen krijgen; maar 'k moet nog verder; en... en... dan zal 'k morgen wel betalen."

„Best, m'nheer, best, dat komt wel terecht".

„Jongen, jongen! van Bergen wat zijn jullie hier toch joviale lui" en in een opwelling van dronken edelmoedigheid roept hij uit: „schrijf voor mij maar alles op wat er hier van avond gebruikt is!"

„Dat zou ik niet graag op m'n geweten hebben" mompelt de oude *van Bergen*, terwijl hij zijn klantje dat reeds door de vrienden verlaten is, langzaam de deur uitschuift.

De winkel is gesloten en vóór zijn de lichten uitgedraaid; van tijd tot tijd dringt een klein lichtstraaltje door, wanneer de kamerdeur boven op een kier geopend wordt om iets te bestellen.

Buiten wacht het rijtuig.

Eindelijk een zacht gestommel boven, een fluisterend spreken, en de deur van het opkamertje gaat geruischloos open; het licht daarboven is getemperd; voorzichtig dalen de gestalten uit de halfverlichte kamer in den donkeren winkel af.

Fluisterend „goeiend avond" en „goeiend nacht". Arie doet behoedzaam de deur open en wekt den koetsier, die op den bok zit te slapen.

De „Sprot” sluit.

Het luik wordt nu van binnen gegrendeld en *Arie* draait slaperig de lichten uit.

Alles nu duisternis.

Buiten is een zweempje van koud morgenlicht. Een portier klept dicht; een paar korte woorden klinken duidelijk in de ijle nachtlucht; en het rijtuig ratelt heen, lang ratelend tot ver-in-de-verte, met steeds minder geraas.

Dan de groote morgenstilte.

DE HAES.

Bij het sluiten van deze kleine serie Haagsche geschiedenis zou ik mij zeer oneerlijk gevoelen wanneer ik hier niet vermeldde dat ik zonder den krachtigen archivarischen steun van den Heer *Morren* en o. a. ook van den Heer *Wildeman* nooit van mijn onderwerp had kunnen maken wat ik nu misschien gedaan heb.

D. H.

BIJLAGE I.

Overdrachten van het perceel de *„Maréchal de Turenne"*.

6 April 1693.

Sr. Jean Hermier de Merval, „Segelclopper" van de Admiraliteit tot Amsterdam aan François le Fèvre, schoenmaker, een huis, erf, tuin, stal, waar „jegenwoordich uijthanght" den Maréchal de Turenne"; aan de Oostzijde van de Korte Houtstraat, voor een rentebrief van *f* 7500. De kooper behoudt een vrijen uitgang in zekere gemeene gang, daaraan gelegen.

(Op 12 Juni 1699, verkoopt dezelfde aan denzelfde een huis en erf aan de O. Z. van de Korte Houtstraat voor *f* 2825.)

24 Mei 1717.

De erfgenamen van Judith Biron, Wed. en erfgename van François le Febure (le Fèvre) aan Samuel Gourcq, wijnkooper, een huis en erf en tuin, (met „de camer daerachter", en een huisje nevens de kamer, mitsgaders nog een huisje daarachter), daar uithangt de „Maréchal de Turaine" aan de O. Z. van de Korte Houtstraat, voor *f* 10200.

28 Oct. 1737.

Samuel Gourc (Gourcq) wijnkooper, aan Nicolaas Dumoulin, een huis en erf met een nieuw getimmerde kamer, alwaar uithangt „de Maréchal de Turenne", O. Z. van de Korte Houtstraat voor een rentebrief van *f* 12500.

(3 Mei 1745, Christiaan Jacob Henny of Henin, stokhouder te Breda aan Nicolaas Dumoulin een huis en erf, alsvoren voor *f* 1300 en een rentebrief van *f* 2000 en 19 Juli 1748; de erfgenamen van den Win aan voorn. Dumoulin drie huisjes en erven, annex den anderen in een gang uitkomende aan de O. Z. van de Korte Houtstraat voor *f* 2900, en Godhard Gamber aan denzelfden een huis en erf in voorn. gang voor *f* 950. Op 19 Febr. Anna Carpentier, Wed^e^ Samuel Gourc (Gourcq) aan Nicolaas Dumoulin, twee kleine huisjes en erven aan de O. Z. van de kleine Houtstraat, in de poort naast de „Maréchal de Turenne", voor *f* 1100.)

2 Juni 1788.

Anthony Nicolaas Dumoulin, aan Pieter Baum, „casteleijn" in het Logement „de Maréchal de Turenne", gehuwd met Maria Louisa Bechlufft, het voornoemde perceel, voor een custingbrief van *f* 28000.

18 Juni 1800.
Pieter Baum wonende te Kircheim aan Philip Christiaan Schlosser, het bovengenoemd perceel voor *f* 7000 en een custingbrief van *f* 23000. Het is nog belast met een custingbrief per reste groot *f* 7000, ten behoeve van A. N. Dumoulin.

14 Juni 1802.
Philip Christiaan Schlosser aan Jean Paul Handel het bovengenoemde perceel, gelegen alsvoren voor *f* 4000, en twee custingbrieven, de eene groot, per reste *f* 3000, ten behoeve van A. N. Dumoulin en de andere groot *f* 23000 ten behoeve van Johan Pieter Baum.

BIJLAGE II.

Haagsche Logementen 1833.

Gouden Anker, Lamgroen. — Zwart Anker, Lamgroen. — Zwart Anker, Blijenburg. — Gouden Bal, Poten, Bangert. — Hotel de Bellevue, Bezuidenhoutsche weg, Maitland. — De Rotterdamsche Beurs, Spui O. 276 en 277, V. Velthoven. — Beurs van Amsterdam, Spui O. 276. — Held Blucher, Gevulde gracht, Waterboers. — Oranje Boom, H. Galauru. — Stad Breda, Spui, P. van Oudheusde — Collegie, Gevulde gracht, hoek Slop, E. v. d. Groen. — Nieuwe- of Schuttersdoelen, Korte Vijverberg, 1.50, J. Hendriksen. — Hotel de Oude Doelen, Tournooiveld 1, 240, P P. Reijman. — De Stad Eindhoven, Mosselhaven, Wed. de Graaf. — De Witte Engel, Heerenstraat 292. — Het Fortuin, Lamgroen. — De Haasjes, Groote Markt, Renooy. — 't Hof van Hanau, Spui O. 269, Regenboogen. — Het Roode Hart, Lange Poten 429, C. v. Hoekelen. — Het Witte Hart, Heerenstraat K. 301, Facq. — Heeren Logement over den Schouwburg, Korte Voorhout 68, De Erven de Baas. — Stads-Herberg, Zieken 248, Wed. Schoonejongen. — Het groot Keizershof, Buitenhof 87, J. A. Springer, (open tafel 4 uur, per persoon *f* 1.25). — De Kersenboom, Lamgroen. — De Kroon, Achterom, Luyte. — De Kroon, Gevulde gracht 431. — Gouden Leeuw, Hofstraat 152, Logher. — Rooden Leeuw, Bocht van Guinea 389. — De drie Leliën, Heerenstraat, Moulart. — De Reizende Man. Lamgroen. Miètte. — Marechal de Turenne, Korte Houtstraat 106, J. P. Handel. — Moriaanshoofd, Spuistraat, Peroett. — De Roos, Spui, Wed. v. d. Berg. — Het oude Schippershuis, Bierkade 286. — De drie Snoekjes, L. van Rijn. —

De Star, Spui 79. — De Twee Steden, Buitenhof 38, J. C. A. Schiedges. — Stoomboot, Spui 274. — De Valk, Spui 102. — Het volle vat, Bagijnestraat 174. — Bossche Veerhuis, Spui. — Leidsche Veerhuis, Spui 273. — Rotterdamsche Veerhuis, Spui 275. — La Ville de Paris, Korte Houtstraat. — Leidsche Wapen, Lange gracht — Zeven kerken van Rome, Spui 271. — De Zon, Spui. — De vergulde Zon, Lamgroen. — De Zwaan, Spui. — Het Zwijnshoofd, Heerenstraat, J. Rijcke. — Zwijnshoofd, Spui 421.

BIJLAGE III.

Haagsche hôtels 1900.

HOTELS: Oude Doelen, Tournooiveld 3—5, Centrum der stad, Hotel 1e rang. — Hotel des Indes, Lange Voorhout 56. — Hotel Twee Steden, Buitenhof 25—26. — Hotel Paulez, Korte Voorhout 2, Hotel 1e rang, matige prijzen. — Hotel Bellevue, Bezuidenhout 15, Hotel 1e rang. — Hotel Central, Lange Poten 24—28, bij 't Plein. Stationtrams, Scheveningen etc. — Hotel Maréchal de Turenne, Nieuwe Markt 2, bij 't Plein. Matige prijzen. — Hotel Lion d'or, Hofstraat 4, kamer en ontbijt van af *f* 2.—. — Hotel d'Angleterre, Wagenstraat 22. — Hotel du Passage, Passage 31. — Hotel Toelast, Groenmarkt 19—20. — Hotel de Zalm, Molenstraat 49. — Hotel du Commerce, Spuistraat 61, kamer en ontbijt van af *f* 1.50; Diners *f* 1.25 en hooger. — Pomona, Vegetarisch Hotel-Restaurant, Nieuwstraat 24, logies met ontbijt *f* 1.40 en 1.80. — Geheel-Onthouders Hotel-Koffiehuis, Prinsegracht 16. — Hotel Oud-Holland, Korte Poten 11, Logies met ontbijt *f* 1.50, Prachtige zomertuin. — Zeven Kerken van Rome, Spui 271, Logies met ontbijt *f* 1.50. — Ecksteins Burgerhotel, Heerenstraat 6, Logies met ontbijt van af *f* 1.25. — Hotel de l'Europe, Huijgensplein 17. — Hotel Neuf, tegenover station H.S. — Hotel Frijda (Israëlitisch) Gedempte Burgwal 10, kamer met ontbijt van *f* 1.75. — Hotel De Zon, Spui 239. — Hotel De Leeuw, Plein 6—7. — Hotel Metropole, Wagenstraat 124—124a, Kamers van af *f* 1.25 — Het Wapen van 's Gravenhage, Groote Markt, hoek Boekhorststraat, Logies met ontbijt *f* 1.25 en hooger. — Hotel Sans Souci, Regentesselaan 279—281, Kamers van af *f* 1.25. — Hotel de Tourist, Stationsweg 46 — Tehuis voor meisjes en vrouwen, Westeinde 27.

DOOR WELKE ZONDERLINGE MIDDELEN EEN HAAGSCH DROST EERTIJDS ZIJN TRAKTEMENT WIST TE VERHOOGEN.

Met goed recht mag men zeggen dat de Oud-Hollandsche magistraten hun ambt waardig bekleedden en den naam en de faam der magistratuur hoog wisten te houden.

De hun toevertrouwde belangen van rechtzoekenden waren in goede handen en in den regel was voor hun de uitoefening van blinde gerechtigheid niet alleen een symbool maar een grondbeginsel.

Uitzonderingen bevestigen den regel, en ook in onze oude en krachtige republiek kwamen wel eens gevallen van omkoopbaarheid en rechtsverkrachting voor, die overeenkomst vertoonen met voorvallen in het huidige Rusland.

Van algemeene bekendheid zijn de knevelarijen van den indertijd zoo hoog aangeschreven Meester Johan van Banchem, die na tal van eerste ambten in de magistratuur van 's Gravenhage bekleed te hebben, zijn leven als een gewoon misdadiger moest eindigen.

Na schepen en burgemeester geweest te zijn kreeg hij in 1672 van de Staten van Holland commissie van het ambt van schout en baljuw.

In deze betrekking bedreef hij allerlei wandaden met het

doel zich te verrijken, tengevolge waarvan hij vier jaar na zijne ambts-aanvaarding, bij provisie geschorst werd.

Bij deze zaak behoeven wij niet langer stil te staan, wij willen slechts even in herinnering brengen, dat Van Banchem op 26 November 1680 door het Hof van Holland ter dood werd veroordeeld. Hij teekende appel aan tegen dit vonnis, doch overleed op de voorpoort van het Hof, terwijl het appel nog aanhangig was.

Mogelijk is het slechte voorbeeld van een der eerste magistraten van invloed geweest op het gedrag van lagere ambtenaren, want kort daarna maakten eenige dezer zich aan dergelijke handelingen schuldig.

Wij willen hier het een en ander mededeelen omtrent de chantage door dienaren der justitie in de uitoefening hunner functie bedreven.

De omstandigheden waaronder zij deze handelingen beginnen hebben eene komische zijde en zijn vrijwel onbekend gebleven.

De daarop betrekking hebbende stukken bleven waarschijnlijk opzettelijk bedolven onder het stof der archieven, daar de medespelers in deze droevige farce, het even goed als de hierarchisch boven hun geplaatste personagien, in hun belang achtten een sluier te werpen over de begane euveldaden, om zoodoende het prestige der dienaren van de justitie te bewaren.

De drost eener groote stad kwam door zijn ambt dagelijks in aanraking met lieden van allerlei slag en ook met die, welke nu niet bepaald behoorden tot de élite der maatschappij.

Het vrouwelijk element had daarin geen onbelangrijk aandeel.

De prostitutie, die toen nog niet uit moreele en sanitaire overwegingen wettelijk gereglementeerd en aan banden gelegd was, vertoonde zich in dezelfde vormen en uitwassen als thans, en hare beperking, zoo goed als hare uitbreiding,

door oogluiking, was uitsluitend in de macht van dien ambtenaar der justitie.

De toenmalige drost de Jeude moet een man geweest zijn bedeeld met een uiterst rekbaar geweten.

Na eene waarschijnlijk zeer gemakkelijke overwinning op zich zelf ging hij aan het bepeinzen der middelen, die hem ten dienste stonden om zijn ambt winstgevender te maken, en moet hij tot de conclusie gekomen zijn, dat de verlokkingen der vrouw hem daarbij de beste diensten konden bewijzen.

Die gelukkige ingeving bracht hem tallooze goudstukken in den buidel.

De Eva van de erfzonde was spoedig gevonden.

Zij vertoonde zich als een niet onbevallige jonge deerne, antwoordende op den welluidenden naam van Clara van Conincxbergen, dochter van de zeventigjarige Geertruida Blom, Weduwe Conincxbergen.

Mama behoorde niet bepaald tot de fine fleur, in wêerwil van haar naam, want op haar aanraden verliet Clara reeds op jeugdigen leeftijd het pad der deugd, om gehoor te geven aan de schitterende voorspiegelingen van een bedaagd gehuwd heer.

Na dit eerste avontuur volgden meerderen, zij leefde in concubinaat en deelde later hare gunsten zeer vrijgevig uit. In den aanvang werkte drost de Jeude alleen met dit sujet, later wierf hij meerdere helpsters aan, die hem behulpzaam waren in het aan het wankelen brengen van den echtelijken trouw van in goeden doen zijnde heeren. Op behendige wijze wisten zij uit dien ontrouw munt te slaan. De zaak werd geheel volgens de regelen der kunst op touw gezet en de resultaten waren verre van onbevredigend.

Wij zullen trachten de verschillende tafereelen van deze klucht na te vertellen als eene bijdrage tot de kennis der zeden en gewoonten der achttiende eeuw.

Aan Clara van Conincxbergen viel als rechterhand van den drost een drievoudige rol ten deel. Vaak trad zij uit hoofde harer bekoorlijkheid als verleidster op, steeds fungeerde zij als aanbrengster en ten derde rustte op haar eene functie van letterkundigen aard. Zij moest n.l. de pen in dienst der chantage hanteeren en wist soms werkelijk hartroerende, hoewel op het punt der orthographie niet onberispelijke epistels te schrijven, waarvan wij onze lezers hier en daar eenige brokstukjes ten beste zullen geven.

Zoo richte zij uit naam van zekere Juffer Truy van Deutecom een billet-doux aan een heer in 't Westeinde, om hem uit te noodigen tot een samenkomst met iemand, die brandde van verlangen hem te ontmoeten.

Praeceptor Bakker ontving een dergelijk epistel van haar hand en ook aan den pachter Brekelencamp viel de twijfelachtige eer te beurt een briefje van haar te ontvangen, geschreven uit naam van de naar hem smachtende Juffrouw Heynsius.

De bende was goed georganiseerd, en indien een aanslag mislukte, dan werd dra een andere op touw gezet.

Ook de substituut-schout Kint was in geregelde relatie met de bende en trok daarvan natuurlijk zijn voordeel. Men moest het echter volgens zijn oordeel niet al te bont maken en eens liet hij zich tegenover de hoofdverleidster Clara van Conincxbergen uit, dat zijn chef de schout niet gemoeid wilde zijn in aanhalingen, waarvan al te duidelijk bleek dat men de lieden opzettelijk in den val had gelokt.

Dank zij de bestaande verbalen kunnen wij nagaan hoe de bende in sommige gevallen te werk ging.

In het begin van het jaar 1703 sloegen zij onder de navolgende omstandigheden een prachtigen slag.

Volgens de verklaring van Clara van Conincxbergen had de baljuw van den Haag met een zijner helpsters Juffer Sophia de Graeff afspraak gemaakt om den niet zeer standvas-

tigen, doch zeer rijken Heer B. in hunne netten te lokken en bij het plegen van echtbreuk te betrappen.

Nadat de voorbereidende arbeid in gang en de mijn gelegd was, begaf Clara zich des avonds in gezelschap van hare vriendin voor den beslissenden slag naar de herberg het Hof van Holland.

Sophia trad het lokaal binnen en ontmoette aldaar haar slachtoffer, dat onbewust van het gevaar dat hem boven het hoofd hing, haar komst met vreugde begroette.

Na het gebruik eener hartsterking begaf het drietal zich in de meest opgewekte stemming, naar eene gastvrije woning, waar de Heer B. ongestoord met zijn liefje meende te kunnen converseeren.

Helaas de ontgoocheling zou weldra volgen.

Bescheiden trok Clara zich spoedig terug onder voorgeven de liefjes niet langer te willen storen, in werkelijkheid om zoo snel mogelijk den strengen baljuw ten tooneele te voeren. De dienaar der gerechtigheid liet niet lang op zich wachten, op ruwe wijze stoorde hij het tête-à-tête en constateerde den echtbreuk van den ongelukkigen B. Deze kocht na lang loven en bieden de stilzwijgendheid van den baljuw voor de niet geringe som van 4000 gulden.

Ten huize van Clara Conincxbergen snapte de baljuw onder gelijke omstandigheden een aanzienlijk heer uit Zeeland in intieme conversatie met eene gehuwde dame met name Juffer Heynsius.

Andere malen was onze zeer bedreven Clara het voorwerp der aanbidding van verliefde heeren, die over een wel voorziene beurs beschikten.

Zij schepte er een zonderling behagen in zich op het juiste oogenblik door den baljuw in hun gezelschap te laten overvallen. Al naar gelang der omstandigheden varieerde het tooneel der handeling.

Zoo werd het soms verplaatst naar de woning van een

zekeren Ary Sleepje, alwaar de eerzame boekverkooper Verbesselen het slachtoffer werd zijner lichtzinnige ontvlambaarheid voor mademoiselle Gertrude van Deutecom. Niet altijd gelukten de aanslagen.

Zoo wilde de heer baljuw op een goeden dag munt slaan uit de zwakheid voor het vrouwelijk schoon van procureur B. en chirurgijn B. De heeren legden geregelde bezoeken af ten huize der gevaarlijke Dona Clara, en hij wilde nu de gelegenheid aangrijpen ze eens voor hunne pekelzonden te laten bloeden. Doch helaas, door een of andere oorzaak opgehouden kwam ons drostje te laat, juist een oogenblik nadat de heeren vertrokken waren, en miste zoodoende zijn slag.

Ook een zekere juffrouw Adele de Jongh stelde hare woning beschikbaar voor dergelijke vertooningen, en daar ter plaatse behaalde de Jeude een schitterend resultaat. Immers betrapte hij aldaar een bekend rechtsgeleerde in amoureuse conversatie met de aanvallige Caetje van den Bosch. Het lid van de balie was bevreesd voor schandaal en verzekerde zich de stilzwijgenheid van den drost voor een som van rond vierduizend gulden.

Men ziet het was een lucratieve onderneming.

De baljuw was met dit resultaat wel tevreden maar niet voldaan en wenschte het veld zijner werkzaamheid uit te breiden.

Hij keek om zich heen, bepeinsde de zaak en had weldra gevonden, want, men weet het, onze drost was een schrander man.

Hij zou zich voortaan ook in relatie stellen met de houders of houdsters van bekende huizen van ontucht.

Voorzien van de noodige volmachten ging de bevallige Clara op stap als plenipotentiair afgevaardigde naar twee bekende bordeelen.

Zij begaf zich naar het huis van Vinck en naar dat van Moer van Brussel. Haar opdracht luidde, „om deselve te

disponeeren, dat sij met den Heer Bailliu dadelijck souden willen correspondeeren, om aldaer getroude mans t'attrapeeren".

Aan die vingerwijziging werd kracht bijgezet door de ernstige vermaning dat indien zij weigerden gemeene zaak met den drost te maken, het hem niet aan middelen ontbrak, om hun bedrijf totaal te ruineeren en dat hij dit zonder genade zou doen.

Op die basis moesten de onderhandelingen wel spoedig vlotten.

Clara zou als belooning voor hare gewichtige diensten eene ruime wekelijksche toelage krijgen, op voorwaarde dat zij zich geheel aan de zaak zou wijden en hem trouw de misstappen zou aanbrengen van onsoliede gehuwde heeren.

De drost gewoon zich altijd keurig uit te drukken, vereerde zijne helpsters met den deftig klinkenden naam van correspondenten en beschikte voor zijne doeleinden over eene heele sectie voor hem pal staande lichte kavalerie.

Volgens de getuigenis van een hunner, Johanna van Someren, bijgenaamd de Engelsche Clinck, kregen verschillende zonderlinge dames, die om geldige redenen, uit de stad 's Gravenhage en hare vrijheid gebannen waren, verlof daar gevestigd te mogen blijven en er huizen van ontucht te exploiteeren, op voorwaarde dat zij den drost medehielpen in het snappen van gehuwde mannen.

Wij troffen daaronder aan Martha in 't Kickerstraatje, Mlle Dumée, Caetje de Cantenayster, Neelmoer aan 't Siecken, Juffer Astree, Sara Lot en Dorothea of Mevrou de Gravinne. Hunne namen teekenen ons reeds voldoende hunne persoonlijkheid.

Ten huize van zekeren Nobelingh, maakte de baljuw de minder nobele afspraak met Neelmoer en hare dochter, dat hij in de woning der vrouwen de hand zou leggen op een der Secretarissen van 's Gravenhage en dat de schout en zijne

dienaren zich zouden gereed houden aan het Dorre Kaytje om daar gerequireerd te kunnen worden tot het verleenen van assistentie.

Geertruida Blom de moeder van Clara, speelde trots hare 72 jaren een niet onbelangrijken rol in de klucht. Niet alleen werkte zij mede aan de voorbereiding der ondernemingen, maar zij fungeerde ook als postillon d'amour, door de invitatie briefjes van haar dochter ter bestemde plaatse te bezorgen.

De drost had zich ook nog de medewerking verzekerd van eene zekere vrouw Louvet, die hare woning beschikbaar had gesteld voor de samenkomsten van verliefde paartjes.

Vrouw Blom maakten te samen met vrouw Louvet de noodige aanstalten om een aanslag te doen op de beurzen van den pachter Brekelenkamp en van den brander van Genderen.

Gemeenlijk werd op het juiste oogenblik een der kinderen van vrouw Louvet naar den schout gezonden om hem te waarschuwen, dat het tijd voor hem was om ten tooneele te verschijnen.

Te voren was reeds alles nauwkeurig tusschen den ambtenaar der justitie en de vrouwen afgesproken en geregeld.

Was de drost met een dienaar voor het huis verschenen, dan wachtte hij het sein om binnen te treden. Geertruid gaf dan door het laten vallen harer muilen en door het verschuiven der gordijntjes het teeken dat de strenge vertegenwoordiger van het beleedigde recht zijn intree moest doen, om van den kleinmoedigen zondaar, een zoenoffer in klinkende specie of in den vorm eener geteekende betalingsbelofte te eischen.

De aanslag op den brander van Genderen bracht volgens den drost 300 guldens, doch volgens andere verklaringen, het dubbele van dit bedrag op.

Clara en Louvet kregen voor hun aandeel elk eerst 25 gulden en naderhand elk nog eens 17 1/2 gulden.

Was het resultaat bevredigend en had de gehuwde guit

flink gebloed voor zijn lichtzinnigheid, dan lieten zijn belagers brandewijn en versnaperingen aanrukken, om in vroolijke stemming de overwinning op de ondeugd te vieren en hadden dan de gelegenheid om nieuwe aanslagen voor de naaste toekomst te smeden.

Niemand was veilig voor die aanslagen, geen bedienaar van het Evangelie, geen hoogernstig geneesheer, geen aanzienlijk magistraat; ieder stond bloot aan hunne verlokkende beloften en dringende uitnoodigingen.

De Luthersche predikant Spitsius had het geluk den dans te ontspringen. Op een zekeren dag kwam de eerbiedwaardige man voorbij de woning van juffrouw Louvet, terwijl deze aan de deur stond. Zij maakte een vriendschappelijk praatje met hem en noodigde hem uit binnen te treden.

Niet lang liet hij zich bidden om van hare gastvrijheid gebruik te maken.

Clara berekende reeds even als het melkmeisje in de fabel, waaraan zij het geld zou besteden, dat dit bezoek haar in zou brengen, en zei tot vrouw Louvet, toen de domine bezig was zich allerminzaamst te onderhouden met de dochter dezer Juffer: „Moedertje, die domine is een braaf man, laten wij daarom maar dadelijk den drost waarschuwen dat hij hier op bezoek is".

Zoo gezegd, zoo gedaan, een der kinderen werd naar den heer de Jeude gezonden om hem op de hoogte te stellen van het geen er gaande was.

De boodschap bereikte echter, om een ons onbekende reden, hare bestemming niet en daar de drost niet verscheen ontkwam de Heer Spitsius aan heel wat onaangenaamheden.

Bij hun verhoor verklaarden moeder en dochter Louvet, dat zij het verfoeilijk gevonden zouden hebben den drost te waarschuwen en dit dan ook niet gedaan hadden.

In het dossier vonden wij meer gedetailleerde stukken betreffend een zeer eigenaardig geval van afpersing, zoodat

wij in de gelegenheid zijn, daarvan een omstandiger verhaal te geven.

In deze zaak speelde een Portugeesche Jood, die den naam droeg van Francisco de Cordua, een hoofdrol.

Hij stond bij het leger en was gedurende de veldtocht in de Donau-landen in zekere dienstbetrekking bij den luitenant-generaal, graaf van Oostvriesland.

Als troost en schadeloosstelling voor de ontberingen van het leven te velde liet de graaf van Oostvriesland zich vergezellen door zijn liefje Manon Suares, eene Française, bij wie de twintig jarige Cornelia Louvet uit den Haag als kamermeisje diende.

Cornelia was de dochter van de ons reeds bekende vrouw Louvet. Zij was van aardig uiterlijk en het kan ons daarom niet verwonderen dat Cordua, die ook uit den Haag afkomstig was, en het meisje dikwijls in de omgeving van zijn meester aantrof kennis met haar maakte.

Cordua verliet het leger, en was het toeval of wel afspraak, hij reisde huiswaarts in gezelschap van Cornelia Louvet. Het duurde niet lang of hij raakte ook in kennis met de ouders der jonge dame en kwam van tijd tot tijd bij hen aan huis, om er onder gezelligen kout een glaasje wijn te drinken.

Het ging der familie Louvet financieel niet geheel naar wensch en zij waren vaak in moeielijkheden.

Men zag in Cordua een bemiddeld en welwillend vriend aan wien men gerust zijn nood kon klagen en van wien men hulp mocht verwachten.

Cordua was inderdaad niet doof voor hunne beden en besprak de middelen om verbetering in den toestand te brengen. Cordua bezat een vriend met name Machado, te Nijmegen woonachtig, alwaar hij aan het hoofd stond van een belangrijk huis in fourage. Hij beval Louvet bij dezen aan en het gelukte hem dezen eene goed gesalarieerde betrekking op dit kantoor te bezorgen.

Om Louvet in de gelegenheid te stellen zijne nieuwe betrekking zoo spoedig mogelijk te aanvaarden, tastte Cordua in den zak en gaf hem reisgeld om dadelijk naar Nijmegen te kunnen vertrekken.

Intusschen had men reeds om den argeloozen Cordua een net gespannen met de liefelijke bedoeling hem eens ter dege af te zetten.

Louvet nam hartelijk afscheid van zijn weldoener, doch inplaats van zich onmiddelijk, zooals overeen gekomen was, op weg te begeven naar zijne nieuwe betrekking, bleef hij nog eenige dagen rustig in den Haag en nam er heimelijk zijn intrek bij een zwager, die op de Prinsengracht woonde.

Daar liet hij zijn zoon bij zich komen en instrueerde hem, Cordua's gangen nauwkeurig te bespieden en na te gaan of deze gebruik maakte van de voorgewende uitstedigheid des vaders om diens huis te bezoeken en intieme betrekkingen te onderhouden met zijne dochter Cornelia.

Was zulks het geval, dan moest hij onmiddelijk den drost waarschuwen, die dan volgens een te voren met hem gemaakte afspraak, ten tooneele zou verschijnen.

Vriend Cordua verklaarde later bij de behandeling der strafzaak, dat hij den drost van den Hove, de Jeude verscheidene malen op eenigszins geheimzinnige wijze gehuld in een donkeren mantel en de hoed diep in de oogen gedrukt, om het huis zijner vermeende vrienden had zien scharrelen. Daar hij toenmaals niets kwaads vermoedde, had hij geen verdere aandacht aan die feiten geschonken.

Vrouw Louvet geboren Johanna van Tongerlo, die alle draden gespannen had, opdat haar buit haar niet zou kunnen ontgaan, zou hem hebben kunnen inlichten omtrent de zonderlinge gedragingen van den heer drost, doch dit lag nu juist niet op haar weg. Integendeel, en Cordua zou helaas te laat ervaren wat dit alles beteekende.

Op een avond kwam Cordua wederom een praatje bij zijne

vrienden maken, en bleef daar onder het drinken van eenige glazen wijn tot elf uur in het gezelschap van moeder en dochter. Hij wilde toen opstaan en naar huis gaan. Het weer was donker en het regende hevig, zoodat de beide dames hem voorstelden zich liever niet buiten te wagen, doch de nacht in hun huis door te brengen.

Na eenig tegenstribbelen zijnerzijds liet hij zich overhalen en begaf zich om half twaalf ter ruste op een hooger gelegen vertrek. Hij sliep onmiddelijk in, waarschijnlijk tengevolge van het gebruik van den wijn, doch toen hij kort daarna wakker werd was hij hoogst verbaasd te constateeren, dat hij niet meer alleen was, en dat de bekoorlijke Cornelia aan zijne zijde rustte. Hij was nog niet van zijne verwondering bekomen, toen de drost gevolgd door twee gerechtsdienaars, die elk een kaars in de hand droegen, binnentrad.

Het bleek naderhand dat alles volkomen goed was afgesproken. Toen Cordua anderhalf uur gerust had, trad Cornelia de kamer binnen, liet de sleutel buiten op het deurslot steken, stelde een brandende kaars op tafel, ontkleedde zich en legd zich zachtens naast Cordua neder, die niet wakker werd.

Haar broeder, bediende bij den prins van Auvergne, had post gevat op een tegenover liggend afdakje; dank zij de kaars kon hij duidelijk alles zien wat in de kamer gebeurde, en ging op het juiste oogenblik den heer de Jeude, drost van hof, en zijne dienaars waarschuwen.

Cordua werd uitgenoodigd zich aan te kleeden en den drost te volgen naar den kelderkeuken.

Na eenige pourparlers presenteerde de drost hem een gedrukt briefje, waarin de opene plaats voor de te betalen som was ingevuld met vijf honderd gulden, en waarin als oorzaak van de schuld was uitgedrukt, dat Cordua zou zijn gevonden in overspelige handeling. In den beginne weigerde Cordua zijne handteekening onder het briefje te

zetten, doch bevreesd voor schandaal gaf hij ten slotte toe.

Na verloop van een week betaalde hij in tegenwoordigheid van Manuel Levy de helft der som, terwijl Levy daarbij nog zeventig gulden voegde.

Wij citeeren verder het volgende.

Waarmede (met de betaling van *fl.* 320) de drost „heeft „willen genoegen nemen in plaatse van de resteerende hon- „derd gulden, alsoo 't poene reets op de eerste betalinge was „vermindert, ende hij comparant in dorso van de acte obli- „gatoir met zijn hant hadde geschreeve, dat daer op nogh hon- „dert gulden was resterende, verclaert wijders dat Manuel „Levy, aan hem Comparant, sijne ondertekeninge onder „d'acte obligatoir gestaen hebbende heeft wederom gegeven „in de kerk off Synagoge leggende die agter zijn boek, van „waer hy die heeft geborgen, verclaert nog laestelyk dat den „eersten eijs by den drost is gedaen geweest tot duysent „ducaten, dogh dat hy Comparant syn geringe gelegentheyt „hebbende geallegueert, eyndelyk het was eens geworden „om onlusten in syn familie te voorcomen op de somme van „vijffhondert gulden ende alsoo in het geheel niet meer te „hebben betaelt als drijhondert twintig gulden, verclarende „alsnog dat hy niet heeft geweeten, als even voor het comen „van den drost in voege als voren, binnen de Camer, dat „Cornelia bij hem was en verder verklaarde hij ten stelligste „in geenerlei intieme betrekking tot bedoeld meisje gestaan „te hebben."

Aan alles komt een einde, en zoo ook kwam een einde aan de booze streken der afzettersbende. Wij hebben niet kunnen vinden op welke wijze die officeel ter kennisse van de hooge overheid gebracht werden, maar het blijkt uit de stukken dat zij op zoodanige wijze in de aangelegenheid gemoeid werd, dat zij geen onwetendheid meer kon voorwenden en wel gedwongen was over te gaan tot de vervolging der deelnemers in de reeks afpersingen.

Merkwaardig is het evenwel, dat de drost de Jeude daarbij in het geheel niet betrokken werd en ongestoord zijn ambt is blijven uitoefenen.

Men begon de instructie der zaak van Clara van Conincxbergen, welke door het Hof van Holland werd opgedragen aan de Magistraten, Johan Bijemont, burgemeester, Johan Dedel, Mr. Adriaan van Spierinchoek en Willem Comans, Schepenen en den Baljuw Mr. Pieter Dierquens, die van 1689 tot 1714 dit ambt te 's Gravenhage bekleedde.

De Heeren Vallensis en Cau fungeerden daarbij als commissarissen.

Toen Clara van Conincxbergen in het tuchthuis zat kon zij het schrijven van brieven niet achterwege laten, zij had nu eenmaal een litterairen aanleg.

De brieven werden echter onderschept en de copieën daarvan berusten in het dossier der zaak.

Een brief was gericht aan Hendrina van Brugge de huisvrouw van Andries van Hout met het dringend verzoek een epistel te willen bezorgen aan den genaamden Pluto. Deze Pluto was een gewezen soldaat van de Compagnie Gardes, een gehuwd man met name Kobus, toenmaals in dienst bij den Procureur-Generaal.

Wij zullen uit dit schrijven eenige zinsneden aanhalen.

Mijn alderliefste Liev. Ik kan niet nalaten aan U te laten weten, door dien dat gy so veel liefde niet voor mijn meer hebt, als gy wel gehad hebt, als dat ik heel siek ben.— Ik denk meer om U als om myn eigen moeder.

Mag ik U bidden om Gods en om Gods wil dat gy soo goet belieft van om my een schelling of drie te lenen, totdat ik los ben, ik als dan, so sal ik se U ten dank weer geven, met wat Coffy, God die sal het U wederom lonen.

Gy moet geen mens in de wereld seggen dat ik U geschreven heb, want ik heb het met myn bloed gedaen, en bewaert dese briev tot myn gedagtenis of het de laatste was.

„De brief was tot hiertoe inderdaad met bloed geschreven, het geen gewis eene zekere bekoring op den ontvanger moet gehad hebben”.

Wij vervolgen:

Ik soude myn brief wel verder met myn bloed hebbe geschreven, maar het kopje dat viel om, en het gat in myn borst dat is al weer toe en ik had nu geen mes of schaar om een ander te snijde, so dat ik genoodsaekt ben geweest om myn brief van droefheyd met inkt te vollende, maar myn alderliefste Co-lief, mag ik U nog eenmael bidden om de liefde van die groote God, stiert mij doch een schelling of drie, en een betie Coffy.

Mag ik U bidden ootmoedig mijn lieve bekje, en so gy selver niet en belieft te komen, so kent my so waerdig en schryft mij een klijn briefgen, en geeft, of laet het geven aen Alida die de knoopjes maekt in het verdomde Spinhuys, en gaat met een na U heer toe, en secht tegen hem, dat ik hem doe groeten. (Men ziet zij was op goeden voet met den Procureur-Generaal).

De verdere proza van de ongelukkige Clara zullen wij den lezer besparen, nu men gezien heeft hoe geschikt zij de pen hanteeren kon.

Bij een verhoor, dat op 27 April 1705 plaats vond verklaarde Clara met den drost te zijn overeen gekomen, dat zij hem kennis zou geven, wanneer een gehuwd man uit eigen beweging een bezoek bij haar aflegde, en dat zij persoonlijk den baljuw haalde toen zij wist dat de eerbare boekverkooper Verbessel op het punt stond eene onvoorzichtigheid te begaan.

Aan Commissarissen bekende zij bij het volgend verhoor op 18 Mei dat zij op den leeftijd van nauwelijks zestien jaar, door bemiddeling van haar moeder verkwanseld was geworden aan een gehuwd man, die eene hooge betrekking in een regeerings college bekleedde.

Sedert dien had zij talrijke minnaars gehad en een vroolijk leventje geleid. Zij had haar aandeel genoten van de boeten die door den drost geheven waren na het op heeter daad betrappen van overspelige gehuwde mannen en vertelde ook met den substituut-schout een afspraak gemaakt te hebben om bij haar een chirurgijn te verrassen, waarmee zij beweerde omgang te hebben.

Op 11 Juni spraken de Heeren Schepenen hun vonnis over Clara van Conincxbergen uit.

Zij werd veroordeeld tot een kwartier expositie in de kooi en tot acht jaar tuchthuisstraf, en na de expiratie dezer straf mocht zij gedurende 20 jaar het grondgebied van 's Gravenhage niet betreden.

Op dien zelfden dag werd haar medeschuldige Geertrui Blom heimelijk gegeeseld en veroordeeld tot verbanning voor den tijd van twaalf jaar.

Reeds eenige weken te voren was het lot beslist van moeder en dochter Louvet, door den uitspraak van Schepenen op 16 Mei.

De moeder werd heimelijk gegeeseld en voor den tijd van 25 jaar uit het rechtsgebied van Holland gebannen. De dochter kreeg geen lichamelijke kastijding doch kreeg last dadelijk uit den Haag te vertrekken, met verbod daar zonder consent niet te mogen terugkeeren.

Hiermede eindigde deze geschiedenis, die ons geen hoogen dunk kan geven van de onpartijdigheid der rechters in het toedeelen van straffen.

EDUARD VAN BIEMA.

EEN GEDEGENEREERDE FAMILIE

DOUGLAS-LUYKEN.

In 1714 vestigde zich te 's Gravenhage als advocaat voor het Hof van Holland Mr. Jan Abel Douglas [1]).

Hij was een zoon van Abraham Douglas, 1e raad en directeur-generaal van Ned.-Indie en van diens eerste vrouw Judith Fauconnier [2]) en behoorde tot een aanzienlijke Schotsche familie waarvan enkele leden zich in de Nederlanden hadden gevestigd [3]). Mr. Jan Abel was in Indie geboren en had te Leiden gestudeerd. 15 November 1718 trad hij in de Kloosterkerk in het huwelijk met Sara

---

1) Hij legde den eed af op 9 Maart 1714.

2) Abraham Douglas was in tweede huwelijk getrouwd met Johanna van Breugel. De familie Douglas van Breugel stamt in vrouwelijke lijn af van een anderen tak, die zich eerst in de achttiende eeuw in Holland had gevestigd nl. van Mary Douglas gehuwd met Casper van Breugel. Genoemde Johanna van Breugel kocht 10 Juni 1723 een huis aan de Noordzijde van het Nieuwe Voorhout.

3) Deze tak der familie Douglas komt niet voor in Vorsterman van Oyen's Wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën, terwijl hij evenmin genoemd wordt in het „Memorandum" van den Majoor C. M. Douglas.

Luyken, [1]) dochter van Mr. Daniel Luyken en Geertruyd Moutschop [2]).

Daar hij tien dagen na zijn vader's overlijden — Abraham stierf te Amsterdam den 20en October [3]) — in ondertrouw werd opgenomen, ligt het vermoeden voor de hand, dat de verhouding tusschen vader en zoon veel te wenschen liet en dat Papa zich misschien met zijn keuze minder goed had kunnen vereenigen. Hij betrok een huis aan de westzijde van de Nieuwe Breestraat (thans Lange Beestenmarkt) op den hoek van de Prinsegracht (nu gemerkt N°. 14a, Zuid-Holl. Verkoophuis), hetwelk aan zijn schoonvader toebehoorde.

Sara schonk hem in een kort tijdverloop vier kinderen: Frans ged. 27 September 1719; Abraham ged. 14 September 1721, Geertruid Clara ged. 21 Juli 1723 en Elisabeth Sara ged. 24 September 1724. De jongste dochter stierf op zesjarigen leeftijd en werd 1 September 1730 in de Groote kerk begraven. Mr. Jan Abel schijnt weinig jaren na zijn huwelijk aan zwakte van geestvermogens te hebben geleden, want in 1724 verzoeken zijn echtgenoote en schoonvader aan het Hof van Holland om hem onder curateele te stellen, vermits hij door „zwakheijt van verstant en oordeel, onmagtigh was tot uijtvoeringe van zijn saeke, hetgeen sedert eenige jaren merkelijk was toegenomen" [4]).

Vier jaren later moest zijn éénige broer Abraham

---

1) Geboren 18 Mei 1692.

2) Mr. Daniel Luyken geb. te Amsterdam 9 Aug. 1659 zoon van Anthonie Luyken en Rachel van Schijne tr. 5 Maart 1686 Geertruid Moutschop geb. te Alkmaar 18 Nov. 1661, dochter van Gerrit Moutschop en Elisabeth van Stamhorst. Mededeeling van den Heer D. G. van Epen.

3) Hij werd begraven in de Nieuwe kerk.

4) Appointement van het Hof 13 Juli 1724. Memoriaal.

Douglas eveneens onder curateele worden gesteld. Abraham was een vrij gedegenereerd sujet, die niet geheel en al toerekenbaar schijnt geweest te zijn. Hij was aan „Wijntje en Trijntje" verslaafd en had zich zoodanig in schulden gestoken, dat het Hof in 1728 orde op zijn zaken had moeten stellen. Abraham was toen reeds een gehuwd man, want 8 October 1724 was hij te Rotterdam [1]) met een van zijn vriendinnetjes Johanna Christina van Amelonse in den echt getreden. Een zoon, Abraham Albertus Theodorus, die zij hem vóór het huwelijk had geschonken, was toen door hem geëcht. Dit huwelijk was niet naar den zin geweest van zijn schoonzuster Sara Luyken, want zoolang hij ongetrouwd bleef, was hij de rijke erfoom voor haar kinderen, en zij had zich reeds allerlei plannen voor de toekomst gemaakt. Maar een wissel op een erfenis is al even onzeker als een aandeel in een Amerikaansche spoor- of petroleum-maatschappij. De fortuin scheen haar evenwel gunstig, want het jeugdige neefje, die al haar plannen in duigen had doen vallen, verhuisde naar betere gewesten.

Sara wreef zich vergenoegd de handjes, de aandeelen in de erfenis waren op eenmaal geducht gestegen, maar haar vreugde was niet blijvend, want twee-en-een halfjaar later vernam zij de mare dat Johanna opnieuw een baby verwachtte. Sara hield zich poeslief en toen de tijd naderde noodigde zij haar schoonzuster uit om bij haar die blijde gebeurtenis te komen afwachten. Johanna, die haar in 't vizier had, vond dit niet raadzaam, en vertrok naar Amsterdam, waar Abraham destijds in de Munnikkestraat woonde en waar haar 30 Augustus 1727 een meisje geboren werd; 5 September in de Oude Kerk gedoopt als Judith Johanna Sophia. Op eenmaal

[1]) Hij hield daar verblijf van Nov. 1722—Nov. 1725.

was aan alle verwachtingen weer de bodem ingeslagen, maar Sara liet zich niet spoedig uit het veld slaan. Nauwelijks had zij van de geboorte kennis gekregen of zij stuurde een paar menschen naar Amsterdan om te zien of Johanna wel inderdaad de kraamvrouw was. Hieraan viel niet te twijfelen. En toen er op de kraamvrouw niets aan te merken viel, haalde zij de mogelijkheid in haar hoofd of haar zwager, die toch in enkele opzichten afwijkingen vertoonde met een normaal menschenkind, wel volkomen man was, en of hij inderdaad wel de vader *kon* zijn. Zij stak haar twijfel niet onder stoelen of banken en drong er met haar vader Mr. Daniel Luyken bij Abraham ernstig op aan dat hij zich door twee doctoren in den Haag zou laten onderzoeken. Abraham, die blijkbaar aan dat dwaze praatje een einde wilde maken, kwam er voor over; maar dit onderzoek had voor haar niet het gewenschte gevolg, want Dr. Johan Hendrik Cuyper en Prof. Thomas Schwencke verklaarden plechtig ten overstaan van notaris Samuel Favon [1]) dat haar veronderstelling volmaakt ongegrond was. Toen trachtte zij het kind machtig te worden en deed het genereuse aanbod om de kleine Judith bij haar aan huis op te voeden. En toen de ouders zoo ondankbaar waren om hier niet op in te gaan, verzocht zij Abraham om bij testamentaire dispositie zijn dochter „onder seekere poenaeliteijten" te gelasten, om, indien zij den huwbaren leeftijd zou hebben bereikt, met een van haar zoons in het huwelijk te treden, om, op deze wijze, ten minste voor een harer kinderen, het geld machtig te worden. Maar ook hiertoe was Abraham niet te bewegen. Sara Luyken, die aan een zekere naïveteit een buitengewone sluwheid paarde, begreep dat zij tot krasser maatregelen haar toevlucht zou moeten nemen. Abraham had haar

[1]) Acte van 12 November 1727.

daarvoor onbewust het middel aan de hand gedaan. Hij had n.l. bij zich aan huis genomen het zoontje van zijn ongehuwde schoonzuster Maria van Amelonse, genaamd Pietje, tot wien hij zich bizonder aangetrokken scheen te gevoelen. Sara stelde zich nu door bemiddeling van haar knecht en meid met verschillende vrouwen in betrekking, waarvan de eene als min, de andere als dienstbode bij haar zwager in betrekking waren geweest, terwijl anderen met hem in intieme relatie hadden gestaan of door derden wel eens over zijn huishouden hadden hooren spreken. Zij trachtte van hen op sluwe wijze de verklaring uit te lokken dat hij de vader van Pietje zou zijn, en dat hij dus met zijn schoonzuster bloedschande zou hebben gepleegd. Ingeval deze beschuldiging nog niet voldoende mocht worden geacht, kocht zij bovendien nog enkele van deze sujetten om, om een verklaring te teekenen dat zijn dochtertje Judith een ondergeschoven kind zou zijn, dat Johanna van een appel- of knollenvrouw zou hebben gekocht. Zij liet deze eenvoudige menschen, waarvan er enkele onschuldig invlogen, bij zich aan huis komen, onthaalde hen op een kopje thee of koffie en trachtte ze dan de verklaring te suggereeren, die zij noodig had. Dan trok zij met haar slachtoffers naar haar vader Mr. Daniel Luyken, die op de Veerkade woonde, en die een voorloopige verklaring opstelde. Ten slotte werd notaris Cornelis Knol met getuigen ontboden, die de acte opmaakte, waarvan de comparanten in den regel de ware beteekenis niet begrepen, maar die zij onder den indruk van de omgeving en met goed vertrouwen op Mevr. Douglas-Luyken, met hun naam onderteekenden. Op deze wijze had zij 53 verklaringen bijeen weten te krijgen van 43 verschillende personen, daar enkelen meer dan één verklaring hadden geteekend.

Hiermede gewapend diende Sara bij den Baljuw van

den Haag een aanklacht in. Het gevolg hiervan was dat Johanna van Amelonse in Januari 1733 door den onderschout werd gevangen genomen. Abraham, die zooals wij gezien hebben in 1728 onder curateele was gesteld, ging zich op allerlei wijzen hoe langer hoe meer te buiten, zoodat er eindelijk geen huis meer met hem te houden viel. Op verzoek van zijn curator verleende het Hof in September 1731 vergunning om hem voor den tijd van één jaar in het verbeterhuis aan de Oostpoort te Delft op te sluiten. Deze vergunning werd jaarlijks hernieuwd. Zijn dochtertje Judith was bij „mamesell" Elisabeth Bleek ter schole gelegd. Johanna werd intusschen met verschillende getuigen geconfronteerd, en Sara Luyken was steeds in de weer om die menschen te bewerken. Eens zelfs toen vier der voornaamste getuigen wederom op het stadhuis waren ontboden, had zij ze den avond te voren bij zich aan huis laten komen en hield ze toen den ganschen nacht in haar woning, waar zij op boterhammen met koffie werden onthaald. 's Morgens vroeg was zij weer bij de hand om die vrouwen — die zij niet naar huis wilde laten gaan, niettegenstaande er een zelfs vier kleine kinderen had — thee te schenken en ze aan de praat te houden totdat het uur geslagen was, waarop zij zich naar het gerecht moesten begeven. Bij het heengaan werd hen elk nog 3 gulden in de hand gestopt. Daar Johanna de beschuldiging dat haar kind ondergeschoven zou zijn, hardnekkig bleef ontkennen, wist Sara den Baljuw te bewegen om tot „scherper examen" over te gaan; maar om een beschuldigde op de pijnbank te brengen, was toestemming noodig van Schepenen, en daarom stapte Sara er opnieuw opuit om deze magistraten van de noodzakelijkheid daartoe te overtuigen. En toen de schepenen aarzelden om hierop in te gaan, omdat verschillende getuigen hunne verklaring niet onder eede durfden be-

vestigen, zond zij eenige harer handlangers naar den Baljuw om op afdoening der zaak aan te dringen.

Inmiddels had de curator van Abraham kennis gekregen van de „fourberijen" van Mr. Daniel Luyken en zijn dochter en daar Abraham zijn kind als wettig erkende, had hij van het Hof vergunning gekregen om over de wettigheid van het huwelijk jegens beiden proces te entameeren. Bij deurwaarders exploot had hij allen opgeroepen, die iets op de wettigheid van de kleine Judith te zeggen hadden en daar niemand anders gecompareerd was dan Daniel Luyken met zijn dochter, had het Hof daarin aanleiding gevonden om beiden, benevens haar meid en knecht te doen arresteeren. Sara had begin Juli 1733, toen de zaak mis liep, haar intrek genomen in haar ouderlijk huis.

Na hare arrestatie volgde zij een sluwe taktiek en hield zich waanzinnig, zoodat zij voorloopig ter observatie in een verbeterhuis te Delft werd opgesloten. Eerst na verloop van een jaar werd zij naar de Gevangenpoort overgebracht. Mr. Daniel Luyken, werd „vermits zijn hooge jaren en indispositie als een singuliere gratie en faveur geaccordeerd" om in zijn eigen huis, natuurlijk op eigen kosten, door boden te worden bewaakt.

Het proces, hetwelk nu tegen Sara Luyken, wier machinatiën intusschen in het volle daglicht waren gesteld, aanhangig was gemaakt, werd eindeloos gerekt, zoodat eerst op 14 November 1741 vonnis werd gewezen. Bij Sententie van den Hove van Holland werd zij toen gecondemneerd om gebracht te worden ter plaatse daar men gewoon is crimineele justitie te doen om aldaar gestraft te worden met het zwaard over het hoofd en vervolgens geconfineerd op haar eigen kosten voor den tijd van 10 jaren. Na afloop hiervan werd zij ten eeuwigen dagen verbannen uit den lande van Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht.

Hoewel de doodstraf tegen haar was geëischt, was als verzachtende omstandigheid aangenomen dat het gedrag van Abraham met zijn huisvrouw aanleiding had gegeven tot vermoedens, die zij tot beide infame beschuldigingen had weten op te voeren.

Sara ging tegen dit vonnis in hooger beroep, maar nog voor dat de Hooge Raad in dezen uitspraak had gedaan, wist zij op 3 Januari 1749 van de Gevangenpoort te ontsnappen [1]) en naar Pruisen de wijk te nemen [2]).

Haar man Mr. Jan Abel Douglas was het jaar te voren op 14 Maart 1748 overleden.

Judith Douglas, die inmiddels den huwbaren leeftijd had bereikt, was in het huwelijk getreden met Hermanus Christiaen Hoising uit Groningen [3]). Zij was haar man naar Groningen gevolgd, waar haar moeder bij haar was komen inwonen.

Haar vader had reeds verschillende malen aan Commissarissen van het Hof, die jaarlijks de verbeterhuizen moesten inspecteeren, verzocht om in vrijheid te worden gesteld, maar steeds had men zijn confinement met het oog op zijn „dangereuse humeur" van jaar tot jaar verlengd. In December 1747 had hij er wederom sterk op aangedrongen en allerlei fraaie beloften voor de toekomst gedaan. Niettegenstaande de kastelein van het verbeterhuis er bij de vorige inspectie nog over had

---

1) Zie hieromtrent Bijdragen en Mededeelingen 1906 p. 185.

2) Resolutie Hof van Holland 26 April 1751.

Sara Luyken testeert 31 Mei 1748 voor notaris Jacob van Zanen; Mr. Jan Abel Douglas 29 December 1719 voor notaris Reinier van Ouwenaller.

Zij sterft in 1765 of 1766.

3) Na haar overlijden hertrouwt hij met Ettjen Modderman. Hij sterft 29 Juni 1761, Vorsterman van Oyen's Wapenboek van aanzienlijke families dl. II p. 329.

geklaagd dat hij zich nu en dan aanstelde als iemand die dol en onzinnig is en in die buien het Hof op allerlei wijzen blameerde, ja zelfs meer dan eens geweigerd had de godsdienstoefening bij te wonen, besloot het Hof nu ernstig overleg te plegen met zijn vrouw en schoonzoon. Aanvankelijk had men er bezwaar tegen om hem weer in de maatschappij terug te brengen maar eindelijk besloot men na rijpe deliberatie om hem zijn vrijheid terug te geven op voorwaarde dat hij met zijn vrouw in „alle ordentelykheyt zoude samenleven" en eveneens bij zijn schoonzoon in de kost zou gaan. Abraham nam hiermede genoegen, maar stelde alleen den eisch dat zijn schoonzoon voor hem zou houden een knecht in livrei. Nog vóórdat de datum van zijn vertrek was vastgesteld, stierf hij plotseling op 11 Maart 1749 aan een „hartvang". Na zijn overlijden vond men onder zijn papieren een memorie welke door hem, in overleg met de zoons van zijn schoonzuster Sara Luyken, was opgesteld en waarin hij de echtheid van zijn dochter „querelleerde". Zijn beide neven hadden hem blijkbaar voorgespiegeld dat zij hem op die conditie behulpzaam zouden zijn om uit zijn confinement te geraken [1]).

't Is niet onmogelijk dat de familie in Groningen daarvan de lucht had gekregen en het daarom raadzaam oordeelde om „Papa" bij zich aan huis te nemen.

Het jaar nadat Sara Luyken met haar vader in hechtenis was genomen, verzocht haar moeder Geertruid Moutschop om haar zoon Cornelis Luyken in een verbeterhuis te Delft op te sluiten „vermits desselfs quade comportementen, zijn geringh verstand en overmaate stercke begeerte tot wijn en stercken drank", terwijl „uyt de dronckenschappen

---

[1]) Resolutie Hof 23 April 1749.

en quaataardige gesteltenisse sijns naturels niet anders dan fatale en doodelycke gevolgen te dugte waren". Het Hof verleende hiertoe bij acte van 5 Februari 1734 toestemming. Hij verbleef daar van 1734—1737 en van 1753—1762.

Geertruid Moutschop overleed 8 Augustus 1755 aan een beroerte; haar echtgenoot Mr. Daniel Luyken was haar op 14 Juni 1740 voorgegaan [1]).

Het huishouden van Mr. Jan Abel Douglas werd inmiddels waargenomen door zijn schoonzuster Rachel Luyken, die eerst met Mr. Jan Adriaen Tubalkeijn, secretaris van 't Hof en daarna met Samuel Hoogenboom, penningmeester ter griffie van den Hove tot curatoren over hem en zijn minderjarige kinderen was benoemd. Tante Rachel had geen gemakkelijke taak, want haar beide neefjes Abraham en Frans waren niet bijzonder volgzaam. Deze laatste was daarom al naar een kostschool te Dordrecht gestuurd, maar ook daar had men geen leiding aan zijn onstuimig karakter kunnen geven. Hij scheen den aard van zijn oom te hebben, en toen hij weer thuis was, maakte hij groote schulden en pleegde allerlei buitensporigheden. In 1740 had men getracht hem met een zoet lijntje naar Engeland te krijgen, maar hij had niet gewild. Eindelijk maakte hij het zoo bont, dat het Hof besloot hem tijdelijk in een verbeterhuis te plaatsen, maar Frans wilde zich niet van zijn vrijheid laten berooven en was er van door gegaan naar Kleef.

In April van het volgend jaar stond hij ineens weer voor de deur. Het bleek al spoedig dat er evenmin met hem huis te houden was als voorheen, zoodat tante Rachel en de penningmeester Hoogenboom, tegen wien hij op de meest ongepaste wijze optrad, opnieuw de hulp van het

[1]) Zijn lijk werd naar Amsterdam vervoerd.

Hof inriepen. De dienaars van den Fiscaal en procureur-generaal en de drost van den Haag werden toen op hem afgestuurd om hem in verzekering te nemen, maar hij wist over de heining van den tuin te ontsnappen. Er werden toen vaste posten uitgezet om hem in handen te krijgen en eindelijk werd hij begin Augustus ten huize van zijn grootmoeder, de wede. Luyken, gearresteerd en naar een verbeterhuis te Gouda gezonden. Een halfjaar later [1]) werd hij naar een dergelijke inrichting te Delft overgebracht. Zijn liefje Dina Elisabeth Hoeuffkens, dochter van den wijnkooper Jan Engelbrecht Hoeuffkens en Johanna Roeringh, [2]) was hem ondanks al die wederwaardigheden trouw gebleven en had met haar vader in 1742 het Hof verzocht hem te ontslaan, maar het Hof had zich niet laten vermurwen. Eindelijk wist hij op Zondagavond na Delftsche kermis, den 23en Juni 1743 te ontsnappen en Dina in de armen te snellen.

Een jaar later trad hij met goedvinden van het Hof met haar te Scheveningen in het huwelijk [3]).

Zijn broer Abraham had inmiddels, ondanks de strafzaak, die tegen zijn moeder hangende was, kans gezien om een deftig huwelijk te sluiten. Hij was n.l. op 17 April 1740 in de St. Jacobskerk alhier in den echt getreden met Susanna Theodora van Lennep, dochter van Dirk van Lennep en Catharina de Neufville. [4]) Geld was de alles beheerschende factor, die elk blazoen van alle smetten

---

[1]) Bij acte van 29 Januari 1743.

[2]) Register der onwillige Decreten van 't Hof 3 Juli 1741. Reg. der Transporten, Rechterlijk archief 's Gravenhage 17 Juli 1741.

[3]) 20 September 1744.

Huwelijksvoorwaarden 1 en 2 Augustus 1744. 6e memoriaal Mr. R. van Bleiswijk. Hof 19 Aug. 1744 fol. 16.

[4]) Geboren 14 December 1720. Zij was een zuster van Dirk van Lennep en van David de Neufville van Lennep gehd. met Cornelia Lups.

zuiverde. Zijn zuster Geertruid Clara Douglas zou dit nog sterker ondervinden. Zij toch werd 27 September 1744, dus drie jaren nadat het onteerend vonnis over haar moeder was uitgesproken, in ondertrouw opgenomen met Christoffel Louis Baron van Rheede, heer van Duttebol, Joachimsthol en Croongaerde, Kon. raad en assessor in het Keurvorstelijk Lunenburgsche Hofgericht. [1]) Zij vertrok met haar echtgenoot naar Hannover, waar zij korte jaren na haar huwelijk overleed, één dochter, Christina Louise Clara, achterlatende.

Dit huwelijk schijnt voordeelig te zijn geweest voor haar beide broers, die wij kort daarop in aanzienlijke betrekkingen in het Westland terugvinden.

Frans, die na het huwelijk van zijn zuster, van het Hof van Holland toestemming had verkregen om bij zijn vader te gaan inwonen, had waarschijnlijk door bemiddeling van zijn zwager in April 1746 van den Koning van Pruisen het rentmeesterschap over diens domeinen in het Westland (nalatenschap van Prins Willem III) voor een aanzienlijk bedrag gekocht. Hij woonde 's zomers in een der bijgebouwen van het kasteel Honselaarsdijk en hield 's winters in den Haag verblijf. Na de overdracht der Pruisische goederen aan de Prinses-gouvernante, deed hij vrijwillig afstand van zijn functie, waarvoor hem als „dédommagement" een bedrag van *f* 20000 werd uitgekeerd. Wij zullen ons met zijn geschiedenis verder niet bezighouden; maar 't is wel opmerkelijk dat zijn éénig overgebleven zoon eveneens een vrij gedegenereerd sujet was, die Prins Willem V in 1781 uit Brussel brandbrieven zond, onder voorwendsel dat zijn vader indertijd voor den afstand van zijn rentambt geen behoorlijke vergoeding zou hebben ontvangen.

---

[1]) Protocol van notaris Dirk Soutman de jonge 20 Juli 1747.

Abraham Douglas — de broer van Frans — had 30 Mei 1744 van den Koning van Pruisen commissie gekregen als agent bij de Staten-Generaal. Drie jaren later werd deze commissie wederom ingetrokken.

15 Juni 1748 sluit hij met de Krijgs- en Domeinraden van den Koning van Pruisen te Kleef een contract [1]) waarbij hem alle domeinen van den Koning in het Westland, voor een jaarlijksche som in pacht werden gegeven. Hij had daarvoor als onderpand gesteld zijn goederen en effecten, terwijl hij bovendien in December tien obligaties ten laste van het gemeene land van Holland ten bedrage van *f* 21000 aan den Koning had overgegeven, welke bij niet naleving van het contract aan Z. M. in eigendom zouden overgaan.

Dit onderpand was evenwel niet heelemaal in den haak. Wat was het geval? Abraham's moeder was, zooals wij gezien hebben, den 3en Januari 1749 van de Gevangenpoort ontsnapt.

Daar het Hof een groote vordering op haar had, aangezien zij al die jaren op haar eigen kosten had gevangen gezeten en bovendien veroordeeld was tot betaling der onkosten van het proces, waaraan nog niet was voldaan, daar zij tegen dit vonnis in appèl was gegaan bij den Hoogen Raad, had de Procureur-Generaal 18 Januari 1749 machtiging gekregen om beslag te doen leggen op hare bezittingen. Toen was evenwel gebleken dat zij een week of zes vóór haar ontvluchting het grootste gedeelte harer obligaties aan haar zoon Abraham, aan den notaris en procureur voor den Hoogen Raad Jacob van Zanen en aan Johan Bourcourd, notaris, makelaar en solliciteur militair had overgedragen. Abraham had toen de bewuste tien obligaties gekregen, die hij een dag of tien

[1]) Protocol van den notaris Jacob van Zanen.

later aan den Koning als onderpand had overgedragen. Toen het Hof op deze obligatiën, die Philip Anthony d'Erbervelt, resident van den Koning te Amsterdam, in bewaring had, beslag had doen leggen en Z.M. daartegen had geprotesteerd, deelden de Staten-Generaal in een uitvoerig schrijven aan den chargé d'affaires Van der Hellen mede wat hiervan de oorzaak was, terwijl zij er uitdrukkelijk aan toevoegden dat Douglas, die natuurlijk van het plan van ontvluchting op de hoogte was en dus „ter kwader trouw in prejuditie van 't gemeene land" van deze obligaties eigenaar geworden was, tevens Z. M. had gedupeerd.

Intusschen waren deze drie heeren tegen het in beslag nemen van hunne obligaties in hooger beroep gegaan. Bij dictum van den Hoogen Raad van 31 Juli 1750 werd aan partijen wederzijds hun eisch ontzegd.

Abraham Douglas die in 1748 tevens tot baljuw en schout van de heerlijkheden van 's Gravenzande, Zandambacht, Honsholredijk, 't Honderdland en Oranjepolder, en tot schout van Wateringen was aangesteld, werd evenwel eerst bij besluit van 31 Juli 1753 van deze functies ontheven terwijl een ander daarmede tijdelijk werd belast. Na de overdracht dezer heerlijkheden aan de Prinses-gouvernante in het daaropvolgende jaar, werd hij wederom in zijn waardigheden hersteld. Abraham's huisvrouw Susanna van Lennep die een „wonderlijke en eigensinnige aard" had en een „oplopend humeur" en bovendien aan den drank was verslaafd, bracht ook al geen gezond bloed in de familie. Zij schonk hem drie kinderen: Jan Daniël, ged. in de Nieuwe Kerk 17 October 1741, Abraham Silvis ged. in de Kloosterkerk 8 Maart 1743 en Theodorus.

Zijn oudste zoon Jan Daniël, de eenige die in leven bleef, was een echt verloopen sujet van wien hij niets als verdriet beleefde.

Abraham Douglas had 2 Mei 1757 voor een zijner

drie zonen „acte van survivance" gekregen van het ambt van baljuw en schout van de Hooge en Lage Zwaluw. Vier jaren later kreeg Jan Daniël daarvoor commissie. Tijdens zijn minderjarigheid was zijn vader geauthoriseerd om deze functie voor hem waar te nemen; maar toen hij in 1766 meerderjarig was geworden, moest hij zijn ambten — hij was tevens collecteur of ontvanger der jaarlijksche verpondingen — aanvaarden. Jantje scheen daartoe evenwel weinig lust te gevoelen, want in het volgend jaar moest hem worden gelast zijn vaste woonplaats binnen de jurisdictie van zijn ambt te nemen. Prins Willem was lankmoedig, maar alles heeft zijn grenzen en toen hij in November 1768 nog niet boven water was, werd zijn commissie ingetrokken. Hij schijnt toen hoe langer hoe meer aan lager wal te zijn geraakt, zoodat wij hem in 1785 met zijn vrouw Francine van Os in berooiden toestand te 's Gravenhage aantreffen, waar hij door de diaconie moest worden onderhouden. In het daarop volgend jaar hield hij met vrouw en kind te Honselersdijk verblijf, waar hij onder den rook van zijn vaders woning, op een zolderkamertje, dat hem uit medelijden was afgestaan, op stroo sliep, terwijl man en vrouw langs de huizen om brood bedelden.

Abraham Douglas trad 31 December 1792 te Naaldwijk in tweede huwelijk met Magdalena Caarten, gescheiden huisvrouw van Dr. Isaacq Boudewijnse, met wie hij de laatste jaren had geleefd. Voor verdere bijzonderheden omtrent hem en zijn zoon moet ik verwijzen naar mijn studie over het kasteel Honselaarsdijk, welke in den loop van dit jaar bij de firma Sijthoff het licht zal zien.

Ik heb met de mededeeling van deze feiten een bijdrage willen geven tot de crimineele geschiedenis van den Haag in een tijd toen het zedelijk peil bij onze hooggeroemde voorouders vrij laag stond en de degeneratie van vele

families in alle kringen der maatschappij tot allerlei schandalen aanleiding gaf.

'tMag wel een merkwaardig voorbeeld van degeneratie genoemd worden waar in een dergelijken beschaafden kring papa wegens zwakte van geestvermogens onder curateele moet worden gesteld, zijn vrouw en schoonvader een onteerend vonnis ondergaan, zijn broer een gedeelte van zijn leven, zijn zwager twaalf jaren en zijn jongste zoon een paar jaar in een verbeterhuis worden opgesloten, zijn oudste zoon met reden een vrij slechte reputatie geniet, zijn schoonzuster — in haar jeugd althans — op het breede pad was, een schoondochter aan den drank is verslaafd, en ten slotte zijn beide kleinzoons — de eenige die in leven blijven -- verloopen sujetten zijn, van wie er zelfs een door eigen schuld tot den bedelstaf wordt gebracht.

De processen voor het Hof gevoerd toonen aan dat degeneratie ook bij ons stoere voorgeslacht niet tot de zeldzaamheden behoorde.

TH. MORREN.

EEN ITALIAAN OVER 'S GRAVENHAGE IN 1517.

In de zéér belangwekkende beschrijving door Antonio de Beatis gemaakt van de reis van zijn meester den Kardinaal de Aragona — zoon van een bastaard van een der Napelsche Koningen en daardoor verwant aan Karel V — in 1517 ondernomen door Duitschland, de Nederlanden en Frankrijk, wordt ook vermeld dat men den Haag bezocht. Het is voor het eerst dat de meening van een reizend vreemdeling is opgeteekend, en wij nemen de passage hier vertaald over, uit de uitgave van het Itinerario in 1905 door prof. Pastor bezorgd (pag. 114):

Men had Delft bezocht en vertrok van daar:

.... ten drie ure Duitsch wat gelijkstaat met 19 uur Italiaansch, besteeg men weer den wagen, en op een mijl afstand vonden we een dorp zonder muren, den Haag genaamd, zoo mooi als ergens ter wereld. Het kan zich meten met elke groote en mooie stad. En hoewel in Holland over 't algemeen de mooiste Vlaamsche vrouwen zijn, hier zijn deze bovenal 't allermooiste.

In genoemd dorp ziet men een paleis van den Roomsch Koning, zeer mooi, waarnaast een vijver met water en een fraaie Kerk. Hier overnachten wij ....

H. E. v. G.

UIT DE CRIMINEELE PAPIEREN VAN HET HOF VAN HOLLAND.

EEN HEETHOOFDIG ACTEUR.

Op een Zondag namiddag, omstreeks half vijf, in de eerste helft van de maand Mei 1663, vermaakten zich eenige jongelieden, waaronder Govert van Beaumont, student in de Rechten te Leiden [1]), Gijsbert Vregh, Philippus Pijl en Hendricus Schimmelpenninck „in compagnie" van Johannes Gaijner, zoon van den kapitein Willem Gaijner met het balspel, in de Maliebaan, alhier. Daarbij waren nog tegenwoordig Robbert de Vesia, Pierre Milan, Anthonij Wilkens, Souverain Esser, Jacob Schot en Jean Wattier benevens eenige personen van het gevolg van den Hertog van Hannover en een Fransch Komediant genaamd La Pierre, „geâgeert hebbende op het Buijtenhof" [2]).

Toen eenige van de eerste groep heeren bemerkten

---

[1]) Later luitenant „ten dienste dezer Landen"; hij was gehuwd met Maria Cecilia Metsous. Register van verkoopingen en transporten van huizen en landen enz. van 's Gravenhage, 21 Maart 1711.

[2]) De Tooneelvoorstellingen werden toen gegeven in de Kaatsbaan op 't Buitenhof.

dat La Pierre „een nieuwen bal” opnam „leggende daarvoor een oude in de plaets” zeide Beaumont „dat is een aardige greep” welke woorden door Johannes Gaijner in het Fransch herhaald werden met de woorden: „c’est une bonne prise!”

De Franschman werd woedend, begon met Gaijner uit te schelden, gaf hem een stomp op de borst, „ruckende stracx zijnen degen uijt” zeggende „boeggre, [1]) wat wilt gij daervan hebben?” Gaijner antwoordde dood kalm: „niet met allen.” Dit scheen hem echter volstrekt niet te bevredigen, want de Franschman op hem aankomende, begon nog harder te schelden en zeide: „je te donneraij l’epée à travers du ventre;” „ende furieuselijck op hem aencomende, gaf hem een steeck door de mouw, alsoock hem in de sijde quetsende.”

Gaijner was toen wel genoodzaakt om zijn degen te trekken, ten einde „sijn lijff te defendeeren”, en door den verwoeden tooneelspeler tegen de planken schutting van de Maliebaan gedrongen zijnde, heeft hij dezen twee á driemaal „onder den degen gehad” hem echter „telckens verschoonende” daar hij hem niet wilde „quetsen”.

Daar geen van de jongelieden een degen bij zich had, nam Govert van Beaumont een „malie”, sloeg daarmede tusschen de degens en trachtte den Franschman weg te trekken, hem van „achteren grijpende”, om zoodoende de vechtenden te scheiden.

Deze, stak daarop, woedend, tusschen de beenen door naar Beaumont, om ook dezen te „quetsen”.

Vijf of zes Franschen kwamen toen met getrokken degens aangeloopen, schreeuwende, „tue le, tue le,” die, nadat een hunner Beaumont met het plat zijner kling uit den weg had geslagen, te zamen op Gaijner aanvielen,

---

[1]) Bougre.

hem „telckens den degen op den buijck zettende". Hoewel hij alleen stond, was hij toch in staat hen allen op een afstand te houden, totdat er nog een „groote massa" Franschen bijkwam, zoodat men „wel dertich degens konde tellen". Nu was de dappere Gaijner wel genoodzaakt „aen het lopen te gaen".

Nog steeds werd hij vervolgd door de woedende bende, die hem onder een onophoudelijk geroep van „tue le, tue le", op de hielen zat, zoodat de omstanders „niet anders konden sien of datse hem het leven wilden benemen", als wanneer de schermmeester Vesia „daer voorbijcomende voors. Gaijner hadde gesecondeert". Hij hield namelijk de razende Franschen zoolang tegen totdat Gaijner „uit den wegh" kon komen.

Hiermede was de vechtpartij geeindigd, de gewonde werd naar huis gebracht en de lichtgeraakte acteur verwijderde zich, zooals later bleek voorgoed. Hij vertelde aan zijn hospes dat hij aan Gaijner de eerste slag had gegeven „ende hem geforceert hadde tot vechten."

Hij waagde het dan ook niet een gevangenneming en daarop volgend rechtsgeding af te wachten, en koos maar liever het hazenpad, zoodat al de diverse „mandamenten", dagvaardingen en indagingen niet de minste uitwerking hadden en men dus genoodzaakt was dit „particulier geweld" en „deze publique agressie" ongestraft te laten.

J. B.

EENE GESTOORDE WANDELING.

Op den 14den Mei 1662, des avonds ongeveer half tien wandelde een klein gezelschap, bestaande uit de twee Juffrouwen Maria en Weijntge Uijttenbogaert, begeleid door den Commies Thomas Kien, het Voorhout, heen en weder.

Weldra werd het groepje vergroot door Jhr. Johan van Ruijtenburch van Vlaerdingen een jonkman van 22 jarigen leeftijd, ook wel genoemd „Jantje van Vlaerdingen," [1]) die „sich gevought heeft in het midden van de voorseijde Juffrouwen."

„Insensiblement", zooals hij zelf mededeelt in zijne verklaring van het gebeurde, naderde Jhr. Arent van Dorp [2]) de wandelaars, „gaende dan vóór, dan achter de oudste Juffrouw Uijttenbogaert."

---

1) Jan van Vlaerdingen was een echten losbol, die later wat ingetogener is geworden. In 1670 is hij gehuwd met Catharina van Nissen. een jonkvrouw uit een Zeeuwsche Regenten-familie. Hij was eerst in krijgsdienst doch werd later benoemd tot Gecommitteerde bij de Admiraliteit wegens Zeeland. Overleden 21 Februari 1719.

Fruin's aanteekeningen op Droste, bladz. 307.

2) Jhr. Arent van Dorp, heer van Dorp, was een kleinzoon van Jhr. Arent van Dorp, Hofmeester van Frederik Hendrik en Drossaard van IJsselstein; hij was in 1683 Cornet van een compagnie paardenvolk.

Register van Transporten van huizen en landen te 's Gravenhage, 3 Mei 1683.

„In het omkeeren van het wandelen” en, „het breecken van een appel van China” de „hant van de Juffrouw los zijnde”, werd volgens de bewering van Kien diens plaats, „tegens zijn goetvinden” ingenomen door den jonker, nadat deze de Juffrouw „om de middel genomen hadde” en haer de hant gepresenteert heeft,” hetwelk de Juffrouw „geseijt heeft hem geweijgert te hebben.”

Hierop voegde Thomas Kien hem toe: „Monsieur, c’est ma place, je l’aij emmené,” waarop van Dorp ten antwoord gaf: „je l’ameneraij pourtant une fois au bout du Voorhout.” Kien zeide toen: „c’est bien incivil,” terwijl van Dorp hem toevoegde: „je vous apprendraij bien a parler autrement.”

Na deze woordenwisseling moeten zij, volgens Johan van Vlaerdingen, „jegens den anderen” met „de ellebogen gestoten hebben,” waarop van Dorp bleef staan, zoodat Thomas Kien zich weder op zijn plaats bij „de Juffrouwe” kon begeven en met haar voortwandelde.

Toen zij aldus eenige minuten kalmpjes hadden voortgewandeld, kwam Jhr. Arent hen eensklaps achterop loopen, zonder een woord te spreken, „waerna hij aen Kien gegeven heeft” een „souflet,” „ende datelijck een pas vijf à zes achterwaerts geweken is, leggende de hant op het rappier, ofte hetselve een weijnig uijttreckende.”

Kien, zich omkeerende, zeide toen tegen van Dorp, „dat het gheen braef kaerels werck was, imant te attaqueren die gheen geweer bij sich hadde.”

Van Dorp is toen, zonder „ietwes verder te antwoorden” achtergebleven, terwijl Kien met de Juffrouw voortwandelde, die „datelijck” zeide: „wat impertinenten bock is dat.”

Zoodra de Juffrouw dit „gesegt had ende dit geschiet is” is Johan van Vlaerdingen van de Juffrouw en het gezelschap afgegaan naar Van Dorp en heeft met dezen een „tour off twee” door het Voorhout gedaan, zeker

om hem wat te kalmeeren. Dit gelukte hem ongetwijfeld, want het gevolg was ten minste dat de beide Heeren zich opnieuw bij de Juffrouwen voegden, die zij, nadat zij het Voorhout nog eenige „reijsen" zijn overgewandeld, met den Commies Thomas Kien gesamentlijk „naer huijs hebben geconvoijeert."

J. B.

GEZONDE LUCHT.

---

5 October 1671, lezen wij in het Register van inkomende burgers: „Gerraet Lamberse Gent alias Dionisius Gent Rooms pryster ende minnebroeder seydt hier te comen woenen alleen om syn vermaeck ende ten regarde van de gesonde lucht alhier; voornemens om geenen dienst te sullen doen als pryster."

KRONIEK VAN HET JAAR 1907.

---

6 Jan. De Hofprediker Dr. G. J. van der Flier viert onder groote belangstelling zijn veertigjarige evangeliebediening.

7 „ De Gemeenteraad benoemt tot Gemeenteartsen: Dr. K. Polano, A. G. H. Muller en Dr. A. Tückermann.

Hij besluit:

tot den aanleg van een haven met opslagplaats voor petroleum enz. aan den Trekvliet;

tot den aanleg van straten en tot het voorbereiden van de daarvoor benoodigde onteigeningen;

tot verbetering van den toestand van en bij de Wassenaarsche straat, waarbij die straat tusschen Zeil- en Werfstraat op een breedte van 12 M. wordt gebracht;

tot vaststelling van een verordening, regelende het onderwijs in paedagogiek en methodiek aan de onderwijzeressen in handwerken;

om met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen een regeling aan te gaan om te geraken tot demping van de Schenksloot;

om met het Bestuur van de R. K. kerk van den H. Antonius een overeenkomst aan te gaan, krachtens welke het vóór die kerk staande ijzeren hek, dat het verkeer op de voetstraat aldaar belemmert, wordt opgeruimd.

14 Jan. Benoemd tot regent van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen Mr. J. B. van Berckel.

De Gemeenteraad besluit tot den bouw van: een houten hulpschool aan de van Ostadestraat; een dubbele school aan de Wouwermanstraat.

21 „ Mr. Æ. Baron Mackaij eervol ontslag verleend als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs;

Mej. S. J. H. Kaempff eervol ontslag verleend als leerares in wiskunde en boekhouden aan de H. B. S. voor meisjes.

J. G. Kruis benoemd tot commies, chef der Afdeeling Pensioenen ter Gemeentesecretarie.

28 „ Benoemd:

tot regentessen van het Burger-Weeshuis Douaire Mock—van Spengler, Mevr. Beelaerts van Blokland—Gevers Deijnoot en Baronesse van Vredenburch—Havelaar en

tot regenten: Jhr. Mr. J. F. Schuurbecque Boeije, Jhr. Mr. W. C. Th. van Doorn en W. van Marken;

tot leden van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs Dr. A. Tückermann, Dr. J. J. Pigeaud en J. van der Meer;

tot leden der Commissie van Toezicht op de bijzondere bewaarscholen Jonkvrouwe W. van Panthaleon Baronesse van Eck, en Mej. C. E. M. Brouwer Huisinga.

De Gemeenteraad aanvaardt de vergunning van den Minister van Waterstaat om te maken en te hebben rails en draden in en boven den Rijksweg door het Haagsche Bosch ten behoeve van lijn 7 der electrische tram.

Buitengewone bijeenkomst van de Vereeniging

„die Haghe" in Diligentia met medewerking van Mevr. T. Post; spreker Dr. W. W. van der Meulen over „De beteekenis van de Haagsche opstootjes in den Patriottentijd."

Ds. A. C. de Meyere viert zijn veertigjarige ambtsbediening bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente.

11 Febr. Overleden Jhr. Mr. B. C. de Jonge, oud-raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden en oud-lid van den Haagschen Gemeenteraad.

Overleden I. C. Textor, oud 75 jaren, toonkunstenaar en als organist meer dan veertig jaren verbonden aan de Evangelisch-Luthersche Gemeente.

13 „ Overleden Mr. J. van der Jagt, oud 71 jaren, subst. griffier bij den Hoogen Raad der Nederlanden.

16 „ Op den Minister van Justitie Mr. E. E. van Raalte wordt, vóór zijn woning in de Amaliastraat, een moordaanslag gepleegd door S. Polak, die zich verongelijkt waande door de Justitie.

17 „ Mr. S. van Houten, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, viert onder vele blijken van belangstelling zijn 70en verjaardag.

18 „ Komst van den Russischen geheimraad De Martens hier ter stede, door den Tsaar belast met een zending bij de verschillende regeeringen in verband met de tweede Vredesconferentie.

De Gemeenteraad neemt voor kennisgeving aan de mededeeling, dat door den Minister van Oorlog is afgezien van het voornemen om de overdracht van een deel der voormalige Geschutgieterij aan de Gemeente te bevorderen.

Hij besluit aan de „'s Gravenhaagsche Ver-

eeniging tot bestrijding der tuberculose" af te staan grond aan den Pompstationsweg voor de oprichting van lighallen met toebehooren.

23 Febr. Z. K. H. den Prins der Nederlanden, wordt door tal van ingezetenen 's avonds een ovatie gebracht wegens zijn flink en sympathiek optreden bij de ontzettende ramp van de Harwichboot „Berlin", welke op 21 te voren aan den Hoek van Holland strandde en verging.

25 „ In tegenwoordigheid van officieren van verschillende buitenlandsche legers, die zich tijdelijk in de residentie bevinden om deel te nemen aan den schermwedstrijd van den Kon. Officiers-Schermbond, wordt op de binnenplaats der Oranje-Kazerne de eeresabel uitgereikt aan den 1en Luit. der Marechaussée O. I. Leger J. H. C. Vastenou.

Benoemd:

tot gemeentearts A. Carrière;

tot leden van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs: A. van Rij, H. F. Eckmann, Dr. J. C. Eringaard, H. D. H. Bosboom, A. S. van Oldenborgh, E. L. C. Schiff en J. H. G. Roel.

De Gemeenteraad besluit:

aan de Vereeniging „de Ambachtsschool" tot uitbreiding van hare school aan den Z.-O. Binnensingel in erfpacht te geven een oppervlakte grond, groot 1843 M²., aan de Nieuwe Haven gelegen en het aan de Vereeniging toegekend jaarlijksch subsidie te verhoogen van *f* 17,000 tot *f* 42.000.

tot verkoop voor afbraak van de perceelen Zieken Nos. 19—24.

26 Febr. Opening van het tiende wapenfeest van den Kon. Officiers-Schermbond in den Dierentuin.

4 Maart. Jaarvergadering der Vereeniging „die Haghe"; spreker na de pauze P. A. M. Boele van Hensbroek over den „Nederlandsche Spectator."

Z. K. H. de Prins der Nederlanden begeeft zich met gevolg naar den Hoek van Holland tot het uitreiken van onderscheidingen aan de redders der schipbreukelingen van de verongelukte Harwichboot „Berlin".

De Gemeenteraad besluit:

tot het maken van een voorloopigen toegangsweg in den vorm van een tijdelijke ophaalbrug over de Trekvliet naar de 2e gasfabriek;

tot inrichting van een cursus in de Fransche taal ter vergemakkelijking van den overgang van de 1e en 2e klasse scholen naar de burgerscholen;

tot aankoop van perceelen aan de Wassenaarsche straat om het gedeelte dier straat tusschen Werf- en Zeilstraat tot 12 M. te verbreeden, waartoe de Gemeenteraad in zijne vergadering van 7 Januari besloot;

tot aankoop van perceel Laan N°. 34;

en machtigt Burgemeester en Wethouders om met de Gemeente Loosduinen een overeenkomst aan te gaan om aan die Gemeente electrische stroom te leveren.

5 „ Z. K. H. de Prins der Nederlanden verleent een particuliere audientie aan Prins Alexander van Teck, die in opdracht van Koning Eduard van Engeland de onderscheidingsteekenen van het Grootkruis der Bathorde den Prins komt overhandigen, voor zijn manmoedig en beleidvol

optreden bij gelegenheid van de redding der schipbreukelingen aan den Hoek van Holland.

8 Maart. Plechtige opening van de Automobielen-tentoonstelling in den Dierentuin.

11 „ Benoemd tot boekhouder bij de Gemeentegasfabriek C. J. van Leeuwen.

Opheffing van het bijkantoor der Arbeidersbeurs te Scheveningen.

Eervol ontslag verleend aan K. H. Moscoviter als gemeentearts.

De Gemeenteraad:

verhoogt de toelage van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs van *f* 800 tot *f* 2000;

besluit te verleenen een jaarlijksch subsidie van *f* 1000 aan de Vereeniging „Het Blauwe Kruis" voor haar werk ter bestrijding van verwaarloozing en mishandeling van kinderen,

en aan de Vereeniging „Onderlinge Vrouwenbescherming" van *f* 600 per jaar ten behoeve van de door haar in de Teylerstraat N°. 100 opgerichte toevlucht voor onverzorgde zuigelingen van alhier wonende ongehuwde moeders;

stelt *f* 153.200 beschikbaar voor het maken van gebouwen der Brandweer in verband met de reorganisatie daarvan, waartoe in het vorige jaar werd besloten;

besluit tot aankoop van 1800 M². grond voor schoolbouw aan de straat in het verlengde van de Willem de Zwijgerlaan.

18 „ Eervol ontslag verleend aan Dr. J. T. van Bemmelen als leeraar aan het Gymnasium.

De Gemeenteraad:

verwerpt het voorstel om het uitbreidingsplan

der gemeente te stellen in handen van een deskundige Commissie;

verhoogt het subsidie aan de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen (Commissie voor de Haagsche Volksfeesten) van *f* 1000 tot *f* 2000;

besluit tot aankoop van de bouwmanswoning Essestein onder Voorburg.

21 Maart. Ledenvergadering van de Vereeniging „die Haghe" met medewerking van den concertzanger Br. van der Stap; spreker Prof. Dr. P. J. Blok over: Michiel Adriaensz. De Ruyter.

22 „ Opening in den „Haagsche Kunstkring" van een tentoonstelling, georganiseerd door de Vereeniging „die Haghe", van historieprenten betreffende Michiel Adriaensz. De Ruyter en de geschiedenis van het Ned. Zeewezen in zijn tijd.

25 „ De Gemeenteraad besluit:

tot de instelling van een Commissie ad hoc in zake het verzoek der Scheveningsche Electriciteit-Maatschappij om ontheffing van eenige voorwaarden der haar verleende concessie voor het bouwen van een inrichting voor electrische stroomlevering;

aan één deskundige op te dragen om in overleg met den Directeur der Gemeentewerken te ontwerpen een plan van uitbreiding voor de Gemeente 's Gravenhage;

de Regeering te verzoeken over te gaan tot de benoeming van een waterschout;

De Gemeenteraad verleent een subsidie van *f* 50 voor een te Breda te houden wedstrijd met politiehonden en

besluit tot het voor afbraak verkoopen van de door de Gemeente aangekochte perceelen Zuid-Binnensingel Nos. 18 en 18a en den vrij komenden grond te bestemmen voor kantoren en werkplaatsen van de Duinwaterleiding;

benoemd tot Gemeentearts P. J. Ph. Dietz.

4 April. De bekende uitgevers-firma „Gebroeders van Cleef" op het Spui, viert haar eeuwfeest.

6 „ Overleden W. J. L. Grobbee, oud bijna 85 jaren, Oud-Minister van Financien.

8 „ Benoemd aan de Hoogere Burgerscholen met 5-jarigen cursus, tot leeraar in wiskunde, werktuigkunde en cosmografie H. van Loghem en tot leeraar in staatswetenschappen Mr. M. J. van der Flier;

tot Directeur van den Gemeentelijken Handelscursus K. Goudswaard;

aan de Hoogere Burgerscholen met 5-jarigen cursus tot leeraar in de scheikunde Dr. H. J. van Wijk;

tot leeraar in de natuurkunde, werktuigkunde en cosmographie J. Kamerbeek;

tot leeraar in de plant- en dierkunde Dr. G. J. de Groot;

tot leeraar in de Fransche taal en letterkunde J. Mettrop;

tot leeraar in de Hoogduitsche taal- en letterkunde Th. A. Verdenius;

tot leerares in de Engelsche taal Mej. Th. J. E. van Aken;

tot leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde O. ten Have;

tot leeraar in de Nederlandsche taal E. Hazelhoff;

tot leerares in de wiskunde Mej. I. M. Graftdijk.

De Gemeenteraad stelt vast een verordening betreffende de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs, waarbij de openbaarheid der vergaderingen wordt ingevoerd en het getal leden der Commissie wordt gebracht op ten minste 60;

besluit voortaan in het bouwplan van scholen een vertrek voor onderwijzers op te nemen;

wijst af het verzoek van de Afdeeling 's Gravenhage II van de Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken om te verbieden het verkoopen van bier in kiosken;

stelt vast een verordening betreffende het personeel, verbonden aan de Gemeenteapotheek;

besluit tot sluiting van de uitgifte der $3^1/_2$ pCt. geldleening van ten hoogste *f* 10.000.000, tot het aangaan waarvan bij Raadsbesluit van 9 April 1905 werd besloten, en tot het aangaan van een 4 pCt. geldleening van ten hoogste *f* 4.000.000, waarvoor de koers van uitgifte later is vastgesteld op $99^5/_8$ pCt.;

besluit tot aankoop van perceel Nieuwe Haven N°. 8/10;

besluit aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal een adres in te dienen om een ruimere grenswijziging te verkrijgen met de gemeenten Voorburg en Wassenaar dan het geval is met het daartoe strekkende ingediende wetsontwerp.

12 April. Viering van het zestigjarig bestaan van het Schilders-Genootschap „Pulchri Studio".

21 „ Overleden J. J. Bergansius, oud ruim 83 jaren, gep. Generaal-Majoor der Artillerie.

22 „ Overleden D. Krüger, oud 84 jaren, voormalig Directeur der Stadsrijschool, bekend als een bij

uitstek ervaren deskundige op het gebied der paardensport.

Benoemd tot Adjunct-Commies ter Gemeente-secretarie Mr. D. Albers, thans tijdelijk als zoodanig werkzaam;

tot deskundige om met den Directeur der Gemeentewerken een plan van uitbreiding der Gemeente te ontwerpen H. P. Berlage.

De Gemeenteraad besluit voor den tijd van één jaar aan de Residentie-harmoniekapel een subsidie te verleenen van *f* 1000;

machtigt Burgemeester en Wethouders tot het doen opruimen van de pompen, staande op de Groenmarkt en het Huijgensplein.

24 April. In de Alexander-kazerne breekt in den vroegen ochtend een felle brand uit in een der op zich zelf staande vleugelgebouwen aan de zijde van de Laan Copes van Cattenburch.

Overleden Jhr. Mr. J. F. van Humalda van Eysinga, oud 64 jaren, lid van den Raad van State.

29 „ H. M. de Koningin-Moeder brengt een bezoek aan het Rijksbureau van handelsgegevens in de Afdeeling van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

1 Mei. Nationaal Congres voor Zondagsrust.

3 „ Overleden Jhr. F. T. von Mühlen, oud 75 jaren, gep. Generaal-Majoor, Adjudant i. b. d. van H. M. de Koningin.

6 „ Benoemd tot Adjunct-Directeuren der Gemeentegasfabrieken C. Visser en J. Rutten.

De Gemeenteraad besluit tot vaststelling van een verordening betreffende het havenpersoneel behalve dat der Visschershaven;

staat gelden toe tot verbetering der electrische installatie in den Schouwburg;

tot aankoop van gronden aan de Binckhorstlaan, van perceelen weiland, uitmakende „de Eendenkooi" ten Z.W. van den Moerweg en van een hofje van 28 huisjes aan de Spijkemakerstraat voor uitbreiding van kantoren en werkplaatsen der Duinwaterleiding.

13 Mei. Benoemd tot uitwonend hulpgeneesheer aan het Gemeenteziekenhuis met den titel van patholoog-anatoom, L. Polak Daniëls.

De Gemeenteraad stelt vast een verordening, regelende de bezoldiging van concierges, huisbewaarders en bedienden in Gemeentedienst;

verleent vergunning aan J. A. van der Star c.s., bewoners van huizen aan de Statenlaan, een proef te nemen door op hunne kosten die laan met boomen te beplanten, met dien verstande dat, wanneer na verloop van 5 jaren de beplanting aan billijke eischen blijft beantwoorden, aan hen de kosten der beplanting door de Gemeente zullen worden teruggegeven;

besluit aan de Vereeniging tot bevordering van de Paardenfokkerij in Nederland een subsidie te verleenen, groot *f* 1000, ten behoeve van een in de maand Juli alhier te houden Internationaal Concours Hippique;

stelt vast een verordening, regelende de inrichting van het kantoor van den Gemeente-ontvanger;

besluit tot aankoop der perceelen Lamgroen Nos. 38 en 40;

besluit tot het instellen van een commissie van bijstand in het beheer van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren;

besluit tot aankoop van weiland in den Escamppolder aan den Houtweg onder Loosduinen;

besluit *f* 50 subsidie per jaar te verleenen aan den Algemeenen Nederlandschen Politiebond ten behoeve van het door dien Bond jaarlijks af te nemen politie-examen;

besluit *f* 15.000 toe te staan voor een tijdens de Vredesconferentie van Gemeentewege te geven feest.

14 Mei. Overleden Lodewijk Mulder, oud 85 jaren, bekend historieschrijver en novellist, schrijver van de „Kiesvereeniging van Stellendijk".

27 „ Ontbonden de in 1896 ingestelde Commissie om den Gemeenteraad te dienen van advies omtrent de vraag, of het onderzoek van levensmiddelen in deze gemeente al dan niet nadere regeling vereischt en bij bevestigende beantwoording dier vraag een regeling te ontwerpen.

Benoemd:

tot leden van de Commissie van bijstand in het beheer van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren: T. van den Hoorn, E. M. S. van Santen, M. de Mos, en W. J. M. de Bas;

tot leeraar in natuur- en scheikunde T. van Lohuizen;

tot leeraar in plant- en dierkunde J. H. van Burkom;

tot leden van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs: Mevr. S. E. N. van den Berg, geb. van Limburg Brouwer; Mevr. M. C. F. Baart de la Faille, geb. Bachiene; Mevr. A. W. D. C. Bergansius, geb. van Gorkum; Mevr. M. C. Dudok van Heel, geb. Wesseling; Mevr. S. Vlamingh Kiebert, geb. de Wilde;

Mej. C. M. Scholl van Egmond; Mej. R. J. H. Vrancken; Mej. G. J. M. Vrancken; Mej. A. M. Mirandolle; Mej. S. Hermina Croiset; Jonkvr. W. van Panthaleon Baronesse van Eck; Mej. M. A. L. van Hettinga Tromp; Mevr. C. Japikse, geb. Japikse; Mej. C. E. M. Brouwer Huisinga; Mej. M. van der Niepoort; Dr. L. Th. van Kleef; J. H. van de Roer; H. A. A. van Leusden; J. C. van Pijlen; W. Alblas; N. J. Appelman; C. J. Berkel; Dr. M. J. Bouvin; M. van Vliet; H. E. Levert en G. W. van Stockhausen.

De Gemeenteraad besluit

aan het personeel der Schutterij, voor zoover het uit de gemeentekas wordt bezoldigd en niet uit anderen hoofde aanspraak kan doen gelden op wachtgeld, van het oogenblik af, waarop de wedde ophoudt, een jaarlijksche gratificatie toe te kennen tot het bedrag van de helft dier wedde en tot aan het in werking treden van een wettelijke regelingte dier zake;

geen stappen te doen om te geraken tot slechting van het Hotel de la Promenade, waartoe de gelegenheid bestond in verband met een plan om een nieuw hotel en twee villa's te bouwen op het daarachter gelegen gedeelte der Scheveningsche Boschjes;

aan de Vereeniging „Haagsche Volksspeelterreinen" een jaarlijksch subsidie te verleenen van *f* 1000;

van het Rijk in eigendom, beheer en onderhoud over te nemen het ten Westen van de Beeklaan op grondgebeid van 's Gravenhage gelegen gedeelte van den straatweg 's Gravenhage—Loosduinen;

bij den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te dringen op de spoedige tot stand koming van een wettelijke regeling ter voorziening in de vervuiling van openbare wateren;

tot aankoop van de perceelen Lange Beestenmarkt Nos. 177—193 (oneven nummers).

aan de onderafdeeling 's Gravenhage van den Nederlandschen Bond van Gemeente-ambtenaren een jaarlijksch subsidie te verleenen van *f* 70.

tot aankoop van de perceelen Ammunitiehaven 117/119, 121a en 121/199a.

19 Mei. Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal, viert onder vele blijken van belangstelling zijn 70sten verjaardag.

31 „ Een aanvang werd in 't laatst dezer maand gemaakt met het afbreken van het blok huisjes in de Drie-Hoekjes achter het Stadhuis tot verruiming van het verkeer aldaar.

3 Juni. W. de Vrind benoemd tot Hoofdinspecteur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

5 „ Overleden J. F. G. van Houtum, oud 67 jaren, gep. Luit.-Generaal der Artillerie.

7 „ Door goedgunstige beschikking van H. M. de Koningin worden de leden van „die Haghe" in de gelegenheid gesteld de Indische Zaal in het Kon. Paleis Noordeinde te bezichtigen.

10 „ De Gemeenteraad keurt goed een plan van bebouwing van het open gedeelte van het Seinpostduin naast het Savoy Hôtel;

stelt een bedrag van *f* 2,227,000 beschikbaar voor den bouw en de inrichting van een openbaar slachthuis;

besluit het perceel Laan N°. 34 te doen in-

richten tot tijdelijk bureau voor den keuringsdienst van eet- en drinkwaren.

14 Juni. De jonge vereeniging „Haagsche IJsclub", welke zich ten doel stelt een eigen terrein voor een afgesloten gevaarlooze ijsbaan te verkrijgen, vergadert om zich te constitueeren en te beraadslagen over het huren van een stuk land om en bij de Molensloot.

15 „ In den namiddag komen de afgevaardigden der Regeeringen van de 45 Staten, welke deel nemen aan de Tweede Vredesconferentie, in vergadering bijeen in de Grafelijke Zaal op het Binnenhof.

16 „ In de Groote kerk wordt door den Nederlandschen Bond van horlogemakers een krans bevestigd aan den gedenksteen boven het graf van Christiaan Huygens, wien 250 jaren geleden octrooi werd verleend voor het slingeruurwerk.

20 „ In de versierde zalen van het Restaurant „De Twee Steden" heeft des avonds de receptie plaats, door de Haagsche Journalisten-Vereeniging aangeboden aan de buitenlandsche collega's, welke gedurende de Tweede Vredesconferentie alhier verblijf houden.

24 „ Benoemd:

tot Directeur der Gemeenteplantsoenen P. Westbroek;

tot curator van het gymnasium Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman;

tot leeraar in Staatswetenschappen en Handelsrecht aan de Hoogere Burgerschool met 3-jarigen cursus Mr. N. P. C. van Wijk.

De Gemeenteraad besluit

tot aankoop van de perceelen Lange Beestenmarkt Nos. 141 en 143;

te aanvaarden de Rijksvergunning om in enkele lanen van het Haagsche Bosch electrische verlichting aan te brengen.

Een hevige brand breekt uit in de Alexanderskazerne in den vleugel van het gebouw aan de zijde van de Timorstraat.

29 Juni. Onthulling van den beeldengroep, vervaardigd door Aug. Alexander, boven den hoofdingang van het nieuwe gymnasium aan de Laan van Meerdervoort.

30 „ Door de Justitie en Politie wordt 's nachts een inval gedaan in het speelhuis in het Korte Voorhout „Sporting Club International".

1 Juli. Raout ten Paleize, ter eere van de gedelegeerden der Vredesconferentie.

5 „ Concours Hippique op Zorgvliet.

8 „ Eervol ontslag verleend aan H. Lubbers als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.

De Gemeenteraad besluit

het voorstel tot het instellen van een afzonderlijk bedrijf voor het beheer en de exploitatie van het gemeentelijk grondbezit en dat betreffende de daarvoor vast te stellen regelen te behandelen in zijne afdeelingen;

tot reorganisatie van de Gemeentebank van Leening door verlaging der rente, verkorting van den staantijd, vestiging van bijkantoren enz.;

in het tarief van het haven- en liggeld voor vaartuigen de mogelijkheid van abonnement open te stellen;

tot het doen opruimen van de pompen op den Gedempten Burgwal, den Zuid-Oost-Buitensingel tegenover de Zandpoort, de Hooftskade bij de

Hobbemastraat, den Zuidwal, den Noordwal tegenover het hofje „Schoonoord" en den Noordwal tegenover de Gedempte Sloot, die slecht of in het geheel geen water geven;

een subsidie van ten hoogste *f* 500 te verleenen aan de Koninklijke Nationale Zangschool voor het houden van een zangwedstrijd ter eere van haar 50-jarig bestaan;

tot aankoop van de perceelen Schedeldoekshaven Nos. 49, 51 en 53 en perceelen grond aan de Glasblazerslaan.

9 Juli. Feestavond in het Kurhaus, door de Gemeente den leden van de Vredesconferentie aangeboden.

14 „ Wegens den nationalen feestdag der Franschen bied de Fransche delegatie den leden der Vredesconferentie een feest aan in de zalen van het Palace Hotel.

22 „ Benoemd tot waterschout in de gemeente 's Gravenhage D. Schuitemaker, oud-Commissaris van Politie, tevens waterschout te Paramaribo.

25 „ Regeeringsfeest, den leden der Vredesconferentie aangeboden, boottocht op de Maas.

29 „ H. M. de Koningin, vergezeld van Z. K. H. den Prins der Nederlanden, komt van het Loo alhier aan ter ontvangst van de Perzische missie, welke de troonsbestijging van den Shah komt mededeelen.

30 „ Op het terrein van Zorgvliet achter het voormalig Paleis „Buitenrust" heeft met groote plechtigheid de eerste steenlegging van het Vredespaleis plaats.

31 „ In den Koekamp heeft de afdanking van het Haagsche Schutterij-corps plaats, waarna de

beide vaandels aan het Gemeentebestuur, op het stadhuis, worden overhandigd.

1 en 3 Aug. De tweede Nederlandsche Philatelisten-dag wordt in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen gehouden.

2 „ Ter gelegenheid van den verjaardag H. M. de Koningin-Moeder wordt het in den Koekamp door het Haagsche Comité van Volksfeesten georganiseerde feest, waartoe ook de leden van „die Haghe" toegang hebben, door duizenden belangstellenden bezocht.

5 „ Overleden Mr. A. Telting, bijna 50 jaren oud, sedert 1 Maart 1893, adj. archivaris bij het Rijksarchief.

Overleden H. P. Fenton, in den ouderdom van 86 jaren, oud-secretaris van het Britsch Gezantschap.

Benoemd tot Adjunct-commies ter Gemeente-secretarie J. C. Schöder;

tot leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde en in de geschiedenis aan het gymnasium H. A. Leenmans.

De Gemeenteraad stelt in een commissie tot verbetering van het zangonderwijs op de lagere scholen;

besluit tot aankoop van de perceelen Lange Beestenmarkt Nos. 133, 135 en 137, grenzende aan het Gemeente-Ziekenhuis;

besluit aan de Gedelegeerden ter Tweede Vredesconferentie ter herinnering aan hun verblijf hier ter stede, aan te bieden een exemplaar van het album van 's Gravenhage en Scheveningen, uitgegeven door de Vereeniging voor Handel- Nijverheid en Gemeentebelangen.

7 Aug. Overleden Jhr. W. A. Beelaerts van Blokland, oud 70 jaren, oud-Majoor-Commandant van het korps Koninklijke Scherpschutters en oud-kapitein van het Ned. leger.

14 „ Opening van het 8ste Internationale Zionisten Congres in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen.

23 „ Overleden Mr. C. Polis, in den ouderdom van ruim 76 jaren, Procureur-Generaal bij den Hoogen Raad der Nederlanden.

26 „ Benoemd tot Ingenieur bij de Gasfabrieken F. K. Th. van Iterson.

Eervol ontslag verleend aan M. M. Couvée Jr. als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.

De Gemeenteraad besluit tot stichting van een schoolbad op een terrein, aan de Nieuwe Haven gelegen en de exploitatie daarvan op te dragen aan de Vereeniging „Het Haagsche Volks- en Schoolbad" met verhooging van haar subsidie van *f* 300 tot *f* 2000.

31 „ De verjaardag van H. M. de Koningin wordt gevierd met het houden eener parade op de Stadhouderslaan, een kinderfeest in den Koekamp en een illuminatie in het Bosch, voorstellende het kasteel „Haarzuilen".

2 Sept. In het gebouw „Diligentia" heeft de opening plaats van het zevende Internationale Congres der Oud-katholieken.

Inwijding van het nieuwe Gymnasium aan de Laan van Meerdervoort.

3 „ R. A. van Sandick gekozen tot Wethouder; J. Simons en G. de Wijs als zoodanig herkozen. De aftredende Wethouder Dr. J. Th. Mouton

wenscht niet voor herbenoeming in aanmerking te komen.

Jhr. O. J. A. Repelaer van Driel benoemd tot Ambtenaar van den Burgerlijken Stand.

De Gemeenteraad stelt samen de afdeelingen voor het onderzoek van de ontwerp-begrootingen der Gemeente en der Gemeentebedrijven voor 1908.

9 Sept. Overleden W. I. van Sandick, oud 68 jaren, oud-lid van den gemeenteraad.

16 „ Opening van de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in het Malieveld, die des middags door H. M. de Koningin wordt bezocht.

In de groote zaal van het Kurhaus wordt het 3e Internationaal Zuivelcongres geopend in tegenwoordigheid van Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden.

Eervol ontslag verleend aan J. L. van der Toorn en H. W. E. Struve als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs en als zoodanig benoemd J. Nanning, P. A. M. Boele van Hensbroek en F. J. Stam.

De Gemeenteraad stelt vast een verordening betreffende den keuringsdienst van eet- en drinkwaren;

bestemt de bovenwoning van perceel Nieuwe Haven N°. 8 voor den medisch-hygiënischen dienst aan de scholen;

machtigt Burgemeester en Wethouders tot het doen opruimen van de pomp in de Korte Hoogstraat;

besluit tot aankoop van eenige buiten de rooilijn uitstekende perceelen op den hoek van den Noordwal en de Breestraat.

17 Sept. Wegens den langen duur der Vredesconferentie in de Grafelijke Zalen heeft de opening van de Staten-Generaal door H. M. de Koningin plaats in de Vergaderzaal van de Tweede Kamer.

19 „ In den voormiddag varen langs de Scheveningsche kust de oorlogsschepen, bestemd voor de te houden kustmanoeuvres, op één waarvan H. M. de Koningin zich aan boord bevond.

23 „ Tweede bezoek van H. M. de Koningin aan de Landbouwtentoonstelling.

24 „ In „Diligentia" heeft de eerste algemeene vergadering der Internationale Vereeniging voor de Aardbeefkunde plaats.

Overleden L. Limburg, 82 jaren oud, die gedurende veertig jaren in de Israëlietische gemeente met ijver en toewijding werkzaam was in de besturen van kerkelijke en liefdadige instellingen.

30 „ Sluiting der op 19 Juli op de Groenmarkt geopende tentoonstelling door „Vrede door Recht" van ontwerpen voor een te houden allegorische optocht bij de inwijding van het Vredespaleis.

29 „ Overleden C. Noordendorp, 56 jaren oud, notaris.

30 „ Op het Alexandersveld heeft de uitreiking van de versierselen van ridder 4e kl. der Militaire Willemsorde plaats aan den kapitein v. d. Gen. Staf E. den Dooren de Jong, den kapitein der Inf. R. ten Seldam, alsmede den gep. officier van Gez. 1e kl. C. H. Göllner, allen van het leger in Ned. Indië.

Dr. Matak Fontein benoemd tot Regent van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen.

De Gemeenteraad stelt vast verordeningen tot regeling van het onderwijs en het schoolgeld op den Gemeentelijken Handelscursus;

besluit het benoemingsrecht van Regenten van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen onder zekere voorwaarden over te laten aan de Provinciale Staten;

besluit te aanvaarden een aan de schutterij door wijlen Z. M. den Koning Willem III in 1889 vereerde verguld zilveren bokaal, zeven portretten van opvolgende commandanten der schutterij en een schilderij in olieverf van de hand van een Franschen schilder Monpezat, voorstellende de inspectie door Z. M. Koning Willem II op 28 Mei 1848 over de schutterij gehouden, een en ander aan de Gemeente ten geschenke aangeboden door het korps officieren der voormalige dienstdoende schutterij.

1 Oct. Veertigjarig ambtsfeest van J. C. Robertson, hoofdcommies, chef v. d. Afd. Militaire Zaken ter gemeente-secretarie.

4 „ Overleden in het Diaconessenhuis „Bronovo" Mr. D. L. graaf van Bylandt, buitengewoon Gezant en gevolmachtigd Minister te Constantinopel, in den ouderdom van ruim 52 jaren.

5 „ Opening der eere-tentoonstelling van werken van Willem Roelofs (1822—1897) in de zalen van „Pulchri Studio."

Excursie van een 120-tal leden van „die Haghe" naar Rotterdam tot een bezoek aan het Museum Boymans, aan het Oudheidkundig Museum, aan een der boten van de Holland-Amerika lijn en aan de scheepstimmerwerf van de Maatschappij Feijenoord. Boottocht door de havens.

7 „ Overleden D. H. Senator, 61 jaren oud, sedert 1889 notaris alhier.

14 Oct. In het Lange Voorhout staat een uit houtwerk en beschilderd linnen vervaardigd model van het monument voor Christiaan Huygens, naar een ontwerp van Dr. Cuypers, waarvoor aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen door wijlen Dr. L. Bleekrode een legaat is besproken.

Eervol ontslag verleend aan O. J. van der Elst van Bleskensgraaf, C. J. Berkel en W. Alblas als leden der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs en als zoodanig benoemd B. van der Esch en C. L. van der Bilt.

De Gemeenteraad besluit

een jaarlijksch subsidie te verleenen van *f* 150 aan het Centraal Bureau van Ziekenverpleging van de Afdeeling 'sGravenhage van den Nederlandschen Bond voor Ziekenverpleging;

om bij de Gemeente in onderhoud te nemen het graf en het monument op de Algemeene Begraafplaats van wijlen N. F. E. Baron de Gumoëns, gevallen bij het beleg der Citadel van Antwerpen, welk monument is hersteld door de zorgen van den Generalen Staf;

in verband met de opening van het nieuwe politie-bureau aan de Duinstraat het bestaande aan de Keizerstraat ter bestemmen tot politieposthuis.

18 „ Plechtige eindzitting der Tweede Vredesconferentie in de Grafelijke Zaal.

19 „ In het Zuid-Hollandsch koffiehuis wordt een vergadering gehouden door oprichters der aanstaande „Vereeniging tot bevordering der Luchtscheepvaart."

21 „ De Gemeenteraad bestemt de openbare lagere

school aan de Badhuisstraat voorloopig voor het onderwijs aan achterlijke kinderen;

besluit tot de stichting van een openbare burgerschool op terrein ten Zuid-Oosten van de Schenkstraat;

besluit in beginsel met kerkvoogden der Nederduitsch-Hervormde Gemeente omtrent de wegruiming der tegen de Groote Kerk aangebouwde huisjes een overeenkomst aan te gaan, mits aan de Gemeente, in de kosten, welke voor haar daaruit voortvloeien door het Rijk en door de provincie Zuid-Holland wordt verleend een bijdrage voor elk van beidèn ten bedrage van een derde gedeelte van *f* 109.448.60 (bedrag der kosten van de werken tot restauratie der kerk na ontmanteling), te samen tot een bedrag van *f* 72.964;

besluit bordjes te doen aanbrengen in verschillende drukke straten om het rechtshouden te bevorderen.

22 Oct. Door welwillende beschikking van den Minister van Buitenlandsche Zaken worden de leden van „die Haghe" met dames in de gelegenheid gesteld tot het bezichtigen der Grafelijke Zalen op het Binnenhof, voorzoover die bij de leden der Vredesconferentie in gebruik zijn geweest.

23 „ De Gemeenteraad besluit

uit zijn midden, een commissie te benoemen om met Directeuren der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, als beheerders van het legaat-Bleekrode, in overleg te treden over de plaatsing van het monument van Christiaan Huygens;

de Passage sedert 1884 door gas verlicht te doen verlichten door electrisch licht.

28,29,30 De Gemeenteraad stelt vast de begrootingen van
31 Oct. 1, de gasfabrieken, de telephoon, de duinwater-
2 Nov. leiding, het electrisch bedrijf en van de Gemeente voor 1908.

29 Oct. Dr. A. Kuyper viert zijn 70sten verjaardag en wordt door tal van commissiën en corporatiën op het gebied van politiek, godsdienst en onderwijs gehuldigd.

3 Nov. Overleden G. J. C. Verkerk, oud 56 jaren, Inspecteur der Telegrafie in Algemeenen dienst, chef der afdeeling Telefoondienst bij het hoofdbestuur.

5 „ Feestelijke herdenking van het veertigjarig bestaan van het Weeshuis der Ned. Hervormde Gemeente aan de Hooftskade.

11 „ Overleden A. J. Riko, oud-ambtenaar aan het Departement van Waterstaat.

De Gemeenteraad aanvaardt een verzameling afgietsels van klassieke, Renaissance en Fransche beelden om te plaatsen in het nieuwe Gymnasium, welke verzameling aan de Gemeente ten geschenke is aangeboden door een aantal oud-leerlingen dier instelling.

E L. C. Schiff neemt ontslag als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.

H. de Wilde gekozen tot Wethouder.

De Gemeenteraad verhoogt den maatstaf, volgens welken de hoofdelijke omslag wordt geheven, aan te vangen met 1 Januari 1908, tot 3 ten honderd.

14 „ Overleden J. M. Schmidt Crans, oud 77 jaren, bekend teekenaar en kunstschilder.

15 „ Overleden Dr. H. C. A. J. Eikendal, oud 78 jaren, rustend geneesheer.

18 Oct. Opening van den nieuwen vleugel van den Grand Bazar de la Paix.

25 „ Eervol ontslag verleend aan Mr. J. G. S. Bevers als onbezoldigd Ambtenaar van den Burgerlijken Stand.

Eervol ontslag verleend aan H. de Wilde als lid van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.

Mr. J. C. L. M. van Gils neemt wegens verandering van woonplaats ontslag als lid van den Gemeenteraad.

H. de Wilde benoemd tot onbezoldigd Ambtenaar van den Burgerlijken Stand.

Benoemd tot leden van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs, Mevr. S. E. N. van den Bergh geb. van Limburg Brouwer, Mevr. A. W. D. C. Bergansius geb. van Gorkum, Mevr. M. C. Dudok van Heel geb. Wesseling, Mevr. S. Vlamingh Kiebert geb. de Wilde, Mevr. T. van Rossem geb. Robbers, Mr. J. H. Bergsma, Jhr. Mr. W. Th. Gevers Deynoot, A. M. Joekes, A. C. A. van Vuuren, W. L. Megelink, J. C. van Pijlen, J. H. G. Roel, P. Goedhart, Dr. H. Blink, C. L. van der Bilt, P. A. M. Boele van Hensbroek, J. F. Vogel, P. Tillema, A. P. Carpentier Alting, N. A. M. van Leusden, J. H. van der Roer, Mr. L. N. Roodenburg, A. Schaafsma en Dr. H. Cannegieter.

De Gemeenteraad besluit

tot het aangaan van een geldleening, groot 10 millioen, nominaal ad 4 pCt.;

tot den bouw van een openbare burgerschool aan de Vinkesteijnstraat.

30 „ In Diligentia heeft de algemeene vergadering

plaats van het Nederlandsche Roode Kruis, waarin het feit wordt herdacht, dat de Vereeniging den 19en Juli van dit jaar veertig jaren heeft bestaan.

1 Dec. Overleden J. A. Vetter, oud 70 jaren, gep. Luit-Generaal, oud-commandant van het leger in Ned.-Indië.

2 „ Overleden J. F. Baerken, medicinae doctor, oud 56 jaren.

Mr. T. H. G. Reitsma neemt ontslag als lid der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs.

De Gemeenteraad benoemt tot leden van de Commissie van bijstand in het beheer der Gemeentebank van Leening, welke Commissie 1 Januari 1908 zal optreden, A. J. C. Baron van Pallandt, E. Edersheim Bzn., Mr. W. J. Snouck Hurgronje, J. L. van der Toorn, Mr. A. J. E. A. Bik, J. A. Sillevis;

besluit tot aankoop van perceel Assendelftstraat N°. 27 29 ten behoeve van de Gemeentebank van Leening;

stelt een verordening vast, regelende het gebruik van den electrischen ziekenwagen;

stelt vast een verordening op eet- en drinkwaren;

verleent een subsidie voor een jaar, groot *f* 200, aan de afdeeling 's Gravenhage van de Vereeniging tot bevordering van het onderwijs in handenarbeid in Nederland.

9 „ Mej. J. C. A. van der Sande benoemd tot leerares in het schoonschrijven aan de Hoogere Burgerschool voor meisjes.

De Gemeenteraad besluit tot doortrekking van den strandmuur tot aan de Visschershaven, waarvan de kosten worden geraamd op *f* 465.500.

10 Dec. In een plechtige openbare zitting van den Hoogen Raad der Nederlanden wordt de nieuw benoemde advocaat-generaal bij dat college Jhr. Mr. van der Does de Willebois geinstalleerd.

12 „ Overleden W. M. Camp, oud 92 jaren, gep. Luit.-Generaal, gerechtigd tot het dragen van het Metalen Kruis.

16 „ Benoemd tot leden der Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs Jhr. L. F. Teixeira de Mattos, J. Fillekes en J. D. Camerling Helmolt.

De Gemeenteraad bepaalt den koers van uitgifte der eerste serie, groot 6 millioen, van de geldleening van ten hoogste 11 millioen gulden op 99 3/4 pCt.;

besluit zich te wenden tot het betrokken Rijksgezag ter verkrijging van een eventueele omlegging der spoorwegverbindingen in en om de Gemeente;

besluit het aan de Vereeniging „de Patronaats-commissie" toegekende subsidie ten behoeve van hare vakteekenschool, te verhoogen van *f* 275 tot *f* 375 per jaar;

besluit electriciteit te bezigen als beweegkracht van de koelinrichtingen in het te bouwen slachthuis;

besluit tot aankoop van de perceelen Nieuwe Markt N°. 2 en Korte Houtstraat N°. 24, vormende het hôtel Maréchal de Turenne;

verleent een crediet van *f* 2000 ten behoeve van voorschotten en kosten in verband met de uitzending naar Duitschland van werkloozen zulks ten bestrijding van de heerschende werkloosheid.

18 „ Ledenvergadering van „die Haghe" in de groote vergaderzaal van Café Hollandais. Spreker Dr.

C. Hofstede de Groot over Johan Vermeer van Delft en Karel Fabricius.

23 Dec. Overleden Dr. J. A. Gerth van Wijck, oud 71 jaren, emeritus-predikant van de Ned. Herv. Gemeente.

Op het voorplein van het Huis in het Bosch wordt, in tegenwoordigheid van H. M. de Koningin, de Koningin-Moeder, den Prins der Nederlanden, de leden der Duitsche legatie enz. het standbeeld van Prins Frederik Hendrik onthuld, door den Duitschen Keizer aan H. M. de Koningin aangeboden.

23 „ Overleden Mr. A. A. de Pinto, oud 77 jaren, vice-president van den Hoogen Raad der Nederlanden.

23 „ De Gemeenteraad neemt voor kennisgeving aan het rapport van Burgemeester en Wethouders, tengevolge waarvan o.a. het nieuwjaarswenschen langs de huizen aan de werklieden der Openbare Reiniging zal zijn verboden;

stelt een bedrag van *f* 17.400 beschikbaar voor de uitvoering van een aantal werken, waardoor de heerschende werkloosheid kan worden verminderd;

besluit tot aankoop van een uit 34 huizen bestaande hofje aan de Tuinderslaan;

stelt vast een verordening betreffende het personeel der Gemeenteplantsoenen, en

een verordening betreffende de Commissie, belast met het toezicht op den Gemeentelijken Handelscursus;

geeft aan de vereeniging „Armenzorg" in gebruik lokalen van het Sint-Nicolaas-Gasthuis ten behoeve van de door haar opgerichte werkloozenkas;

treft een regeling met de gemeente Rotterdam in zake de instelling van gemeenschappelijke bewaarschool-akte-examens;

besluit aan de vereeniging „de Algemeene Haagsche Polikliniek" ook voor 1908 een subsidie van *f* 1000 toe te kennen;

besluit aan de kleermakersvereeniging „de Ster" een subsidie van *f* 150 per jaar te verleenen ten behoeve van een door haar op te richten snijcursus.

30 Dec. Eervol ontslag verleend aan C. Visser als Adjunct-Directeur der Gemeente-gasfabrieken;

aan Mej. Dr. M. E. Loke als leerares in het Fransch aan de Hoogere Burgerschool voor meisjes.

De Gemeenteraad besluit tot den bouw van een steenen brug over het Afvoerkanaal tegenover het Stadhoudersplein, waarvan de kosten worden geraamd op *f* 845.000.

31 „ Wegens de strenge vorst worden de banen der „Haagsche IJsclub" geopend.

IN HET JAAR 1907 WERDEN DE VOLGENDE NAMEN GEGEVEN AAN STRATEN EN PLEINEN:

Agnesstraat
Albertinestraat } ten Z.O. van den Bezuidenhoutschen Weg.
Antonie Duyckstraat (ten Z. van en evenwijdig aan de Statenlaan.)
Beverningkstraat (tusschen Stadhoudersplein en Statenlaan.)
Brugmansstraat
Deimanstraat
Drebbelstraat } ten Z. van den Rijswijksshen Weg.
Eliasplein
Eliasstraat
Frankenpark (zijstraat van Frankenslag.)
Hartingstraat
Jan van der Heydenstraat
Ingenhouszplein
Ingenhouszstraat } ten Z. van den Rijswijkschen Weg.
Zacharias Jansenstraat
Louise Henriettestraat
van Musschenbroekstraat
Paets van Troostwijkstraat
Piet Heinplein.
Reinwardtstraat (ten Z. van den Rijswijkschen Weg.)
Rijswijksche Weg.
Schlegelstraat (ten Z. van den Rijswijkschen Weg.)
Seinpostduin.
Van Slingelandtstraat (tusschen Stadhoudersplein en Statenlaan.)
Strandweg.
Trekvlietplein (terrein der nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet.)
Wenckenbachstraat (ten Z. van den Rijswijkschen Weg.)

HET GEMEENTEBESTUUR BESTOND OP 31 DECEMBER 1907 UIT:

E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, Burgemeester.

J. Simons.
G. de Wijs.
Mr. J. G. S. Bevers. — Wethouders.
R. A. van Sandick.
H. de Wilde.

W. J. M. de Bas.
Mr. A. J. E. A. Bik.
A. G. Bodaan.
J. J. L. Bourdrez.
P. J. van der Burgh.
Jhr. S. van Citters.
E. Edersheim Bzn.
Mr. A. M. de Groot.
L. Hoejenbos.
A. Hoogenraad.
T. van den Hoorn.
B. Janse Jhz.
J. C. Jansen.
P. H. van der Kemp.
Mr. M. J. C. M. Kolkman.
K. ter Laan.
W. B. van Liefland.
Mr. J. Æ. A. Lisman.
B. L. Loeff.
F. H. van Malsen.
M. de Mos Jzn.
Dr. J. Th. Mouton.

A. J. C. Baron van Pallandt.
E. L. A. Penn.
P. van Pijlen.
Mr. H. A. van Raalte.
H. A. van de Roovaard.
E. M. S. van Santen.
W. A. Schroot.
J. A. Sillevis L.Wzn.
A. Smit.
Mr. W. J. Snouck Hurgronje.
J. L. van der Toorn.
S. Vas Dias.
H. C. Vegtel.
J. H. Warneke.
C. D. Wesseling.
P. F. van Wieringhen Borski.
Mr. J. A. H. Baron van Zuijlen van Nijevelt.
Een vacature.

E. Evers, Secretaris.
Jhr. Mr. C. H. Beelaerts van Blokland, Ontvanger.

BEVOLKING 31 DECEMBER 1907.

Mannen	116.081
Vrouwen	138.421
Totaal . .	254.502

ZAAK- EN NAAMREGISTER.

A.

B.

C.

E.

F.

G.

H.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

IJ.

Z.

dz.
40
13
56
56
94
38
36

